

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

ПОЛКОВНИЧЕНКО С.О.

**ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ
в інформаційних схемах**

Чернігів – 2016

УДК 330.1
ББК 65.01я73
П51

Рекомендовано до друку вченому радою Чернігівського національного технологічного університету (протокол №5 від 30.05.2016 р.)

Рецензенти:

О.І.Гонта, д-р економ. наук, проф.;
Н.І.Гражевська, д-р економ. наук, проф.;
В.М.Левківський, д-р економ. наук, проф.

Полковниченко С.О.

П51 Основи економічної теорії в інформаційних схемах: навч. посіб. для студ. всіх спеціальностей / С.О.Полковниченко. – Чернігів: ЧНТУ, 2016. – 484 с.

ISBN 978-966-7496-78-4

У посібнику узагальнено теоретичні досягнення економічної науки та досвід ринкової трансформації економіки України. Висвітлено закономірності суспільного виробництва, розвиток економічних систем, економічний зміст та форми власності. Значну увагу приділено розгляду фундаментальних категорій товарно-ринкових відносин, таких як товар і гроші, попит і пропозиція, ціна і конкуренція. Розглянуто важливі проблеми мікро- і макроекономіки: підприємництва й організаційно-правових форм підприємств, суспільного відтворення, циклічності та державного регулювання економіки. Розкрито основні форми міжнародних економічних відносин.

Навчальний посібник призначений для студентів вищих навчальних закладів, які вивчають дисципліну «Економічна теорія», а також може бути корисним для аспірантів, учнів шкіл, гімназій, ліцеїв та коледжів.

**УДК 330.1
ББК 65.01я73**

ISBN 978-966-7496-78-4

© С.О. Полковниченко, 2016

Вступ

Економіку вивчають різні економічні науки, теоретичною та методологічною основою яких є економічна теорія. Саме з цієї дисципліни починається перший крок студентів у складний світ економіки.

Досконало знати економічну теорію сьогодні зобов'язані усі, хто займається господарською діяльністю, управлінням підприємств, працює в різних гілках державної та міської влади. Саме економічна теорія закладає наукові основи всіх економічних, правових та управлінських спеціальностей, дає фундаментальне розуміння понять, принципів і законів, без яких неможливо визначити правові й організаційні засади функціонування та розвитку національної економіки ринкового типу.

Метою вивчення дисципліни «Основи економічної теорії» є формування у студентів сучасного економічного мислення; ґрунтовних знань про економічну систему суспільства, її структуру та функції, закони та принципи функціонування; навичок аналізу та оцінки реальних економічних процесів, що відбуваються у житті суспільства на мікро- та макрорівнях; вміння знаходити відповіді на складні питання сучасності.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Основи економічної теорії» є:

- глибоке розуміння студентами загальних основ економічного розвитку, закономірностей становлення, функціонування та розвитку економічних систем, взаємозв'язку їх структурних елементів, сутності ринкової економіки, способів і методів ефективного використання обмежених економічних ресурсів суспільства, принципів оптимізації господарських рішень на мікро- та макрорівнях;

- вивчення проблем, пов'язаних із переходом українського суспільства до соціально орієнтованої економічної системи, та ролі економічної теорії в розробці шляхів її формування;

- з'ясування механізму дії економічних законів і механізму їх використання людьми у господарській діяльності;

- формування вільного володіння категоріальним апаратом, вміння застосовувати отримані теоретичні знання до аналізу конкретних економічних ситуацій;

- набуття навичок використання інструментарію (зокрема цивілізаційного, синергетичного і діалектичного методів) аналізу економічного життя суспільства;

- підвищення економічної та загальної культури фахівця.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

– **знати** термінологію та основні засоби економічного аналізу; суть економічних явищ та процесів; особливості розвитку виробничих відносин та продуктивних сил; поняття, принципи організації, закони та закономірності розвитку економічних систем; особливості формування ринків факторів виробництва; механізм функціонування первинної ланки економіки; основні показники економічної діяльності мікроекономічних суб'єктів та макроекономічні показники; роль держави в ринковій економіці; види та інструменти економічної політики; закономірності розвитку світового господарства;

– **вміти** орієнтуватись у проблемах розвитку економіки і функціонування підприємництва; застосовувати прийоми економічних досліджень для аналізу економічних систем; пояснювати особливості розвитку сучасних ринкових відносин; аналізувати з наукових позицій явища і процеси, що відбуваються в економічному житті України і світу; застосовувати знання економічних теорій та моделей до розуміння сучасної економічної політики; аналізувати дієвість державних важелів для координації діяльності всіх суб'єктів ринкової економіки; приймати практичні рішення щодо застосування майбутніх економічних знань при виконанні своїх професійних обов'язків.

У пропонованому навчальному посібнику матеріал представлений у стислій, концентрованій формі, що допоможе студентам оволодіти основними категоріями економічної теорії, зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки між економічними процесами, які необхідно враховувати в господарській діяльності, та створить основу для вивчення конкретних економічних дисциплін.

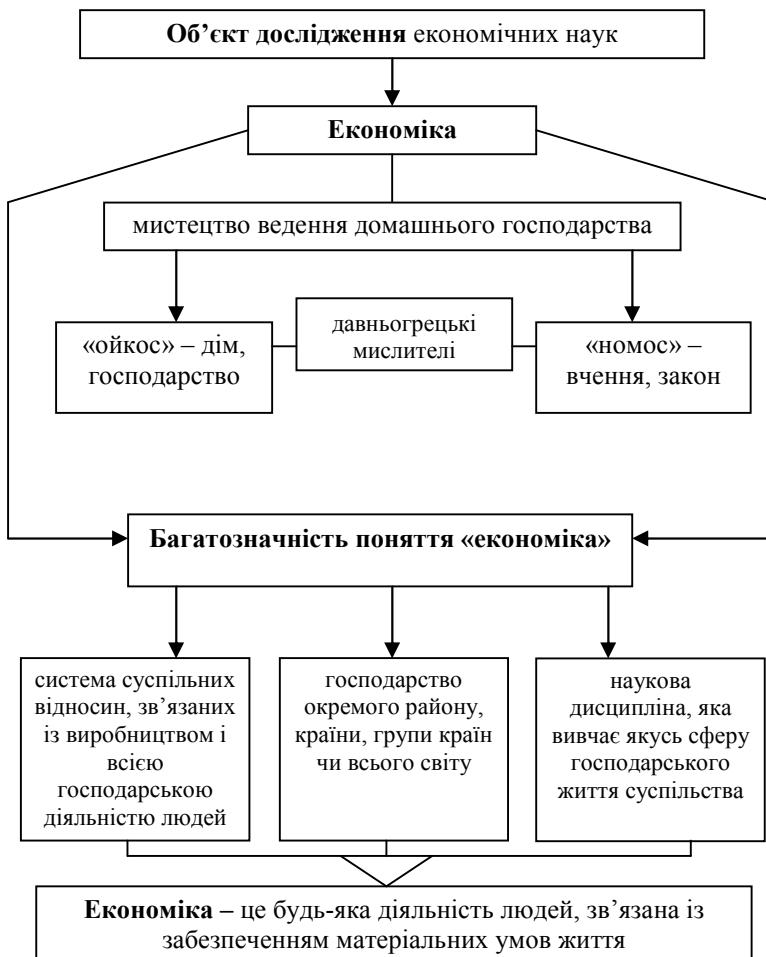
Для перевірки знань після вивчення кожної теми студентам пропонуються питання, а також тестові завдання. Посібник містить теми есе та реферативних виступів, підготовка яких потребує творчого підходу у роботі з економічною літературою.

Тема 1

Предмет та функції економічної теорії

1. Основні етапи становлення і розвитку економічної теорії.
2. Предмет економічної теорії.
3. Основні функції економічної теорії. Економічні категорії та економічні закони.
4. Методи пізнання економічних явищ і процесів.

1. Основні етапи становлення і розвитку економічної теорії

Економічна думка

певна сума поглядів на господарські явища та рушійні сили економічної діяльності людей

зародилася у стародавньому світі, в епоху рабовласництва

розвивалась у межах філософських та політичних вчень

термін **економія** (оїкономія)

Ксенофонт

IV ст. до н. е.

Аристотель

III ст. до н. е.

«Економікос» («Домострой»)

«Політика», «Афінська політія»,
«Економіка»

економія –
вчення, з допомогою якого
можна збагачувати своє
господарство (система правил
організації, зведення міркувань,
поряд щодо управління
домашнім господарством)

економіка –
виробництво благ для задоволення
потреб людей;
хрематистика («хрема» –
майно, володіння) –
діяльність, спрямована на
нагромадження багатства

Заслуги стародавніх вчених –

дозволили:

- чітко усвідомити основну мету суспільства – виробляти блага для людей;
- з'ясувати природу і джерела багатства

Недоліки:

не існувало стрункої системи поглядів на економічні процеси

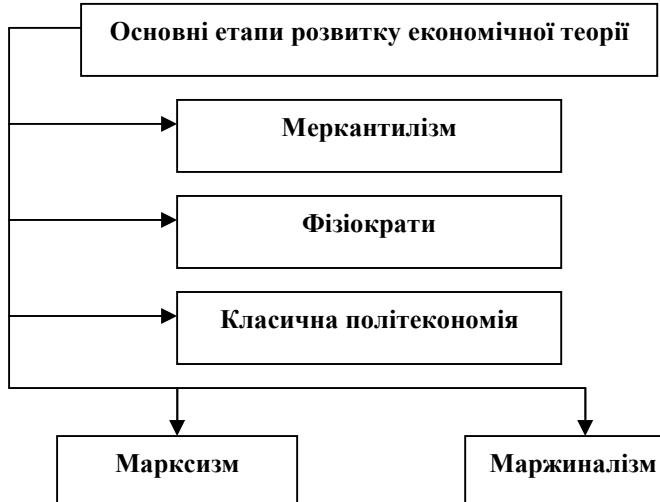
Економічна теорія як самостійна наука
(систематизоване знання про суть економічної діяльності)

виникла в період становлення капіталізму (XXVII-XXVIII ст.) під
назвою **політична економія**

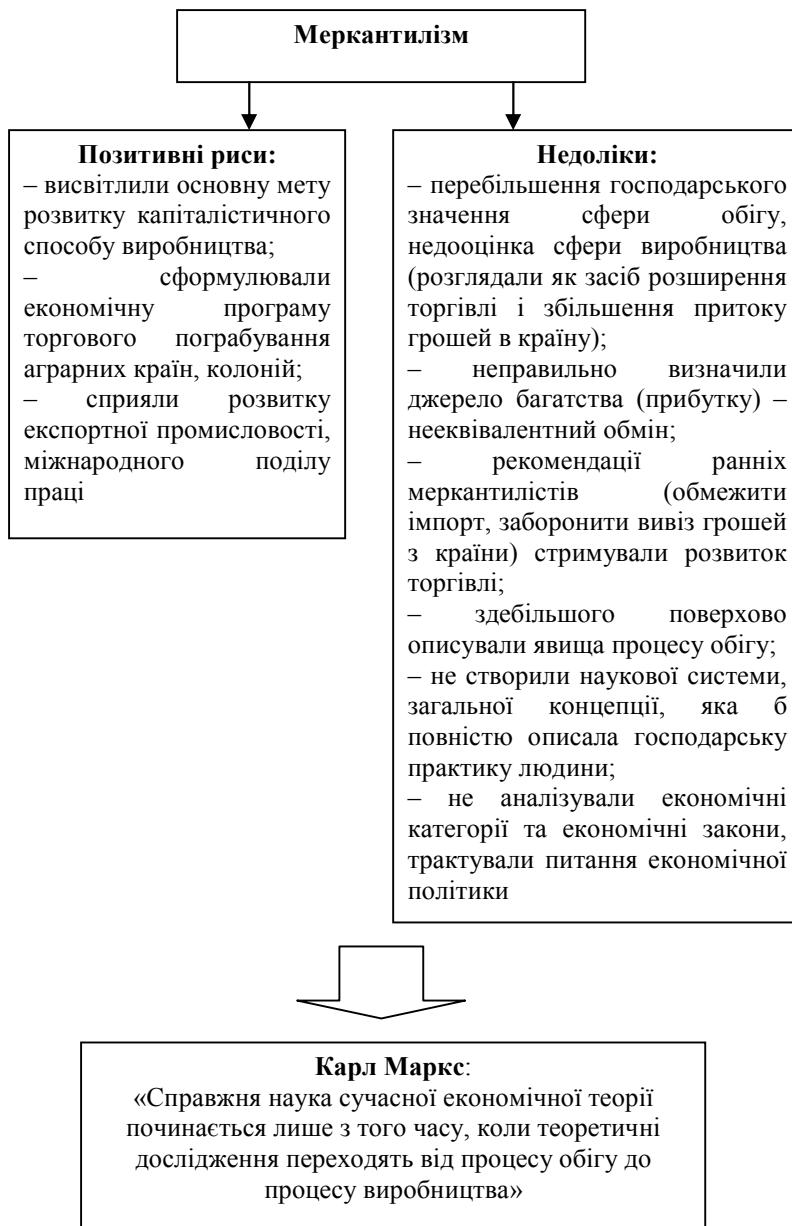
(«політикос» – державний, суспільний)

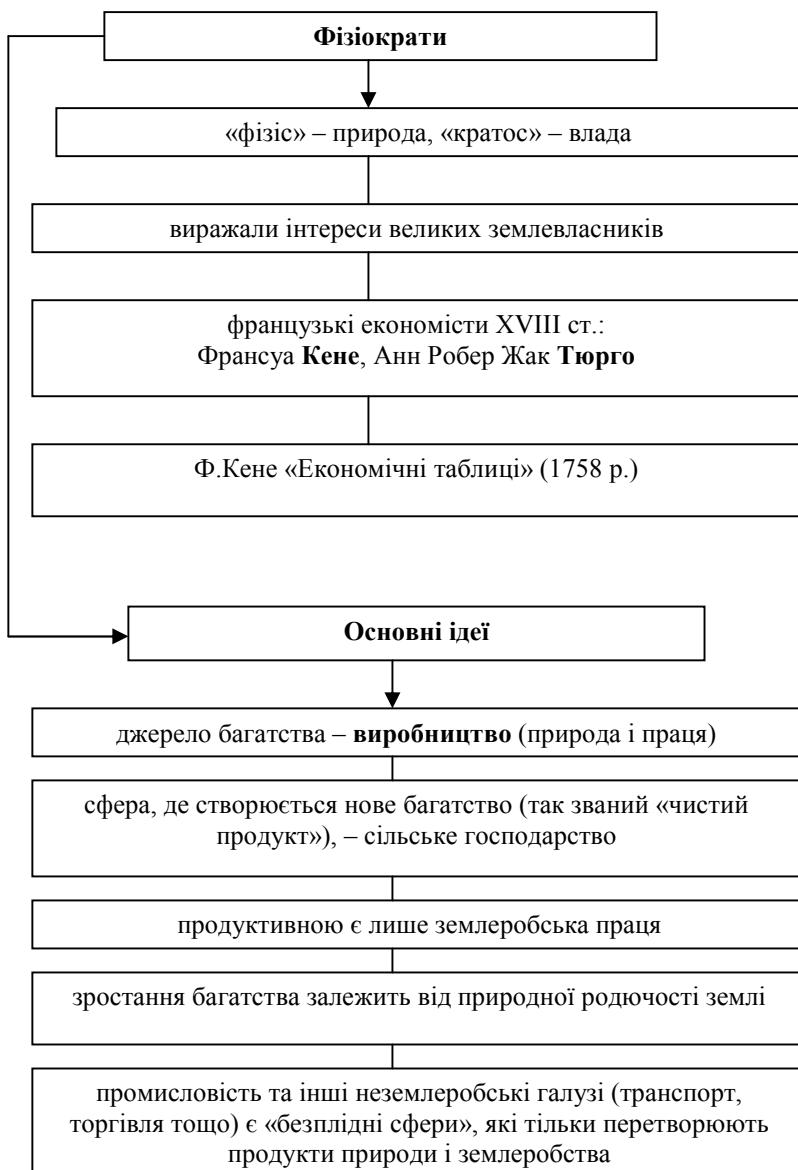
Антуан де Монкретьєн «Трактат політичної економії» – 1615 р.

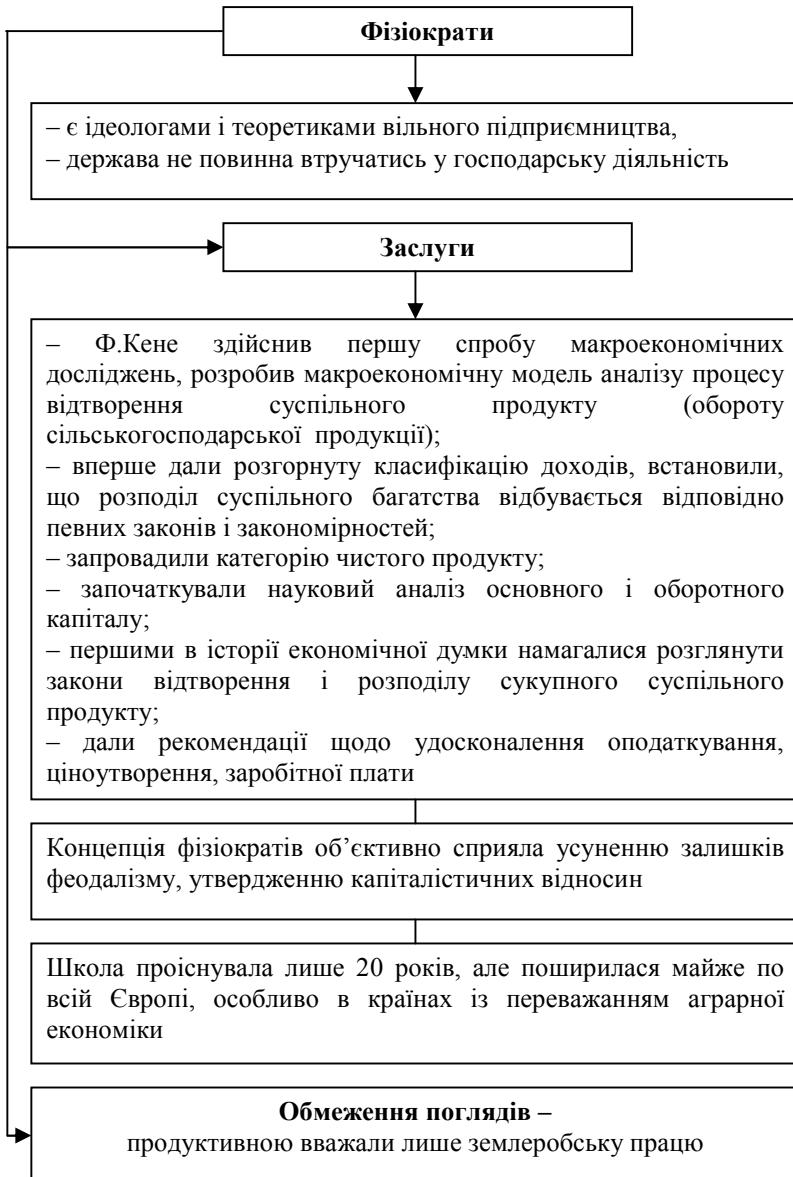
політекономія – наука про ведення суспільного господарства
(мистецтво державного управління економікою)

Англійська класична політекономія

виникла і розвивалась у XVII-XVIII ст.

родоначальник –
англійський
економіст
Вільям Петті

- Колумб політекономії;
- вперше пояснив вартість товару його працею (джерелом багатства є земля і праця: «праця є батько і активний принцип багатства, а земля – його мати»);
- засновник теорії статистики: «перше, що треба зробити – це підрахувати»;
- «Трактат про податки та збори», 1662 р.

найяскравіші представники

шотландський
економіст і філософ
Адам Сміт

англійський економіст
Давид Рікардо

- «батько» економічної науки;
- представник мануфактурного періоду;
- 1776 р. – «Дослідження про природу і причини багатства народів» – економічна біблія ринкової економіки;
- систематизував всю суму нагромаджених до того часу економічних знань;
- поглибив теорію трудової вартості (показав, що в утворенні вартості лежить не тільки жива, а й уречевлена праця – «перенесена вартість»);
- сформулював концепції «економічної людини» і «природного порядку»;
- зробив внесок у теорію поділу праці та грошей, учення про доходи, про продуктивну і непродуктивну працю, про капітал і відтворення

- представник періоду промислового перевороту;
- 1817 р. – «Початки політичної економії і оподаткування» – вершина англійської класичної політекономії;
- показав, що єдиним джерелом вартості є праця робітника – основа доходів різних класів (зарплати, прибутку, процента, ренти);
- прибуток є результатом неоплаченої праці робітника;
- сформулював закони залежності між зарплатою і прибутком;
- вказав на тенденцію норми прибутку до зниження;
- розкрив механізм диференціальної ренти;
- досліджував проблеми вартості, грошей, обороту капіталу, відтворення та криз

інші представники:
Джон Стюарт Мілль, **Джон Рамсей Мак-Куллох**

Заслуги англійської класичної політекономії

- джерело багатства – **матеріальне виробництво** незалежно від галузевих особливостей;
- виробництво базується на об'єктивних економічних законах, що управлюють економічними процесами (ніби «невидима рука»), не потребує втручання держави;
- ринок – саморегулююча система;
- необхідні умови економічного порядку – приватна власність, вільна конкуренція, вільна торгівля, вільний рух капіталу, робочої сили, свобода зовнішньої торгівлі;
- держава має охороняти порядок у суспільстві, не втручатись у справи промисловців і купців, захищати конкуренцію, створювати загальні умови виробництва, розвивати освіту, будувати дороги, мости, забезпечувати зв'язок;
- започаткували трудову теорію вартості, виявили джерела доходів усіх верств населення, прагнули розкрити економічну природу багатства, руху капіталу, кредиту, грошового обігу, механізм конкуренції, ринку;
- прагнули до об'єктивного аналізу суспільства

Класична школа політекономії

науковий характер

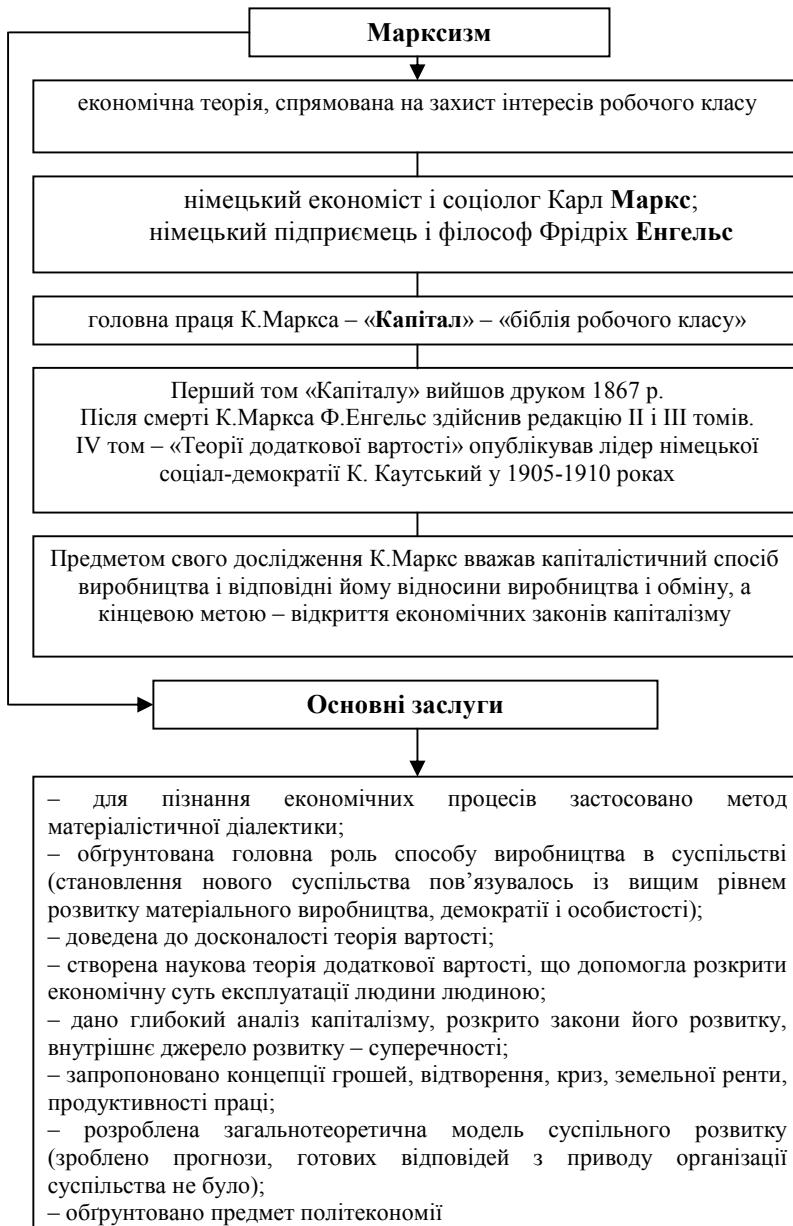
- відкрила реальне джерело багатства – процес виробництва;
- стала досліджувати господарську діяльність як систему, що охоплює виробництво, розподіл, обмін, споживання;
- не обмежилася описанням явищ, перейшла до з'ясування їх суті і законів розвитку

Школа названа класичною тому, що:

наступний хід історичного розвитку підтверджив її основні економічні положення

Англійська класична школа політекономії – справжній фундамент практично всіх сучасних економічних шкіл

Недоліки: не змогла в повному обсязі розкрити суть капіталістичних відносин суспільства через вузькість світогляду (капіталізм – вічний) і недостатню розвиненість капіталістичних відносин

Недоліки марксизму

- недооцінена роль приватної власності;
- переоцінена роль великої виробництва;
- недостатньо уваги приділено закону попиту і пропозиції; впливу суб'єктивних оцінок споживачів на процес ціноутворення; поведінки споживачів;
- джерело вартості – лише праця найманих робітників, праця підприємців при цьому ігнорувалась;
- головну увагу приділено антагонізму класів, а практичні рекомендації для процвітання суспільства залишились поза увагою

Ідеї, які не знайшли підтвердження

- заперечення приватної власності, переваги суспільної власності;
- чисто експлуататорський характер капіталістичного ладу, зростання та посилення абсолютної і відносної зубожіння робітничого класу;
- єдиний фактор формування вартості – праця робітників;
- неминучість краху капіталізму

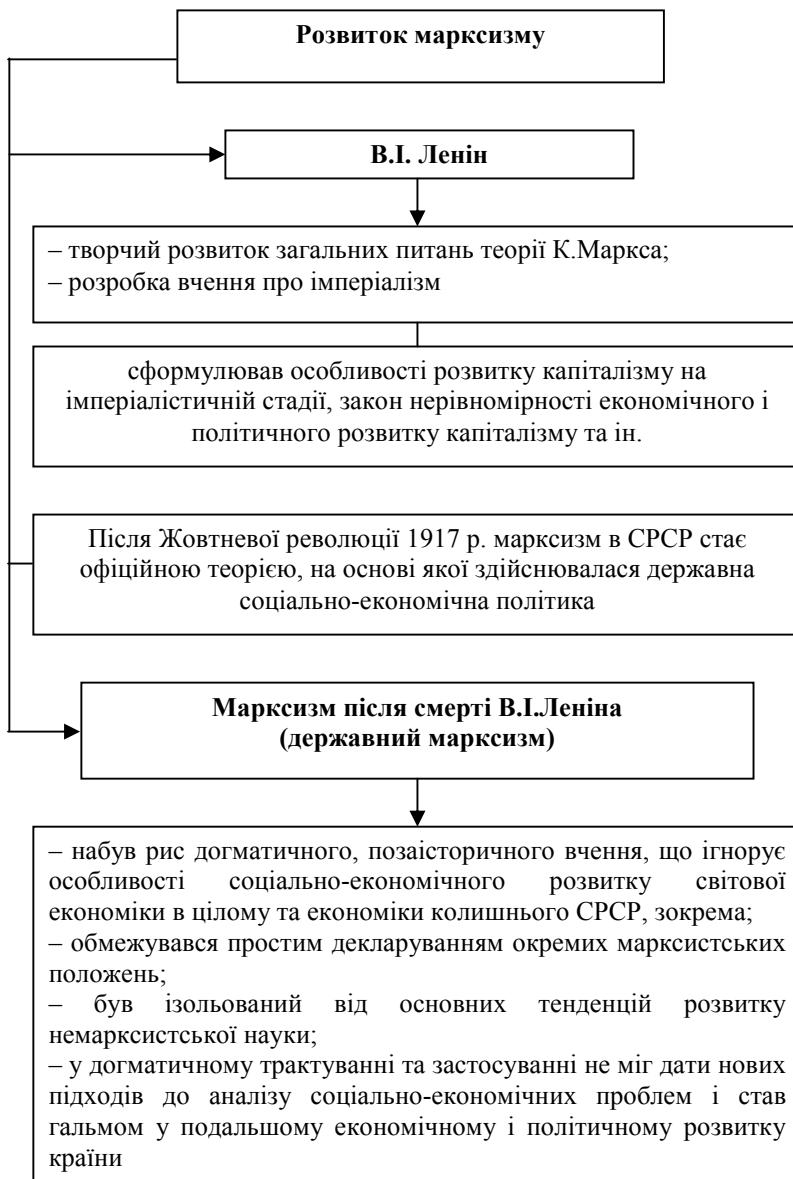
Еволюція марксизму

К.Маркс, Ф.Енгельс

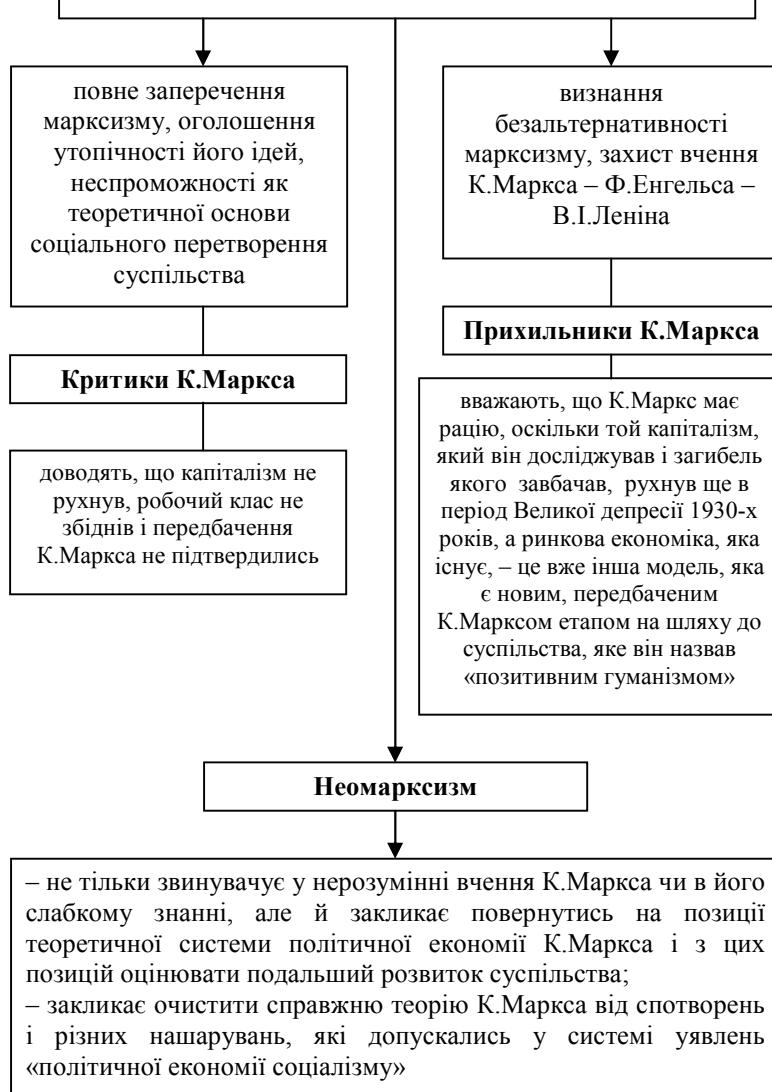
В.І.Ленін

Державний марксизм

Неомарксизм

Тенденції еволюції марксизму після розвалу колишньої соціалістичної системи в СРСР

Оцінка значення марксизму

- Марксизм – струнка економічна теорія, яка відображає реальність свого часу і спирається на численні фактичні економічні дані.
- Методологія марксизму не застаріла і немає ніяких підстав відмовлятись від духовного багатства марксистської економічної теорії.
- К.Маркс дійсно великий, але його вклад повинен оцінюватись з позицій свого часу, з позицій суспільства, в якому він жив, з позиції капіталізму ранньої промислової революції (П.Самуельсон, Дж.Гелбрейт).
- Я вірю в те, що якщо колись і буде створене суспільство, засноване на принципах істинної рівності та свободи, його творці будуть багато в чому зобов'язані ідеям К.Маркса (американський економіст Е.Хант).

Маржиналізм

від фр. – граничний; зародився в 70-і роки XIX ст.

Карл **Менгер**, Фрідріх фон **Візер**, Ейген фон **Бем-Баверк** (Австрія),
Вільям **Джевонс** (Англія), Леон **Вальрас** (Франція)

- відійшли від класово-політичних оцінок економічних процесів;
- абстрагувались від вивчення суті капіталізму як способу виробництва, що базується на експлуатації

відмовились від терміну «політекономія» на користь «економіке»

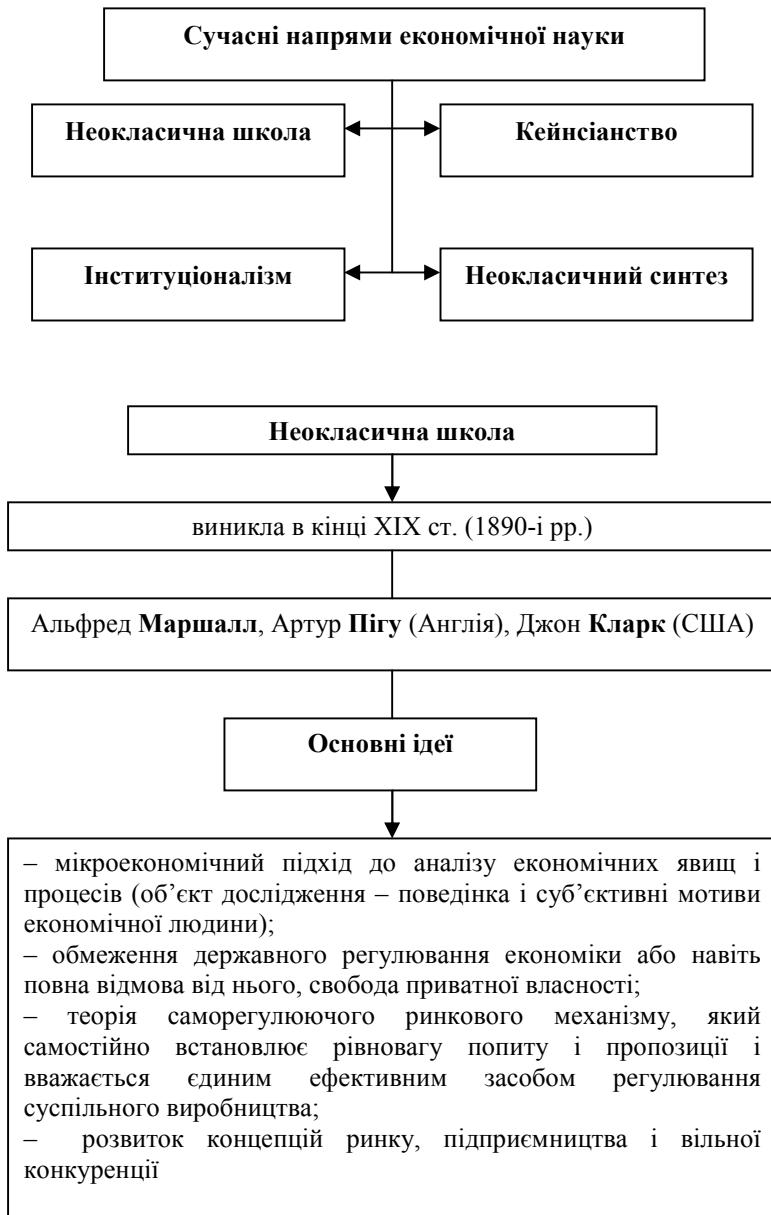
Альфред **Маршалл** «Принципи економіки» (1890 р.)

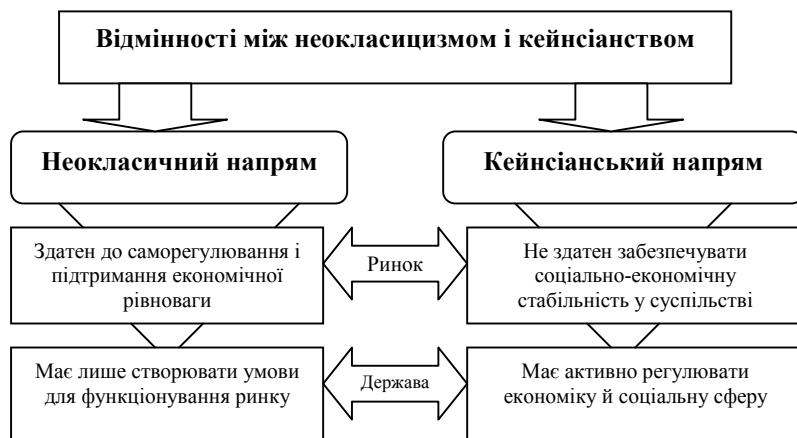
Характерні риси маржиналізму

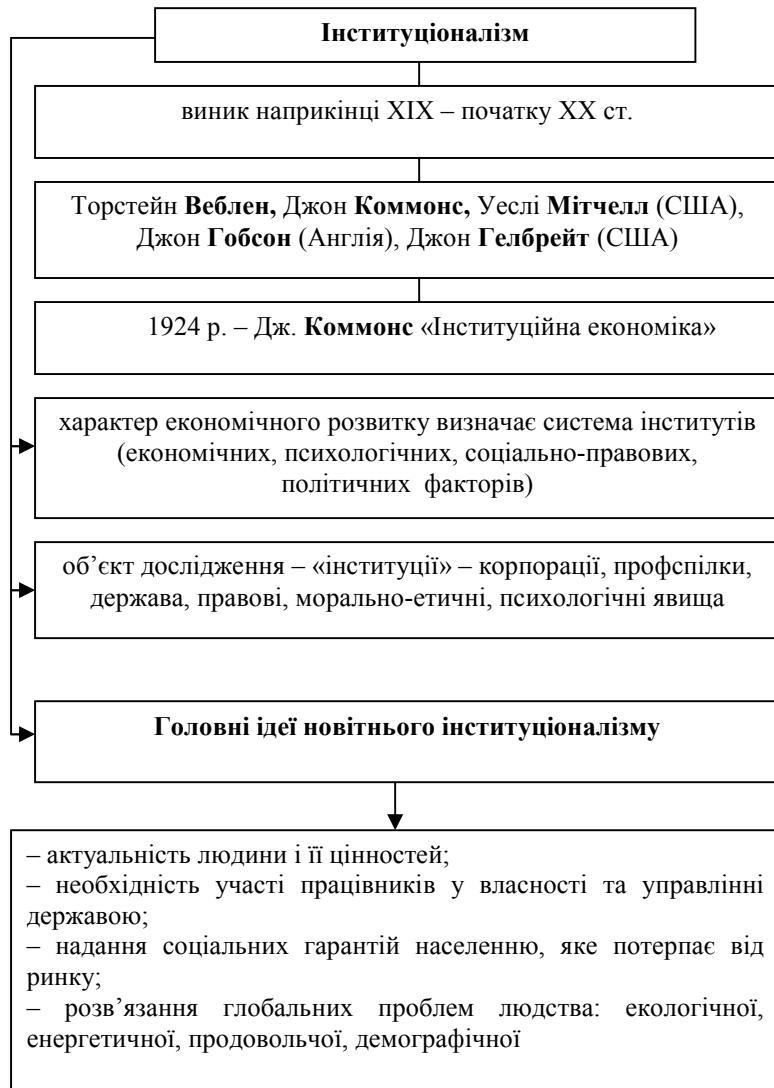
- дослідження економічних явищ і процесів на основі використання граничних величин (граничної корисності, граничної продуктивності, граничних витрат, граничного доходу), що характеризують не внутрішню сутність явищ, а їхню зміну у зв'язку із зміною інших явищ;
- пошук найбільш ефективних способів розподілу і використання обмежених ресурсів та раціонального господарювання;
- суб'єктивно-психологічний підхід до аналізу економічних явищ і процесів, при якому їх оцінюють із позицій окремого суб'єкта господарювання;
- людина – раціональна істота, метою якої є максимізація задоволення потреб;
- пріоритет сфери обміну і споживання над сферою виробництва;
- дослідження функціонування ринку, з'ясування закономірностей грошового обігу, ціноутворення;
- сприйняття ринкової економіки як рівноважної системи;
- кількісний аналіз на основі використання економіко-математичних методів і моделей

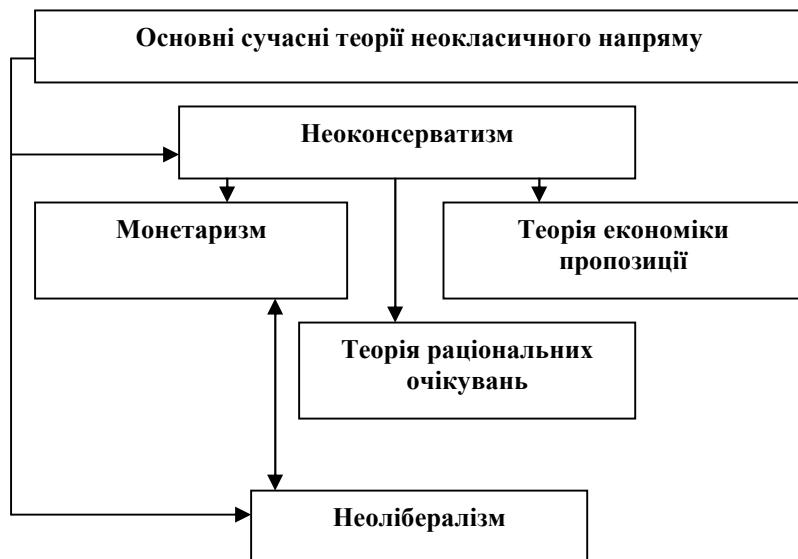
Недоліки маржиналізму

- абстрагування від вивчення соціально-економічної суті капіталізму;
- переважання суб'єктивних мотивів в оцінці поведінки людей;
- занадто математизовані, переповнені абстракціями міркування, перевантажені графіками та формулами;
- несоціальність (не вирішують соціальних проблем);
- на перше місце ставили відношення людини до речі, а не людини-людини

Монетаризм

- виник у 1950-ті роки як ряд емпіричних досліджень у сфері грошового обігу;
- започаткував теорію Мілтон **Фрідмен**, а назуব дав Карл Бруннер;
- економічна теорія, яка пропонує відмову від активного втручання держави в економіку і приписує грошовій масі, що перебуває в обігу, роль визначального фактора формування господарської кон’юнктури;
- роль держави обмежена регулюванням грошової маси, підтриманням стабільного темпу зростання грошової маси

Монетаристське правило

грошова пропозиція повинна розширюватись із такою ж швидкістю, як і темп зростання реального ВВП

Теорія економіки пропозиції

- розвиток почався в 1970-х роках у відповідь на невдачі економічної політики США та інших країн Заходу, побудованої на основі теорії Дж.Кейнса;
- економічна теорія, згідно з якою для боротьби з інфляцією необхідно збільшити пропозицію товарів, а для стимулювання їх виробництва необхідно збільшити капіталовкладення і знизити податки;
- розробляли її популяризували концепцію журналісти Дж.Гілдер і Дж.Ванніскі, конгресмен Дж.Кемп, її прихильниками були багато представників адміністрації Р.Рейгана, а університетську науку представляв професор із Південної Кароліни Артур **Лаффер** (автор одноіменної кривої), його підтримували також М.Фелдстайн, П.Робертс, Р. Манделл

Теорія раціональних очікувань

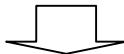
- виникла у 70-80-х рр. ХХ століття;
- засновником та ідейним лідером є професор Чиказького університету Роберт Лукас;
- суттєвий внесок в розвиток даної концепції здійснили також Т.Сарджент, Н.Воллес, Дж. Лонг, Ч.Плоссер та Е.Прескотт;
- раціональність очікувань означає, що вони є результатом оптимального (за критерієм максимізації) використання інформації;
- раціональні очікування зорієнтовані більше на майбутнє, ніж на минуле;
- потрібно не просто покладатися на минуле, досягнуте, а й переробляти всю інформацію про минуле та сучасне, і на цій основі прогнозувати зміни, перспективи розвитку господарської кон'юнктури (рівень цін, заробітної плати, рівень безробіття), тобто знати, що вас чекає;
- обґрунтують недоцільність втручання держави в економіку

Неолібералізм

- виник у 1930-ті роки і досяг свого розквіту в кінці 1980-х – 1990-і рр.;
- напрям в економічній теорії, що базується на неокласичній методології і захищає принципи саморегулювання економіки, вільної конкуренції та економічної свободи;
- вільний ринок і необмежена конкуренція є основним засобом забезпечення прогресу і досягнення соціальної справедливості, можливих насамперед на основі економічного зростання, яке вимірюється валовим внутрішнім продуктом;
- роль держави обмежується організацією та охороною побудованої на класичних засадах економіки, встановленням принципів конкуренції та законів вільного ринку;
- найвідоміші представники: Фрідріх фон **Хайек**, Вальтер **Ойген**, Людвіг **Ерхард**, Моріс **Алле**;
- теорія соціального ринкового господарства

Видатні українські вчені-економісти

Балудянський Михайло Андрійович

(1769-1847 рр.)

- перший український професійний економіст, прихильник і послідовник А.Сміта;
- у праці «Економічна система» обґруntовує принципи і основи розбудови національної економіки з позицій вільних ринкових відносин

Микола Християнович Бунге

(1823-1895 рр.)

- економіст, державний діяч;
- ініціатор та організатор заходів щодо впорядкування грошового обігу та бюджету, ввів початок робітничому законодавству та реорганізував систему зовнішньої торгівлі;
- автор багатьох наукових праць та підручників із політекономії, бюджету, статистики

Зібер Микола Іванович

(1844-1888 рр.)

- український економіст і соціолог, філософ, громадський діяч;
- доцент Київського університету;
- досліджував первісну культуру, захиstitив дисертацію, присвячену вивченю еволюції трудової теорії від Д. Рікардо до К. Маркса;
- першим у світі здійснив науковий аналіз «Капіталу» К.Маркса, визначивши його джерела;
- перший популяризатор економічного вчення К.Маркса в Росії та Україні

Подолинський Сергій Андрійович

(1850-1891 рр.)

- український громадський і політичний діяч, лікар, соціолог, економіст, публіцист;
- один із перших популяризаторів соціалізму і марксизму в Україні;
- основоположник екологічної парадигми сучасної економічної науки;
- найвагомішим у науковій спадщині є економіко-екологічне відкриття, обґруntоване в дослідженні «Праця людини, її ставлення до розподілу енергії» (1880 р.)

Туган-Барановський Михайло Іванович

(1865-1919 рр.)

- перший економіст-східноєвропеєць, наукові теорії якого визнали зарубіжні вчені різних шкіл і напрямків, доктор економіки (1899);
- обґрутував можливості синтезу трудової концепції та концепції граничної корисності, що вважалися антиподами;
- зробив помітний вклад у розвиток теорії кооперації, грошового обігу, у критику економічних доктрин марксизму, економічних концепцій російського народництва;
- світове визнання одержав за дослідження теорії ринку й економічних криз, розробку концепцій економічної кон'юнктури

Слуцький Євген Євгенович

(1880-1948 рр.)

- економіст, статистик і математик, представник «Київської школи»;
- одним із перших в Україні застосував математичні методи в економічній науці;
- економіко-математичні праці, написані на рубежі 10-х – 20-х років ХХ ст. і опубліковані в українських та зарубіжних виданнях, стали основою нового напряму в науці – праксеології

Лукінов Іван Іларіонович

(1927-2004 рр.)

- український економіст, академік АН УРСР, віце-президент АН, академік АН СРСР, академік ВАСГНІЛ, почесний член Шведської королівської академії сільського та лісового господарства, член Міжнародної асоціації економістів-аграрників, член Європейської асоціації економістів-аграрників;
- автор близько 550 наукових праць, серед яких 5 індивідуальних і 25 колективних монографій, присвячених проблемам економічної теорії і економічних трансформацій

Чухно Анатолій Андрійович

(1926-2012 рр.)

- економіст-теоретик; доктор економічних наук, професор, академік НАН України, Заслужений працівник вищої школи України, Заслужений професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
- автор понад 600 наукових праць, серед яких 13 індивідуальних і 17 колективних монографій, 14 підручників та навчальних посібників;
- фундатор і керівник української наукової школи «Розвиток і трансформація економічних систем»

Базилевич Віктор Дмитрович
(1949 р.)

- доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
- член-кореспондент НАН України, академік Академії наук вищої школи України, Заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, лауреат премії імені М.І.Туган-Барановського НАН України;
- автор та науковий редактор понад 250 наукових та навчально-методичних праць, в т.ч. 10 монографій, 11 підручників та навчальних посібників з грифом МОН України;
- основні напрями наукової діяльності: теоретико-методологічні проблеми макро- та мікроекономіки, закономірності трансформації економічних систем в умовах невизначеності та ризику, теоретичні аспекти становлення та розвитку ринку інтелектуальної власності, проблеми страхування тощо

Геєць Валерій Михайлович
(1945 р.)

- доктор економічних наук, професор, академік НАН України; Заслужений діяч науки і техніки України, Лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, Лауреат премії ім. В.С.Михалевича за видатні досягнення в галузі інформатики, теорії оптимізації і системного аналізу;
- директор Державної установи «Інститут економіки та прогнозування НАН України»;
- наукова діяльність у галузі макроекономіки, економіко-математичного моделювання, прогнозування економічного розвитку та фінансів (фінансова безпека, бюджетна та боргова політика, оподаткування та податкове стимулювання розвитку економіки) тощо

Премія імені Нобеля з економіки

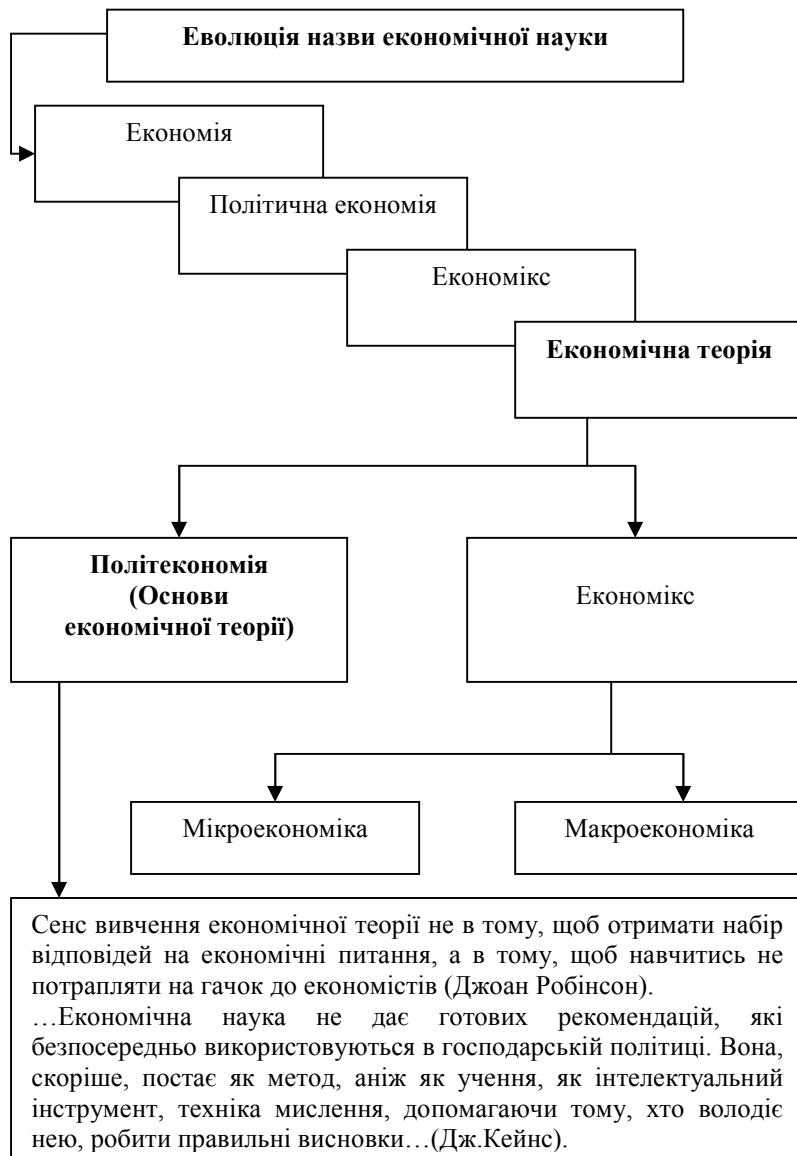
- засновано 1968 року Центральним банком Швеції з нагоди його 300-річчя в якості премії з економічних наук пам'яті Альфреда Нобеля;
- присуджується щорічно Шведською королівською академією наук;
- лауреат обирається відповідно до критеріїв вибору лауреатів премій в інших галузях;
- вперше премію було присуджено у 1969 році вченим з Норвегії та Нідерландів Рагнару Фрішу та Яну Тінбергену

Лауреати премії імені Нобеля з економіки

- **Пол Самуельсон**, США, 1970 р.,
за наукову роботу, що розвинула статичну і динамічну економічну теорію та сприяла підвищенню рівня аналізу в економічній науці;
- **Саймон Кузнець**, США, 1971 р.,
за емпірично обґрунтоване тлумачення економічного зростання, що призвело до нового, більш глибокого розуміння як економічної, так і соціальної структури, а також процесу розвитку;
- **Василь Леонтьєв**, США, 1973 р.,
за розвиток методу «витрати-випуск» та за його застосування до важливих економічних проблем;
- **Леонід Канторович**, СРСР, **Т'ялінг Купманс**, США, 1975 р.,
за внесок у теорію оптимального розподілу ресурсів;
- **Мілтон Фрідман**, США, 1976 р.,
за досягнення у сфері аналізу споживання, історії та теорії грошового обігу, а також за практичну демонстрацію складності політики економічної стабілізації;
- **Джеймс Макгілл Б'юкенен**, США, 1986 р.
за розвиток договірних і конституційних основ теорії прийняття економічних і політичних рішень;
- **Моріс Алле**, Франція, 1988 р.,
за новаторський внесок у теорію ринків та ефективного використання ресурсів;
- **Джон Харсані, Джон Неш, США, Райнгард Зелтен**, Німеччина, 1994 р.
за аналіз рівноваги в теорії некооперативних ігор;
- **Роберт Лукас**, США, 1995 р.,
за розвиток і застосування гіпотези раціональних очікувань, трансформацію макроекономічного аналізу та поглиблення розуміння економічної політики;
- **Пол Кругман**, США, 2008 р.,
за аналіз торгівельних моделей і місце розташування економічної активності;
- **Елінор Остром, Олівер Вільямсон**, США, 2009 р.,
за роботу з аналізу економічного управління;
- **Жан Тіроль**, Франція, 2014 р.,
за дослідження ринкової влади та регулювання;
- **Ангус Дітон**, Велика Британія, 2015 р.,
за мікроекономічні дослідження споживання, бідності та добробуту

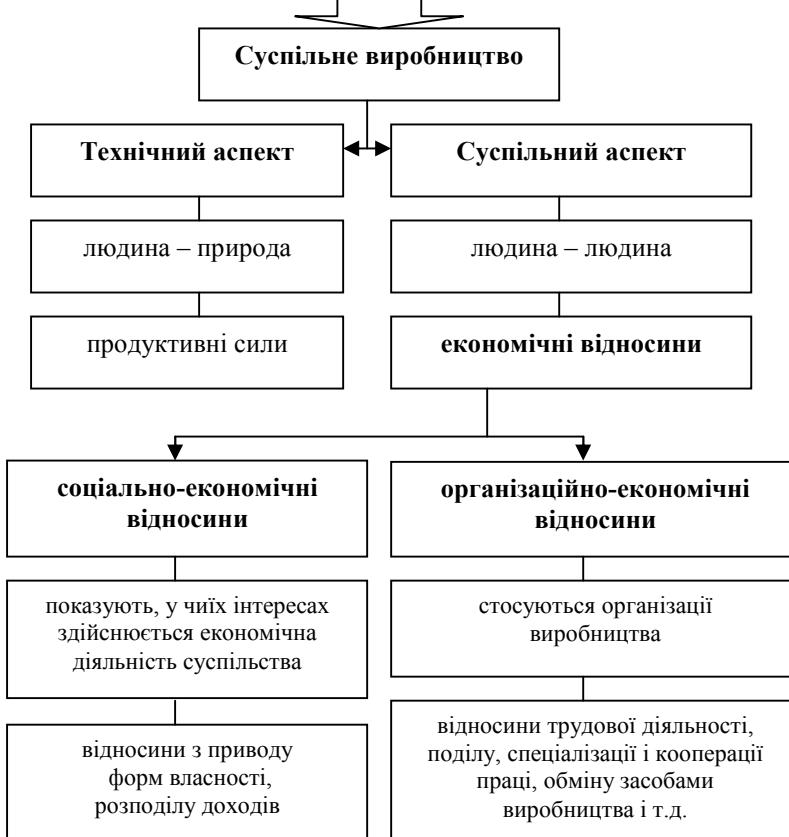
2. Предмет економічної теорії

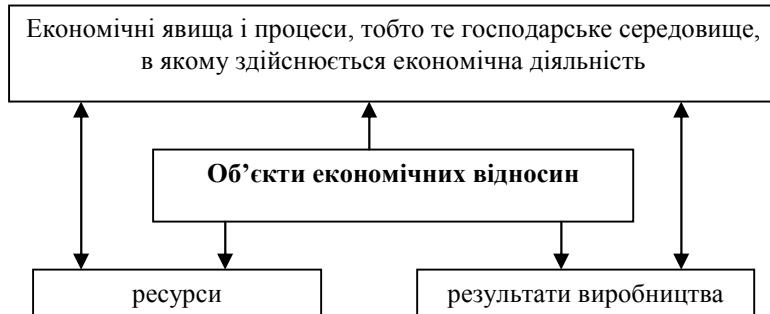
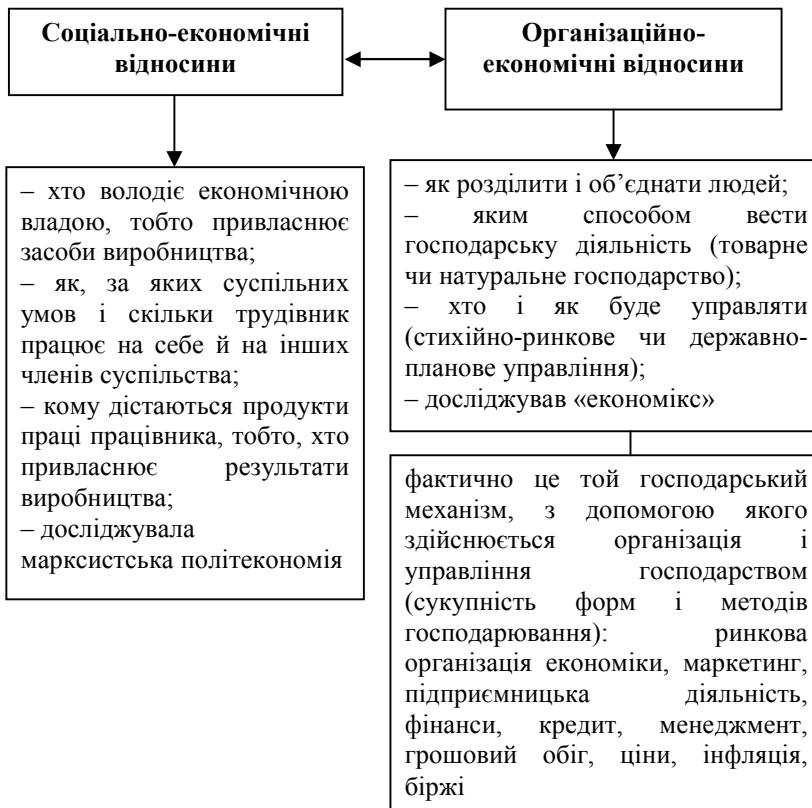

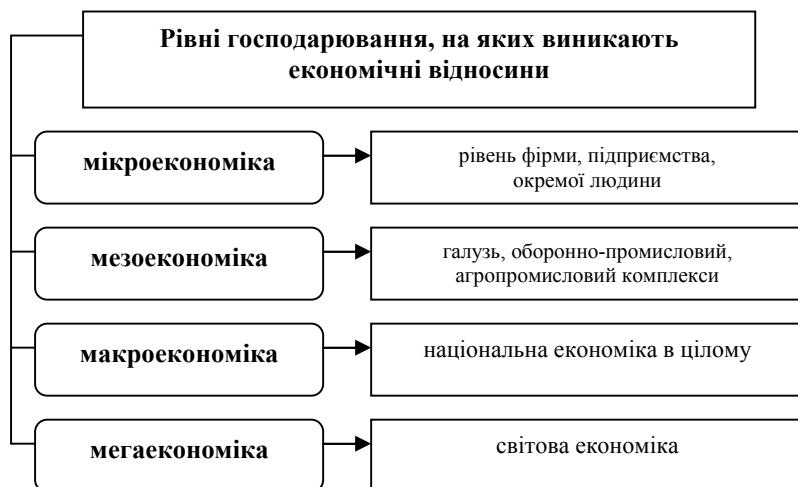

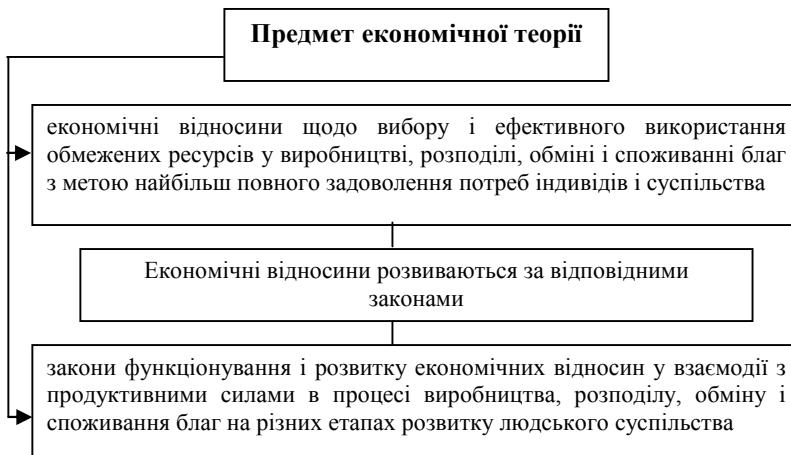
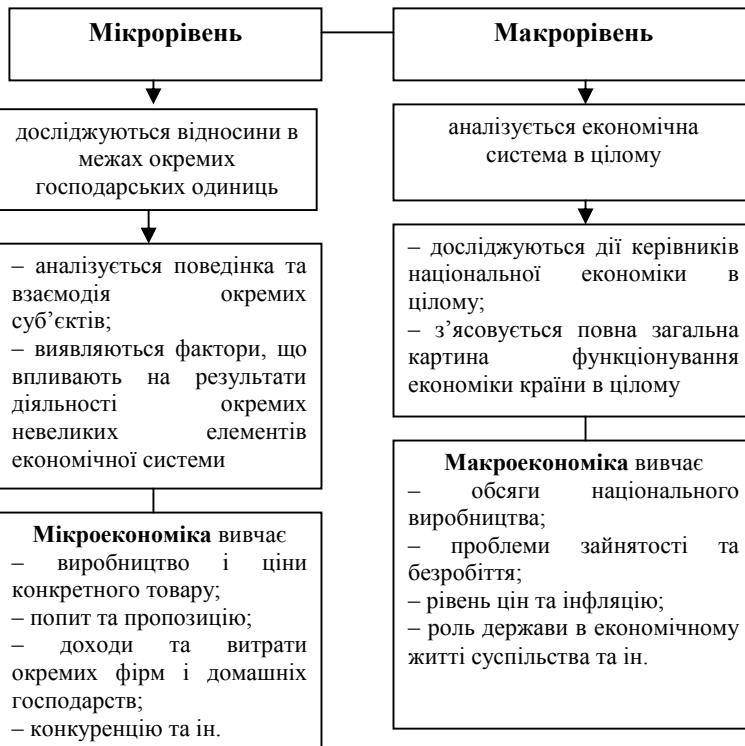
Місце економіки в системі суспільного виробництва

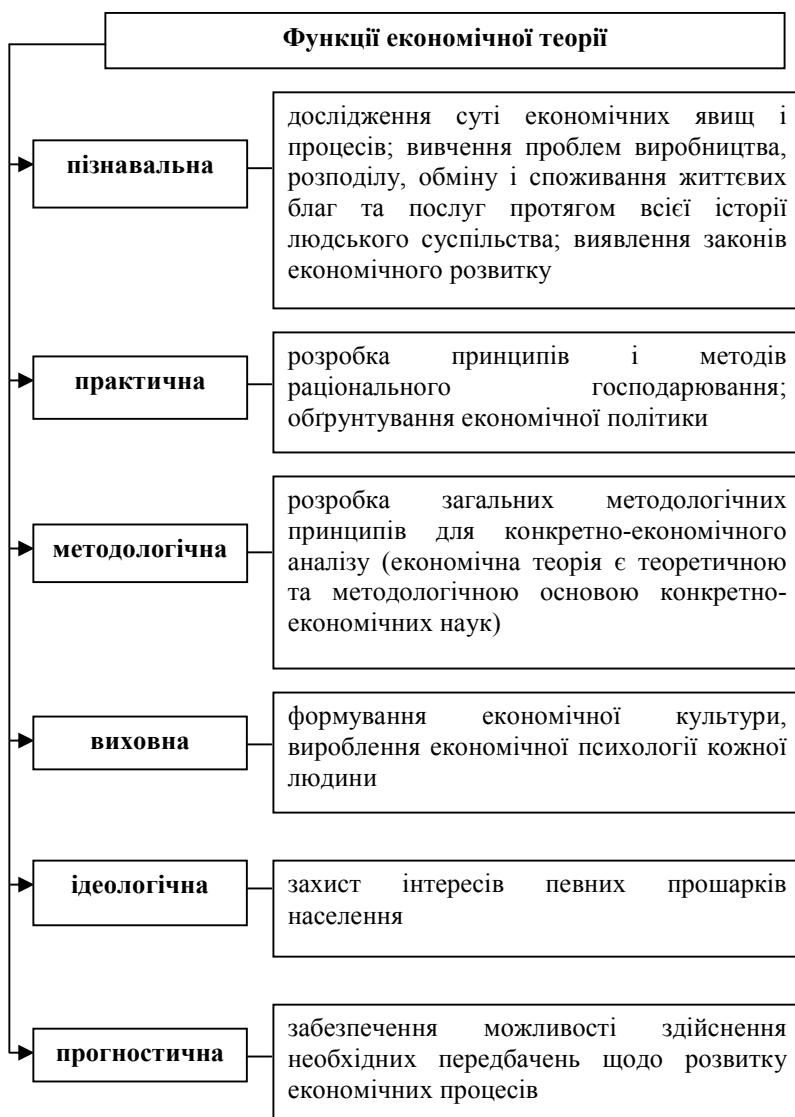
Коли первісна людина вперше зробила кам'яну сокиру і спис, це ще не була економіка. Це була, так сказати, тільки техніка. Але, маючи декілька сокир і списів, група мисливців убила оленя. М'ясо цього оленя було поділено між ними, цілком ймовірно, порівнені: якби одні одержували більше, ніж інші, то останні просто не могли б вижити. Поступово життя общини ускладнювалося. Можливо у ній з'явився майстер, що виготовляв для мисливців гарну зброю, але сам не ходив на полювання. Добуті м'ясо і риба розподілялись між мисливцями і рибалками, виділялася частка «зброяру» і т. д. На якісь стадії розвитку з'явився обмін продуктами праці між общинами й усередині общини. Це була, хоча і примітивна, нерозвинена, але вже економіка (А.В.Анікін «Юність науки»).

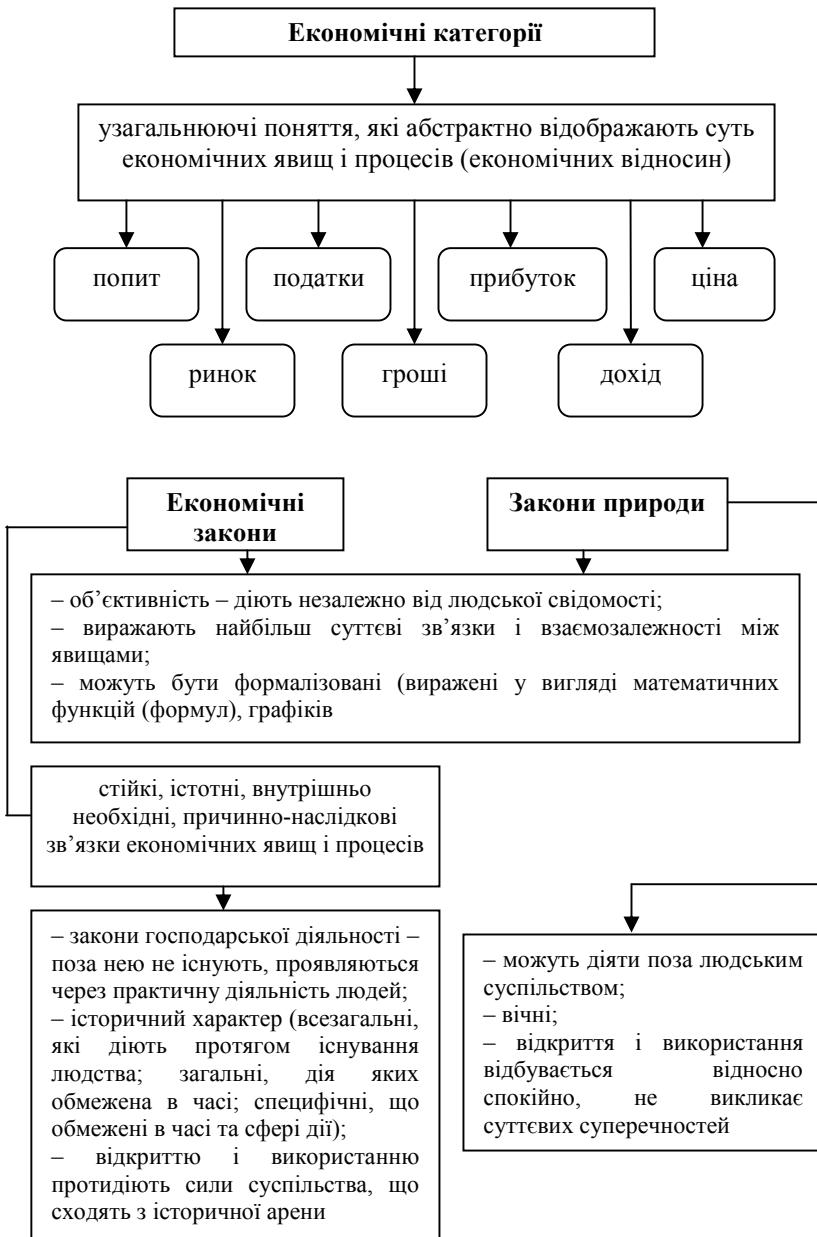

3. Основні функції економічної теорії. Економічні категорії та економічні закони

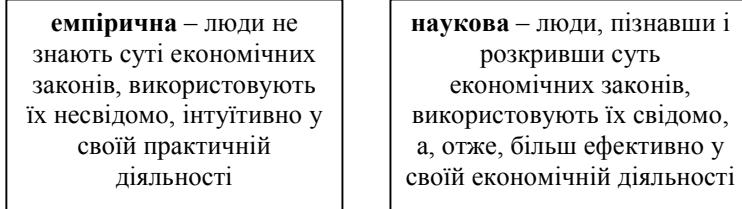

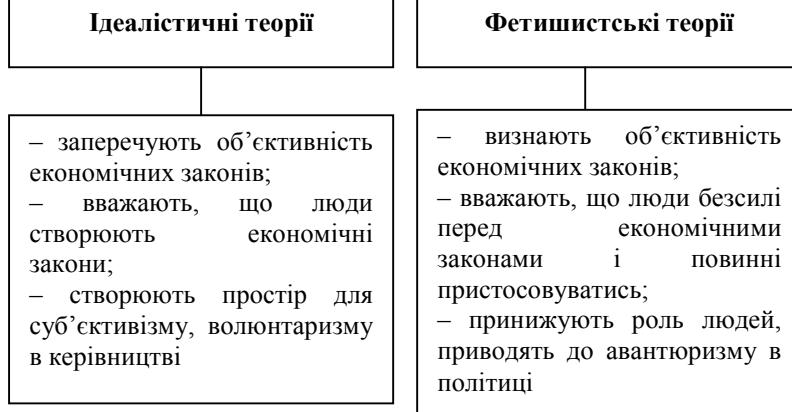
Економічні закони виникають на основі певних умов

Люди можуть відкрити, пізнати і використовувати у своїх інтересах економічні закони, можуть змінювати умови, на основі яких виникають економічні закони, змінюючи тим самим їх дію

Форми використання економічних законів

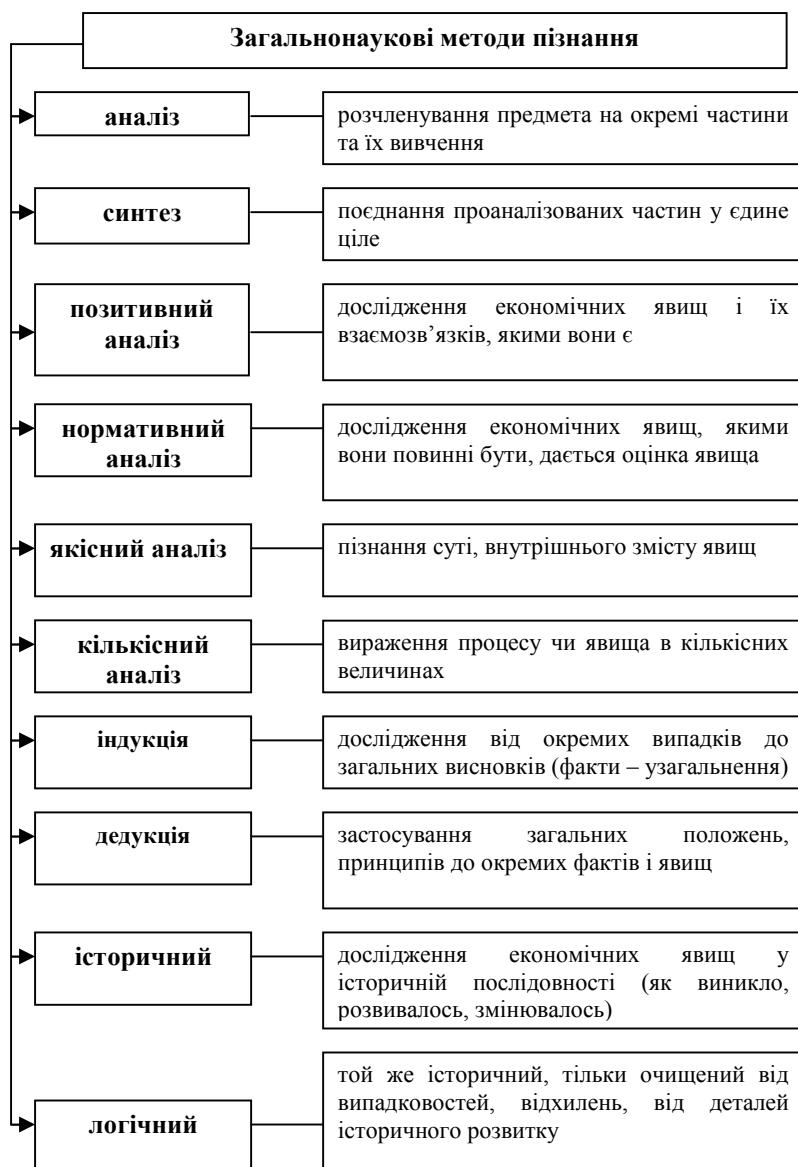

Теорії розуміння економічних законів

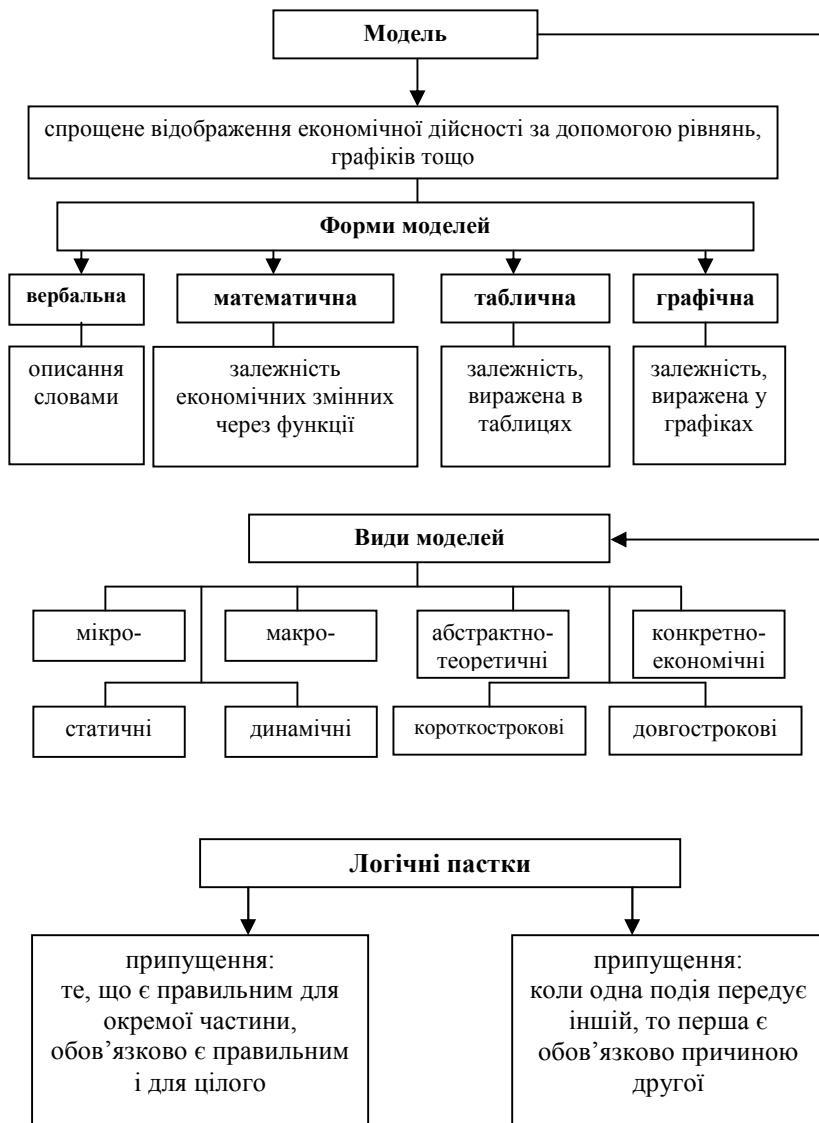
4. Методи пізнання економічних явищ і процесів

Спеціальні методи пізнання

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Що ви знаєте про економіку?
2. Яке місце займає економічна теорія в системі економічних наук?
3. Охарактеризуйте етапи становлення і розвитку економічної теорії.
4. Чому давньогрецькі мислителі визначали економіку як вчення про домашнє господарство?
5. Які економічні умови сприяли виникненню політичної економії як науки?
6. У чому полягає якісна відмінність економічної думки фізіократів від теорії меркантилістів?
7. У чому полягають особливості теорії класичної школи політекономії?
8. Чому вчення Адама Сміта і Давида Рікардо називають класичним?
9. У чому полягають заслуги та обмеженість марксистської економічної думки?
10. Назвіть позитивні риси та недоліки маржиналізму.
11. Чим зумовлена поява понять «політекономія» та «економікс»?
12. Назвіть головні напрями сучасної економічної думки.
13. Чим кейнсіанство відрізняється від неокласичної школи?
14. Чим відрізняються поняття політична економія, економікс, економічна теорія?
15. Що вивчає економічна теорія?
16. У чому криється причина розбіжностей поглядів економістів на предмет економічної теорії?
17. У чому полягає особливість предмета марксистської політичної економії та «економікс»?
18. Чим відрізняються соціально-економічні відносини від організаційно-економічних?
19. Охарактеризуйте функції економічної теорії та поясніть їх взаємозв'язок.
20. Поясніть, чому економічна теорія є базою для інших економічних наук?
21. Чим відрізняється мікроекономіка від макроекономіки? Який зв'язок між ними?
22. Дайте визначення економічної категорії. Наведіть приклади економічних категорій.
23. Поясніть, чому будь-яка економічна категорія є поняттям, проте не кожне поняття є економічною категорією?

24. У чому полягає суть економічного закону? Наведіть приклади економічних законів.
25. Що спільного і які відмінності між економічними законами і законами природи?
26. Як розуміти об'єктивний характер економічних законів?
27. Економічні закони зв'язані з практичною діяльністю людей, яка суб'єктивна. Чи спростовує дана обставина положення про об'єктивність економічних законів?
28. У чому полягає відмінність економічних законів від економічних категорій?
29. Чому вивчення економічних категорій є сходинкою пізнання економічних законів?
30. У чому полягає органічний зв'язок економічних категорій, економічних законів та економічних відносин?
31. Чи досить знати економічні закони, щоб успішно керувати суспільством? Чи можна розраховувати на успіх, ігноруючи об'єктивні економічні закони?
32. Чим наукове економічне мислення відрізняється від буденнего?
33. Охарактеризуйте методи економічного дослідження.
34. Дайте визначення наукової абстракції.
35. Чим відрізняється нормативний аналіз від позитивного?
36. Що являє собою моделювання і чому воно необхідно?
37. З якими «пастками» стикається дослідник-економіст?
38. Для чого потрібно вивчати економічну теорію?

ТЕМИ ЕСЕ ТА РЕФЕРАТИВНИХ ВИСТУПІВ

1. «При аналізі економічних форм не можна користуватись ні мікроскопом, ні хімічними реактивами. Те й інше повинна замінити сила абстракцій» (К.Маркс).
2. «Економічні закони – це вираз суспільних тенденцій, узагальнення, яке проголошує, що від членів будь-якої соціальної групи за певних умов можна чекати певного способу дій» (А.Маршалл).
3. Економіка в моєму житті.
4. А.Сміт і його вклад у розвиток політекономії як науки.
5. Лауреати премії імені Нобеля в галузі економіки.
6. Видатні українські економісти та їх внесок в економічну науку.
7. Особливості розвитку економічної науки в Україні.
8. Економічна теорія та економічна політика.

ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ

1. Яке з положень властиве теорії меркантилізму?

- а) багато продавати – мало купувати;
- б) обмін або торгівля не породжують багатства, у процесі обміну нічого не виробляється;
- в) багато виробляти – мало купувати;
- г) правильна відповідь відсутня.

2. Яке з положень властиве англійській класичній школі політичної економії?

- а) багатство нації створюється завдяки природній родючості землі;
- б) багатство нації зростає в результаті експорту товарів;
- в) багатство нації виникає в матеріальному виробництві в усіх його галузях;
- г) правильна відповідь відсутня.

3. Якої концепції дотримується маржиналізм?

- а) вивчення діяльності, зв'язаної із зовнішньою торгівлею і надходженням грошей у країну;
- б) вивчення сфери виробництва, в якій створюється багатство;
- в) вивчення капіталістичного способу виробництва і відповідних йому відносин виробництва та обміну;
- г) пошук найбільш ефективних способів розподілу обмежених ресурсів і раціонального господарювання.

4. Яке з положень правильне?

- а) вивчаючи соціально-економічні відносини, можна розкрити взаємозв'язок людини і природи;
- б) вивчаючи соціально-економічні відносини, можна дізнатися, наскільки економічна діяльність суспільства підпорядкована інтересам народу;
- в) вивчаючи соціально-економічні відносини, можна розкрити форми і методи господарювання.

5. Яке з положень визначає організаційно-економічні відносини?

- а) сукупність взаємозв'язків людини з природою;
- б) сукупність форм і методів господарювання;
- в) відносин між людьми з приводу привласнення речей;
- г) правильна відповідь відсутня.

6. Яке з названих положень правильне?

- а) економічні закони виникають і проявляються без участі людини;
- б) люди самі створюють економічні закони;
- в) економічні закони проявляються через практичну діяльність людей;
- г) всі відповіді неправильні.

7. Яке з тверджень характеризує практичну функцію економічної теорії?

- а) пояснює економічну дійсність, формує закони і тенденції економічного розвитку;
- б) розробляє принципи і методи господарювання;
- в) розробляє загальні методологічні принципи проведення економічного аналізу;
- г) правильна відповідь відсутня.

8. Яке з наведених стверджень характеризує пізнавальну функцію економічної теорії?

- а) розробка загальних методологічних принципів для проведення економічного аналізу;
- б) розробка принципів і методів господарювання;
- в) виявлення законів і тенденцій економічного розвитку;
- г) правильна відповідь відсутня.

9. Що являє собою наукова абстракція як спосіб пізнання в економічній теорії?

- а) пізнання окремих сторін економічних явищ і процесів;
- б) аналіз фактів економічного життя;
- в) виділення найголовніших рис економічних явищ і процесів, відхилення всього другорядного;
- г) правильна відповідь відсутня.

10. Визначте позитивне судження:

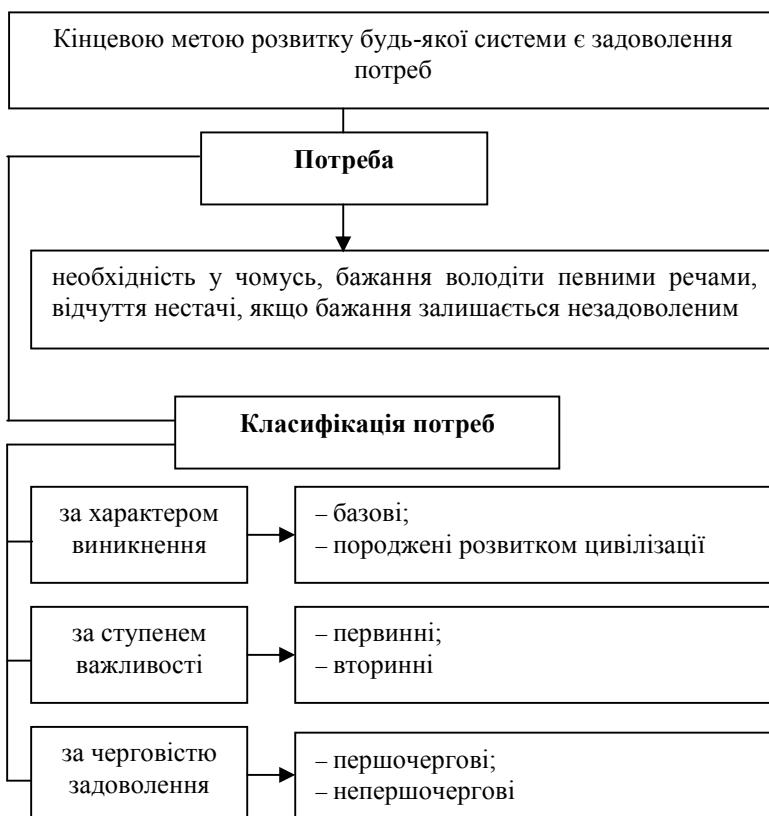
- а) ціни на хліб повинні бути низькими;
- б) бідні не повинні платити податків;
- в) низькі ціни на бензин приводять до більшого споживання бензину;
- г) необхідно подолати дефіцит державного бюджету.

Тема 2

Загальні основи суспільного виробництва

1. Потреби як рушійний мотив виробничої діяльності.
2. Структура суспільного виробництва.
3. Фактори суспільного виробництва (виробничі ресурси) та їх обмеженість.
4. Головні проблеми організації виробництва. Крива виробничих можливостей.
5. Продукт і його властивості. Сукупний суспільний продукт (ССП), його форми і структура.
6. Економічна і соціальна ефективність суспільного виробництва.

1. Потреби як рушійний мотив виробничої діяльності

Піраміда потреб (за Абрахамом Маслоу)

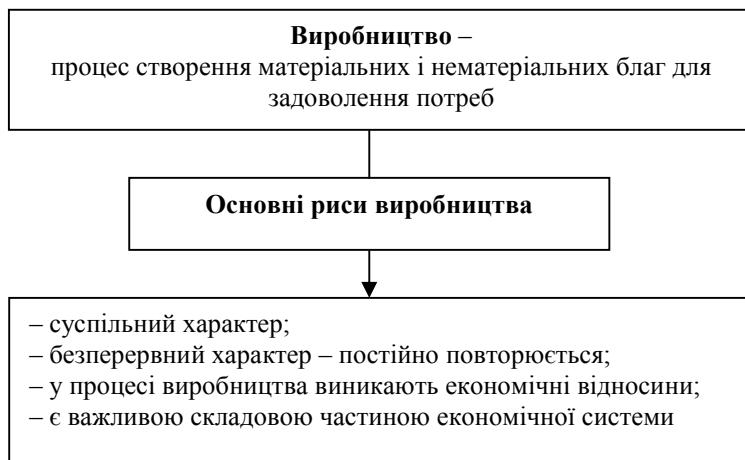
Фактори, що впливають на потреби

- рівень розвитку суспільства і життя населення;
- історична епоха;
- кліматичні умови;
- вік, стать;
- національні особливості і традиції;
- рівень освіти і виховання;
- смаки, вподобання, реклама;
- соціальний статус споживачів

«Ніколи немає нестачі в потребах. Ті, хто їдять лише хліб і п'ють лише воду, бажали б їсти пшеничний хліб і пити вино; ті, хто не можуть їсти м'ясо, воліли б їсти його. Ті, хто має лише благенську одежину, хотіли б мати добрий одяг тощо» (Ф.Кене).

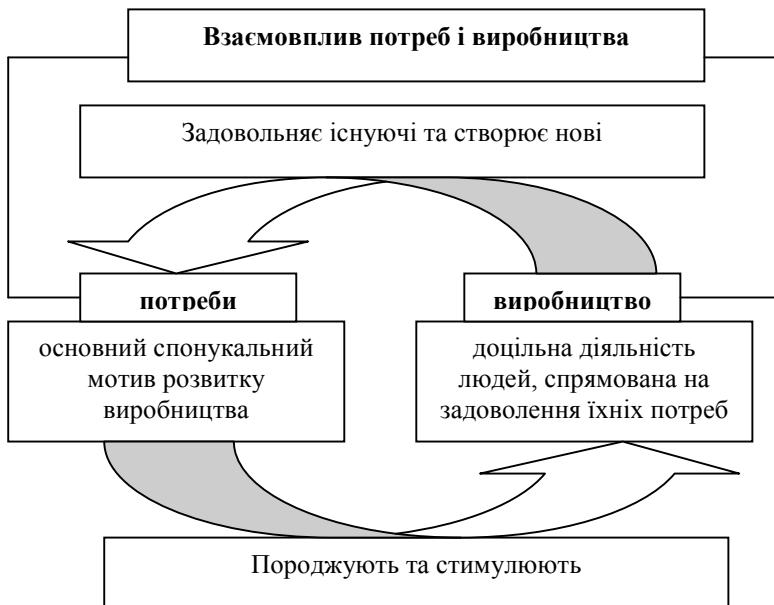
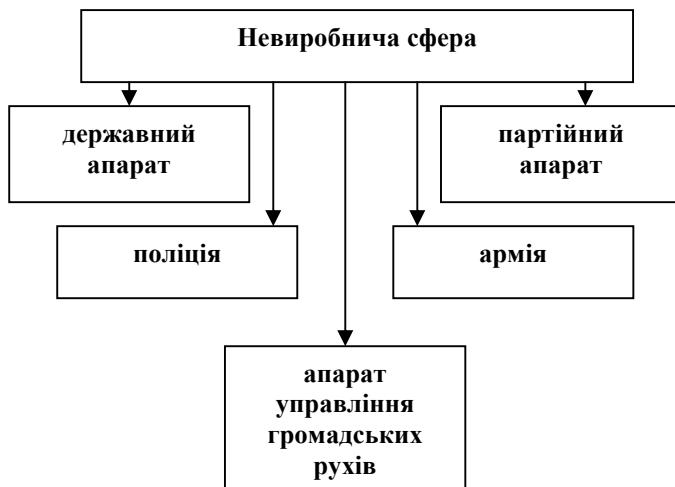
2. Структура суспільного виробництва

Структура виробництва

Закон підвищення потреб

виражає причинно-наслідковий зв'язок між розвитком суспільного виробництва та зростанням і вдосконаленням потреб населення

Фактори протидії зростанню потреб

- низький рівень матеріальної і духовної культури суспільства;
- слабкий розвиток поділу праці;
- низькі доходи, високі ціни;
- чисельність населення

Потреба реалізується через інтерес

Взаємозв'язок потреб і інтересів

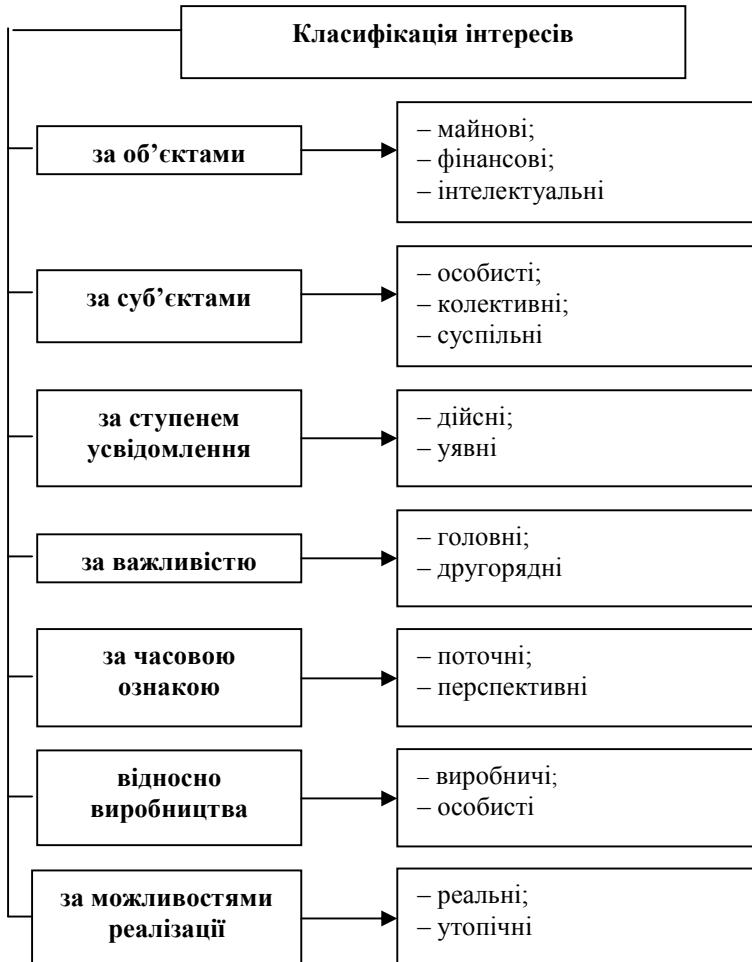
Економічні інтереси

усвідомлена потреба, мотив діяльності, спрямованої на задоволення потреб

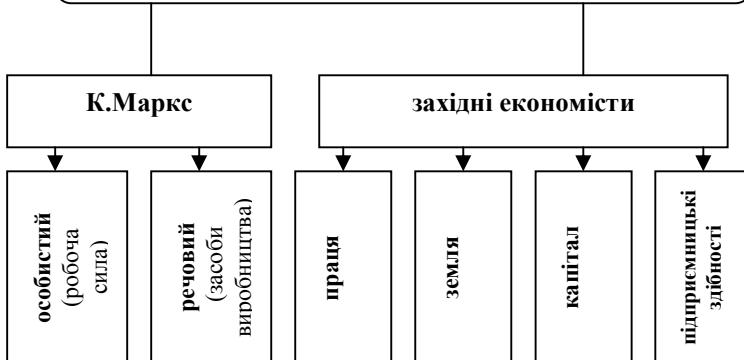
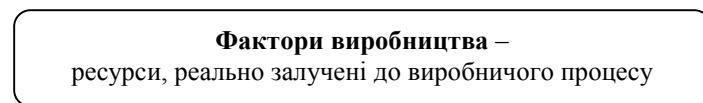
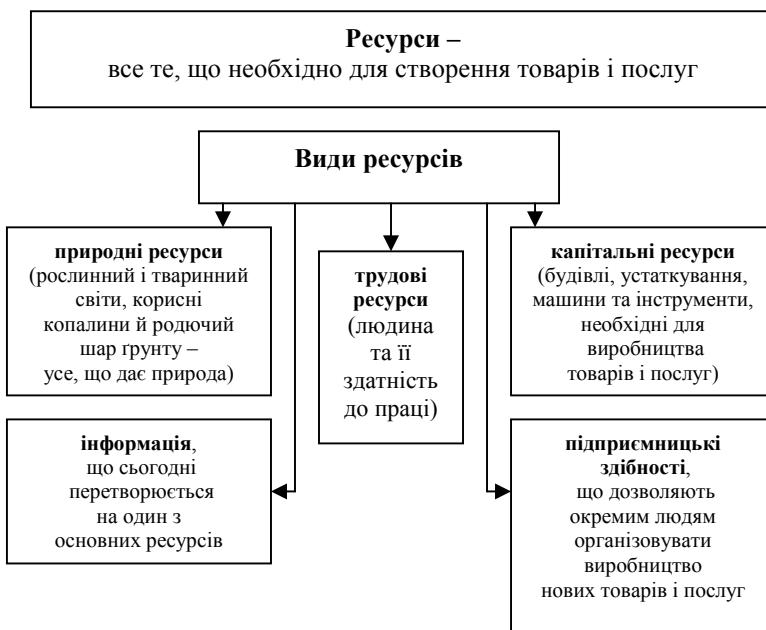
є формою вираження економічних потреб, засобом реалізації потреб

відображають певний рівень і динаміку задоволення економічних потреб

спонукають економічних суб'єктів до діяльності для задоволення потреб

3. Фактори суспільного виробництва (виробничі ресурси) та їх обмеженість

Одна і та ж річ може бути як предметом, так і засобом праці

Ознаки виробничих ресурсів

- відтворювані (природою – ґрунт, вода, повітря, флора, фауна; природою і суспільством – трудові ресурси; суспільством – засоби виробництва); і невідтворювані (корисні копалини);
- взаємозалежні;
- взаємозамінні;
- обмежені (відносно і абсолютно)

Обмеженість ресурсів

кількість ресурсів фіксована і має межі (земля, орні землі, корисні копалини, устаткування і робоча сила обмежені певною величиною)

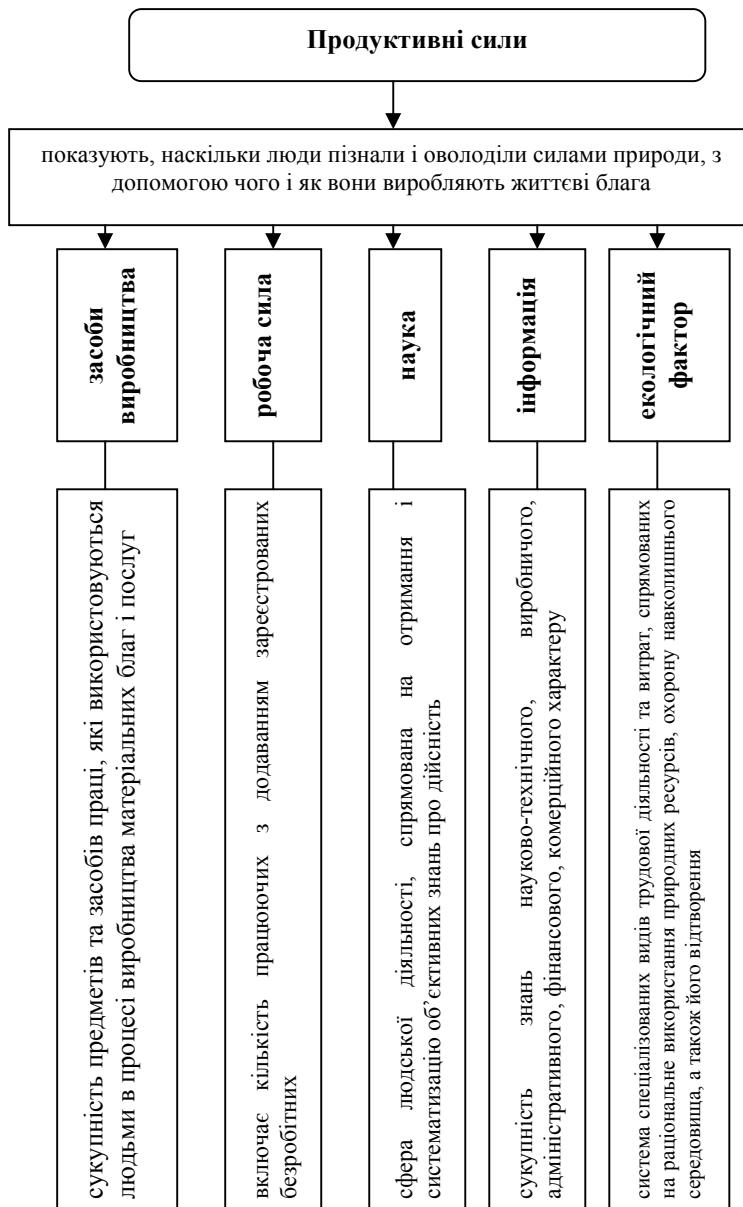
використання економічних ресурсів в якійсь одній сфері включає можливість їх одночасного використання в інших сferах

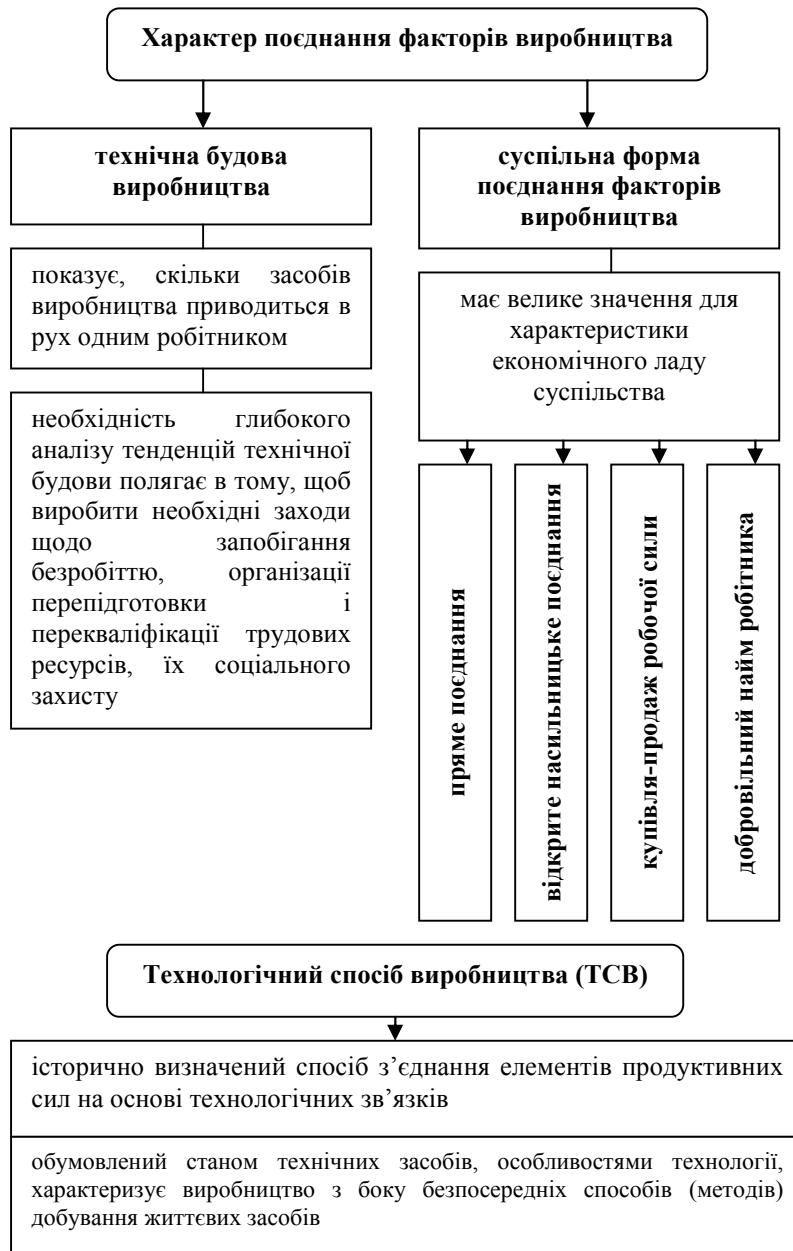
Види обмеженості ресурсів

абсолютна обмеженість ресурсів –
ресурси обмежені самою природою

відносна обмеженість ресурсів –
ресурси обмежені відносно масштабів зростання потреб

зумовлена рівнем потреб та суб'єктивними оцінками споживачів ступеня корисності товарів і послуг

Типи технологічних способів виробництва

TCB, що базується на ручній праці (ремесло, цехове і мануфактурне виробництво) (доіндустриальне суспільство)	<ul style="list-style-type: none"> – має обмежені можливості; – переважає сільське господарство; – більшість населення зайнята землеробством і тваринництвом; – у господарській діяльності панує ручна праця; – слабо розвинений розподіл праці, зберігаються примітивні форми організації (натуральне господарство); – переважають елементарні потреби
TCB, що базується на механізованій праці (індустриальне суспільство)	<ul style="list-style-type: none"> – головна сфера – промисловість; – промисловість перетворює інші галузі на основі машинної техніки; – основна маса людей зайнята в індустриальних галузях; – прискорення розподілу праці (галузі різні); – розвиваються більш складні форми організації (товарне господарство); – швидка урбанізація, – зростання виробничих можливостей і багатогалузева структура дозволяє задовільнити більше потреб
TCB, що базується на автоматизованій праці (пост-індустриальне суспільство)	<ul style="list-style-type: none"> – найбільш розвинена сфера послуг; – наука – безпосередня продуктивна сила, створюються продукти, яких немає в природі; – широке використання досягнень інформатики і сучасної обчислювальної техніки; – підвищується роль наукових робітників і висококваліфікованих спеціалістів; – здійснюється перехід до «високих технологій», що зберігають всі види ресурсів і забезпечують високу якість; – забезпечується задоволення елементарних потреб і розширяються можливості задоволення інших потреб

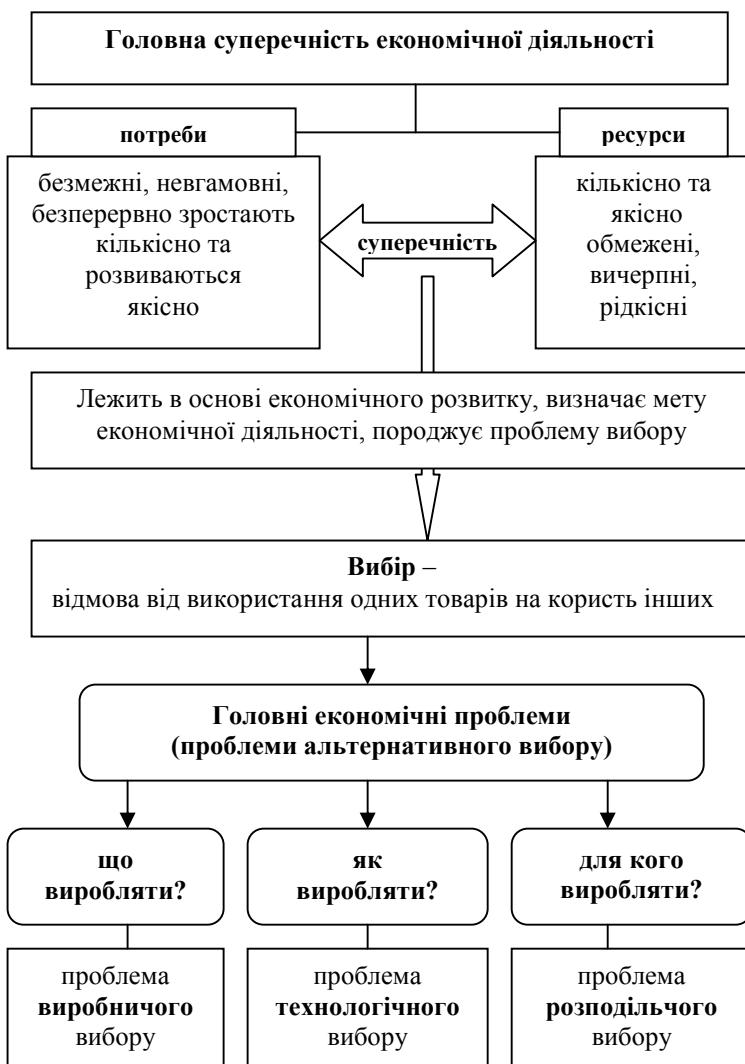
Технологічний уклад

техніко-технологічний комплекс, що функціонує на основі технології, яка є особливою в межах єдності технологічного способу виробництва (сукупність галузей, пов'язаних єдиними технологічними принципами)

Періодизація технологічних укладів

Технологічні уклади	Період домінування	Країни-лідери	Переважаючі технології
I	1770-1830	Великобританія, Франція, Бельгія	водяний двигун, виплавка чавуну й обробка заліза, будівництво каналів
II	1840-1880	Великобританія, Франція, Бельгія, США, Німеччина	паровий двигун, вугільна промисловість, машинобудування, чорна металургія, верстатобудування
III	1890-1940	Великобританія, Франція, США, Німеччина	електротехнічне і важке машинобудування, виробництво сталі, неорганічна хімія, важке озброєння, кораблебудування, ліній електропередач, стандартизація
IV	1940-1980	США, Західна Європа, Японія	синтетичні матеріали, органічна хімія, кольорова металургія, автомобілебудування, атомна енергетика
V	1980-2020	США, Євросоюз, Японія, країни Південно-Східної Азії	обчислювальна техніка, телекомуникації, роботобудування, мікро-і оптико-волоконні технології, штучний інтелект, біотехнології
VI	(2030-2080 прогноз)		біокомп'ютерні технології

4. Головні проблеми організації виробництва. Крива виробничих можливостей

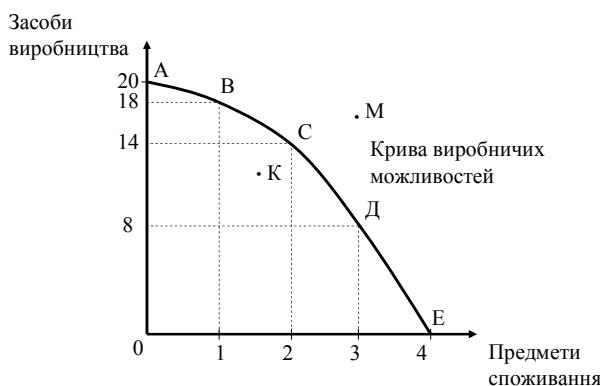

Припущення

- економіка функціонує в умовах повної зайнятості (використання у виробництві всіх придатних для цього ресурсів) і досягає повного обсягу виробництва (ресурси суспільства використовуються в такій комбінації, що дозволяє досягти найкращого результату);
- незмінність ресурсів (за кількістю і якістю);
- незмінність технології;
- виготовляються лише два види продукції;
- ситуація розглядається на певний момент або протягом короткого періоду (на тривалий період ці припущення були б нереалістичними)

Альтернативні можливості виробництва

Можливості	Предмети споживання (тис. од.)	Засоби виробництва (тис. од.)
A	0	20
B	1	18
C	2	14
Д	3	8
E	4	0

Крива виробничих можливостей (КВМ)

показує альтернативну комбінацію (максимально можливий обсяг) виробництва двох продуктів при повному і ефективному використанні наявних ресурсів

Усі комбінації випуску товарів, які розміщені ззовні від КВМ, є ефективними, але неможливими

Усі комбінації випуску товарів, які розміщені всередині КВМ, є можливими, але неефективними

Опуклість КВМ зв'язана з законом зростання витрат

Закон зростання витрат

переключення ресурсів із однієї сфери застосування в іншу приводить до відносного зростання витрат (відображає співвідношення між двома продуктами)

Ресурси не володіють однаковою продуктивністю, не є взаємозамінними (непридатні для виробництва різних товарів)

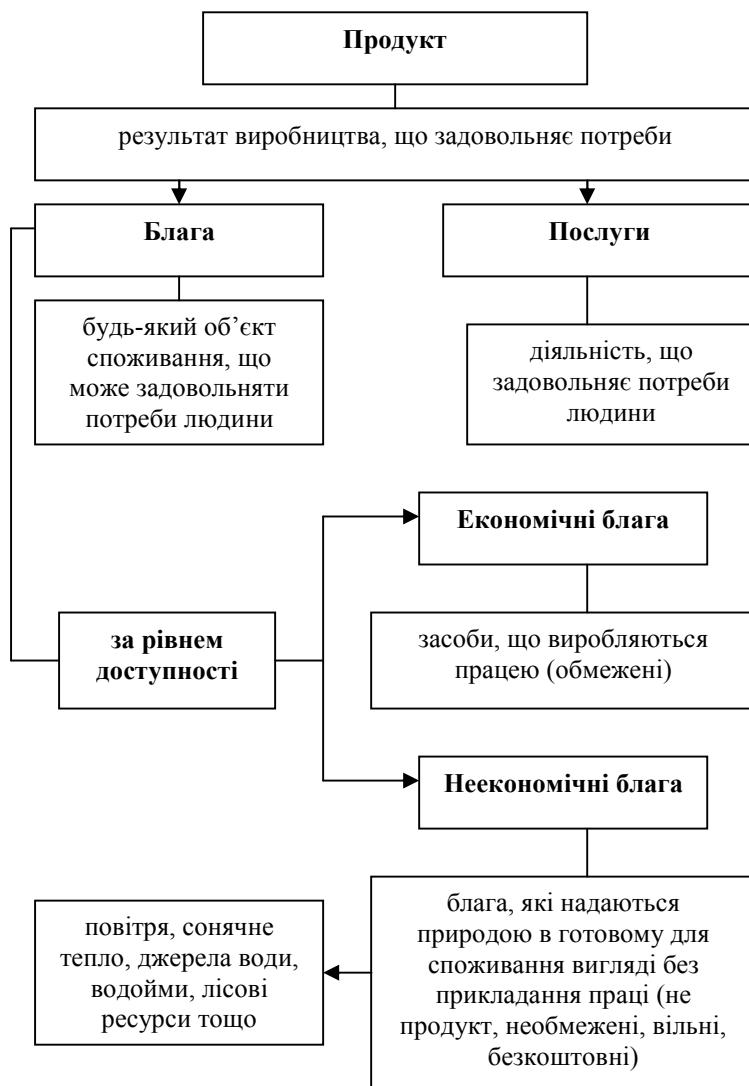
Альтернативна вартість

Альтернативні витрати

– вартість товарів і послуг, від яких доводиться відмовитись у процесі вибору, щоб отримати певну кількість обраних благ (найкраща втрачена можливість);
– вартість втрачених можливостей

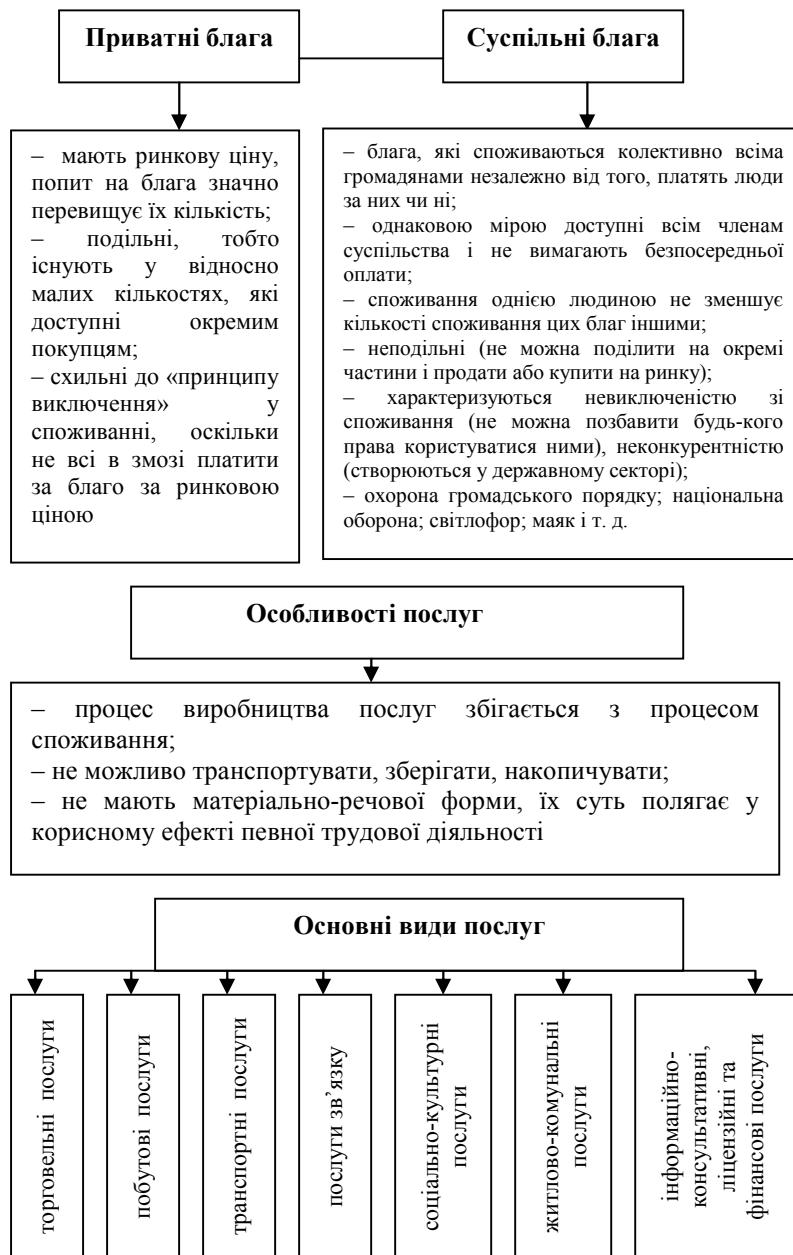
явні витрати, пов'язані з вибором, а також альтернативна вартість (вартість втрачених можливостей)

5. Продукт і його властивості. Сукупний суспільний продукт (ССП), його форми і структура

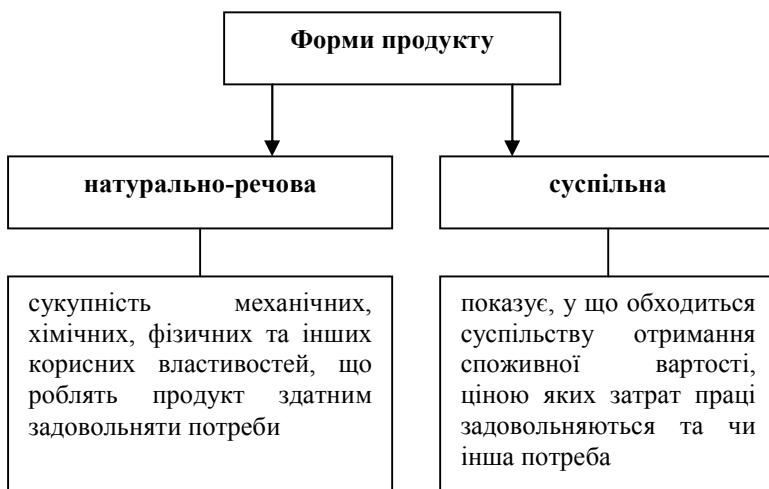
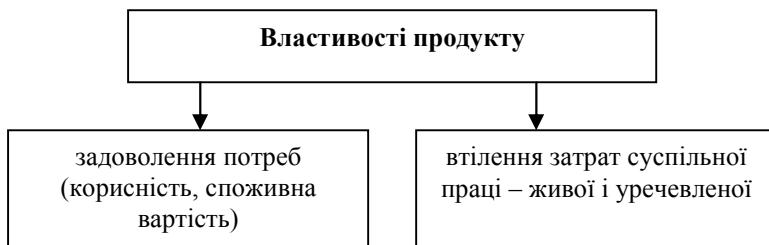
Класифікація економічних благ

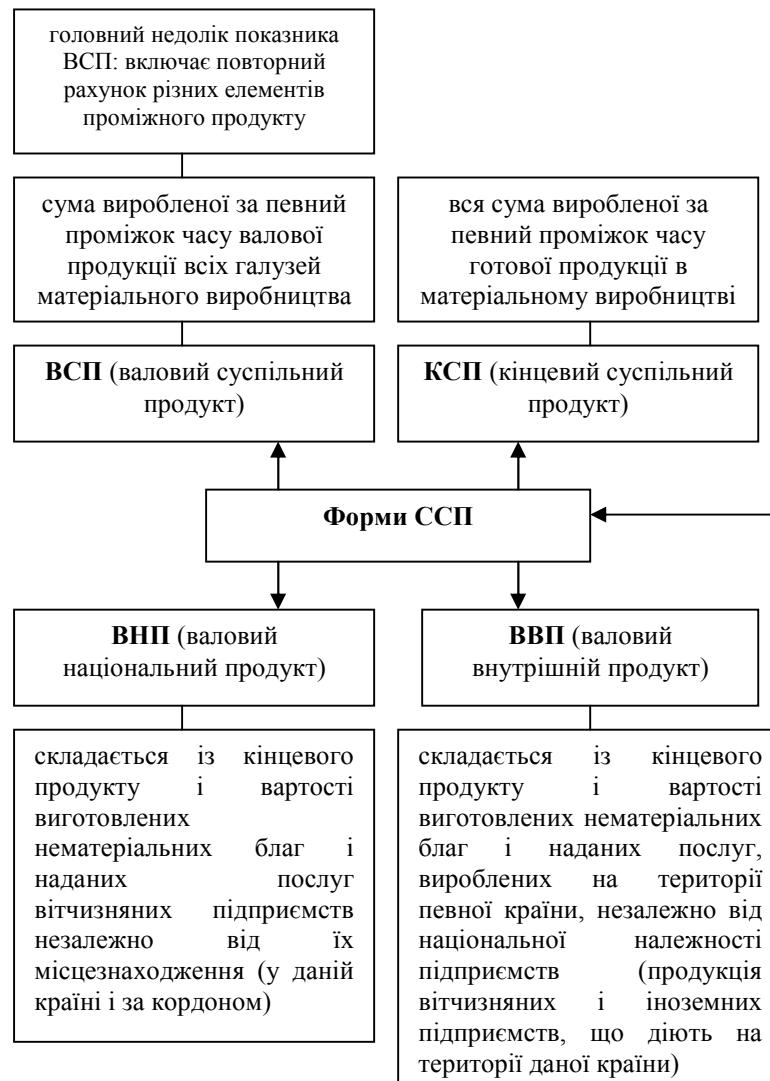

Сукупний суспільний продукт (ССП) –
сукупність матеріальних і нематеріальних благ і послуг, створених за певний період часу в усіх ланках суспільного виробництва

ВВП не включає

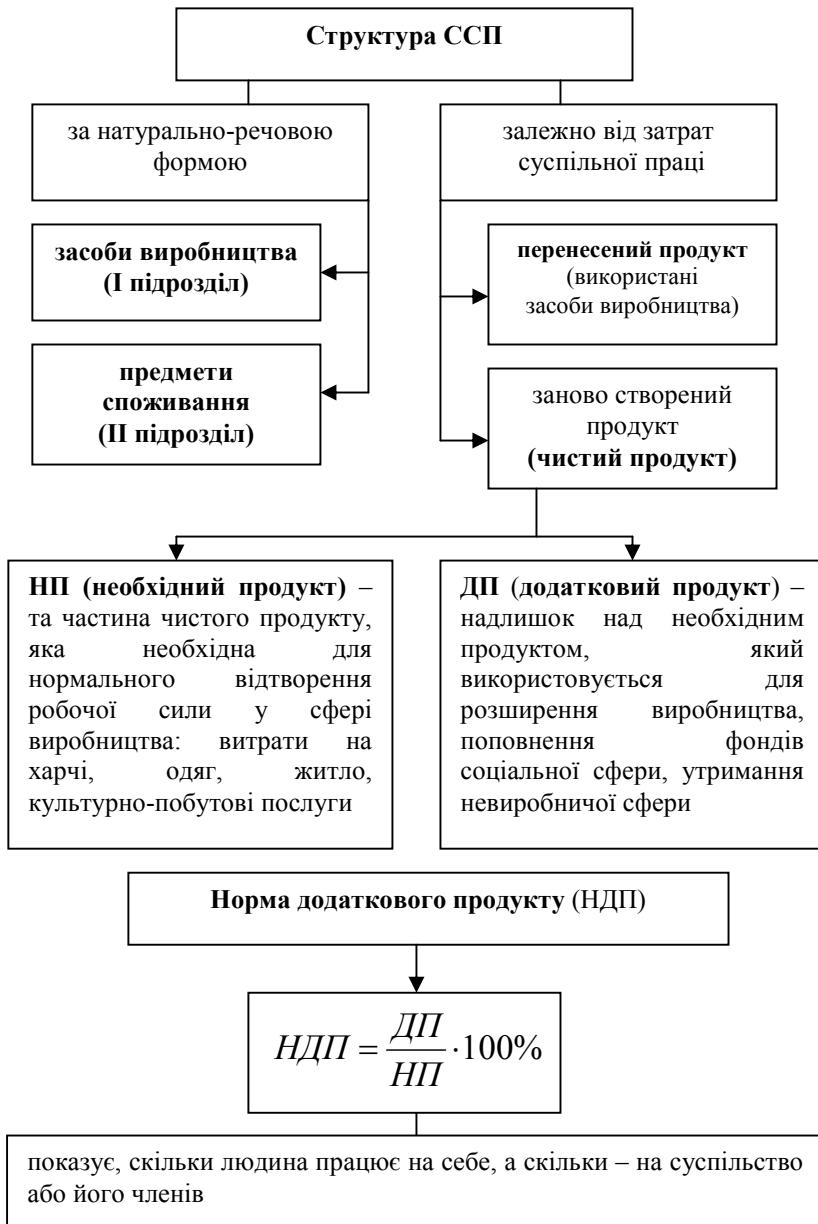
- роботу домогосподарок у домашньому господарстві;
- роботу вчених «на себе», що не втілена у вигляді готової продукції;
- бартерний обмін;
- доходи тіньової економіки;
- оплата у вигляді чайових;
- трансфертні платежі;
- чисто фінансові операції (купівля-продаж цінних паперів)

Недолік ВВП

завищує об'єм виробництва на вартість річних амортизаційних відрахувань і суму непрямих податків (доброту не підвищують)

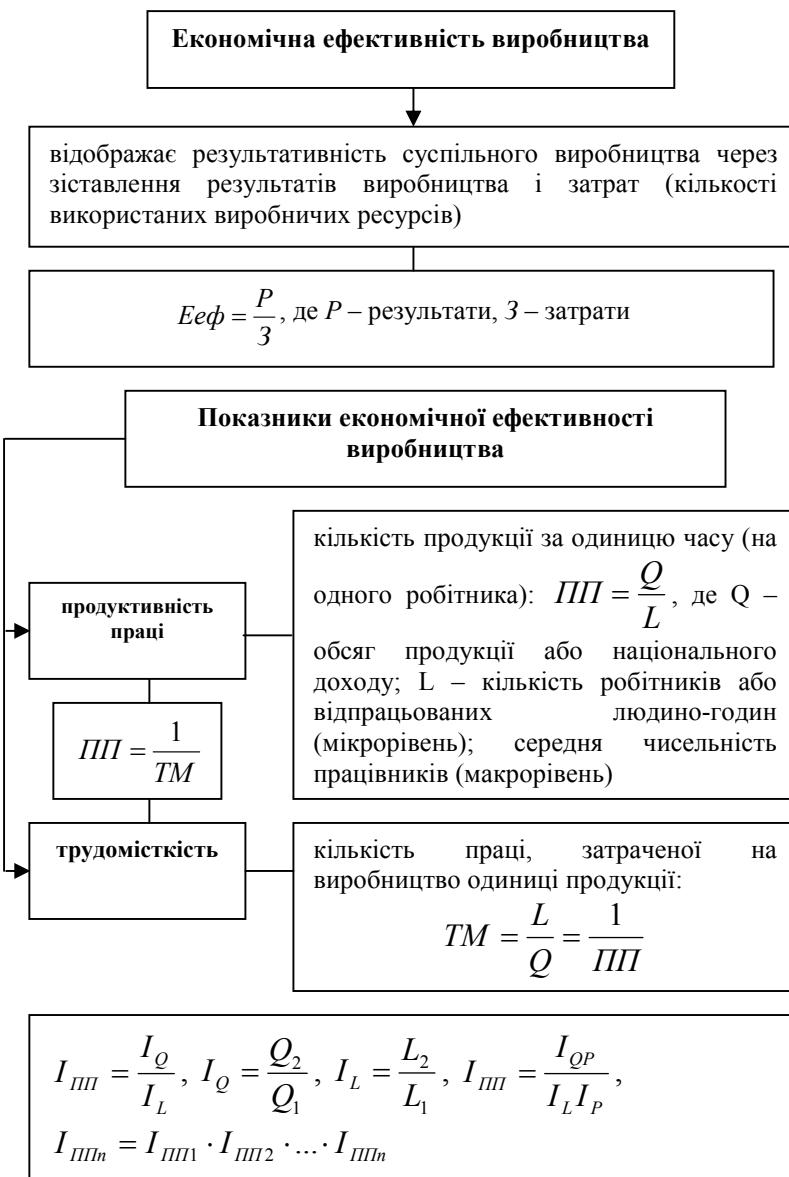
**Чистий національний продукт
(ЧНП)**

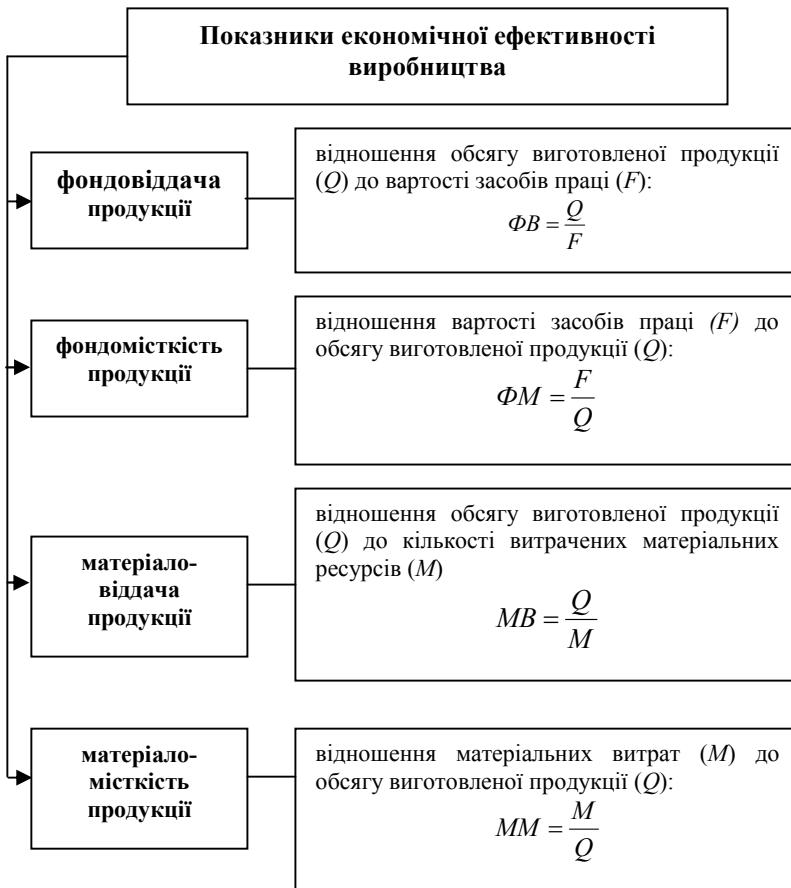
- реальний дохід, який суспільство може використати для особистого споживання, а також для розширення виробництва: $\text{ЧНП} = \text{ВВП} - \text{A}$ (амортизація – засоби праці, що йдуть на відшкодування їх зношеної частини);
- щодо суспільства в цілому чистий продукт характеризують як національний дохід (НД) – чистий зароблений дохід суспільства: $\text{НД} = \text{ЧНП} - \text{T}$ (непрямі податки)

6. Економічна і соціальна ефективність суспільного виробництва

Шляхи підвищення ефективності виробництва

- НТП і наукова організація праці;
- раціональна система спеціалізації і кооперації виробництва;
- розвиток ініціативи і самостійності трудових колективів;
- структурна і організаційна перебудова економіки;
- вдосконалення господарського механізму;
- використання переваг міжнародного поділу праці;
- вдосконалення системи стимулювання і мотивації праці тощо

Закон спадної дохідності

виражає співвідношення між затратами у виробництві і випуском продукції

збільшення деяких витрат по відношенню до інших незмінних витрат приводить до збільшення загальної кількості продукції. Але після певного моменту приріст продукції буде ставати все меншим і меншим

Соціальна ефективність виробництва

виражає ступінь відповідності результатів господарської діяльності соціальним цілям суспільства, інтересам окремої людини

показує, наскільки розвиток виробництва відповідає виріщенню своєї головної, кінцевої мети – служити споживачу, задоволити особисті потреби кожної людини

Показники соціальної ефективності виробництва

Рівень життя населення

Якість життя населення

- розміри ВВП в розрахунку на душу населення;
- розміри національного доходу (НД) в розрахунку на душу населення;
- частка фонду споживання в національному доході;
- зайнятість;
- тривалість робочого дня;
- зміст і умови праці;
- масштаби вільного часу;
- безпека життя;
- стан довкілля

Рівень життя населення

рівень забезпеченості населення матеріальними і духовними благами, необхідними для підтримування нормальної життєдіяльності

визначається відповідністю державному соціальному стандарту – **прожитковому мінімуму**

Прожитковий мінімум

вартісна величина набору продуктів харчування, достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості

Фізіологічний
прожитковий мінімум
розрахований на
задоволення тільки
головних
найелементарніших потреб
в товарах і послугах

Соціальний
прожитковий мінімум, окрім
мінімальних норм
задоволення фізичних
потреб, включає витрати на
мінімальні духовні і соціальні
запити

В основі розрахунку прожиткового мінімуму лежить **споживчий кошик** – набір товарів та послуг, необхідних для задоволення першочергових потреб людини

Якість життя

ступінь задоволення матеріальних, культурних і духовних потреб людини

визначається порівнянням фактичного рівня задоволення потреб із базовим

засновані на суб'єктивній самооцінці

засновані на зовнішній об'єктивній оцінці

визначається нормативними та статистичними характеристиками

пов'язана з тим, що потреби й інтереси конкретної людини індивідуальні і проявляються в її відчуттях і оцінках

Параметри оцінки якості життя

- фізичні: енергійність, втома, фізичний дискомфорт, сон і відпочинок;
- психологічні: самооцінка, концентрація, позитивні емоції, негативні переживання, мислення;
- ступінь незалежності: працездатність, залежність від ліків і лікування;
- життя в суспільстві: повсякденна активність, соціальні зв'язки, дружні зв'язки, суспільна значущість, професіоналізм;
- навколошнє середовище: житло та побут, безпека, дозвілля, доступність інформації, екологія (клімат, забрудненість, густонаселеність);
- духовність і особисті переконання

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Що таке потреба? Дайте характеристику видів потреб. Наведіть приклади потреб відповідно до їх класифікації.
  2. Які фактори впливають на потреби суб'єктів господарювання?
  3. Поясніть, як ви розумієте безмежність потреб?
  4. Що розуміють під виробництвом?
  5. Дайте характеристику матеріального і нематеріального виробництва.
  6. Чи існують галузі, які можна віднести як до виробничої інфраструктури, так і до соціальної? Наведіть приклади.
  7. Які види тіньової економіки вам відомі?
  8. Як тіньовий сектор впливає на національне господарство?
  9. У чому полягає взаємозв'язок виробництва і потреб?
- Сформулюйте закон підвищення потреб.
10. Що таке економічні інтереси та які їх види?
  11. Як співвідносяться потреби та інтереси?
  12. Чим фактори виробництва відрізняються від ресурсів? Назвіть основні фактори виробництва.
  13. Чим відрізняються засоби праці від предметів праці?
  14. Чи може одна й та ж річ бути і предметом праці, і засобом праці?
  15. У чому полягає проблема обмеженості ресурсів?
  16. Дайте характеристику продуктивних сил.
  17. Назвіть основні економічні проблеми (проблеми альтернативного вибору).
  18. Які припущення необхідні для аналізу кривої виробничих можливостей?
  19. Що означає вираз «повна зайнятість ресурсів»?
  20. Що показує крива виробничих можливостей?

21. Від чого залежить опуклість кривої виробничих можливостей?
22. Сформулюйте закон зростання витрат.
23. Що таке блага? Які види благ ви знаєте?
24. Охарактеризуйте основні види послуг.
25. Дайте визначення сукупного суспільного продукту. Поясніть його структуру.
26. У чому полягає різниця між ВВП і ВНП?
27. Що таке ефективність виробництва? Перерахуйте основні показники ефективності виробництва.
28. Як визначити продуктивність праці?
29. У чому полягає взаємозв'язок економічної і соціальної ефективності виробництва?

ТЕМИ ЕСЕ ТА РЕФЕРАТИВНИХ ВИСТУПІВ

1. Економічні інтереси як рушійна сила розвитку економіки.
2. Національні економічні інтереси України.
3. Тіньовий сектор економіки України.
4. Видатні підприємці минулого та сучасності.
5. Основні фактори підвищення ефективності виробництва.
6. Рівень життя населення України.
7. Аналіз показників індексу людського розвитку.
8. Засоби праці не лише мірило розвитку робочої сили, а і показник тих суспільних відносин, при яких відбувається праця (К.Маркс).
9. Праця – джерело усякого багатства. Вона – перша і основна умова всього людського життя ... (Ф.Енгельс).
10. У потреб немає вихідних (Р.Бертон).
11. Оскільки бажання людини частіш за все ненаситні, вони хочуть мати в величезній кількості не тільки речі корисні і необхідні, а і приемні безглупідні речі (Ж.Боден).
12. Дайте людині все, що вона бажає, і в ту ж мить вона відчує, що це все не є все (Кант).
13. Чим більше нам дано, тим більше ми бажаємо (Сенека).
14. Якби людина не бажала, то і не було б людини. Причина будь-якої діяльності є потреба (Толстой Л.М.).

ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ

- 1. Яка із названих сфер не відноситься до соціальної інфраструктури?**
  - а)   наука;
  - б)   сфера послуг;

- в) державний апарат;
- г) побутове обслуговування;
- д) пасажирський транспорт;
- е) вища освіта.

2. Яка із названих галузей відноситься до виробничої інфраструктури?

- а) вантажний транспорт;
- б) побутове обслуговування;
- в) агропромисловий комплекс;
- г) вища освіта;
- д) виробництво електроенергії;
- е) виробництво товарів народного споживання.

3. Із перелічених категорій виділіть, що відноситься до засобів праці?

- а) худоба на відгодівлі;
- б) руда, вугілля, нафта;
- в) сировина;
- г) верстат, що ремонтується;
- д) мінеральні добрива.

4. Із перелічених категорій виділіть, що відноситься до предметів праці?

- а) мінеральні добрива;
- б) корм для худоби;
- в) худоба на відгодівлі;
- г) дороги, канали;
- д) виробничі приміщення.

5. Крива виробничих можливостей показує:

- а) максимально можливий об'єм виробництва двох продуктів при даних ресурсах;
- б) мінімально можливий об'єм виробництва двох продуктів при даних ресурсах;
- в) кращу із можливих комбінацій двох товарів;
- г) точну кількість двох товарів, які господарство планує виробляти.

6. ВВП відрізняється від ВНП тим, що:

- а) ВНП може бути меншим або більшим від ВВП на величину

- сальдо (різницю) між доходами, отриманими національними підприємствами і фізичними особами даної країни за кордоном, і доходами, отриманими іноземними підприємствами і фізичними особами на території даної країни;
- б) ВНП більший за ВВП на величину доходів, отриманих підприємствами і фізичними особами даної країни за кордоном;
- в) у ВНП включаються тільки кінцеві товари і послуги суспільного виробництва, виготовлені національними підприємствами, розташованими на території своєї країни.

7. Який із названих елементів відноситься до додаткового продукту?

- а) нагромадження засобів виробництва;
- б) витрати на харчі і алкогольні напої;
- в) придбання непродовольчих товарів;
- г) правильна відповідь відсутня.

8. Який із названих елементів відноситься до необхідного продукту?

- а) відшкодування і поповнення основних фондів соціальної сфери;
- б) утримання невиробничої сфери;
- в) витрати на культурно-побутові послуги.

9. Ефективність виробництва визначається:

- а) кількістю благ, вироблених у суспільстві за рік;
- б) співвідношенням інвестиційних і споживчих благ;
- в) співвідношенням результатів і витрат ресурсів у суспільстві за рік;
- г) співвідношенням якості товарів і послуг до їх кількості.

10. Зростання продуктивності праці на рівні підприємства означає:

- а) підвищення трудомісткості продукції;
- б) збільшення річного випуску продукції;
- в) збільшення чисельності працівників;
- г) збільшення випуску продукції на одного працюючого.

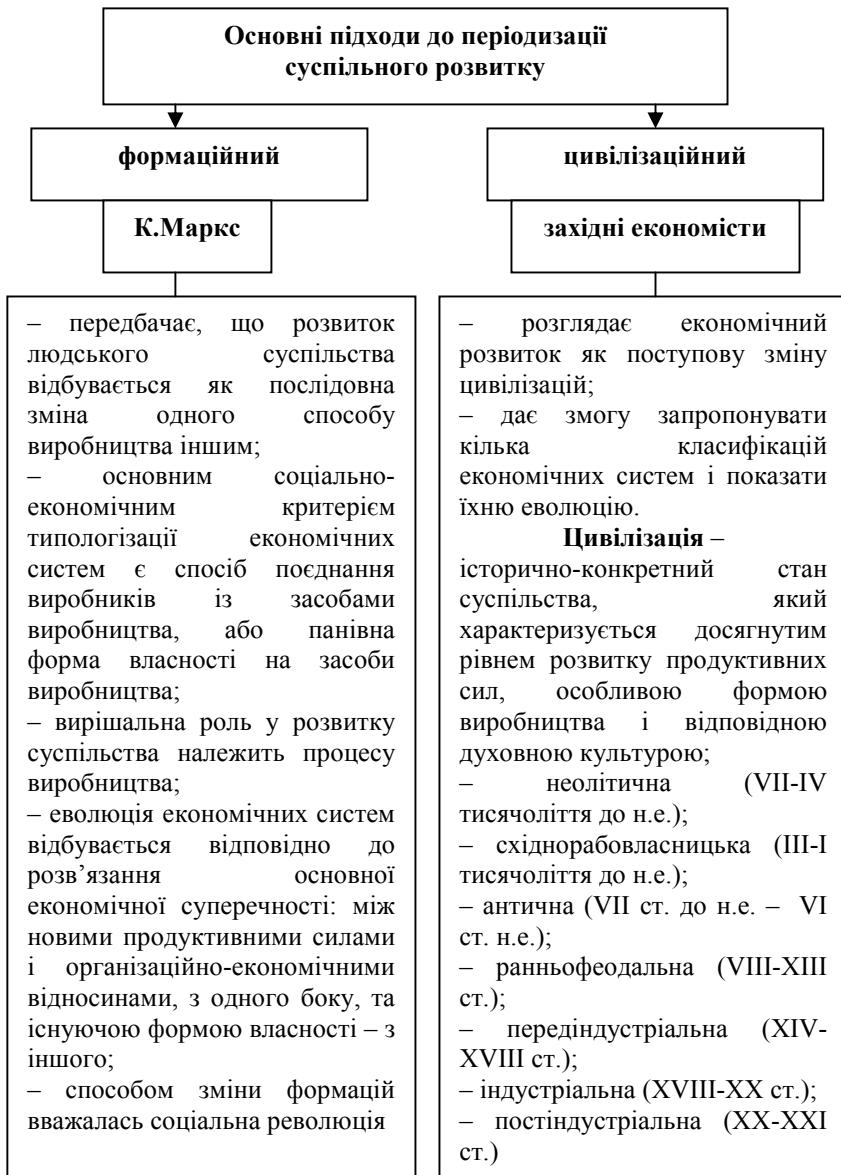
Тема 3

Економічна система суспільства

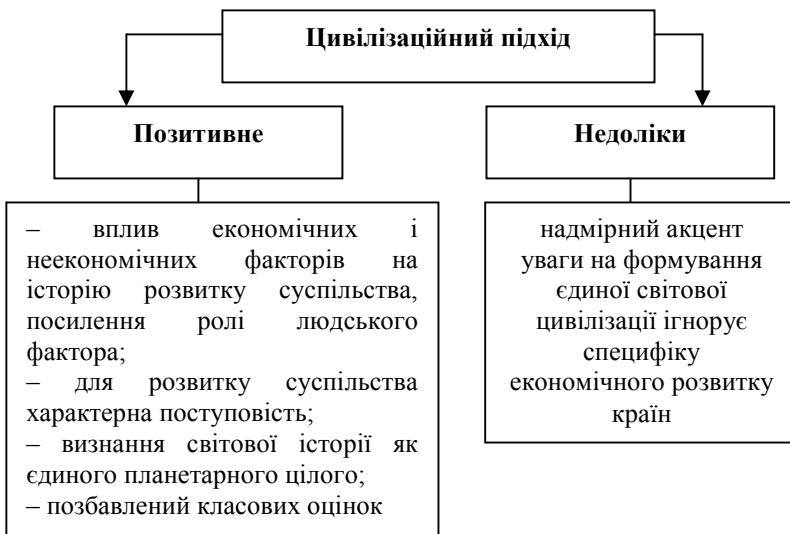
1. Сутність та основні елементи економічної системи.
2. Типи економічних систем.
3. Перехідна економічна система.

1. Сутність та основні елементи економічної системи

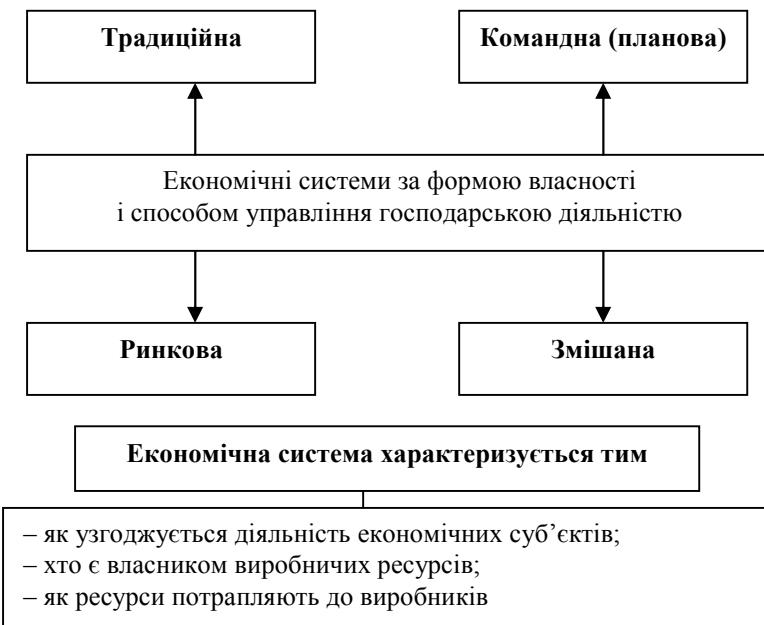

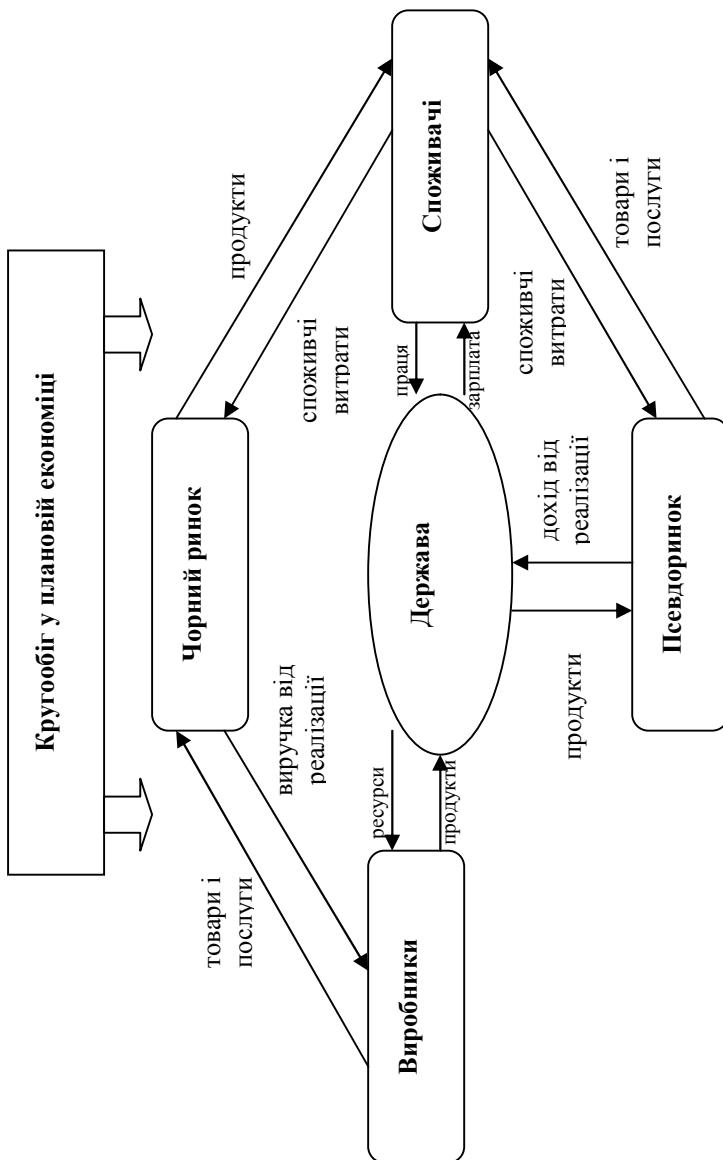
2. Типи економічних систем

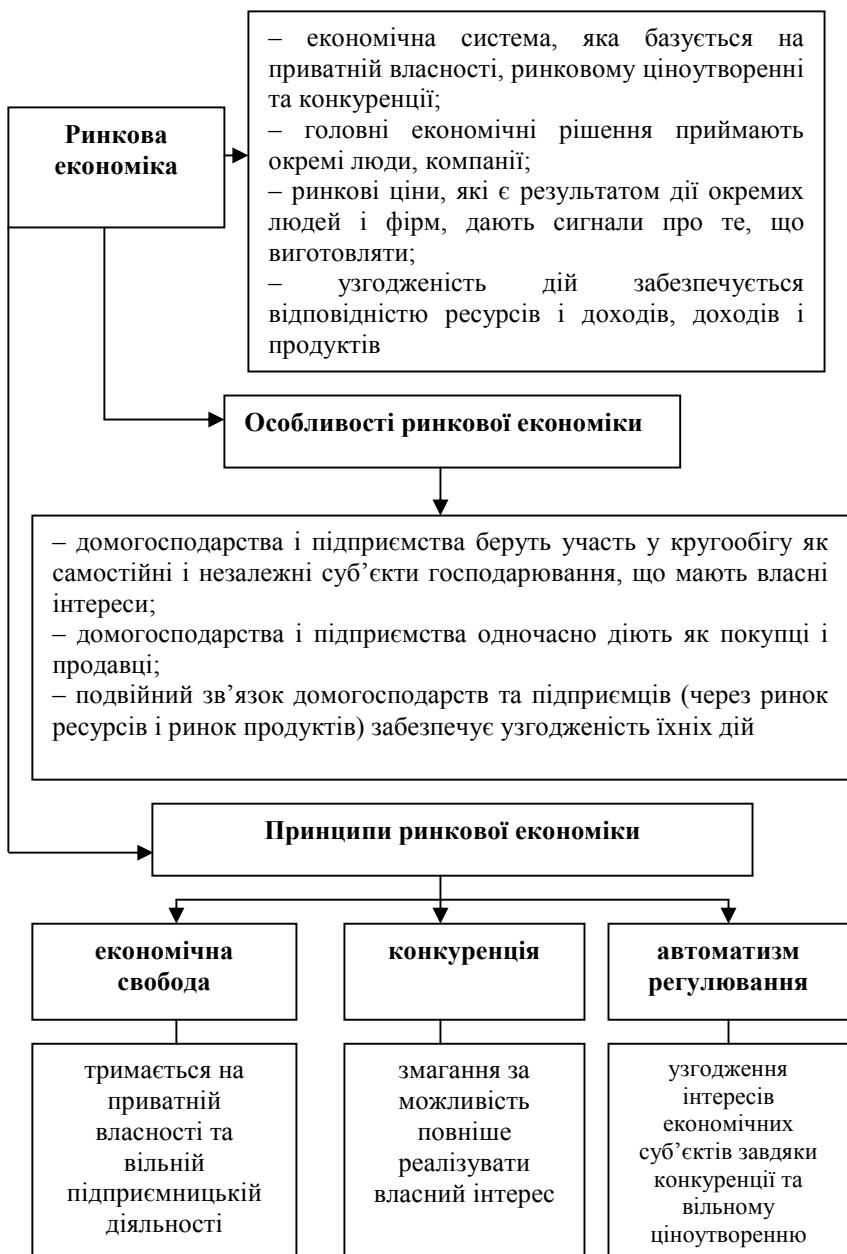

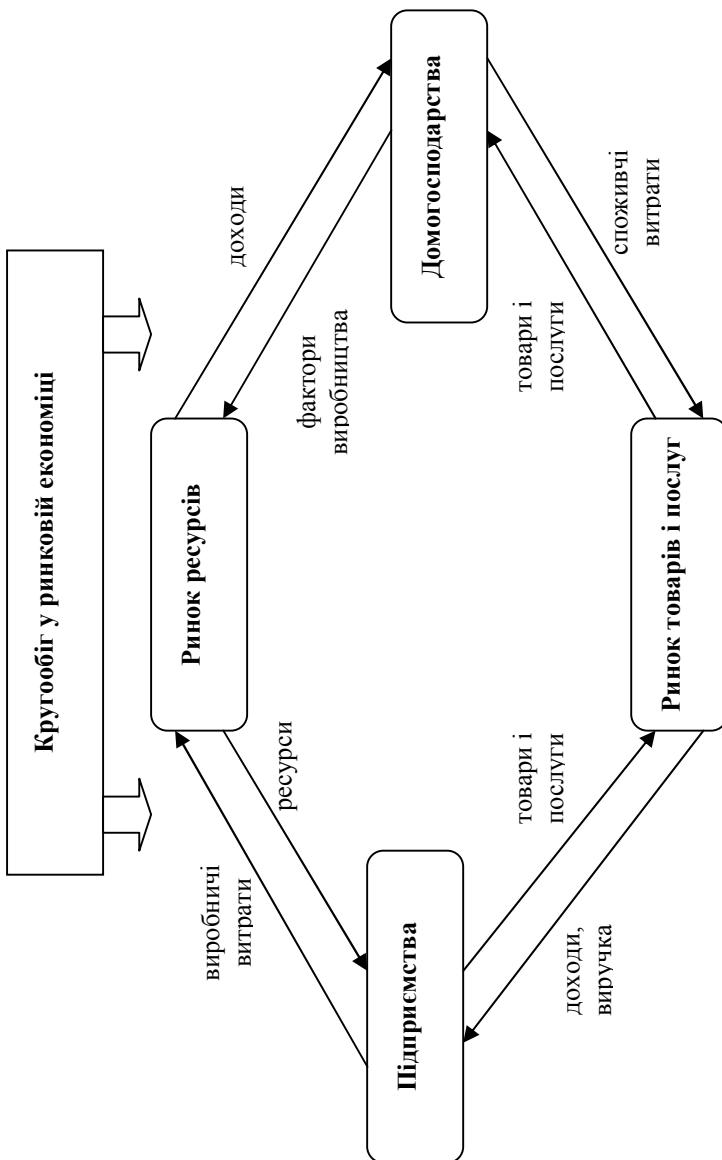

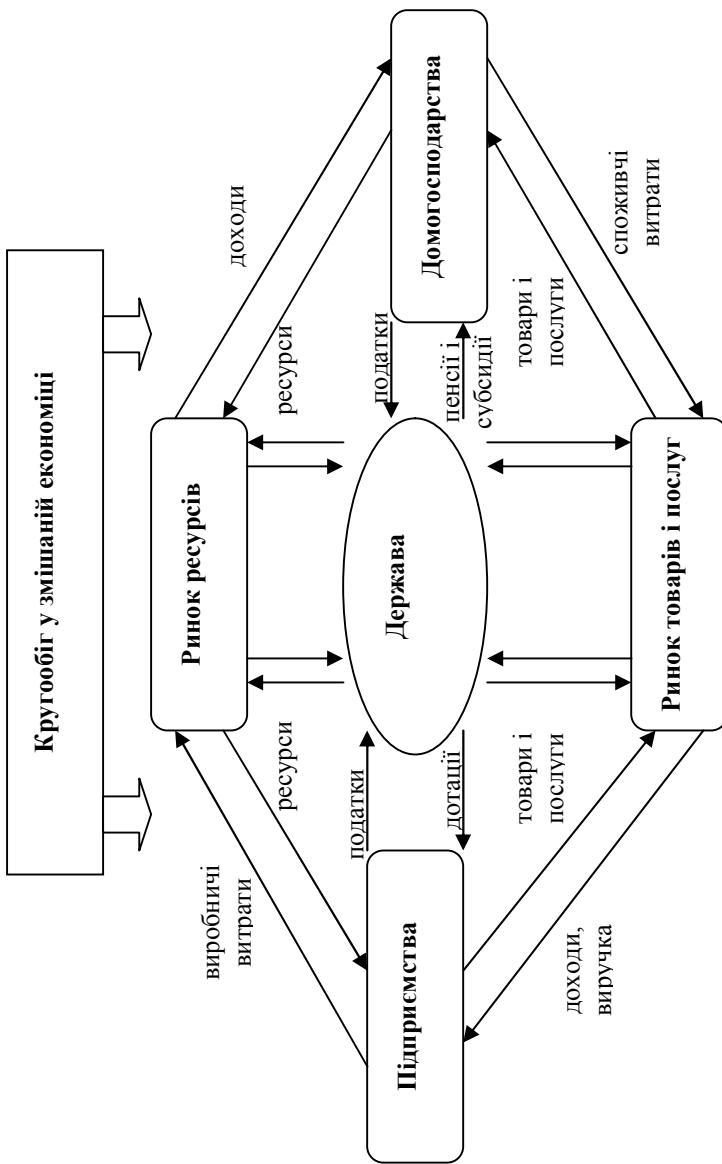

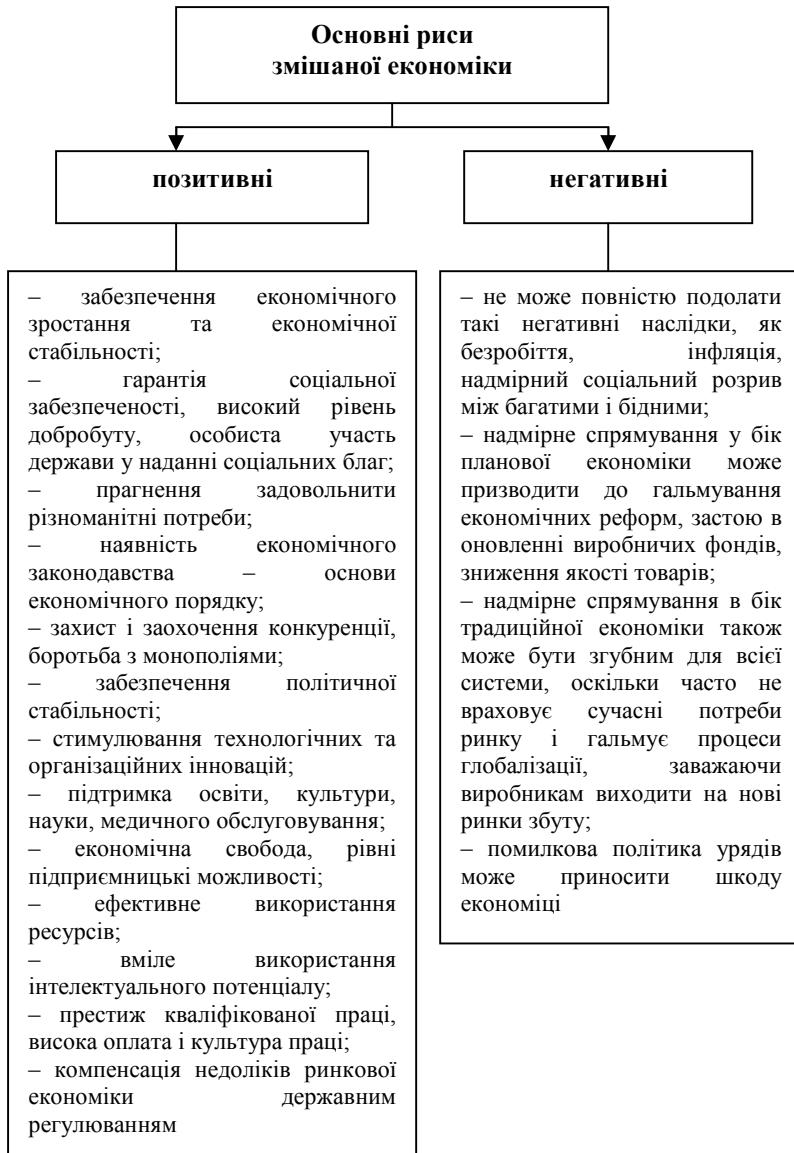

Національні моделі економічних систем

Чинники, що впливають на виникнення особливостей національних моделей

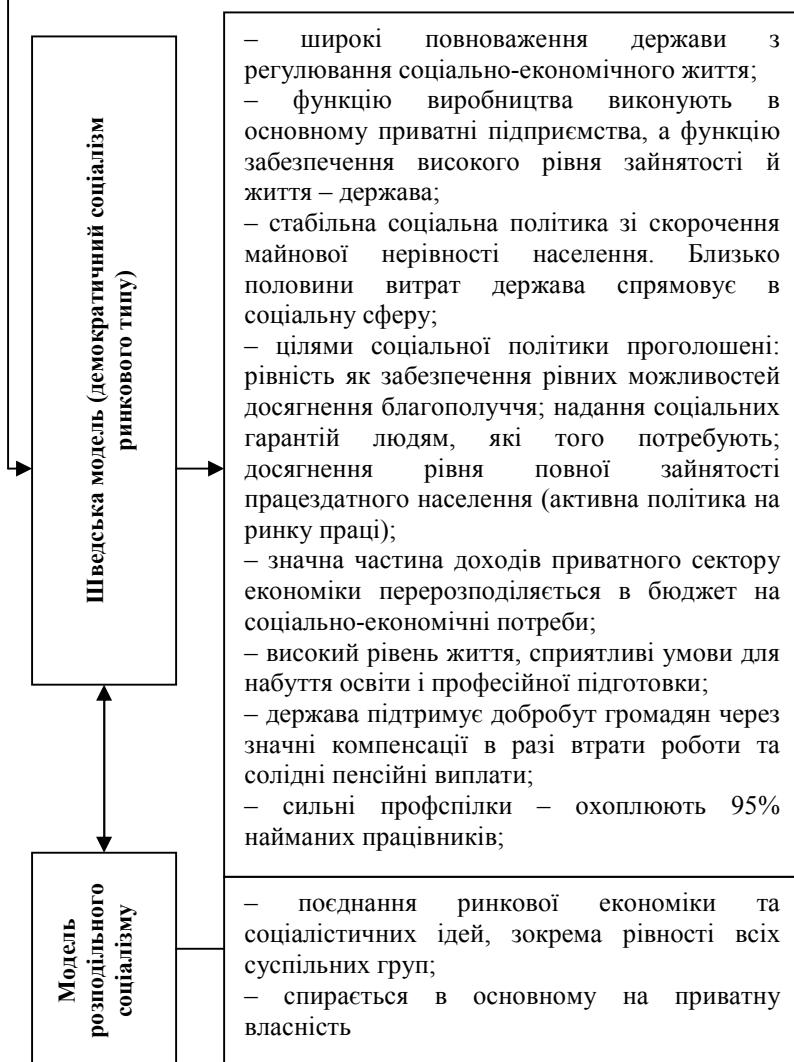
- рівень і характер матеріально-технічної бази;
- історичні та геополітичні умови формування суспільного устрою;
- національні та соціокультурні особливості країни

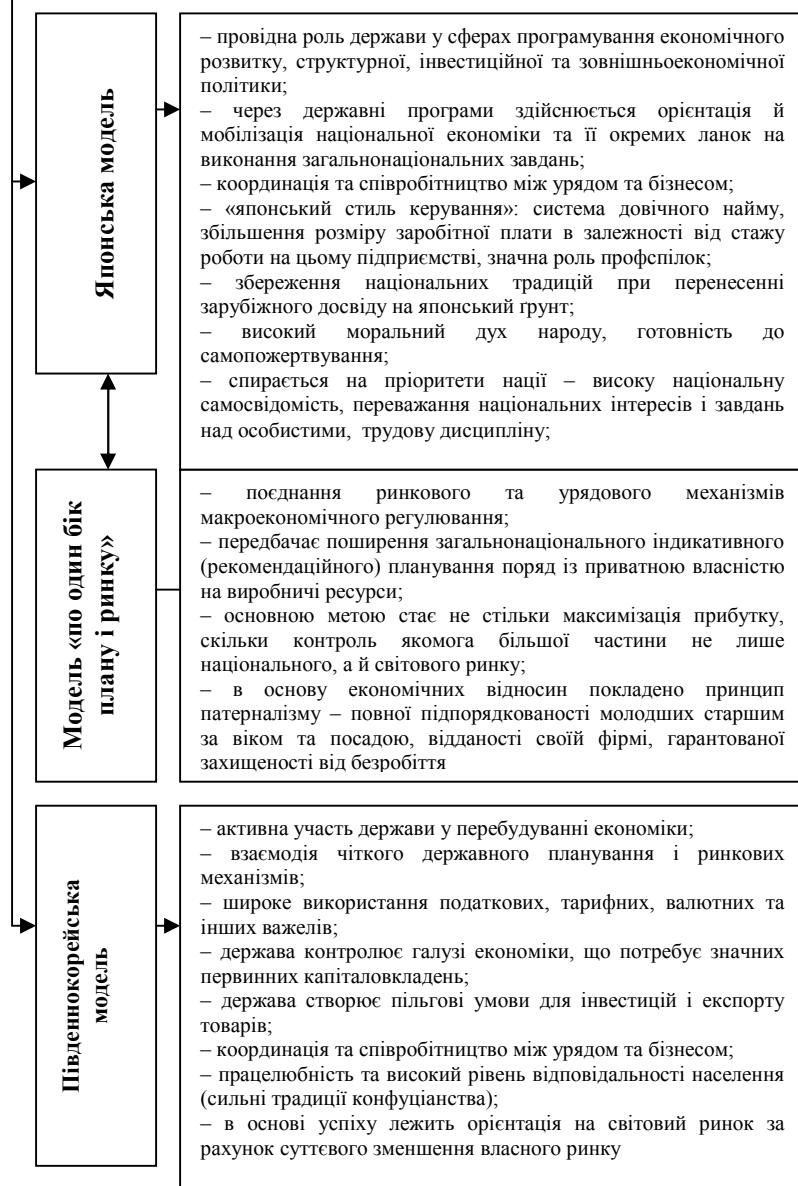
Національні моделі економічних систем

Національні моделі економічних систем

Національні моделі економічних систем

3. Перехідна економічна система

Перехідна економіка

особливий період (етап) в еволюції економіки, коли розпадається стара економічна система і формується нова

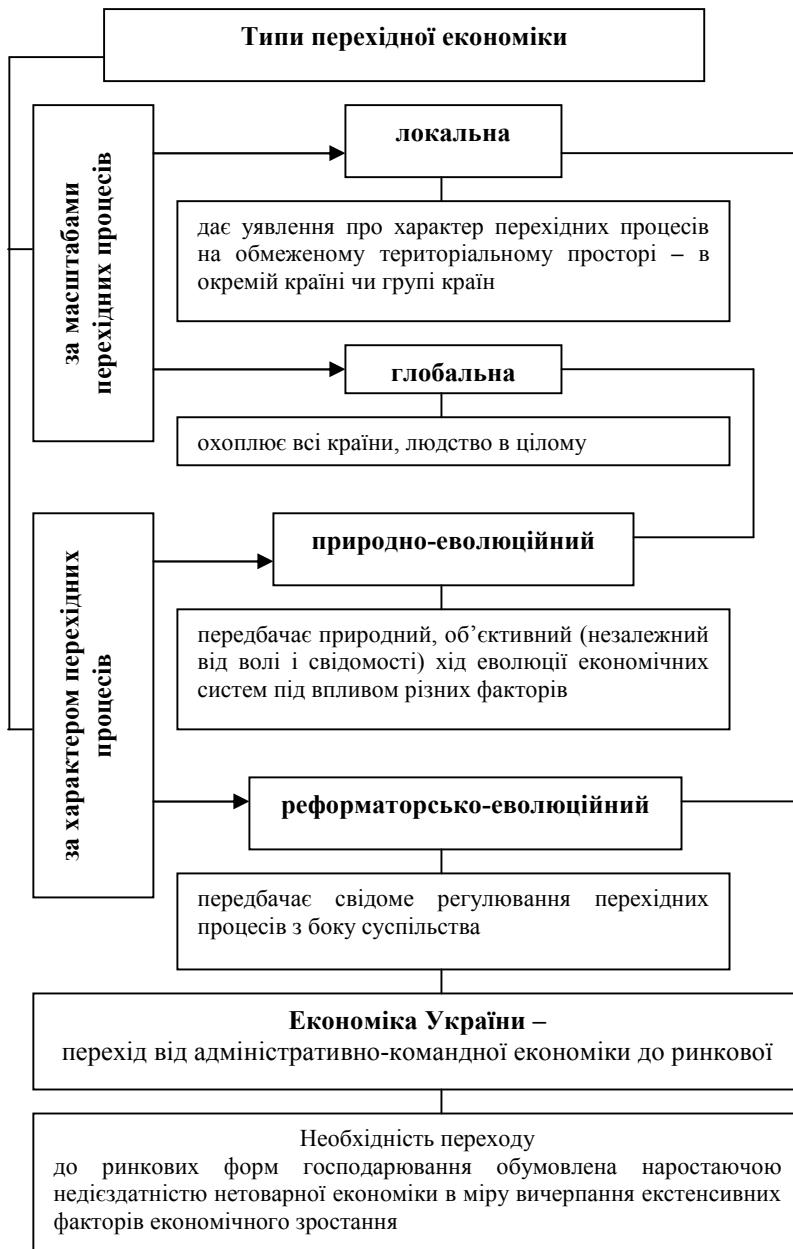
є трансформаційною економікою, оскільки в перехідному періоді здійснюється докорінна заміна конституючих ознак старої системи на конституючі ознаки нової системи

Характерні риси

- нестабільність та нестійкість, що пов'язано із суперечностями між новими та старими економічними відносинами, між економічними інтересами різних груп населення, соціальними конфліктами;
- інерційність – збереження протягом певного часу старих економічних форм, що свідчить про спадкоємність еволюційного процесу;
- інтенсивність розвитку нових економічних форм як виявлення необоротності трансформаційних процесів у суспільстві;
- альтернативний характер розвитку економіки, що не гарантує наперед визначеного результату;
- історичність (обмежений характер у часі), специфіка економічної трансформації у різних країнах обумовлена історичним періодом, у межах якого здійснюються економічні перетворення, політичними, соціально-економічними, національними особливостями певної країни

Види масштабних трансформаційних процесів

- перехід від індустріального до постіндустріального суспільства (у розвинутих країнах);
- перехід до індустріального суспільства за розвинутих ринкових відносин (у багатьох країнах Азії, Африки та Латинської Америки);
- рух до соціалістичного ринкового господарства (Китай, В'єтнам, Лаос та ін.);
- перехід від адміністративно-командної до ринкової економіки (у постсоціалістичних країнах Центральної і Східної Європи та пострадянських країнах)

Перехідна економіка України

економічна система, яка переходить від планової (адміністративно-командної) до ринкової економіки (від державної монополії до конкурентних засад функціонування економічних суб'єктів, від централізованого розподілу ресурсів – до ринкового механізму, від державного встановлення цін – до ринкового ціноутворення)

Характерні риси перехідної економіки України

- взаємодія старих і нових відносин. Відбувається трансформація економічних відносин колишньої системи, а також виникають нові відносини, властиві системі, що народжується;
- виникнення і функціонування особливих перехідних економічних форм, що вказують на напрямок руху до нової системи;
- інтенсивний розвиток нових форм паралельно зі спадом і поступовим зникненням старих економічних відносин (швидкий ріст приватного сектору супроводжувався трансформацією державних підприємств у фірми, що діють за правилами ринкового господарства)

Перехідні процеси у країнах східної цивілізації і західної цивілізації

зберігається вирішальна роль держави в економіці при порівняно слабких позиціях приватних власників і сильних зрівняльних тенденціях

при ослабленні регулюючих функцій держави переважає приватнопідприємницька ініціатива, однаково різко підсилюється соціальне розшарування

Україна знаходиться на стику західного і східного типів цивілізації, що значною мірою впливає на характер її ринкової економіки

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Дайте визначення економічної системи.
2. Назвіть структурні елементи економічної системи.
3. Поясніть основні риси економічної системи.
4. Розкрийте зміст основних підходів до періодизації суспільного розвитку.
  5. Які основні критерії класифікації типів економічних систем? Чим відрізняються економічні системи одна від одної?
  6. Назвіть основні риси всіх типів економічних систем.
  7. З якою фундаментальною проблемою стикаються всі економічні системи і як вони її вирішують?
  8. Як обираються пріоритети при розподілі ресурсів у різних економічних системах?
  9. Яку роль в економічній системі відіграють відносини власності?
  10. Поясніть кругообіг ресурсів та доходів у різних економічних системах.
  11. Чим зумовлюється наявність різних національних моделей змішаної економіки?
  12. Охарактеризуйте національні моделі економічних систем.
  13. Чим зумовлений перехід від командно-адміністративної системи до ринкової?
  14. У чому полягають особливості перехідної економіки?
  15. Дайте характеристику типів перехідної економіки. Якими ознаками характеризуються природно-еволюційний та реформаторський переходи до ринку?
  16. Назвіть основні складові ринкових перетворень.

ТЕМИ ЕСЕ ТА РЕФЕРАТИВНИХ ВИСТУПІВ

1. Основні підходи до трактування економічної системи.
2. Сучасні моделі економічних систем.
3. Місце і роль людини в економічній системі.
4. Основні суперечності перехідної економіки України.

ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ

- 1. Однією з основних ланок економічної системи є:**
  - a) праця;
  - б) продуктивні сили;
  - в) політична система;
  - г) ринок капіталу.

2. Оберіть правильне закінчення твердження «У схемі ринкового кругообігу отримана водісм заробітна плата відображає рух грошей від...»:

- а) домогосподарств на ринок товарів підприємству;
- б) домогосподарств на ринок ресурсів підприємству;
- в) підприємств через ринок товарів домогосподарству;
- г) підприємств через ринок ресурсів домогосподарству.

3. Економічна система, заснована на різних формах власності:

- а) планова економіка;
- б) ринкова економіка;
- в) змішана економіка;
- г) правильна відповідь відсутня.

4. У моделі кругообігу:

- а) домашні господарства обмінюють тільки гроші на товари;
- б) домашні господарства є продавцями на ринку ресурсів та покупцями на ринку товарів;
- в) підприємці обмінюють тільки товари на гроші;
- г) підприємці є покупцями на ринку товарів та продавцями на ринку ресурсів.

5. У схемі ринкового кругообігу плата за електроенергію родиною Іванченко відображає спрямування грошових потоків:

- а) від домогосподарств на ринок ресурсів;
- б) від фірм на ринок товарів і послуг;
- в) від домогосподарств на ринок товарів і послуг;
- г) від домогосподарств безпосередньо до фірм.

6. Виберіть помилкове твердження:

- а) у ринковій економіці питання «як виробляти?» вирішується за допомогою конкуренції між виробниками;
- б) за умови планової економіки головні економічні питання вирішує центральний орган влади;
- в) традиційна економіка – це спосіб організації економічного життя, за якого ресурси належать населенню і розподіляються відповідно до звичаїв і традицій;
- г) у змішаній економіці панівною є державна власність на ресурси, а головні економічні питання розв'язує уряд.

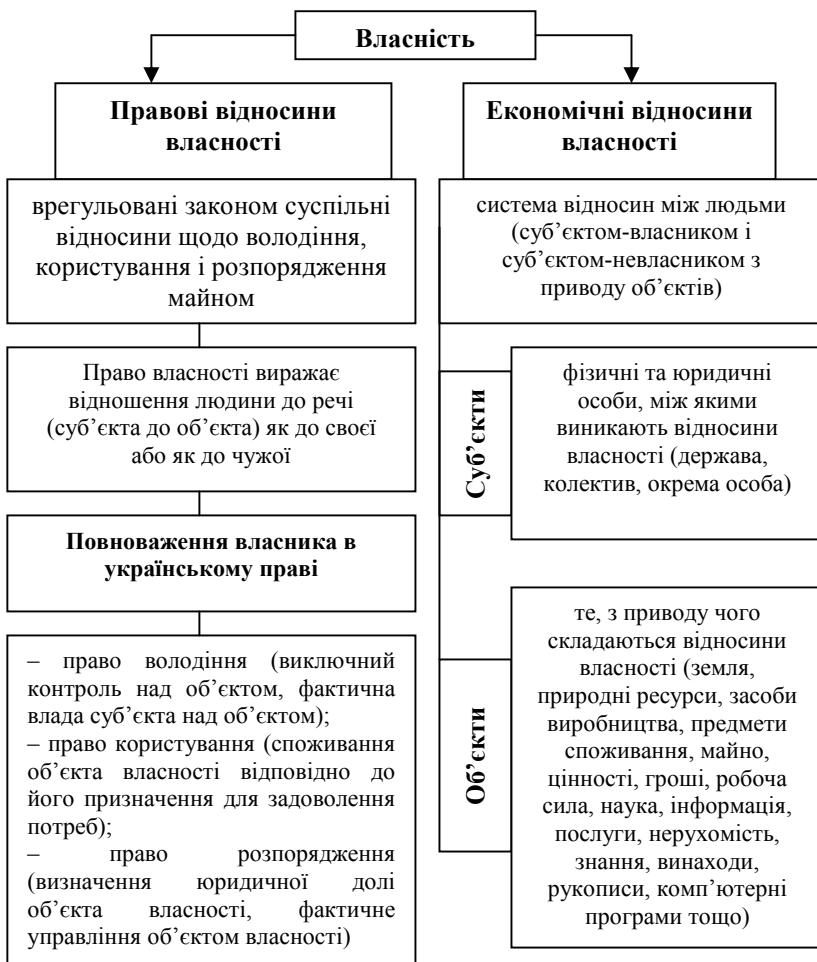
- 7. До переваг командно-адміністративної системи відносяться:**
- а) стійкий дефіцит ресурсів, включаючи споживчі товари і послуги;
  - б) мобілізація людських і матеріальних ресурсів на пріоритетних напрямах;
  - в) заборона чи обмеження приватного підприємництва;
  - г) правильна відповідь відсутня.
- 8. Які риси ринкової економіки існували в період розвитку командно-адміністративної системи?**
- а) конкуренція;
  - б) приватна власність на землю та підприємства;
  - в) свобода ціноутворення на недержавному ринку товарів і послуг;
  - г) свобода підприємницького вибору.
- 9. Адміністративно-командна система може обійтись без:**
- а) вільної конкуренції на внутрішньому споживчому ринку;
  - б) «тіньової економіки»;
  - в) централізованого планування;
  - г) правильна відповідь відсутня.
- 10. Модель соціальної ринкової економіки:**
- а) американська модель;
  - б) німецька модель;
  - в) південнокорейська модель;
  - г) японська модель.

Тема 4

Власність в економічній системі

1. Власність як економічна категорія.
2. Основні форми власності.
3. Еволюція відносин власності в Україні.
4. Роздержавлення суспільного виробництва і приватизація державного майна.

1. Власність як економічна категорія

Основні точки зору на право власності

континентальна правова традиція: право власності – це абсолютна єдність приватної власності, яка не розподіляється на окремі повноваження

англосаксонська правова школа: власність є сукупністю часткових повноважень, які знаходять свій вияв у трансакціях, тобто угодах, контрактах

Пучок прав власності (англ. юрист Адам Оноре, 1961 р.)

- право володіння, тобто виняткового фізичного контролю над благами;
- право користування – право застосування корисних якостей благ для себе;
- право управління – право вирішувати, хто і як забезпечуватиме використання благ;
- право на дохід – право володіти результатами від використання благ;
- право суверена – право на відчуження, споживання, зміну або знищенню благ;
- право на безпеку – право на захист від експропріації благ та від шкоди з боку зовнішнього середовища;
- право на безстрокове володіння благом;
- право на передачу благ у спадщину;
- заборона на використання засобу, що завдає шкоди зовнішньому середовищу;
- право на відповідальність у вигляді стягнення, тобто можливість стягнення майна до сплати боргу;
- право на залишковий характер, тобто право на існування процедур та інститутів, що забезпечують відновлення порушених правомочностей

Та чи інша комбінація повноважень визначає певні форми та види власності

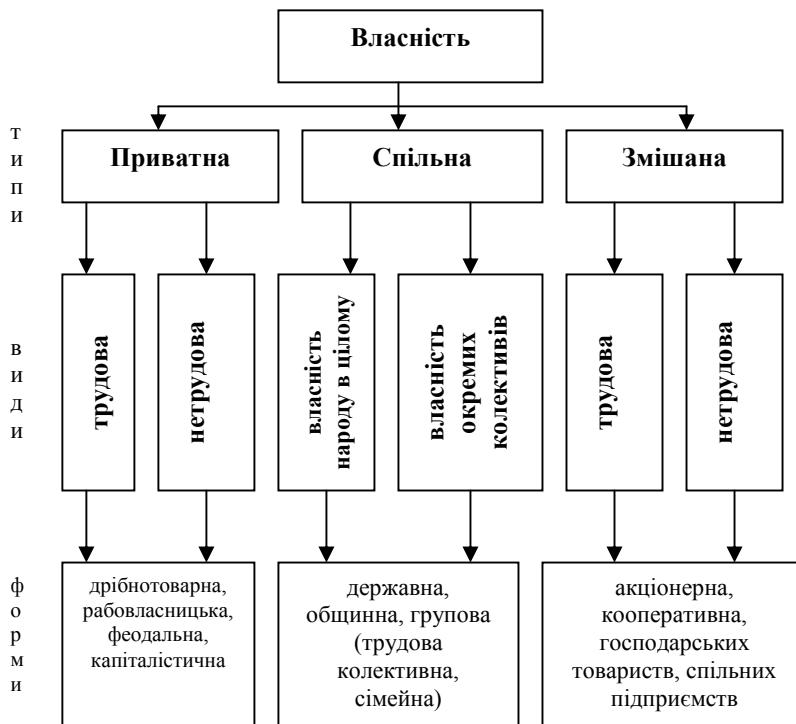

Привласнення – система економічних зв’язків між людьми, яка установлює їх ставлення до певних речей як до своїх

Відчуження – система економічних зв’язків між людьми, яка установлює їх ставлення до певних речей як до чужих

Власність – це завжди **відчуження**

Привласнення завжди здійснюється в інтересах тих чи інших суб’єктів (окремих осіб, групи, суспільства). Тому важливо розрізняти типи, форми і види власності

Приватна власність

передбачає, що окрім особи ставляться до умов і результатів виробництва як до своїх власних, причому можуть привласнювати продукт як своєї, так і чужої праці

трудова власність

базується на особистій праці їх власника

нетрудова власність

базується на чужій праці

основна форма реалізації рабовласницької і феодальної форм власності – відкрита експлуатація

характерним для капіталістичної власності є економічне примушування до праці

Спільна власність

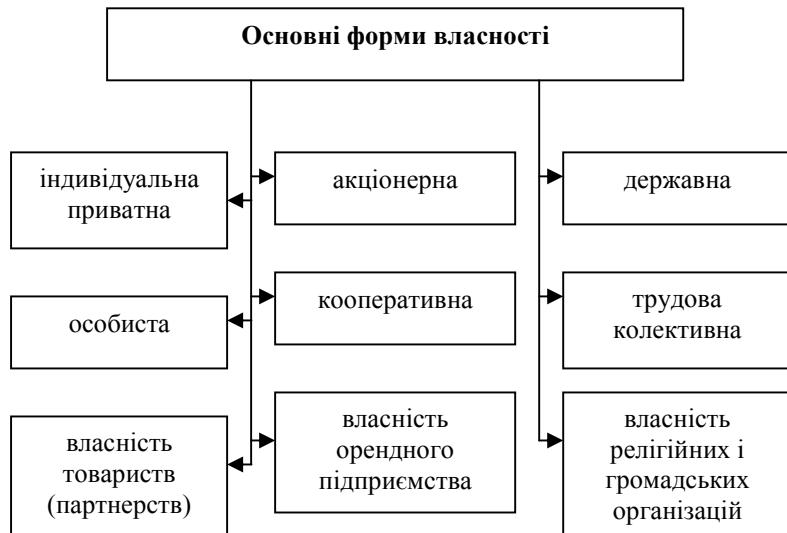
- базується на спільній праці і спільному привласненні її результатів;
- означає, що всі об'єднані в колективі люди ставляться до благ як до таких, що належать їм спільно (спільне привласнення засобів виробництва і продукту)

Змішана власність (спільно-приватна, спільно-дольова)

- виникає шляхом об'єднання приватних вкладів у спільне майно;
- використовується у спільних інтересах під єдиним контролем і управлінням (певна участь кожного);
- результати розподіляються відповідно до долі кожного

2. Основні форми власності

Індивідуальна приватна власність

- засобами виробництва володіє один власник;
- власник сам управляє;
- капітал зростає переважно за рахунок власних коштів

Позитивні риси

- породжує зацікавленість і відповідальність;
- дає можливість виявляти самостійність, ініціативу, активність, оригінальність;
- характерна ощадливість, несумісна з лінощами і марнотратством, негосподарським ставленням до засобів праці (безгосподарністю);
- матеріальний гарант особистої свободи людей і незалежності;
- посилює конкуренцію;
- зростає особисте, а значить, і суспільне багатство;
- на певному етапі сприяє розвитку цивілізації, науково-технічного прогресу

Обмеженість приватної власності

- стримує розвиток продуктивних сил;
- породжує заздрість, прагнення наживи, меркантильні інтереси;
- дезінтегрує суспільство (майнова диференціація), загострюються соціальні відносини

Корпоративна (акціонерна) власність

- формується за рахунок об'єднання капіталів великих власників, а також коштів різних верств населення;
- утворюється у результаті випуску і реалізації акцій (об'єктом власності є цінні папери, а не засоби виробництва);
- за складом учасників (власників) є змішаною і комбінованою одночасно (її учасниками можуть бути різні юридичні особи, включаючи державу й іноземних учасників);
- створює ефект мультиплікативного розпорядження чужим майном і чужими активами, причому на добровільній основі (власники контрольного пакета акцій розпоряджаються реальним майном учасників товариства, що не володіють контрольним пакетом акцій);
- поєднує риси приватної і спільноти власності;
- займає домінуючу позиції

Характерні риси

- зберігає все позитивне приватної власності (ініціативу, підприємницький інтерес, погоню за нагромадженням особистого, а отже, і суспільного багатства);
- примножує приватну власність (збільшується кількість громадян, що володіють капіталом і одержують із цього прибуток);
- додає обмеженості класичної форми приватної власності, створює економічні передумови для соціальної інтеграції

Відмінності акціонерної власності від приватної

- акціонерна власність – анонімна (характерне анонімне дольове привласнення капіталу), володарі акцій можуть у будь-який момент продати їх іншим особам;
- склад власників може безперервно змінюватись при незмінній величині капіталу;
- підприємством управлюють менеджери;
- капітал зростає головним чином за рахунок залучених грошових коштів

Переваги акціонерної власності

- може використовуватись в інтересах різних груп;
- демократичність;
- мобілізація великих сум капіталу;
- прискорюються процеси концентрації і централізації капіталу та переливання його з однієї галузі до іншої;
- раціональніше здійснюється процес управління виробництвом (менеджери);
- створюється простір для розвитку продуктивних сил, розширення меж планомірності і організованості виробництва;
- можливість привласнення частини прибутку працівниками;
- посилення зацікавленості у більш ефективному використанні засобів виробництва та робочого часу;
- з'являється можливість ефективно регулювати кількість грошей;
- можливість застосовувати нову техніку і технологію

Негативні аспекти акціонерної власності

- контроль дрібних підприємств (через закупівлю контрольного пакету акцій);
- засіб економічного примусу для викупу нерентабельних філій, заводів, цехів (разом з їх боргами) трудовими колективами, що змушує їх скорочувати заробітну плату, оплачувані відпустки, подовжувати робочий день тощо;
- підкуп вищих чиновників державного апарату, законодавців за допомогою акцій;
- фінансові махінації на фондових біржах (скуповуються акції за викидними цінами);
- банкрутства дрібних акціонерів (позбуваються своїх заощаджень під час кризи);
- можливість за допомогою акцій централізувати грошові заощадження і таким чином посилювати економічний контроль за значною кількістю населення

Еволюція акціонерної форми власності

- розпороження акцій (акціонерами стає велика кількість осіб, управляють не приватні власники, а професійні керуючі);
- зміни в структурі корпорації: передача частини акціонерного капіталу найманим робітникам підприємства, де вони працюють (зростає частка робітників у акціонерному капіталі)

Державна власність

домінує в галузях і сферах, які мають велику соціальну значимість для суспільства або вимагають значних капітальних вкладень, відрізняються великою фондомісткістю, повільним оборотом капіталу, підвищеним ризиком і низькою рентабельністю

унітарна

майно не поділяється на частки і не персоніфікується в різних учасниках економічного процесу

має ієрархічну структуру

верховний розпорядник – держава, управляють власністю призначенні державою керівники

держава директивно привласнює частину доходів економічного процесу через податки і перерозподіляє їх

Шляхи виникнення державної власності

- купівля державою акцій приватних підприємств і створення змішаних підприємств;
- будівництво підприємств за рахунок державного бюджету;
- націоналізація окремих підприємств чи цілих галузей

Причини, які викликають необхідність існування державної власності

- намагання ліквідувати слабкі ланки в структурі національної економіки;
- бажання прискорити НТП

Об'єкти державної власності

- галузі виробничої інфраструктури (енергетика, транспорт, будівництво і утримання доріг, каналів, портів, аеродромів, зв'язок);
- добувна промисловість;
- військо-промисловий комплекс (ВПК);
- нові галузі промисловості (електронна, авіаційна);
- галузі соціальної інфраструктури (школи, значна частина вищих навчальних закладів, значне число лікарень, спортивних споруд, значна частина наукових закладів);
- засоби кредитної системи (Центральні емісійні банки, ряд кредитних закладів);
- земельні ділянки;
- засоби озброєння, військові об'єкти, адміністративні приміщення, тюрми, поліцейські дільниці

Види державної власності

Загальнодержавна

**Муніципальна
(комунальна)**

- об'єкти, які перебувають у розпорядженні регіональних державних органів влади;
- кошти місцевого бюджету, житловий фонд, комунальне господарство, заклади побутового обслуговування, місцевий транспорт, промислові, будівельні та інші підприємства й комплекси, заклади освіти, культури, охорони здоров'я та інше майно

Власність громадських та релігійних організацій

- виникає за рахунок їх власних коштів, благодійних внесків окремих громадян або підприємницьких структур, передачі у їхнє розпорядження державного майна;
- суб'єктами такої власності є партії, профспілкові, релігійні організації, спортивні товариства та інші громадські організації

Кооперативна власність

- виникає на основі добровільного об'єднання майна і грошових внесків (паїв) членів кооперативу для ведення господарської діяльності;
- суб'єктами кооперативної власності є кооперативи всіх видів (сільськогосподарські, споживчі, у сфері виробництва і послуг, житлово-будівельні, гаражні та ін.), їх спілки чи об'єднання;
- основа – об'єднання індивідуальних учасників;
- учасники беруть участь у кооперативі свою працею, мають рівні права в управлінні і розподілі доходу;
- доходи розподіляються відповідно до внесеного паю і трудового вкладу членів кооперативу;
- може мати вигляд дольової і бездольової власності (артільна власність);
- притаманний демократизм, ініціатива та особиста зацікавленість співвласників;
- питання управління, організації економічної діяльності вирішуються колективно;
- особливо ефективна у сферах економіки з відносно невисоким рівнем усунення виробництва і праці

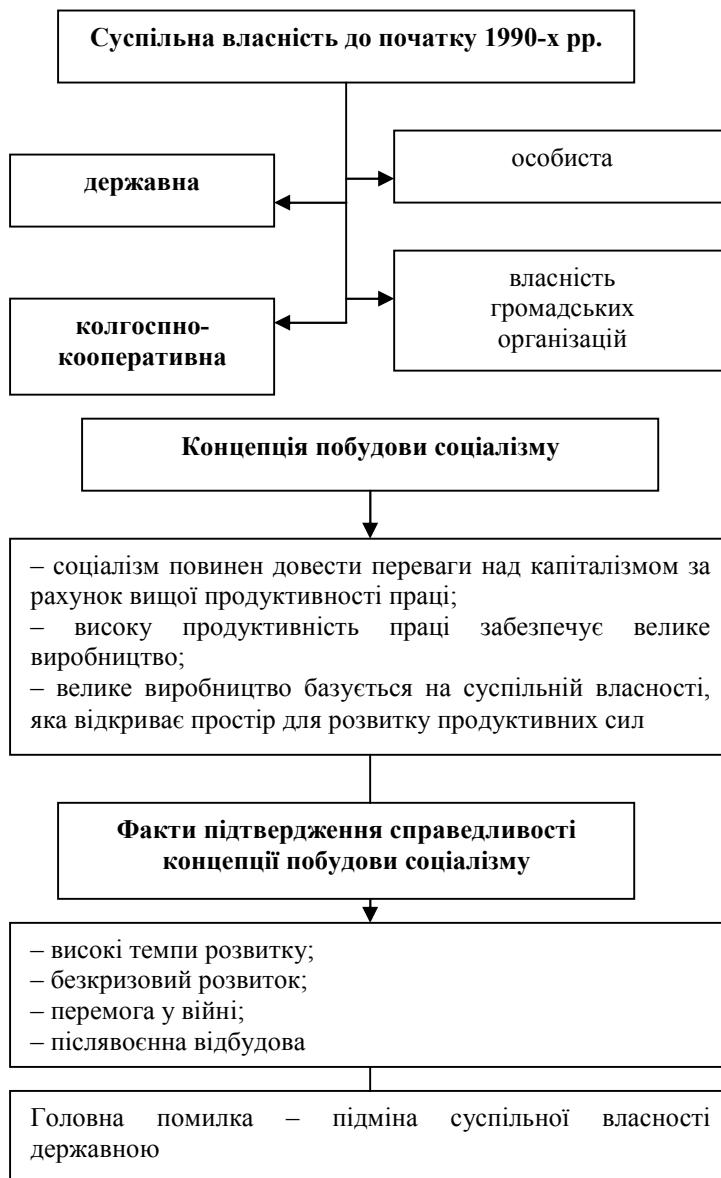
Власність трудового колективу

- спільна власність, передана державою або іншими суб'єктами господарювання у розпорядження колективу підприємства на певних умовах та з метою використання у виробничих або інших цілях відповідно до чинного законодавства;
- може існувати в різних видах, залежно від джерел формування;
- вид власності характеризується конкретними способами привласнення благ та методами господарювання;
- якщо підприємство викуплене за рахунок нагромадженого прибутку персоналу фірми, то виникає неподільна власність трудового колективу;
- при викупі підприємства за рахунок особистих доходів його працівників формується пайова власність

Партнерська власність

- основа – об'єднання капіталів або майна індивідуальних учасників (фізичних чи юридичних осіб) (від двох і більше) з метою здійснення спільної підприємницької діяльності;
- має вигляд дольової власності (з визначенням частки кожного учасника в майні підприємства)

3. Еволюція відносин власності в Україні

Суть концепції державного соціалізму

- держава усупільнює всі засоби виробництва;
- всі працездатні громадяни працюють за наймом у держави;
- з боку держави встановлюється строгий контроль за мірою праці і мірою споживання кожного громадянина (В.І.Ленін «Чергові завдання Радянської влади», «Держава і революція»)

- проведена націоналізація (одержавлення) великої промисловості, банків, залізничних доріг, закладів науки, освіти, охорони здоров'я, культури (в найбільшій мірі в період «військового комунізму»);
- держава взяла під свій контроль все народне господарство, ліквідувала приватнокапіталістичну власність;
- в умовах господарської розрухи і голоду продовольство розподілялось за картками чи навіть безоплатно (із-за порушень грошової системи) за дуже низькими цінами (у містах);
- у березні 1921 р. запроваджена нова економічна політика;
- відкинуті положення концепції державного соціалізму, що суперечать реальній дійсності

Одержання власності – абсолютна монополізація власності державою

держава –
власник
засобів
виробництва

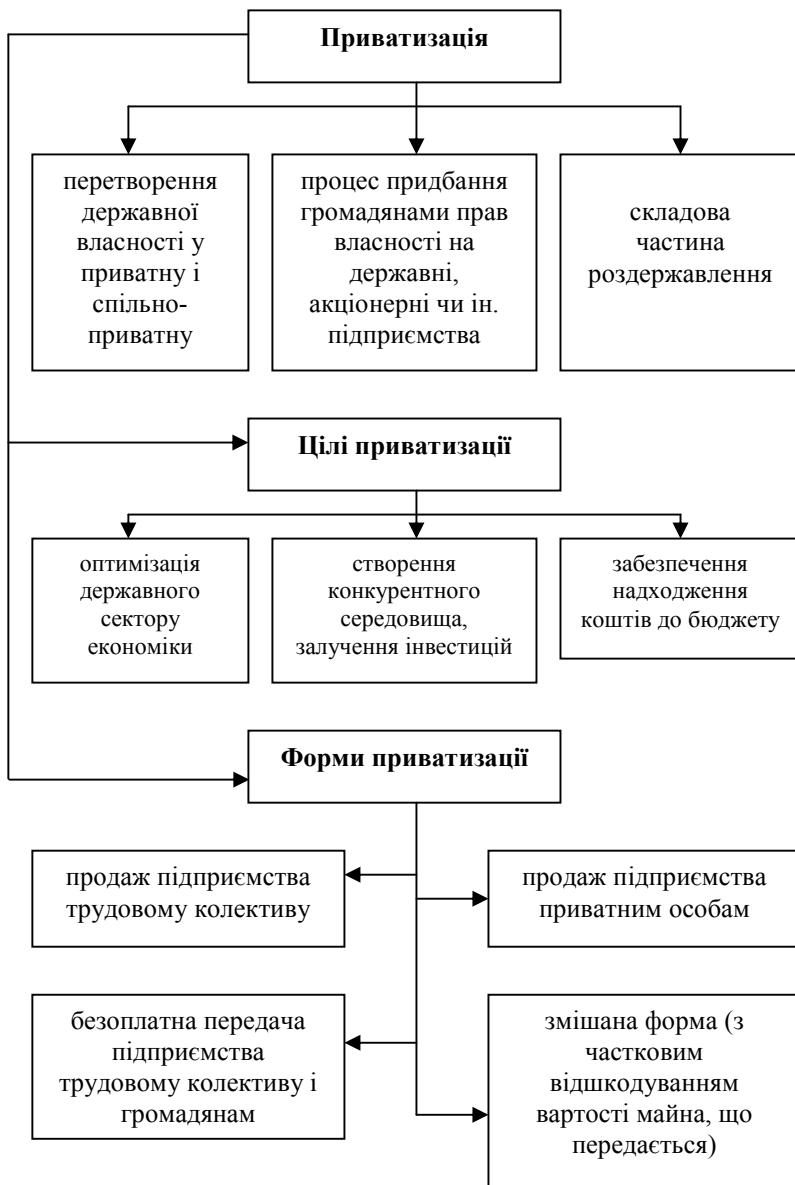
управління
народним
господарством
зосередив у своїх
руках державний
апарат

централізація
державою основної
маси продукції, що
випускається, і
фінансових
ресурсів, розподіл
із центру

4. Роздержавлення супільного виробництва і приватизація державного майна

Способи приватизації

Принципи приватизації державного майна в Україні

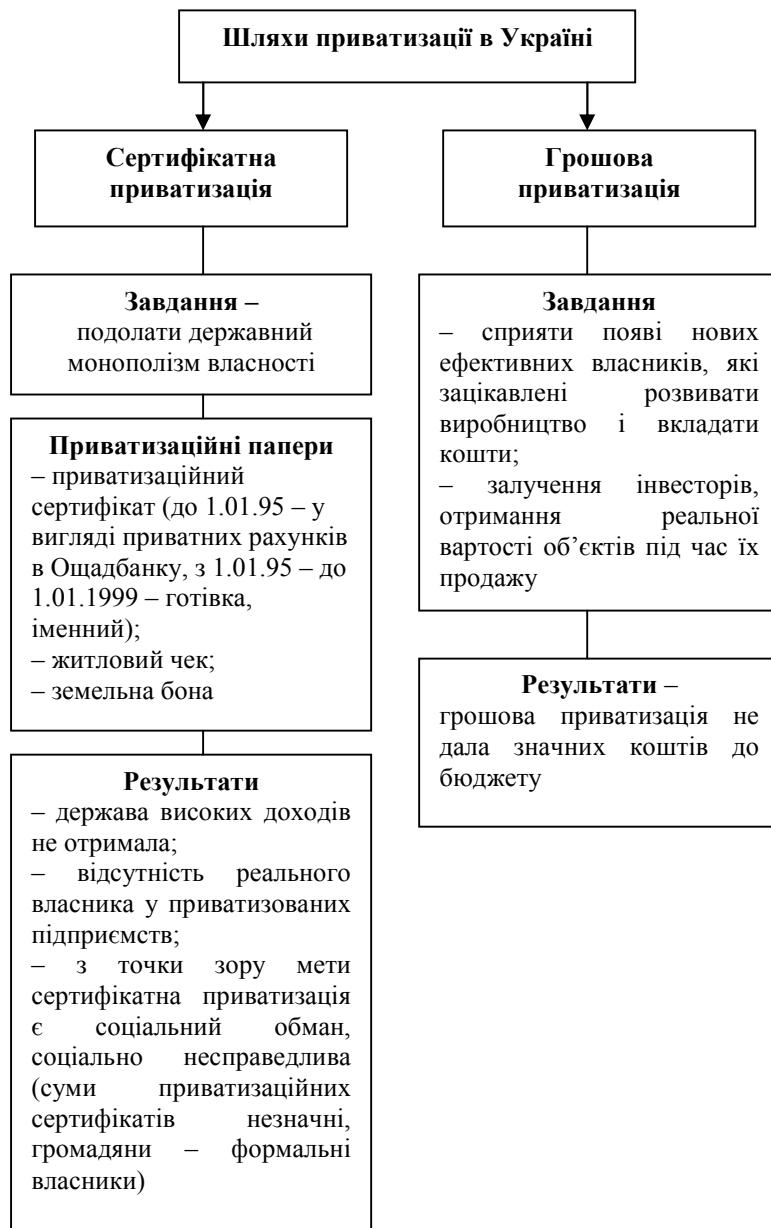
- законність;
- добровільність;
- зацікавленість;
- погодження інтересів;
- надання пільг на придбання державного майна членам трудового колективу підприємств, що приватизуються;
- забезпечення соціальної захищеності та рівності прав громадян України в процесі приватизації;
- пріоритетне надання громадянам України прав на придбання державного майна;
- інформування про всі дії щодо приватизації (повне, своєчасне, достовірне) – гласність

Мета приватизації

- зробити кожну людину власником
- створити клас власників
- поліпшити умови життя (через надходження коштів до бюджету)

Сфери проведення приватизації державного майна в Україні

- приватизація майна державних підприємств і установ
- приватизація державного житлового фонду
- приватизація державного земельного фонду

Етапи приватизації в Україні

Період	Зміст
1992-1994 рр.	Приватизація на основі індивідуальних проектів. Відкриття громадянам приватизаційних рахунків в Ощадному банку у формі іменних депозитів, що не мали вільного обігу. Приватизовано 11 тис. підприємств та установ.
1995-1998 рр.	Масова приватизація. Сертифікатна приватизація шляхом випуску приватизаційних майнових сертифікатів у паперовій формі, термін дії яких неодноразово подовжувався. 1996 р. – завершення малої приватизації. 1998 р. – завершення масової приватизації. Приватизовано 40,4 тис. малих і 10 тис. великих та середніх підприємств
1999-2004 рр.	Приватизація великих стратегічних об'єктів за індивідуальними проектами. З 1999 р. здійснюється індивідуальна грошова приватизація, яка передбачає продаж на певних умовах підприємств різних галузей економіки. 2000 р. – прийняття Державної програми приватизації на 2000-2002 роки, спрямованої на здійснення приватизації у стратегічних галузях промисловості, у сфері природних монополій, інфраструктурних галузях, великих технологічних комплексах. 2003-2004 рр. – етап поспішного розпродажу державного майна пов’язаним з владою бізнес-групам, а також чиновникам («замовна» приватизація, неприватизаційні способи відчуження), початок кризи приватизаційного процесу.
з 2005 р.	Посилення кризи приватизаційного процесу. Несистемний характер і вибірковість приватизації (вилючення підприємств зі списку таких, що не підлягають приватизації). Значне уповільнення процесу приватизації, зменшення кількості приватизованих об’єктів, невиконання планів приватизації та різке скорочення надходжень до бюджету від приватизації.

Ознаки приватизації в Україні

- непідготовленість приватизації;
- відсутність достатнього національного капіталу, ринкових інституцій (зокрема, фондового ринку), довіри населення до інституту приватної власності;
- не було сформульовано вітчизняну концепцію приватизації (запозичено у декларативній формі спочатку чеську модель, потім російську разом з організаційними недоліками, методичними і методологічними помилками);
- відсутність результату (темпи впровадження інших складових реформи відставали від темпів приватизації);
- не проводилася інвентаризація (опис майна);
- вартість підприємств неправильно оцінена (продажались за залишковою вартістю – за вартістю повністю зношеного обладнання);
- навмисне доведення підприємств до банкрутства, щоб знищити вартість;
- заниження вартості підприємства для свого покупця;
- порушення умов проведення конкурсів та аукціонів (несвоєчасне друкування інформації, психологічний та фізичний вплив на учасників відмовитись);
- приховування майна;
- непрозорість процесу приватизації, тіньовий характер (у тому числі кримінальний) приватизації;
- неефективність передприватизаційної підготовки об'єктів, відсутність чіткого порядку проведення приватизаційних аукціонів і критеріїв для застосування різних варіантів скорочення частки державної власності (наприклад, випуск акцій, продаж частки, передання в управління);
- відсутність чіткої позиції держави щодо продажу об'єктів приватизації разом із земельними ділянками;
- держава не отримувала максимальну ціну за приватизовані активи

Причини неефективності приватизації в Україні

- недосконалість законодавства (неврегульоване);
- нестабільність політичної ситуації (надмірна політизованість підходів до її здійснення);
- громіздкий і негнучкий механізм приватизації поєднувався з чиновницько-бюроократичною протидією (гальмування з боку владних структур);
- недосконалість оцінки вартості об'єктів (занижена);
- зловживання посадових осіб;
- неефективний механізм застосування приватизаційних паперів (не було ринку, невизначений порядок конверсії);
- порушення принципів приватизації;
- незабезпечений контроль з боку державних органів приватизації

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. У чому полягає різниця між економічним та правовим змістом власності?
2. Що має первинне значення: власність в економічному чи юридичному розумінні?
3. Яким чином можуть відокремлюватись поняття володіння і користування, володіння та розпорядження?
4. Охарактеризуйте типи, види і форми власності.
5. Чому власність є ядром системи економічних відносин?
6. Як співвідносяться поняття індивідуальна і приватна власність?
7. Які причини викликають необхідність існування державної власності?
8. Чи існує зв'язок між акціонерною і приватною власністю?
9. Чи має акціонерна форма власності переваги над індивідуальною приватною власністю?
10. Чим відрізняється кооперативна форма власності від акціонерної, а трудова колективна від кооперативної?
11. Чому і як змінюються форми власності?
12. Як співвідносяться поняття «роздержавлення» і «приватизація» виробництва?
13. Чи зробило власниками отримання приватизаційних паперів громадянами України?

14. Охарактеризуйте принципи, способи, основні етапи та риси приватизації в Україні.

ТЕМИ ЕСЕ ТА РЕФЕРАТИВНИХ ВИСТУПІВ

1. Місце власності в системі економічних відносин.
2. Економічний зміст інтелектуальної власності.
3. Характер власності в командно-адміністративній системі.
4. Одержання суспільного виробництва і його наслідки.
5. Ознаки і недоліки приватизації в Україні.
6. Тенденції в розвитку відносин власності в Україні і світі.

ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ

1. Яке з визначень характеризує економічний зміст власності?

- a) врегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження майном;
- б) відношення людини до речі «як до чужої»;
- в) система відносин між людьми з приводу привласнення матеріальних і духовних благ;
- г) правильна відповідь відсутня.

2. Яке з положень виражає правовий зміст власності?

- a) відносини між людьми з приводу господарського використання майна;
- б) відношення людини до речі «як до своєї»;
- в) економічні форми реалізації власності;
- г) правильна відповідь відсутня.

3. Відносини власності показують:

- a) у чиїх інтересах здійснюється господарська діяльність;
- б) що виробляти;
- в) як виробляти;
- г) всі відповіді правильні;
- д) жодна з відповідей неправильна.

4. Чому власність є ядром системи економічних відносин?

- a) тому, що охоплює відносини виробництва, розподілу, обміну і споживання життєвих благ і послуг;
- б) тому, що визначає характер функціонування всіх економічних відносин;
- в) тому, що з її аналізу починається вивчення економічного ладу суспільства.

5. Чому важливо розрізняти типи, види і форми власності?

- а) тому, що власність – це ядро системи економічних відносин;
- б) тому що привласнення завжди здійснюється в інтересах певних суб'єктів;
- в) тому, що власність визначає характер функціонування економічних відносин.

6. Яка причина викликає необхідність існування державної власності?

- а) будівництво державних підприємств;
- б) державна власність є найзрілішою формою спільної власності;
- в) бажання прискорити науково-технічний прогрес.

7. Особиста і приватна власність:

- а) поняття однакові;
- б) відрізняються тим, що приватна власність приносить прибуток, а особиста використовується для задоволення власних потреб;
- в) відрізняються тим, що особиста власність – це власність однієї людини, а приватна – групи людей;
- г) правильна відповідь відсутня.

8. Подолання акціонерною власністю обмеженості класичної форми приватної власності проявляється в:

- а) створенні умов для соціальної інтеграції членів суспільства;
- б) можливості проявити ініціативу, підприємницький інтерес;
- в) зацікавленості в ефективному використанні ресурсів.

9. Чим визначається об'єктивна необхідність різноманітних форм власності?

- а) різницею в рівні розвитку продуктивних сил і усунення виробництва в різних секторах народного господарства;
- б) необхідністю приватизації державного майна;
- в) необхідністю роздержавлення власності.

10. Приватизація – це:

- а) відчуження майна на користь приватних осіб;
- б) відчуження державного майна на користь фізичних та недержавних юридичних осіб;
- в) акціонування державних підприємств;
- г) розподіл частини державної власності серед юридичних осіб.

Тема 5

Товарна форма організації суспільного виробництва

1. Основні форми суспільного господарства. Суспільний поділ праці – умова виникнення товарного виробництва.
2. Товар і його властивості.
3. Характер праці в товарному виробництві.
4. Величина вартості товару.
5. Закон вартості і його функції.

1. Основні форми суспільного господарства. Суспільний поділ праці – умова виникнення товарного виробництва

Основні риси форм суспільного господарства	
Натуральне господарство	Товарне господарство
замкнутість – відсутність зовнішніх зв'язків, відірваність господарюючих суб'єктів один від одного, відсутність мобільності, виробнича і територіальна закріпленість робочої сили	відкритість
нерозвиненість суспільного поділу праці (СПП) (слабкий: одинаковий набір видів праці в господарствах, але всередині господарства праця була поділена – переважав природний поділ)	розвинений СПП (спеціалізація виробників на виготовленні окремих видів продукції або в певній виробничій діяльності)
прямі зв'язки виробництва і споживання: продукти розподіляються безпосередньо від виробника до споживача	опосередковані зв'язки виробництва і споживання: продукти виготовляються як товари
безпосередні виробники зв'язані між собою епізодичним натуральним обміном	товаровиробники зв'язані між собою ринком
ручна універсальна малопродуктивна праця	поряд з ручною працею застосовуються машини
низький рівень розвитку продуктивних сил, примітивна техніка і технологія	сприяє розвитку продуктивних сил
переважання сільського господарства	переважання промисловості, сфери послуг
традиційність	розширене відтворення
повільні темпи розвитку	зростання темпів економічного розвитку
обмеженість зростання продуктивності праці	сприяє зростанню продуктивності праці

Суспільний поділ праці (СПП) – умова виникнення товарного виробництва

об'єктивний процес відокремлення різних видів праці у формі спеціалізації трудової діяльності

Спеціалізація –

зосередження виробників на випуску певних видів продукції

I СПП – виділення скотарства

створив можливість регулярного обміну між общинами (первісне суспільство)

II СПП –
відокремлення
ремесла від
землеробства

зумовив зародження товарного
виробництва (рабовласницьке
суспільство)

III СПП –
виділення купців

сприяв завершенню формування
товарного виробництва

IV СПП –
відокремлення
нематеріального
виробництва від
матеріального

посилилась тенденція до розширення
товарного виробництва

Види спеціалізації виробництва

предметна

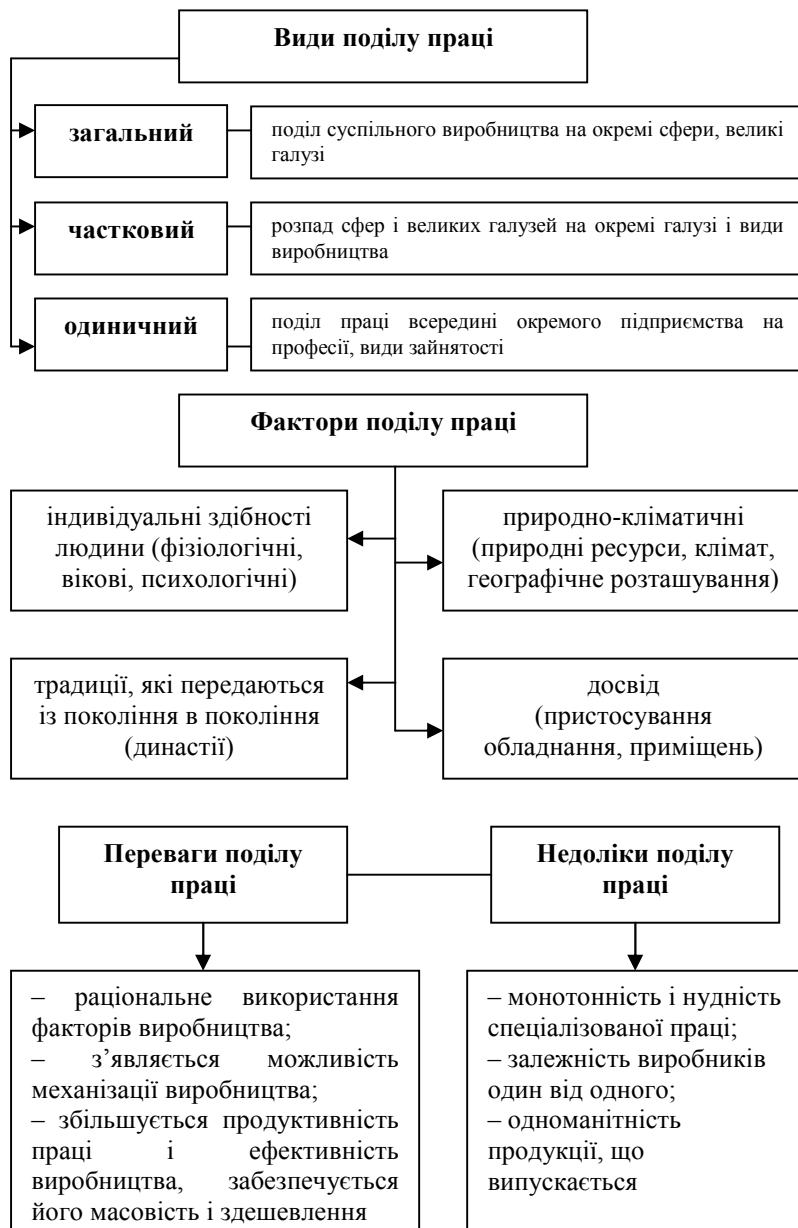
спеціалізація на виготовленні однорідної кінцевої продукції

подетальна

спеціалізація на виробництві окремих частин майбутнього готового продукту

технологічна

спеціалізація на виконанні окремих операцій чи етапів технологічного процесу

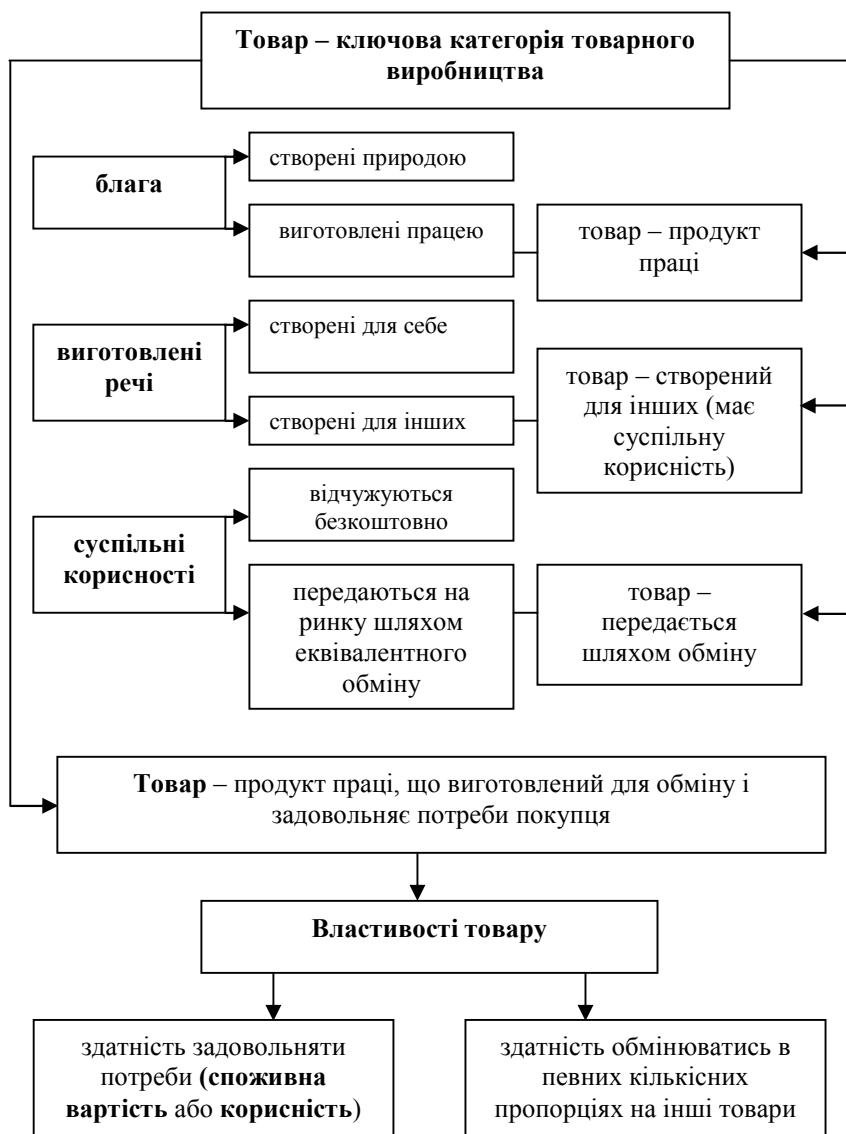
Безпосередня **причина існування** товарного виробництва – економічна відособленість (відокремленість) виробників один від одного

Види товарного виробництва	
Просте	Розвинене
приватна власність; конкуренція товаровиробників; ринкова форма зв'язку між виробниками	
продукти виготовляються для обміну особистою працею дрібних товаровиробників – ремісників, селян	продукти виготовляються для обміну із застосуванням найманої праці
пряме поєднання робочої сили і засобів виробництва	відокремлення виробника від засобів виробництва і продукту
дрібне, функціонує на базі індивідуальної, роздробленої праці	велике, функціонує на базі спільної, об'єднаної праці
основане на нескладній техніці	базується на великій машинній індустрії, на автоматизованих системах
спрямоване на задоволення потреб виробників	здійснюється для здобування прибутку
підпорядковане значення, обмежений характер	набуває загального характеру

Просте товарне виробництво – основа виникнення розвиненого (підприємницького) товарного виробництва

2. Товар і його властивості

Щоб бути товаром, продукти повинні задовольняти потреби не самого виробника, а інших осіб, тобто мати **суспільну споживну вартість**

Як товар суспільна споживна вартість є речовим носієм мінової вартості

Мінова вартість

певне кількісне співвідношення, в якому один товар обмінюються на інші:

- 1 пара взуття = 3 ц картоплі;
- 1 пара взуття = 1 стіл;
- 1 пара взуття = 1 ц кукурудзи

Спільним змістом мінової рівності є однакова за величиною вартість, втілена в усіх товарах

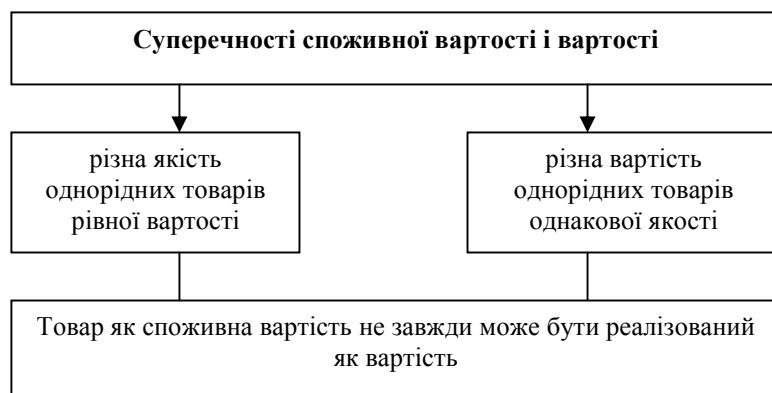
Вартість

суспільна праця, втілена в товарі, яка проявляється шляхом обміну

вартість – внутрішня
властивість товару

мінова вартість – зовнішня
форма прояву вартості

Споживна вартість	Вартість
не залежить від кількості праці, затраченої на виробництво товару	виражає кількісну визначеність товару
реалізується в процесі споживання товару	реалізується в процесі обміну товару
показує природні властивості продукту	виражає суспільні властивості продукту
як споживні вартості товари якісно різні і кількісно неспільномурні	як вартості товари однорідні і спільномурні
задовольняє потреби	виражає економічні відносини товаровиробників з приводу затрат їх праці на виробництво продуктів, якими вони обмінюються
категорія вічна	є історичною категорією

3. Характер праці в товарному виробництві

Двоїстий характер праці

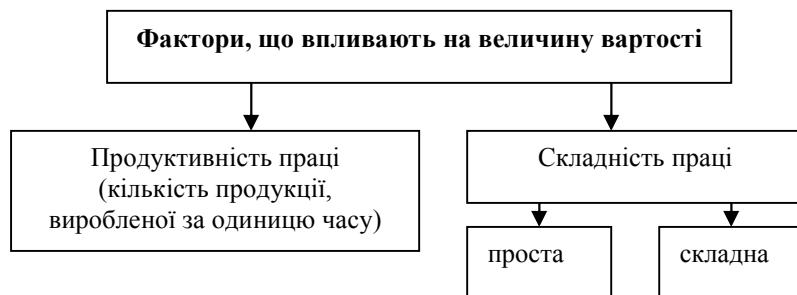
Конкретна праця	Абстрактна праця
корисна праця певної форми і якості, що виробляє блага, які задовольняють потреби людей (певний вид діяльності)	затрати робочої сили взагалі, незалежно від конкретної форми, суспільний характер якої проявляється в обміні
виражає, чим відрізняються різні види праці	спільним для всіх видів праці є те, що вони – затрата робочої сили, тобто людської енергії, мозку, мускулів, нервів і т.д.
якісно різнопідна (відрізняються метою, характером операцій, предметами праці, засобами праці, результатом)	якісно однорідна
створює споживчу вартість (показує, як здійснюється праця і що вона виробляє (столяр, слюсар, шахтар, ювелір, каменяр)	створює вартість (показує, скільки затрачається праці, її тривалість)
витрати робочої сили в певній доцільній формі	витрати робочої сили в фізіологічній формі
вічна і природна умова існування людського суспільства, незалежно від історичних умов, джерело речового багатства	історична категорія, властива лише товарному виробництву; виражає відносини товаровиробників, що прирівнюють різні види праці з допомогою обміну
виступає як приватна справа товаровиробника, індивідуальна праця	виступає як суспільна праця (всяка абстрактна праця є працею суспільною, але не всяка суспільна праця є абстрактною)

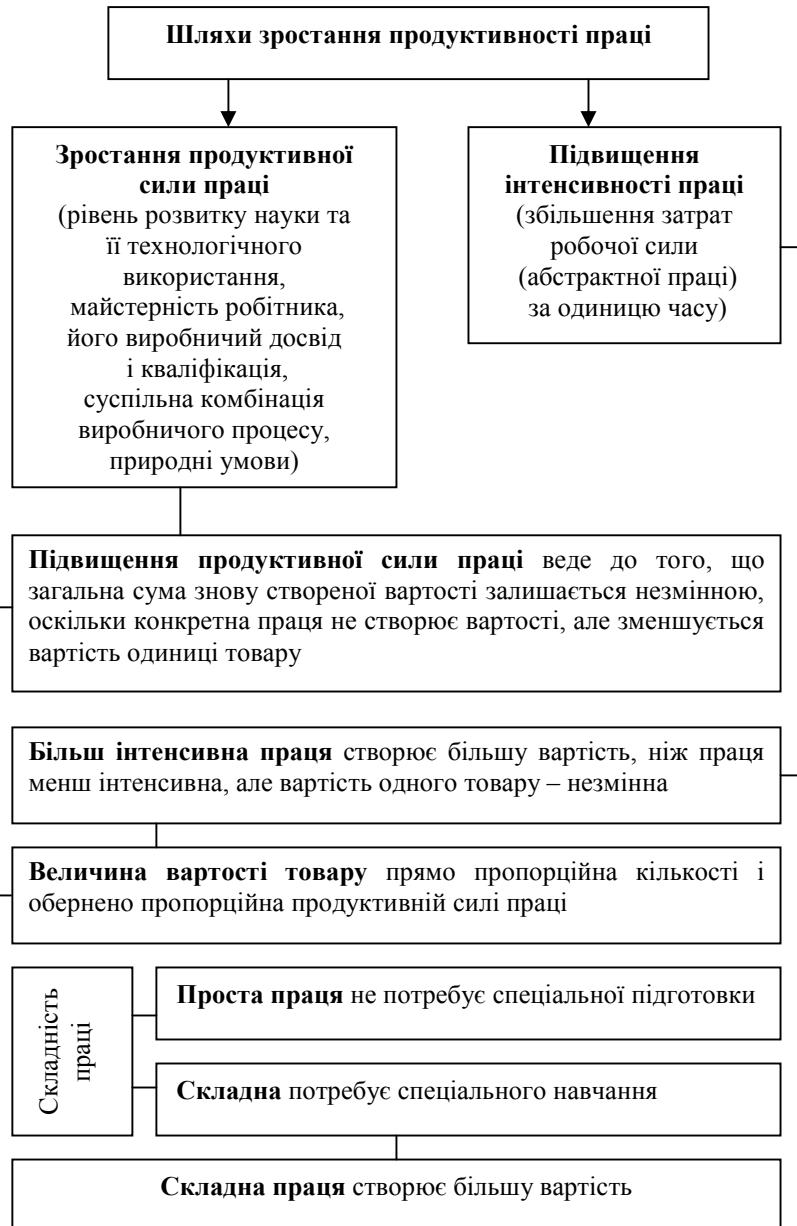
Конкретна праця і абстрактна праця –
два боки однієї і тієї праці в умовах товарного виробництва

Суперечність між споживчою вартістю і вартістю є суперечністю між конкретною і абстрактною працею, яка проявляється як суперечність між приватною і суспільною працею

Суперечність між приватною і суспільною працею – **основна суперечність товарного виробництва**

4. Величина вартості товару

5. Закон вартості і його функції

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Що таке натуральне виробництво, які його характерні риси?
2. Чому натуральне господарство не зникло з життя? Знайдіть ознаки натурального господарства в Україні.
3. У чому полягають переваги товарного виробництва над натуральним?
4. Як зароджувалось товарне виробництво? Назвіть причини виникнення товарного виробництва.
5. Чому просте товарне виробництво переросло в розвинене?
6. У чому полягає різниця між простим і розвиненим товарним виробництвом? Що спільного між ними?
7. Що таке товар?
8. Що спільного і які відмінності між продуктом виробництва і товаром?
9. Які властивості має товар?
10. Чи кожна суспільна споживна вартість є товаром?
11. Як співвідносяться вартість і мінова вартість?
12. У чому полягають суперечності товару?
13. У чому полягає двоїстий характер праці, втіленої в товарі? Як ви розумієте сутність конкретної і абстрактної праці?
14. Яка різниця між абстрактною працею і загальнолюдською працею взагалі, втіленою в кожному продукті виробництва?
15. Як визначається величина вартості?
16. Назвіть фактори, що впливають на величину вартості. Поясніть цей вплив.
17. Дайте визначення закону вартості. Охарактеризуйте його функції.
18. Як узгоджується з дією закону вартості той факт, що товари дуже рідко продаються за вартістю?

ТЕМИ ЕСЕ ТА РЕФЕРАТИВНИХ ВИСТУПІВ

1. Особливості натурального господарства в сучасних умовах.
2. Суперечності товарного виробництва.
3. Сучасний етап розвитку товарного виробництва.
4. Основні теорії вартості.

ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ

- 1. Яке із стверджень характеризує якісну відмінність товарного виробництва від натуральногого?**
- a) продукти виробляються не для власного споживання, а для обміну через ринок шляхом купівлі-продажу;
  - б) продукти споживаються не в господарстві самого виробника, а

- в іншому господарстві;
- б) продукти виготовляються селянами для задоволення потреб феодала;
- г) всі відповіді правильні.

2. Яке із стверджень пояснює суть товарного виробництва?

- а) виробництво і споживання продуктів в господарстві самого виробника;
- б) виробництво продуктів для споживання іншими;
- в) виробництво продуктів для обміну через ринок шляхом купівлі-продажу;
- г) всі твердження правильні.

3. Чому просте товарне виробництво перетворюється в розвинене?

- а) виробництво товарів здійснюється для здобування прибутку;
- б) майже всі продукти праці виготовляються як товари;
- в) конкуренція товаровиробників веде до їх розшарування: збагачення меншості і розорення більшості;
- г) товарне виробництво набуває загального характеру.

4. Яке із визначень найбільш повно характеризує товар?

- а) суспільна споживна вартість, що обміноться;
- б) продукт праці, який безпосередньо іде на споживання;
- в) продукт праці, що задовольняє потреби людини;
- г) продукт праці, що має корисність.

5. Яка риса характеризує споживну вартість товару?

- а) у створенні бере участь абстрактна праця;
- б) реалізується в процесі обміну;
- в) не залежить від кількості праці, витраченої на виробництво даного товару.

6. Яке із положень характеризує вартість товару?

- а) реалізується в процесі споживання;
- б) виражає кількісну визначеність товару;
- в) речове втілення суспільного багатства;
- г) правильна відповідь відсутня.

7. Яке з положень характеризує конкретну працю?

- а) виступає у формі суспільної праці;

- б) якісно однорідна праця;
- в) праця, що характеризує певний вид діяльності робітника;
- г) правильна відповідь відсутня.

8. Яке з положень характеризує абстрактну працю?

- а) праця, яка стирає індивідуальність трудівників;
- б) якісно різнорідна праця;
- в) природна умова існування людського суспільства, незалежно від історичних умов.

9. У чому полягає суть закону вартості?

- а) ціни встановлюються на рівні вартості товарів;
- б) виробництво і обмін товарів здійснюються згідно індивідуальних затрат праці;
- в) виробництво і обмін товарів здійснюється на основі суспільно-необхідних затрат праці;
- г) обмін товарів здійснюється за вартістю, величина якої визначається затратами праці кількох виробників.

10. Яку із названих функцій не виконує закон вартості?

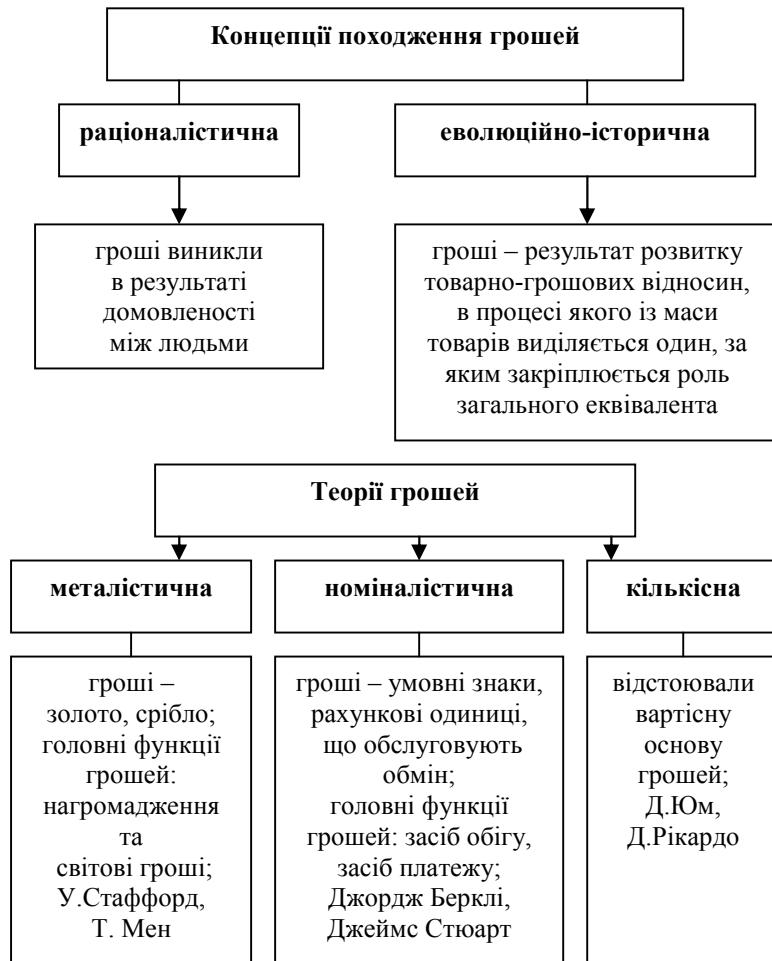
- а) регулятора пропорцій розвитку економіки країни;
- б) стимулятора розвитку продуктивних сил;
- в) функцію майнового розшарування господарюючих суб'єктів;
- г) захисту національних виробників від зовнішніх конкурентів.

Тема 6

Гроші як елемент товарного виробництва

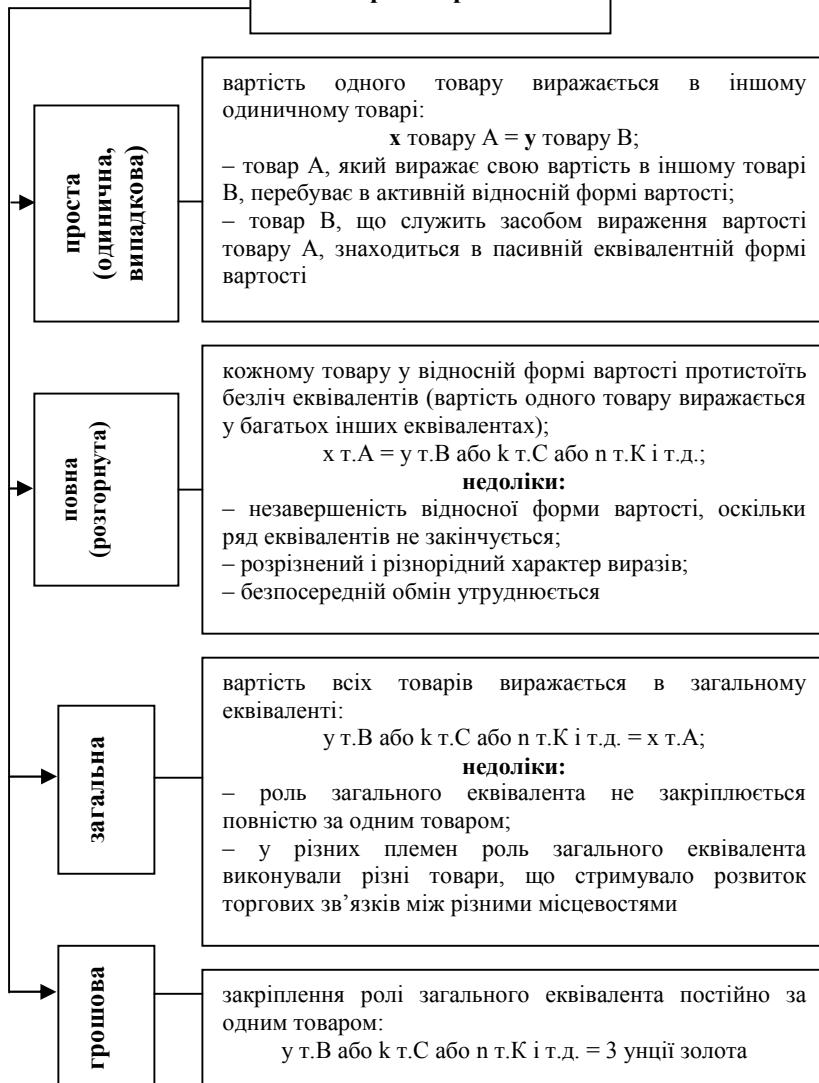
1. Розвиток форм вартості і виникнення грошей.
2. Суть та функції грошей.
3. Грошова система, її основні елементи і типи.
4. Закон грошового обігу.

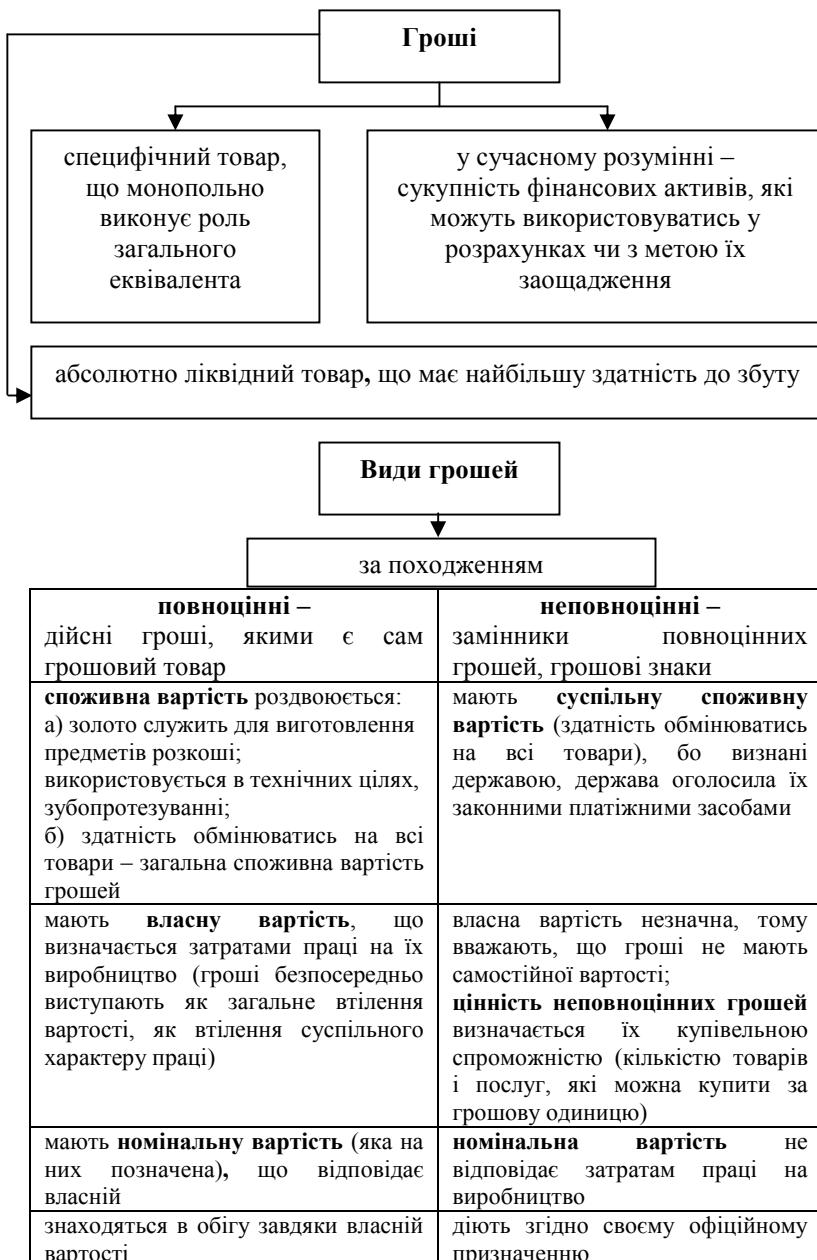
1. Розвиток форм вартості і виникнення грошей

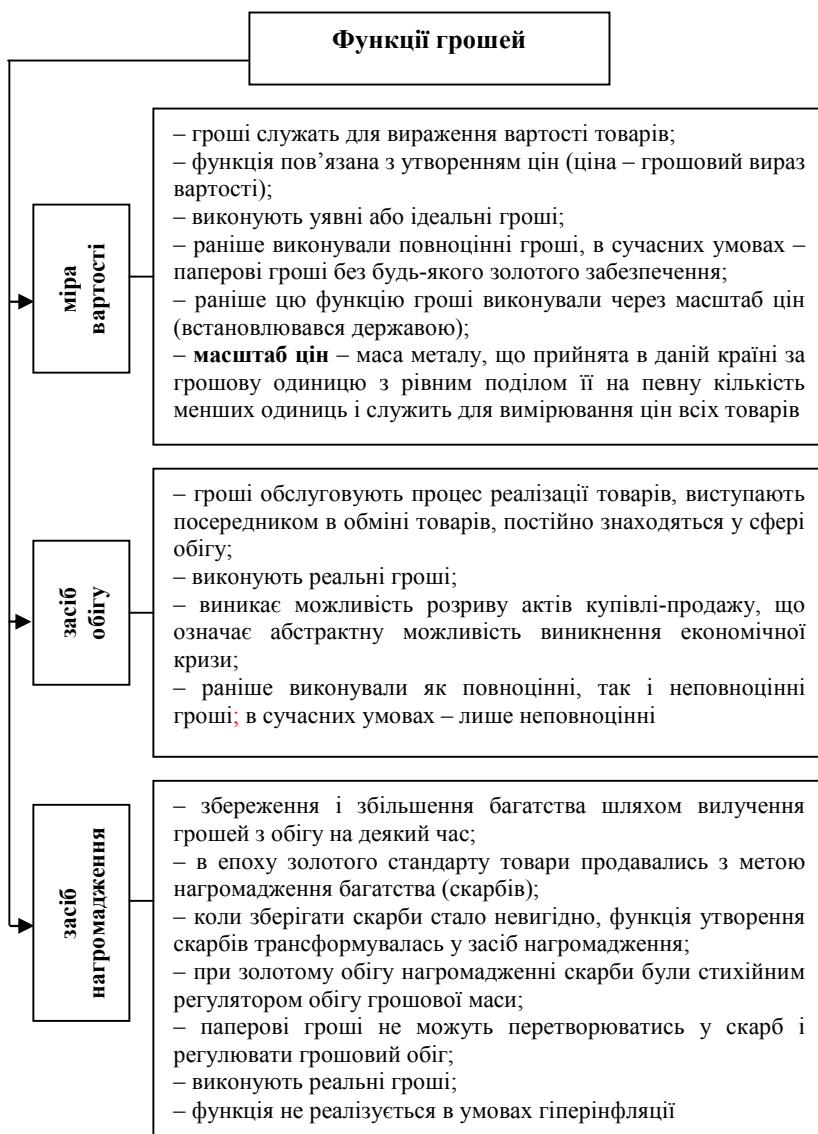
Виникнення грошей – результат складного шляху розвитку форм вартості

Форми вартості

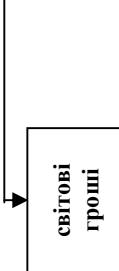
2. Суть та функції грошей

Функції грошей

- здійснення операцій, за яких рух грошей не супроводжується зустрічним рухом товарів;
- функція пов’язана з потребою продажу товару і послуг при відкладенні платежу;
- викликається різницею в часі виробництва і реалізації ряду товарів або ж необхідністю купівлі товарів при відсутності наявних грошей;
- перехід товару від продавця до покупця здійснюється без одночасного переходу грошей від покупця до продавця;
- з’явились кредитні гроші: вексель, банкнота, чек, кредитна картка;
- використовується при видачі заробітної плати, виплаті податків, земельної ренти;
- виконують реальні, повноцінні (раніше) і неповноцінні гроші;
- абстрактна можливість економічної кризи

- обслуговування міжнародного товарообігу шляхом безготівкових платежів, взаємних заліків та інших форм платежів;
- функціонують як **загальний засіб платежу** (зарахування боргових зобов’язань через банки);
- виступають як **загальний купівельний засіб** (оплачуються товари, які куплені в інших країнах за готівковими рахунками);
- функціонують як **загальна матеріалізація суспільного багатства** (зовнішні кредити, переміщення нагромаджених багатств в іноземні банки, сплачення військових контрибуцій тощо)

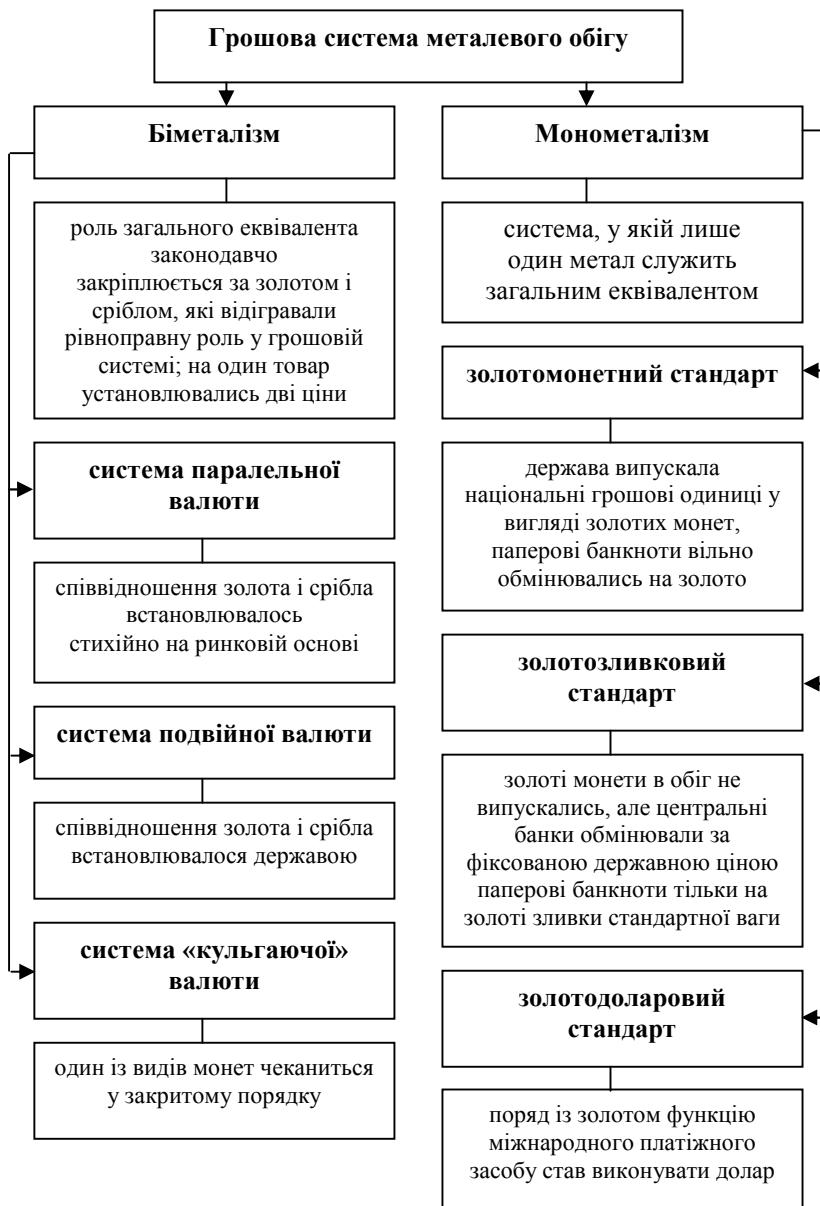

3. Грошова система, її основні елементи і типи

Типи грошових систем

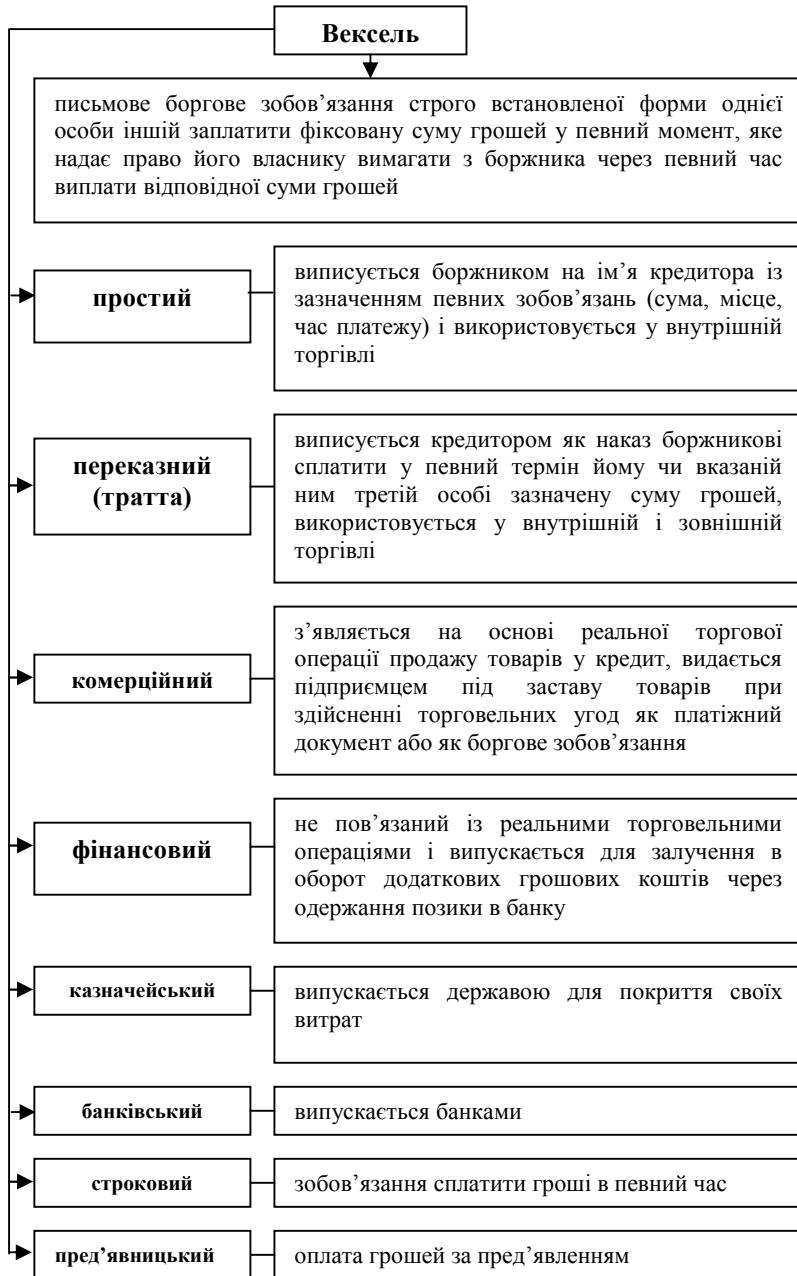
Система паперово-кредитного грошового обігу

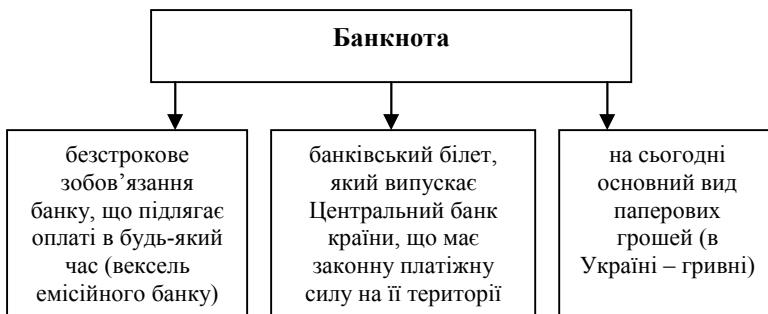
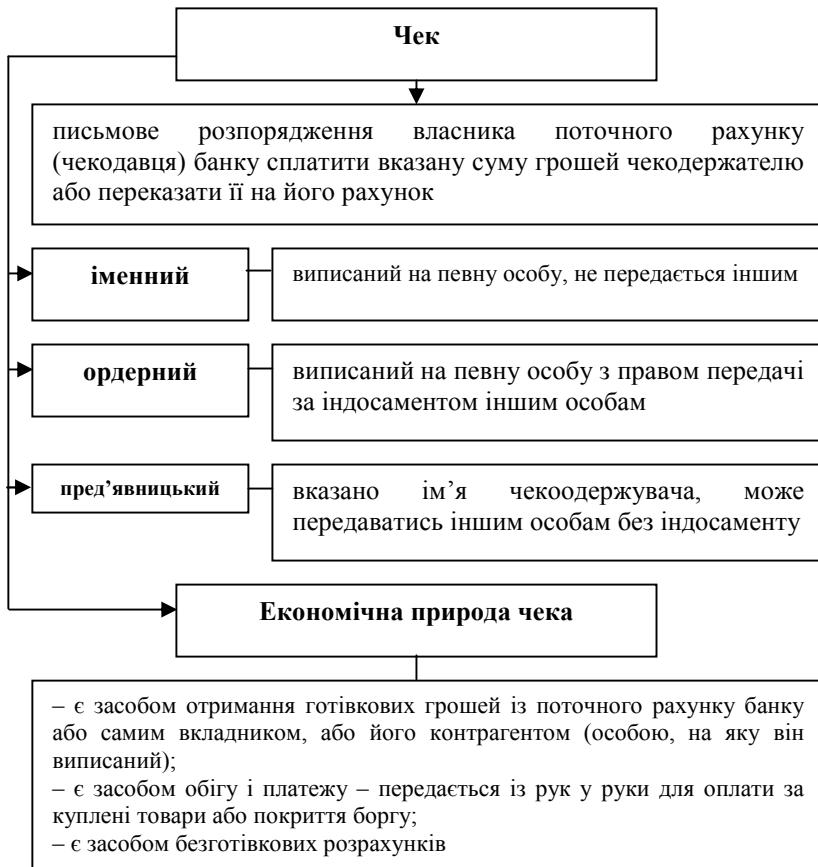
роль загального еквівалента виконують знаки вартості, номінал яких диктують державою

Класичні паперові гроші	Класичні кредитні гроші
виникають із функції засобу обігу	виникають із функції засобу платежу
грошові знаки (знаки вартості), замінники (символи) повноцінних грошей в обігу	
найпоширеніший вид – казначейські білети	основні види: вексель, банкнота, чек, кредитна картка
випускає держава від імені уряду примусовим курсом, яка вимагає від усіх суб'єктів ринкових відносин приймати їх у всіх платежах	в обіг випускаються банками і не мають примусового ходіння, вони не обов'язкові для приймання
не забезпечені металевим запасом	забезпечені всіма активами банку (золотом, коштовностями, іноземною валютою)
випускаються в обіг у міру фінансових потреб уряду, без урахування запасів матеріальних цінностей, що зумовлює переповнення каналів грошового обігу надлишковою масою паперових грошей	випускаються під реальні товарно-грошові угоди і, таким чином, не перевищують потреби в них

Переваги кредитних грошей

- скорочують потреби в готівці;
- зменшують витрати обігу;
- прискорюють обіг;
- перебувають в обігу визначений угодою час

Класична банкнота	Сучасна банкнота
випускалась банками, випуск обмежувався розмірами золотого запасу	своєрідний «гібрид» кредитних і паперових грошей
обмінювалась на золото, забезпечувалась золотом та іншими активами держави	випускається банком (кредитна природа)
не знецінювалась	не розмінюється на золото
	знецінюється (паперова природа)

Кредитна картка

платіжно-розрахунковий документ, що видається банком своїм вкладникам і дає право на придбання товарів і послуг без оплати готівкою

Види сучасних грошей

готівка

блонні монети
та банкноти

безготівкові гроші (банківські гроші)

розрахунки приватної особи, фірми чи державної установи за товари та послуги із застосуванням спеціальних електронних пристрій та платіжних систем без використання готівки (банківські перекази, оплата товарів кредитними картками чи дорожніми чеками тощо)

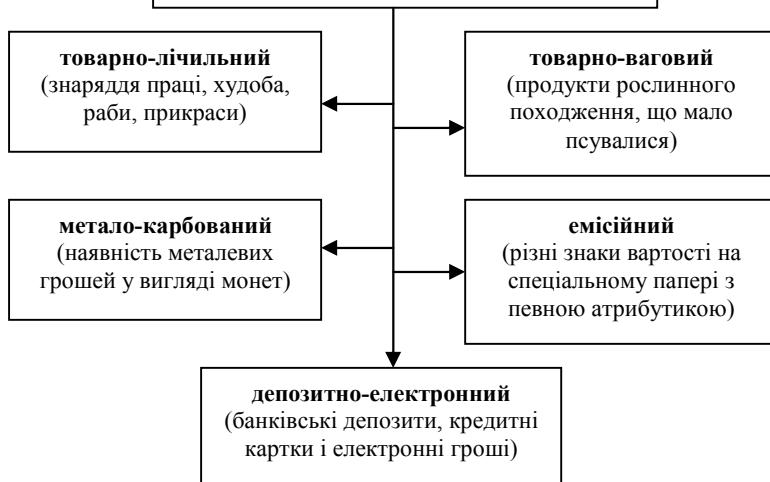
Електронні (цифрові) гроші

- платіжний засіб, що існує тільки в електронному вигляді, тобто фактично у вигляді інформації, що міститься у спеціальних базах даних;
- зберігаються в електронних гаманцях користувачів відповідної платіжної системи;
- управляти грошима у своєму гаманці користувач може за допомогою Інтернету або мобільного телефону

Квазігроші

безготівкові грошові кошти на термінових і ощадних вкладах у комерційних банках

Типи загального еквівалента

Характерні риси сучасної грошової системи

- панування кредитних грошей;
- вихід золота із обігу;
- відміна золотого вмісту грошей;
- відмова від обміну грошей на золото;
- посилення емісії паперових грошей у цілях кредитування приватного бізнесу і держави, державна монополія на випуск грошей;
- розширення безготівкових розрахунків, скорочення готівки;
- активне державне регулювання грошового обігу

Грошова маса

сукупність всіх фінансових активів як у готівковій, так і в безготівковій формі, які використовуються в процесі життєдіяльності людей та їх господарського життя в межах національної економіки

Грошові агрегати

групи фінансових активів, сформовані за ступенем їхньої ліквідності

M_0	→	готівка, що перебуває в обігу поза банками: банкноти і монети
M_1	→	M_0 + поточні рахунки та інші безстрокові чекові депозити в комерційних банках
M_2	→	M_1 + заощаджувальні й невеликі термінові депозити в комерційних банках
M_3	→	M_2 + внески у спеціалізованих установах і великі строкові депозити в комерційних банках
L	→	M_3 + цінні папери: облігації, скарбничі векселі та інші кредитні інструменти

4. Закон грошового обігу

К.Маркс:

$$KG = \frac{ЦТ - К + П - ВР}{О}, \text{ де}$$

KG – кількість грошей, необхідних для обігу;
ЦТ – сума цін всіх товарів, призначених для реалізації в певний період;
К – сума цін товарів, проданих в кредит;
П – платежі, за якими настав термін оплати;
ВР – взаємні розрахунки;
О – число обертів грошової одиниці

I.Фішер:

$$M = \frac{PQ}{V}, \text{ де}$$

M – маса грошей в обігу;
P – середній рівень цін у країні;
Q – обсяг виробництва економічних благ за рік;
V – середня швидкість обертання грошей протягом року

Для паперового грошового обігу характерна нестабільність, що випливає із самої природи цих грошей.
Випуск грошей не регулюється потребами їх обігу, відсутній механізм автоматичного вилучення надлишку грошей.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Назвіть форми вартості і дайте їм характеристику. Чому відбувається перехід від однієї форми вартості до іншої?
2. Що таке загальний еквівалент? Чому роль загального еквівалента закріпилась за золотом?
3. У чому полягає сутність грошей? Які види грошей ви знаєте?
4. Яка відмінність між повноцінними і неповноцінними грошима?
5. Чим визначається цінність сучасних грошей?
6. Охарактеризуйте функції грошей.
7. Чи є різниця між вартістю і ціною?

8. З якою функцією грошей пов'язаний масштаб цін і в чому його сутність?
9. У чому полягає доцільність впровадження паперових грошей?
10. Що таке кредитні гроші? Назвіть їх види.
11. Чому із функцій грошей (засобу обігу і засобу платежу) випливає абстрактна можливість кризи?
12. Що таке грошова система? Розкрийте структуру грошової системи.
13. Назвіть типи грошових систем і дайте їм характеристику.
14. Чим класичні паперові гроші відрізняються від класичних кредитних? Що спільного?
15. Яка різниця між казначейськими білетами і банкнотами? Що спільного?
16. Чим простий вексель відрізняється від переказного?
17. Назвіть характерні риси сучасної грошової системи.
18. Чим визначається потреба країни в гроšíах? Сформулюйте закон грошового обігу.
19. Які фактори впливають на швидкість обігу грошей?
20. Чим зумовлена нестабільність паперово-кредитного грошового обігу?

ТЕМИ ЕСЕ ТА РЕФЕРАТИВНИХ ВИСТУПІВ

1. Гроšі як продукт розвитку товарообміну.
2. Історія грошей України.
3. Основні теорії грошей.
4. Гроšі на сучасному етапі розвитку економіки.
5. Створення і розвиток грошової системи України.
6. Нажити багато грошей – хоробрість, зберегти їх – мудрість, а уміло витратити – мистецтво (Бертольд Авербах).
7. Всім відомо, що за гроши можна купити туфлі, але не щастя, їжу, але не апетит, постіль, але не сон, ліки, але не здоров'я, слуг, але не друзів, розваги, але не радість, вчителів, але не розум (Сократ).
8. Гроши – це свобода, викувана із золота (Еріх Марія Ремарк).
9. Коли гроши працюють – це капітал, а коли ледарюють – скарб (прислів'я).
10. Щасливий не той, у кого багато грошей, а той, кому їх вистачає (прислів'я).
11. Гроши бувають царем або рабом для тих, хто їх накопичив (прислів'я).
12. Гроши як солона вода: чим більше п'єш, тим сильніша спрага (прислів'я).

ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ

1. У чому полягає недолік повної або розгорнутої форми вартості?

- а) вартість усіх товарів виражається в одному загальному еквіваленті;
- б) утруднення безпосереднього обміну товарів;
- в) незавершеність відносної форми вартості;
- г) всі відповіді правильні;
- д) правильні відповіді б) і в).

2. У чому полягає недолік загальної форми вартості?

- а) роль загального еквівалента не закріплюється за одним товаром;
- б) незавершеність відносної форми вартості;
- в) вартість одного товару виражається в багатьох інших товарах;
- г) правильна відповідь відсутня.

3. Яке з наведених положень характеризує функцію грошей як засобу платежу?

- а) купівля-продаж товарів за наявні гроші;
- б) гроші виходять із сфери обігу;
- в) гроші виступають як загальний платіжний засіб;
- г) гроші використовуються для оплати комунальних послуг.

4. Яке з наведених положень характеризує функцію грошей як засобу обігу?

- а) виплата заробітної плати;
- б) гроші відсутні у момент купівлі-продажу товарів;
- в) гроші виступають як загальний купівельний засіб;
- г) гроші грають роль посередника в обміні товарів.

5. На чому ґрунтуються сучасна грошова система?

- а) на золотому монометалізмі і паперових грошиах;
- б) на паперових грошиах;
- в) на паперово-кредитних грошиах;
- г) правильна відповідь відсутня.

6. Що спільного між класичними кредитними і класичними паперовими грошима?

- а) скорочують витрати обігу;
- б) не знецінюються;

- в) прискорюють обіг;
- г) не мають самостійної вартості.

7. Яке з положень відрізняє кредитні гроші від паперових?

- а) прискорюють обіг;
- б) замінюють повноцінні гроші в обігу;
- в) не мають самостійної вартості;
- г) правильна відповідь відсутня.

8. Що спільного між сучасною банкнотою і класичною?

- а) може знецінюватись;
- б) не обмінюється на золото;
- в) випускається банком;
- г) правильна відповідь відсутня.

9. Яка характеристика сучасної грошової системи неправильна?

- а) ця система базується на кредитно-паперових гроших;
- б) для неї не характерне регулювання державою грошового обігу;
- в) для неї характерний широкий розвиток безготівкового обігу;
- г) всі відповіді неправильні.

10. Відповідно до закону грошового обігу кількість грошей в обігу визначається:

- а) рівнем розвитку кредиту;
- б) функцією грошей як засобу обігу;
- в) функцією грошей як засобу нагромадження;
- г) потребами держави.

Тема 7

Інфляція як багатофакторний процес

1. Причини виникнення і суть інфляції.
2. Види і наслідки інфляції.
3. Методи стабілізації грошового обігу.

1. Причини виникнення і суть інфляції

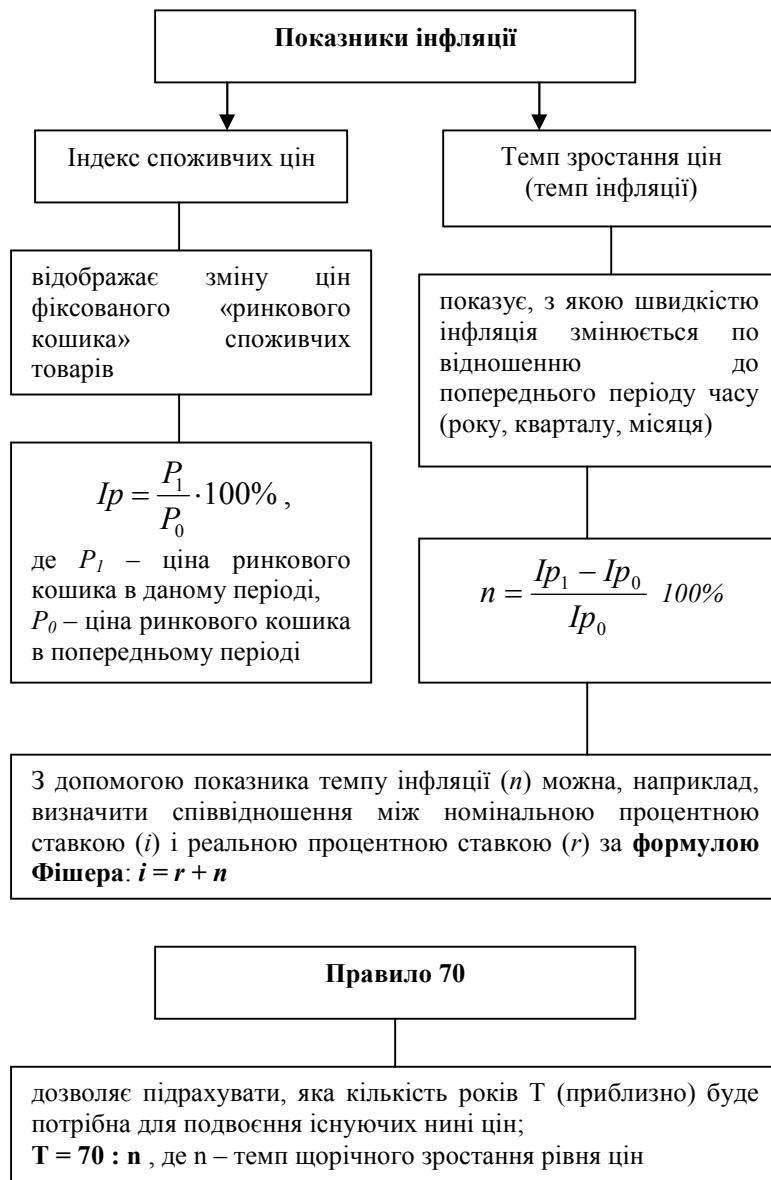

Безпосередні причини інфляції

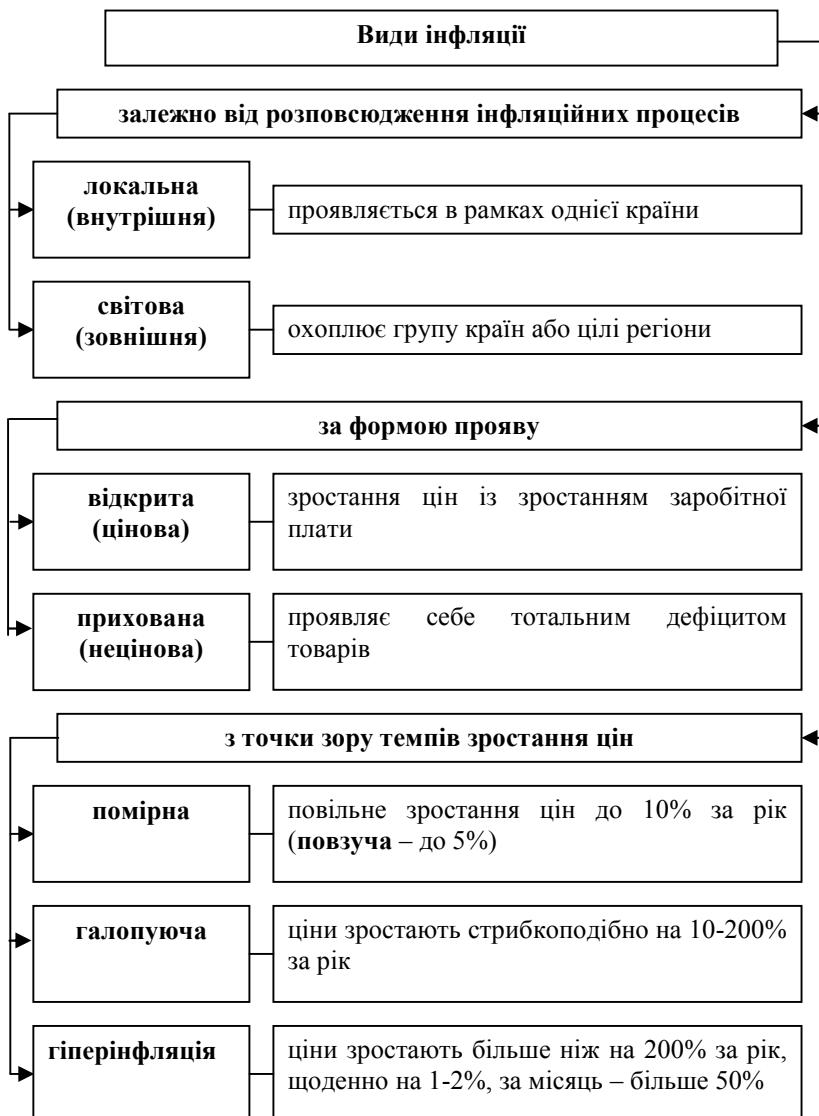
- крах золотого стандарту та перехід до паперових грошей;
- зростання грошових витрат:
  - виникнення монополій, олігополій та порушення ринкового ціноутворення;
  - мілітаризація економіки й емісійне фінансування інвестицій (не тільки за рахунок прибутку, отриманого в поточному році, але і за рахунок накопичених заощаджень та банківських кредитів);
  - дефіцит державного бюджету – перевищення витрат над доходами;
- надлишковий попит;
  - необґрунтоване підвищення заробітної плати і розширення споживчого кредиту;
- неправильна грошова політика Центрального банку;
- грошова емісія з різних причин, кредитна експансія;
- помилкова політика держави у сфері оподаткування;
- посилення міжнародної інтеграції та можливість «імпортованої інфляції» за рахунок зростання цін на світовому ринку; несприятливої кон'юнктури світового ринку;
- зростання зовнішнього боргу, від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі й платіжного балансу;
- структурні світові кризи, війни;
- наслідки інфляційних очікувань: підвищення цін, скуповування товарів про запас

Загальні ознаки інфляції

- зростання цін;
- дефіцит товарів;
- знецінення грошової одиниці по відношенню до:
  - товарів (зростання товарних цін);
  - золота (зростання ринкової ціні золота);
  - іноземної валюти (падає курс)

2. Види і наслідки інфляції

Види інфляції

з точки зору співвідношення темпів зростання цін за різними товарними групами

→ **збалансована**

цини різних товарів незмінні відносно один до одного

→ **небалансована**

цини постійно змінюються по відношенню одна до одної, причому в різних пропорціях

з точки зору передбачуваності

→ **очікувана**

прогнозована завчасно, з достатнім ступенем надійності

→ **неочікувана**

виникає стихійно, прогноз неможливий

залежно від динаміки попиту і пропозиції

→ **інфляція попиту**

попит зростає швидше, ніж кількість товарів

→ **інфляція пропозиції**

цини зростають у результаті зростання затрат на виробництво

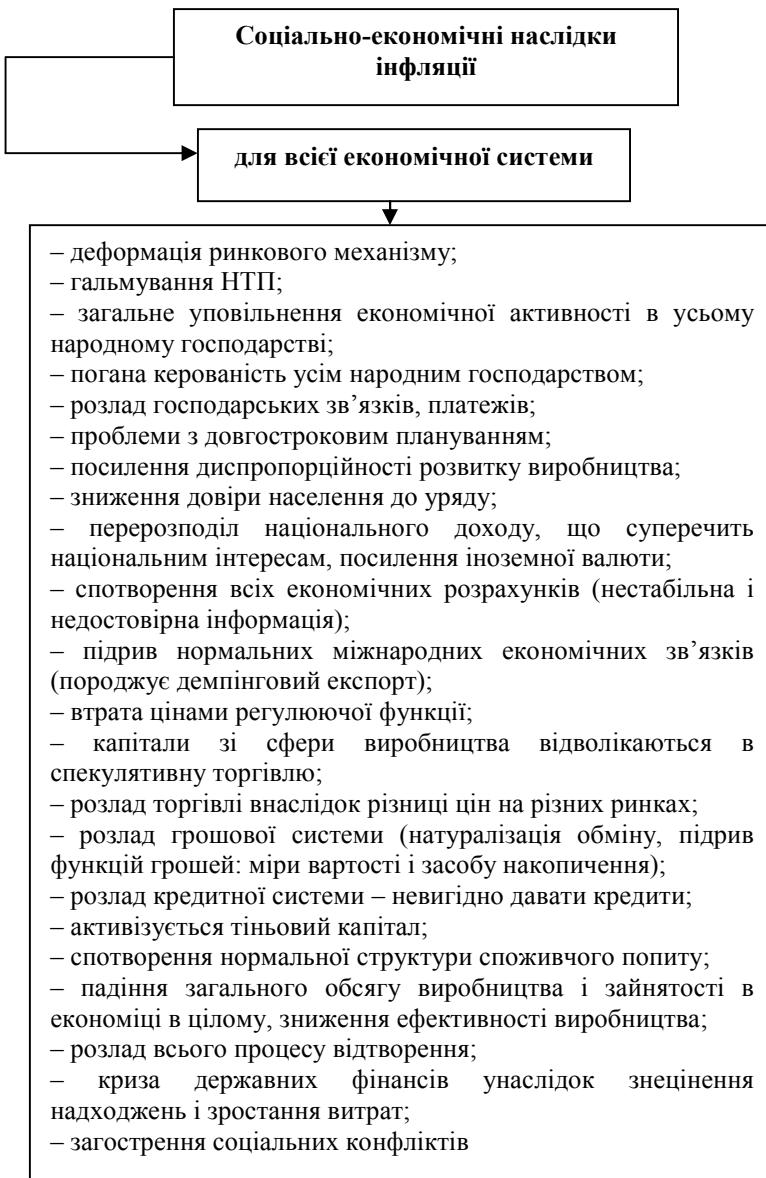
Соціально-економічні наслідки інфляції

для споживачів

- знецінення особистих заощаджень громадян;
- зниження рівня реальних доходів;
- зниження рівня поточного споживання;
- перерозподіл доходів і багатств населення; швидке розшарування населення, поглиблення майнової нерівності;
- матеріалізація грошей (втеча від них);
- погіршення умов життя груп населення з фіксованими доходами;
- прихована конфіскація грошових доходів;
- падіння реального процента

для товаровиробників

- підрив стимулів виробництва, зменшення зацікавленості в зростанні продуктивності праці;
- розвиток «тіньового» ринку;
- позбавлення товаровиробників цінових орієнтирів виробництва;
- підвищення ризику інвестицій;
- спотворення обчислення прибутків підприємцями;
- виграють підприємці, які займаються експортом своєї продукції;
- значні вигоди отримують підприємці-боржники, великі землевласники

Помірна інфляція, як правило, впливає позитивно на економіку, піддається контролю, регулюється, а в ринковій економіці може бути важливим важелем збалансування попиту та пропозиції, фактором технічного переозброєння, збалансування грошово-фінансових і матеріально-речових ресурсів.

Повзуча (нормальна) інфляція виконує стимулюючу функцію: змушує підприємця вкладати доходи у виробництво, щоб вони не знецінились.

«За слабкої інфляції колеса промисловості добре змащені і випуск продукції близький до виробничих можливостей. Часті інвестиції дуже живі, і роботи багато. Тому багато бізнесменів і профспілкових діячів говорять, що невелика інфляція краща невеликої дефляції» (П.Самуельсон).

Галопуюча інфляція й **гіперінфляція** призводять до негативних соціально-економічних наслідків.

Стагфляція

- поєднання зростання цін (інфляції) із спадом виробництва (стагнацією);
- це інфляція, що супроводжується падінням національного обсягу виробництва

Основні причини стагфляції

зниження виробництва із-за різкої зміни ціни на сировину, яка важлива для даної економіки (т. зв. ціновий шок): наприклад, різке підвищення ціни на нафту для країни-імпортера або зниження – для країни-експортера

хібна економічна політика уряду: наприклад, випуск центробанком в обіг занадто великої кількості грошей країни (інфляція); занадто активне регулювання ринку праці і виробництва з боку держави (стагнація)

Методологічні засади антиінфляційної політики

- успішно боротись можна лише з інфляцією відкритого типу;
- з інфляцією неможливо покінчити назавжди, головне завдання – зробити її керованою;
- необхідна не лише програма, а й постійна держава політика боротьби з інфляцією

Антиінфляційна політика держави

сукупність інструментів державного регулювання, спрямованих на зниження інфляції

Антиінфляційна стратегія

діяльність держави щодо зниження інфляції у довгостроковому плані

- здійснення науково обґрунтованої довгострокової грошової політики держави, яка реалізується через Центральний банк;
- діяльність, спрямована на гасіння у населення інфляційних очікувань;
- скорочення бюджетного дефіциту з перспективою його повної ліквідації;
- оптимізація витрат на зміцнення оборони країни;
- здійснення політики демонополізації економіки;
- удосконалення податкової політики

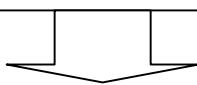
Антиінфляційна тактика

діяльність держави щодо зниження інфляції в короткострочковому аспекті

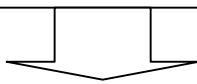
- нарощування пропозиції без відповідного підвищення попиту;
- зниження поточного попиту без відповідного падіння пропозицій

- усунення дефіциту державного бюджету, державного боргу й витрат на його обслуговування;
- оптимізація розмірів грошової маси;
- стабілізація валютного курсу

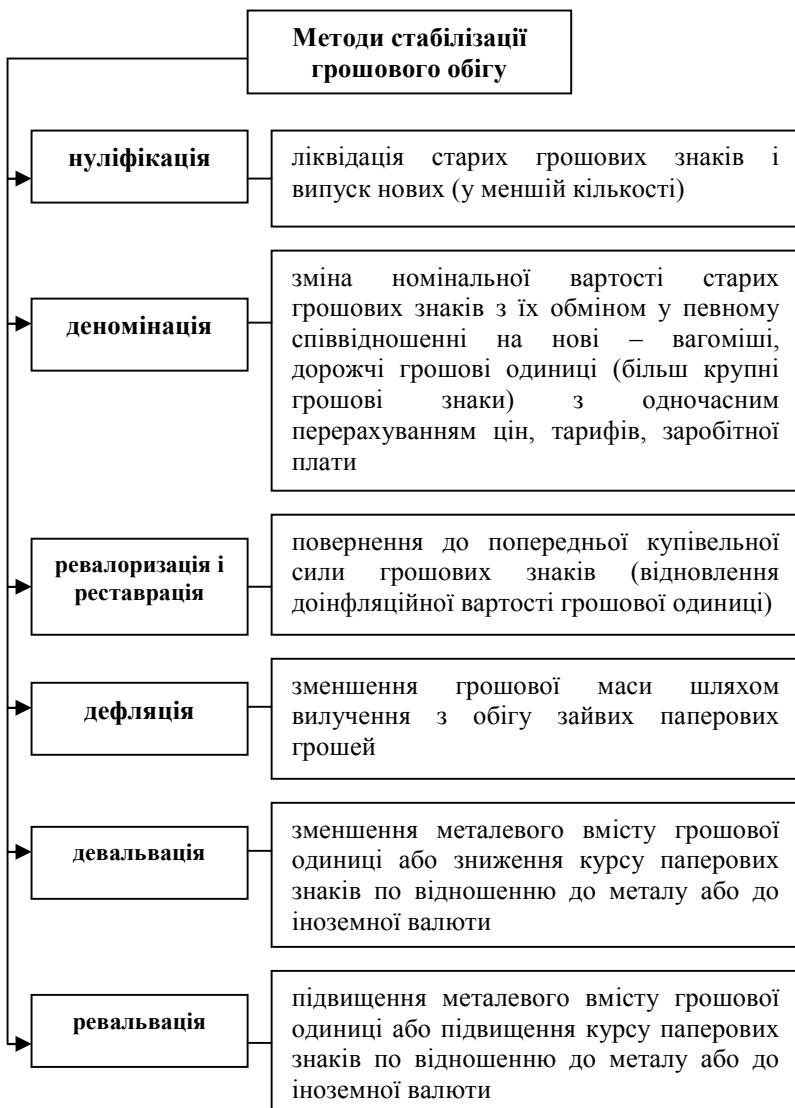
Нарощування пропозиції без відповідного підвищення попиту

Зниження поточного попиту без відповідного падіння пропозиції

3. Методи стабілізації грошового обігу

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Що таке інфляція і як вона вимірюється?
2. Охарактеризуйте причини виникнення інфляції. Чи можуть кредити спричинити інфляцію?
3. Назвіть загальні ознаки інфляції.
4. Які види інфляції вам відомі?
5. У чому полягає різниця між повзучою інфляцією, галопуючою і гіперінфляцією?
6. У чому проявляється прихована інфляція?
7. Які наслідки мас інфляція для різних господарських суб'єктів? Як вона впливає на життя вашої сім'ї?
8. Які наслідки інфляції можуть бути позитивними?
9. Чому інфляція спричиняє перерозподіл національного доходу на користь забезпечених верств населення?
10. Які фактори (попиту чи пропозиції) спричиняли інфляцію останніх років в Україні?
11. У чому полягає різниця між інфляцією і дефляцією?
12. Охарактеризуйте суть антиінфляційних заходів.
13. Дайте характеристику методів стабілізації грошового обігу.

ТЕМИ ЕСЕ ТА РЕФЕРАТИВНИХ ВИСТУПІВ

1. Особливості розвитку інфляційних процесів в Україні.
2. Інфляція та її вплив на економіку України.
3. Грошові реформи в Україні.
4. Інфляція – це коли за свої гроші ви вже не можете придбати стільки, скільки в ті часи, коли у вас не було грошей («Quotable Business», 1999).
5. Мішок грошей – символ або скаженого багатства, або скаженої інфляції.
6. Інфляція – єдина форма покарання без законної підстави (Мілтон Фрідмен).
7. Інфляція – це коли кожен настільки багатий, що ніхто нічого не може собі дозволити.
8. Якщо всі думають, що ціни піднімуться, ціни піднімуться («Перший інфляційний закон»).
9. Ми ненавидимо інфляцію, але любимо все, що її викликає (Вільям Саймон).
10. Гроші псують людину, а інфляція псує гроші (Борис Крутієр).
11. Вкладайте гроші в інфляцію, бо тільки вона постійно зростає (Уілл Роджерс).

ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ

1. Назвіть причину інфляції:

- а) знецінення грошової маси;
- б) дефіцит державного бюджету;
- в) зростання цін;
- г) правильна відповідь не названа.

2. В якості показника темпів інфляції в державі використовується:

- а) індекс цін зовнішньої торгівлі;
- б) паритет споживчої можливості валют;
- в) номінальний обмінний курс;
- г) індекс споживчих цін;
- д) правильна відповідь відсутня.

3. Яка із ознак характеризує галопуючу інфляцію?

- а) економічний параліч, провокування гострих соціальних конфліктів;
- б) постійне помірне зростання цін, знецінення грошової маси;
- в) стрибкоподібне зростання цін, негативні наслідки в економіці і соціальній сфері;
- г) правильна відповідь не названа.

4. Яке з положень характеризує інфляцію попиту?

- а) ціни зростають в результаті зростання затрат на виробництво;
- б) ціни зростають в результаті того, що кількість товарів зростає швидше попиту на них;
- в) ціни зростають в результаті того, що попит зростає швидше, ніж кількість товарів;
- г) правильна відповідь не названа.

5. Яке з положень характеризує інфляцію витрат?

- а) різке зростання цін на енергоносії;
- б) значне скорочення податку з доходів фізичних осіб;
- в) зростання військових витрат держави;
- г) правильна відповідь не названа.

6. Якщо ціни зростають на 5% за місяць, то це:

- а) помірна інфляція;
- б) галопуюча інфляція;
- в) гіперінфляція;

- г) прихована інфляція;
- д) правильна відповідь не названа.

7. В умовах інфляції найбільші втрати несуть:

- а) домогосподарства;
- б) підприємці;
- в) особи, що отримують фіксовані доходи;
- г) особи, що отримують доходи від позик у кредитній системі;
- д) правильна відповідь не названа.

8. Яке з положень правильне?

- а) на рівень інфляції не впливає зростання витрат виробництва;
- б) досвід показує, що боротьба з інфляцією можлива без соціальних і економічних втрат для суспільства;
- в) грошова реформа може бути проведена в умовах інфляції;
- г) правильна відповідь не названа.

9. Найбільш захищеними від інфляції є:

- а) домогосподарства;
- б) власники великих грошових сум;
- в) власники нерухомого майна;
- г) пенсіонери;
- д) правильна відповідь не названа.

10. Інфляція приносить, як правило, збитки власникам:

- а) золота;
- б) грошей;
- в) нерухомості;
- г) всі відповіді правильні.

Тема 8

Ринок і механізм його функціонування

1. Суть, функції та умови ефективного функціонування ринку.
2. Поняття попиту і пропозиції.
3. Суть, функції, фактори і види цін.
4. Суть і види конкуренції.
5. Основні моделі ринку.

1. Суть, функції та умови ефективного функціонування ринку

А.Сміт

Кожна людина живе обміном або стає у певній мірі торговцем, а суспільство перетворюється, так би мовити, у торгову спілку

Матеріальною основою ринкових відносин є товарне виробництво

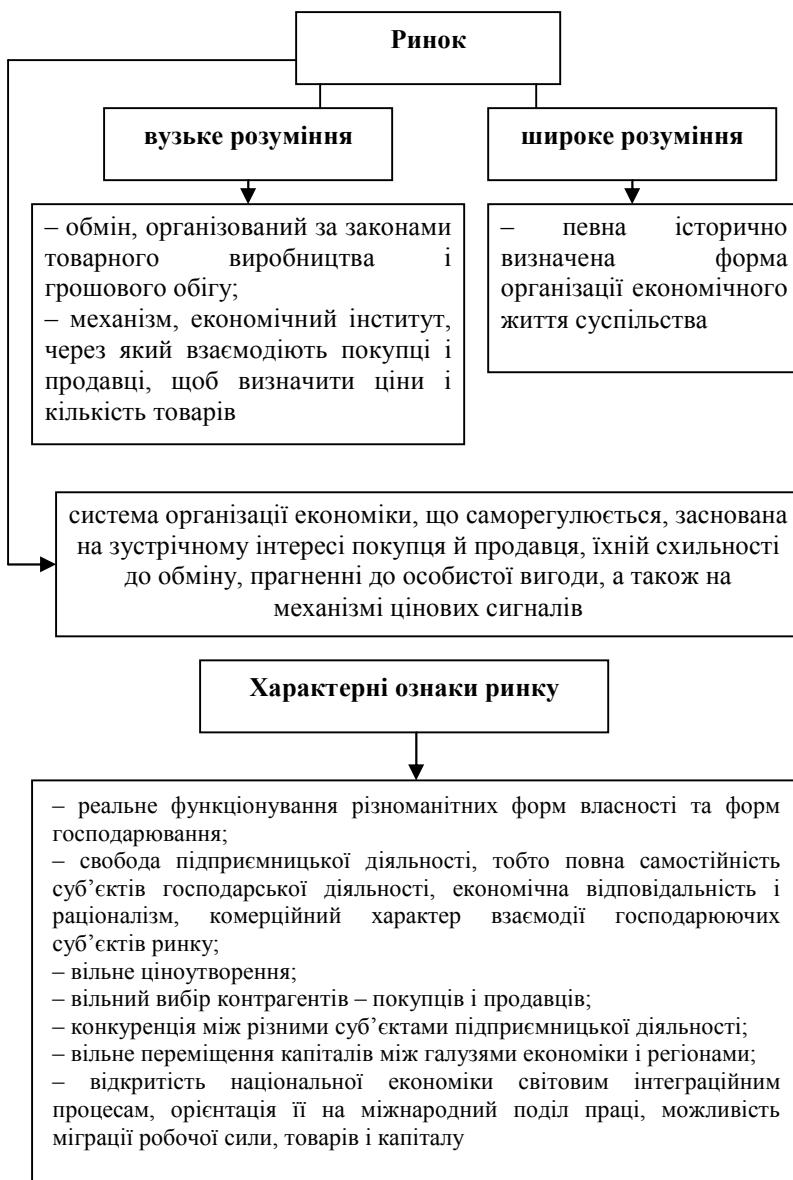
Загальними умовами виникнення ринкової форми господарювання є умови виникнення товарного виробництва

природна обмеженість
виробничих
можливостей людини

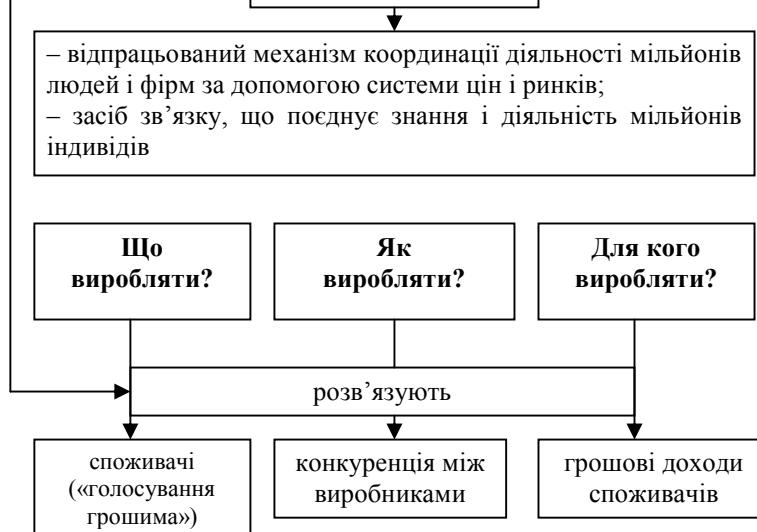
економічна
відокремленість
товаровиробників

Початкове розуміння ринку

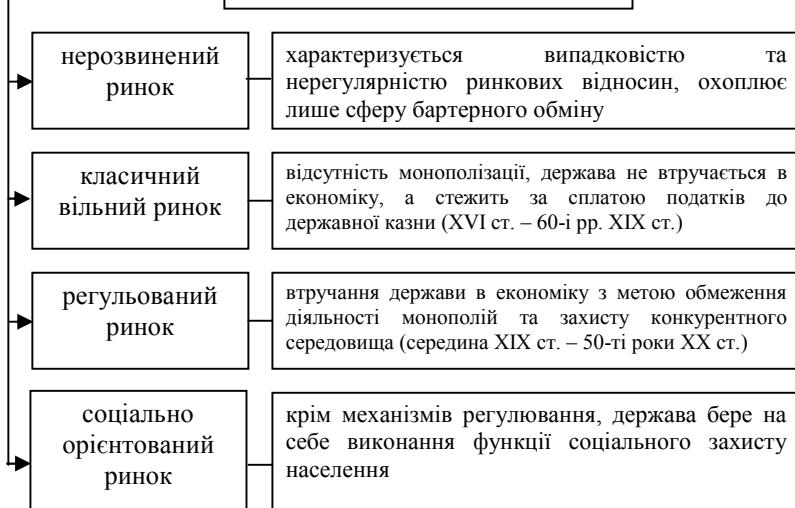
Ринок – певний простір (територія, майдан), де відбувалась купівля-продаж товарів (торговельна зала, територія сільського чи міського ринку (базар), територія адміністративного району, держави або групи держав)

Ринкова економіка

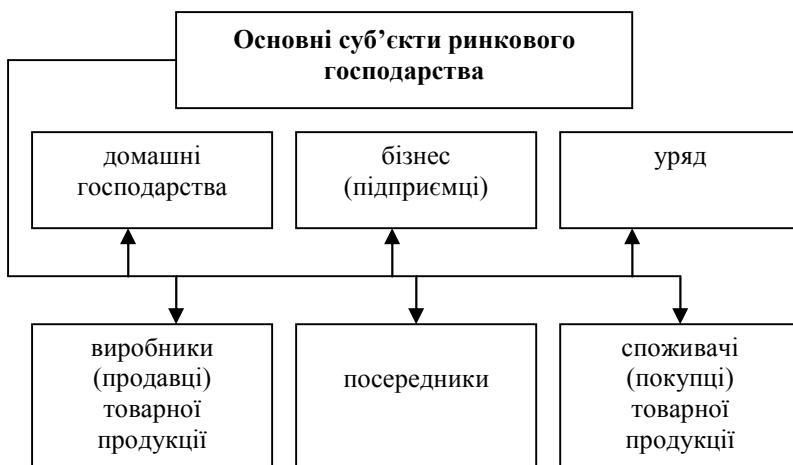

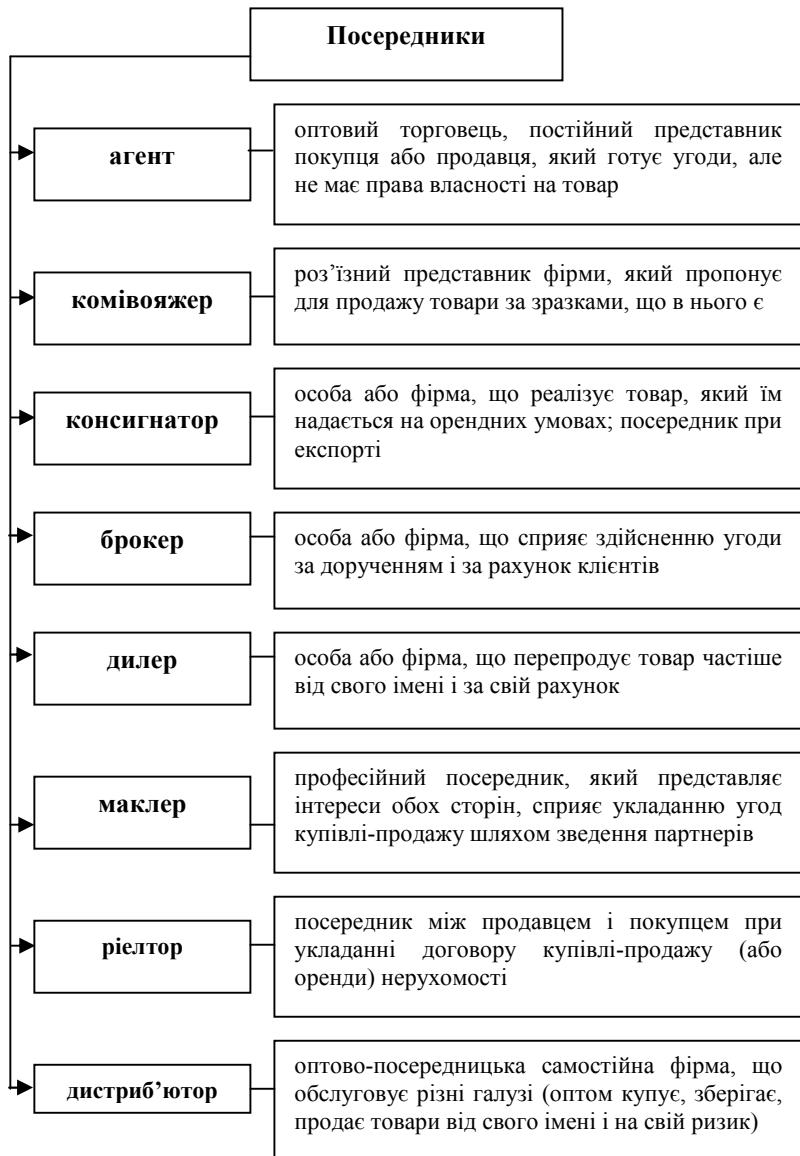
Етапи формування ринку

Ринок – одне з найбільших досягнень цивілізації

Переваги ринку

- повертає всю господарську діяльність до споживача;
- через ринок відбувається стихійний перерозподіл обмежених ресурсів між різними галузями економіки, пристосування обсягів і структури виробництва до обсягу і структури суспільних потреб;
- ефективно розв’язує проблему насичення ринку товарами;
- забезпечує ефективне використання ресурсів, сприяє розвитку НТП;
- ринковий механізм постійно відтворює і підтримує стимули до праці;
- гнучка система, яка пристосована до зміни умов, швидко перебудовується;
- на повну потужність включаються особисті інтереси;
- забезпечує суб’єктам реальну економічну свободу, свободу форм і способів господарювання, гарантовану законодавством;
- формує і виховує «економічну людину», для якої характерні підприємливість, готовність до ризику, відчуття особистої відповідальності за свої дії;
- це саморегулююча система, здатна ефективно функціонувати без прямого втручання держави

Ринок не є ідеальною моделлю організації економічного життя

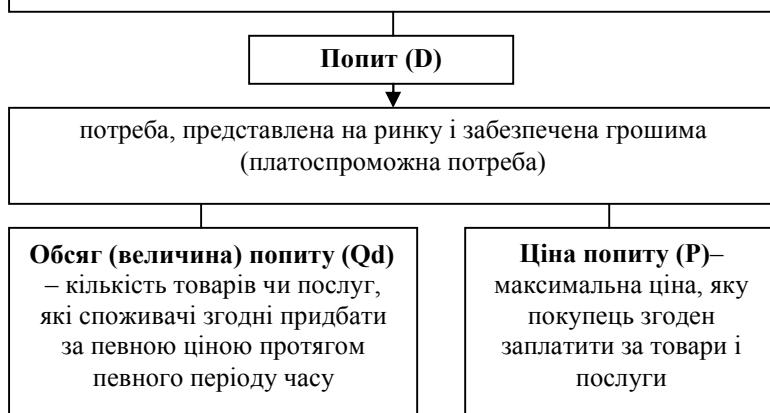
Недоліки ринку

- макроекономічна нестабільність (нестійкі темпи, спади виробництва, незавантаження потужностей, кризи, неповна зайнятість, інфляція);
- монополізація економіки;
- не може регулювати так звані зовнішні ефекти економічної діяльності, які не мають грошового виміру, але реально впливають (позитивно чи негативно) на добробут суб’єктів економічних відносин;
- не може встановити соціальну рівновагу – не враховує потреби безробітних, непрацездатних, багатодітних, які не забезпечені грошима, і тому ринок їх «не бачить»;
- породжує значну диференціацію доходів, майнове розшарування населення;
- неспроможний забезпечити країну суспільними благами (товарами і послугами колективного користування, у споживанні яких беруть участь усі громадяни без винятку (оборона, освіта, управління, охорона правопорядку тощо));
- не в змозі самостійно реалізувати стратегічні ідеї в галузі науки і техніки, здійснити структурні зрушеннЯ, направлені на перспективу;
- не властиві ідеали добра, справедливості, патріотизму

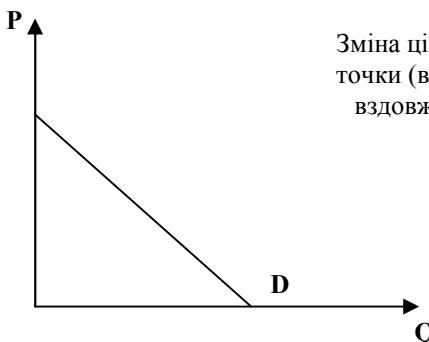
2. Поняття попиту і пропозиції

Навіть із папуги можна зробити освіченого економіста – усе, що він має вивчити, – це лише два слова: «попит» і «пропозиція» (П.Самуельсон)

Закон попиту: при інших рівних умовах обсяг попиту на товар підвищиться, якщо ціна буде знижуватись, і навпаки

Крива попиту

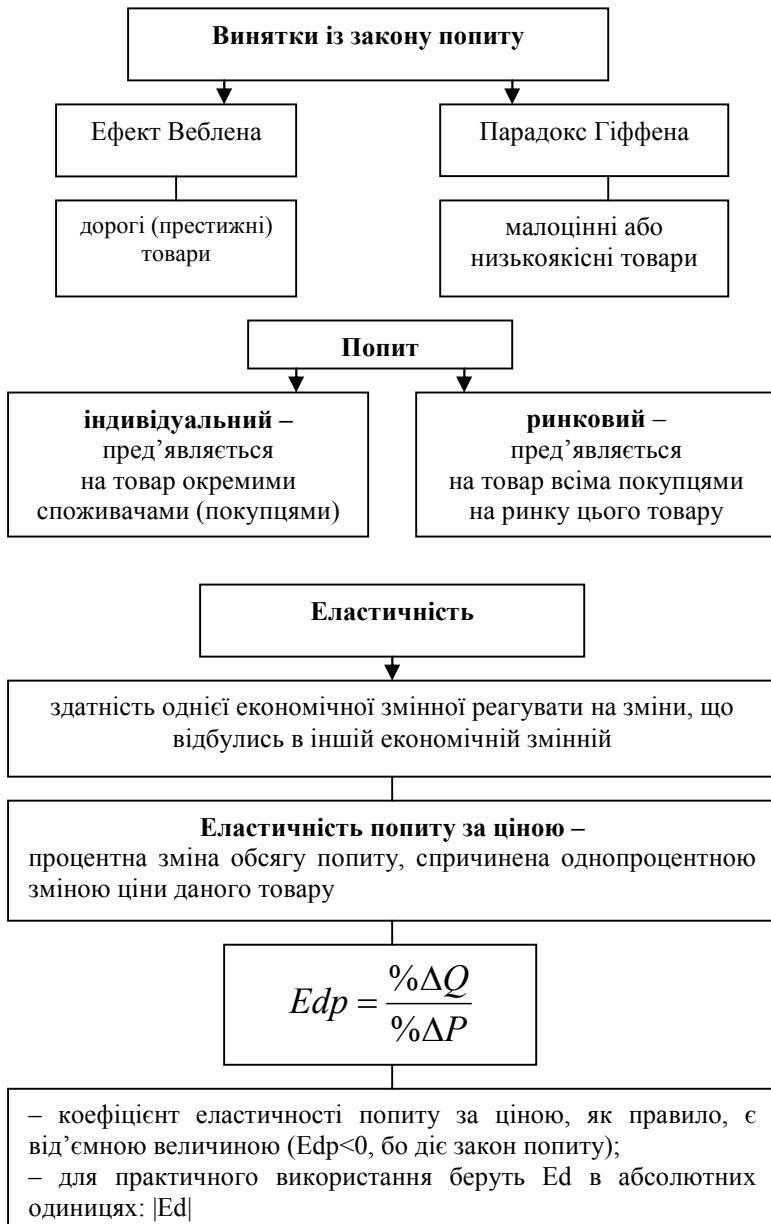
Нецінові фактори попиту

- зміна грошових доходів;
- зміна моди, споживчих смаків, реклама, стиль життя;
- природно-кліматичні, історичні умови, вік, стать;
- зміна цін на товари-субститути і товари-комplementи;
- сезонні зміни;
- релігійні традиції (піст);
- очікування споживачів;
- кількість покупців (конкуренція між ними)

Зміни в попиті – відбувається рух лінії попиту

лінія зміщується вправо-вгору, коли попит збільшується

лінія зміщується вліво-вниз, коли попит зменшується

Способи обчислення показника еластичності попиту за ціною

лінійна (точкова) еластичність попиту за ціною

дугова еластичність попиту за ціною

$$Ed_p = \frac{\Delta Q}{\Delta P} \cdot \frac{P_1}{Q_1} = \frac{Q_2 - Q_1}{P_2 - P_1} \cdot \frac{P_1}{Q_1}$$

$$E_{dp} = \frac{Q_2 - Q_1}{Q_2 + Q_1} \cdot \frac{P_2 + P_1}{P_2 - P_1}$$

Види попиту за ціною

- еластичний попит, якщо $|Ed| > 1$;
- нееластичний попит, якщо $|Ed| < 1$;
- одинична еластичність попиту при $|Ed| = 1$;
- абсолютно еластичний попит: $|Ed| \Rightarrow \infty$;
- абсолютно нееластичний попит: $|Ed| = 0$

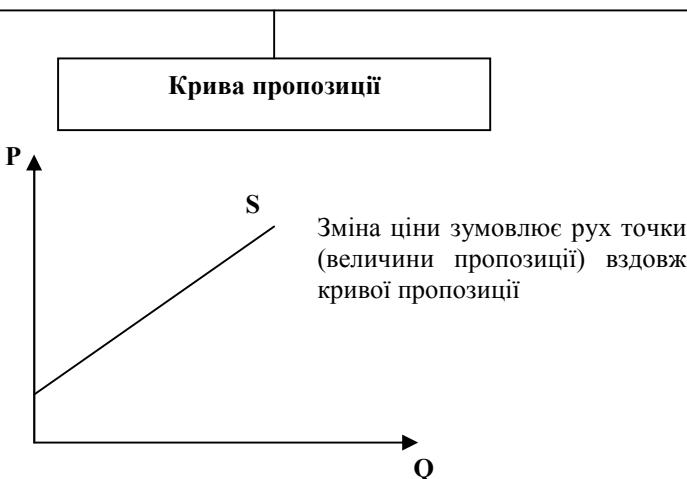
Пропозиція (S)

готовність виробників продати певну кількість товару чи послуги за певною ціною в певний період часу

Обсяг пропозиції (Qs) –
кількість товарів чи послуг, яку
продавці готові продати за
певною ціною протягом певного
періоду часу

Ціна пропозиції (P) –
мінімальна ціна, за якою
продавці здатні продати
певну кількість товарів чи
послуг

Закон пропозиції: при інших рівних умовах обсяг пропозиції зростає, якщо ціна на товар зростає

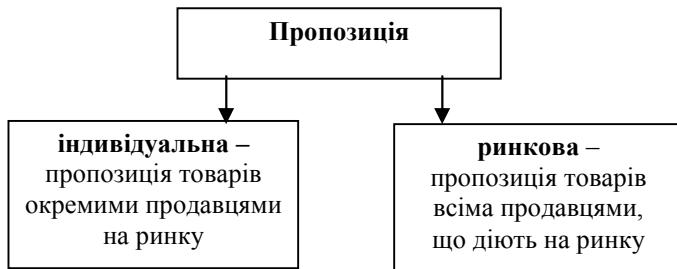
Нецінові фактори пропозиції

- зміна цін на ресурси (фактори виробництва);
- нові технології у виробництві;
- сезонні зміни;
- державна політика у сфері оподаткування і субсидування;
- зміна цін на інші товари;
- очікування виробників;
- кількість виробників і конкуренція між ними;
- природні, екологічні катастрофи, війни, певні політичні події

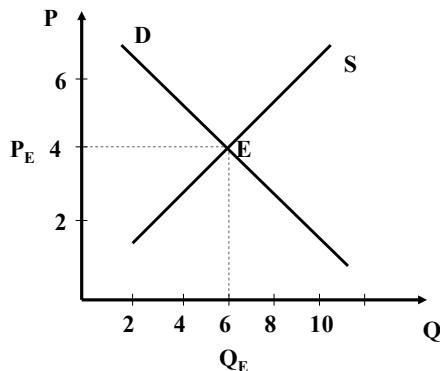
Зміна пропозиції – відбувається рух лінії пропозиції

зростання пропозиції – лінія зміщується вправо-вниз

зменшення пропозиції – лінія зміщується вліво-вгору

Рівновага ринку

Ціна ринкової рівноваги (рівноважна ціна) – P_E .
Рівноважний обсяг реалізованого (придбаного) товару – Q_E (кількість одиниць).

Рівновага – повний або частковий збіг між обсягом і структурою попиту та пропозиції

Ціна рівноваги – ціна, за якою продавці готові запропонувати певну кількість товару, а покупці готові купити цю ж саму кількість товару протягом певного часу

Лінійна функція попиту: $Q_d = a - bP$; де Q_d – обсяг попиту.

Лінійна функція пропозиції: $Q_s = c + dP$, де Q_s – обсяг пропозиції.

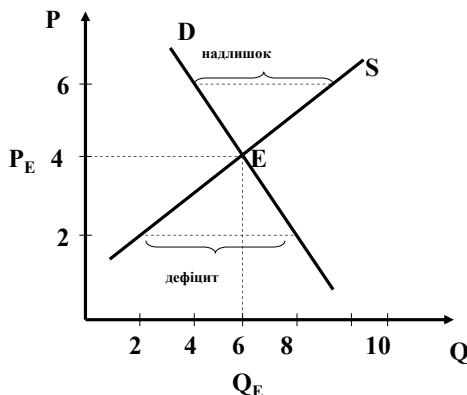
$Q_s = Q_d$ – умова рівноваги;

$$a - bP = c + dP,$$

де a, d – додатні параметри, b – від'ємний параметр, c – довільний фіксований параметр

Кон'юнктура ринку – співвідношення попиту і пропозиції

Надлишок і дефіцит на ринку

3. Суть, функції, фактори і види цін

Ціна

- грошовий вираз вартості тільки у разі існування рівноваги між попитом і пропозицією;
- грошова сума, яку потрібно заплатити за право власності на товар

Концепції ціноутворення

марксистська:
об'єктивною основою
ціни є вартість

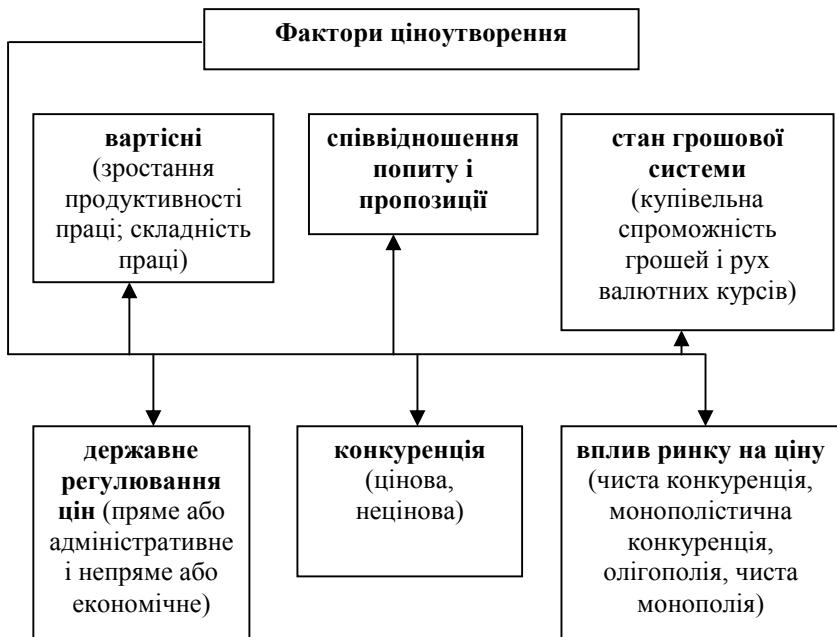
західна: ціна – самостійна величина, для визначення якої оцінка покупця більш значима, ніж затрати виробника

А.Маршалл

Ми можемо з таким самим успіхом сперечатись про те, чим визначається ціна – корисністю виробу (попитом) чи його собівартістю (пропозицією), як і про те, яке з двох лез ножиць ріже папір – верхнє чи нижнє

Функції ціни

Специфічні фактори безпосереднього впливу на ціну конкретного товару

- споживчі властивості товару (корисність, якість);
- характер взаємовідносин між покупцем і продавцем;
- об’єм поставки;
- умови поставки та платежу (платіж здійснюється попередньо, одразу чи пізніше);
- франкування цін – в залежності від місця продажу,
- психологічний фактор (відома товарна марка – надбавка на ціну);
- ціни конкурентів

Методи ціноутворення

- найпростіший: ціна = середні витрати + прибуток;
- встановлення цін на основі відчутності та цінності товару (головним чинником ціноутворення є не витрати продавця, а купівельне бажання покупця, врахування обставин, в яких здійснюється купівля-продаж);
- на основі рівноваги попиту і пропозиції (при стійкому попиті на певний вид товару);
- розрахунок ціни на основі аналізу беззбитковості та забезпечення цільового прибутку;
- урахування рівня поточних цін, який відображає справжню норму прибутку, гарантує певну рівновагу в межах галузі;
- встановлення цін на закритих торгах;
- встановлення цін на новий товар

Цінова дискримінація

одночасний продаж однорідних товарів різним категоріям покупців за неоднаковими цінами

Причини цінової дискримінації

- купівельна спроможність споживачів;
- зменшення попиту споживачів

Види цінової дискримінації

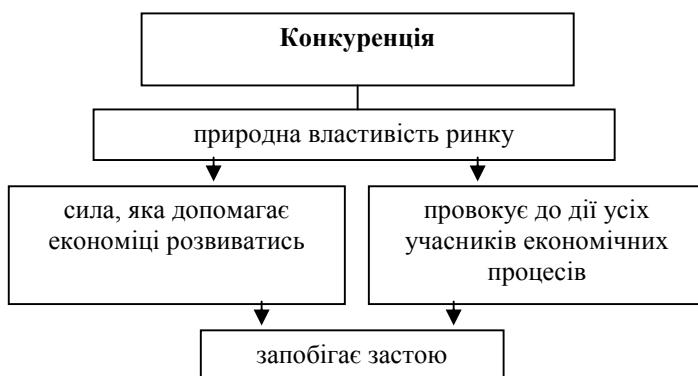
- просторова (продаж у місті та селі, місця в театрі);
- часова (ціни на денні та вечірні сеанси, телефонні тарифи);
- за доходами споживачів (послуги для багатих і бідних);
- за обсягом споживання блага (мінімально необхідна кількість та надлишок);
- за соціальним статусом споживача (проїзні квитки)

4. Суть і види конкуренції

– змагання, боротьба, суперництво між економічними суб'єктами за досягнення кращих умов доступу до обмежених ресурсів суспільства (за джерела сировини), вигідні умови вкладення капіталу, ринки збуту товарів із метою здобуття вищих доходів, прибутків, інших вигод;
– процес суперництва між продавцями-виробниками за найвигідніші умови виробництва та реалізації товарів із метою отримання максимального прибутку і між покупцями в разі купівлі товарів за велику вигоду

Види конкуренції

Конкуренція	Внутрішньогалузева	Міжгалузева
суб'єкти	підприємства однієї галузі	підприємства різних галузей
об'єкти та мета	країні умови виробництва і збуту продукції	сфера найбільш прибуткового вкладення капіталу
передумови	відмінності індивідуальної вартості і збуту	різні норми прибутку в різних галузях
результат	ринкова ціна на однорідні товари, банкрутство неефективних підприємств	середня норма прибутку і пропорційність економіки

Цінова конкуренція

- використовується, щоб витіснити з ринку слабших суперників або проникнути на вже освоєний ринок;
- шляхи цінової конкуренції:
  - зниження цін;
  - локальні зміни цін;
  - сезонний розпродаж;
  - надання більшого обсягу послуг за діючими цінами;
  - подовження термінів споживчого кредиту

Методи нецінової конкуренції

- більш висока якість;
- краща система продажу (допродажне обслуговування) (додаткові гарантії, доставка додому, скорочення часу, регулярність, ритмічність поставок);
- післяпродажне обслуговування покупця (створення сервісних центрів);
- реклама;
- надійність продукції;
- продуктивність технічних засобів;
- більший термін служби товарів;
- екологічно чисті продукти;
- оформлення продукту;
- оригінальна упаковка;
- кредит для покупців;
- акцій, лотереї, конкурси

Методи добросовісної конкуренції

- зниження цін («війна цін»);
- підвищення якості продукції;
- розвиток додаткової послуги після продажного обслуговування;
- створення нових товарів і послуг з використанням досягнень НТР тощо

Методи недобросовісної конкуренції

- продаж за цінами, нижчими собівартості (демпінговими);
- контроль за діяльністю суперника з метою припинення діяльності;
- неправдиві інформація і реклама (дезінформація з боку виробника споживачів (покупців) і господарських суб'єктів про товари і послуги (неправильні відомості про споживчі властивості товару);
- недобросовісне копіювання продукції конкурента (промислове шпигунство);
- використання товарного знака, фірмового найменування або маркування товару без дозволу господарюючих суб'єктів, на ім'я яких вони зареєстровані;
- тиск на постачальників ресурсів і банки, щоб відмовились від постачання ресурсів і надання кредитів;
- підкуп працівників і шантаж;
- застосування диверсій проти конкурента;
- запрошення на роботу спеціалістів-працівників конкурента;
- впровадження «потрібних» осіб у структуру фірми конкурента;
- підслуховування розмов, викрадення креслень, зразків, документів;
- збирання інформації від джерел у державних структурах, зарубіжних філій і від спільних постачальників;
- підкуп чиновників, впровадження своєї людини в державні органи, які регулюють діяльність монополій, з метою отримання необхідної інформації про конкурентів;
- махінації з діловою звітністю, валутні махінації

Роль конкуренції

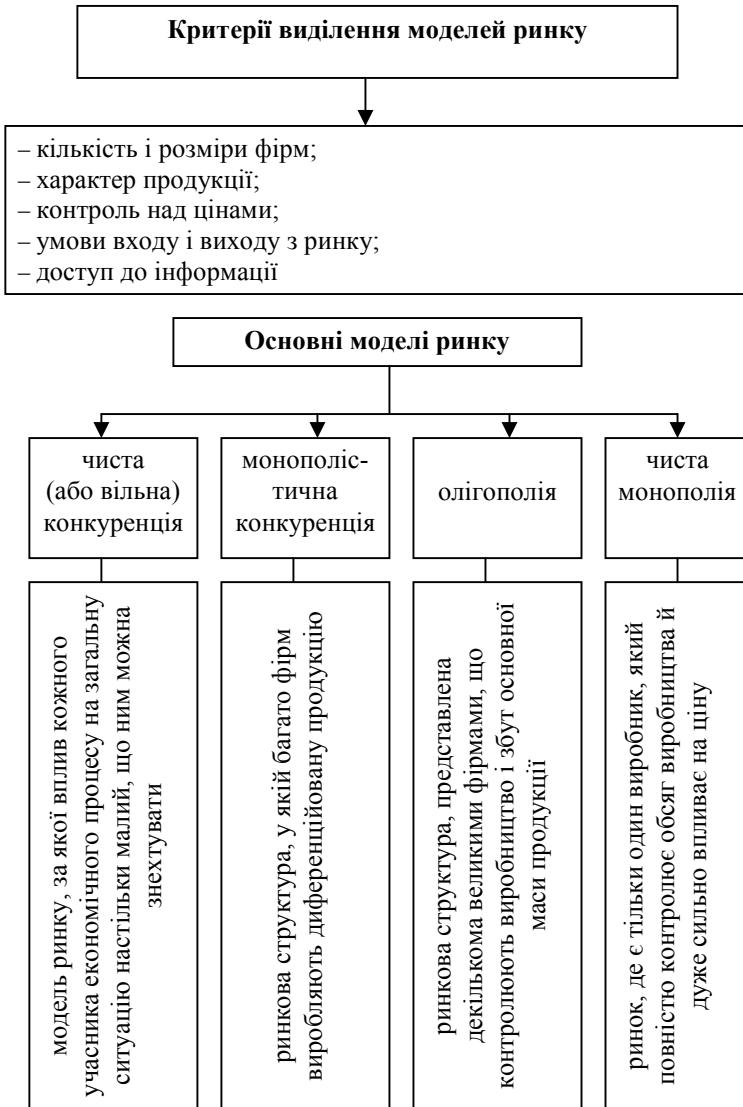
позитивна

- виникає і підтримується спонтанний порядок на ринку, який не залежить від чиєїсь волі, бажання чи намірів;
- сприяє ефективному розподілу ресурсів;
- регулює попит і пропозицію;
- регулює ціни;
- вирівнює рівень заробітної плати у різних сferах економіки;
- стимулює зниження витрат виробництва і запровадження нових видів продукції;
- сприяє створенню різномірних товарів, покращенню якості продукції, спонукає постійно поновлювати асортимент продукції, що випускається;
- сприяє зростанню виробництва і підвищенню його ефективності;
- забезпечує суверенітет споживача, гарантуючи захист від диктату виробників

негативна

- приводить до диспропорцій попиту і пропозицій;
- уповільнення НТП (підприємства охороняють секрети, бо зниження витрат веде до перемоги в конкурентній боротьбі);
- загострюється безробіття;
- призводить до збільшення диференціації доходів і створює умови для їх несправедливого розподілу;
- сприяє концентрації виробництва – збагаченню великих власників;
- створює умови для банкрутства окремих підприємств;
- породжує монополію з усіма її негативними наслідками

5. Основні моделі ринку

Критерій виділення моделей ринку	Чиста конкуренція	Монополістична конкуренція	Олігополія	Чиста монополія
кількість і розміри фірм	багато невеликих фірм	відносно велике число малих і середніх підприємств	декілька великих фірм	одна фірма великого розміру
характер продукції	однорідна	різнопідова	однорідна, різнопідова	унікальна, немає замінників
контроль над ціною	відсутній	обмежений	високий	повний контроль за відсутності державного регулювання
умови входу і виходу з ринку	вільні	відносно легкі	обмежені (бар'єри)	суттєві перешкоди (бар'єри)
доступ до інформації	рівний	деякі труднощі	труднощі	нема
вид конкуренції	цінова	цінова, нецінова	нечінова	нема
сфера функціонування	ринок сільсько-господарської продукції, фондовий, валютний ринки	легка, харчова промисловість, роздрібна торгівля	алюміній, цемент, сталь, електропобутова техніка, автомобілі, тютюн	кольорова металургія, місцеві підприємства комунальних послуг, метрополітен

Дуополія

тип ринкової структури, за якої існує тільки два постачальники певного товару і між ними повністю відсутні монополістичні угоди про ціни, ринки збуту та ін.

Білатеральна монополія

тип ринкової структури, за якої виникає протиборство єдиного постачальника і єдиного споживача (ринок електроенергії, водо-, газопостачання)

Види монополій (за походженням)

природна

об'єктивно зумовлена,
формується на основі
технологічних потреб розвитку
продуктивних сил суспільства
при високому рівні концентрації
виробництва

адміністративна (штучна)

спеціально створена для
одержання надприбутків,
виникає на основі змови чи
придушення конкурентів

Причини існування природних монополій

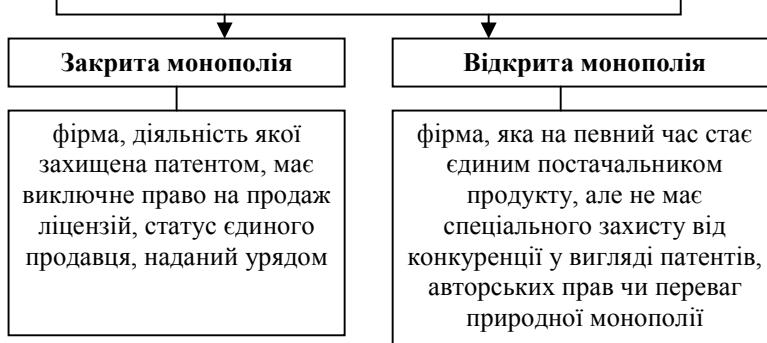
- ефект масштабу (економія від масштабу) – виробництво послуги однією фірмою обходить дешевше, ніж виробництво двома чи більше фірмами;
- контроль над рідкісними і важливими ресурсами у вигляді сировини чи у вигляді знань, захищених патентом, чи тих, які тримаються в секреті;
- наявність унікальних здібностей і таланту (артисти, співаки тощо);
- державне обмеження притоку нових конкурентів у галузь (електропостачання, газопостачання, водопостачання, зв'язок, метрополітен)

Диверсифікація – проникнення великих фірм у галузі, що не мають прямого виробничого зв'язку з основною галуззю їх діяльності

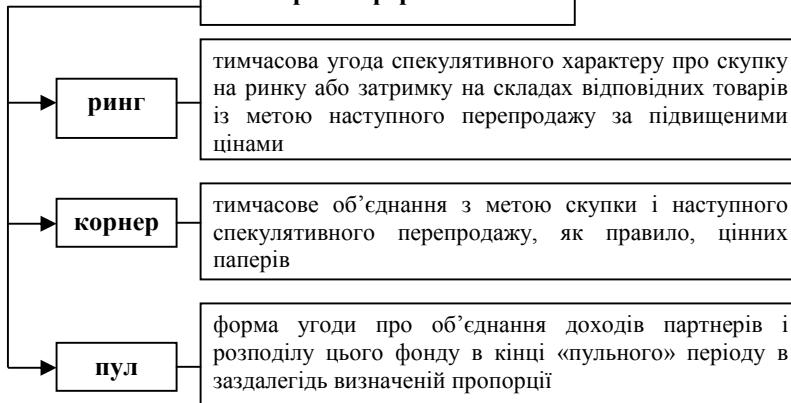
Мотиви, які спонукають монополію до диверсифікації:

- прагнення пом'якшити проблему реалізації продукції, послабити залежність від кон'юнктури ринку у зв'язку з падінням попиту на той чи інший вид продукції;
- прагнення пом'якшити наслідки економічних криз

Види монополій (за критерієм захисту від конкуренції)

Історичні форми союзів

Види монополій (за формою об'єднання капіталу)

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Назвіть причини виникнення ринку.
2. Чи можна поняття ринок звести до фізичного місця торгівлі?
3. Поясніть розуміння сутності ринку у вузькому і широкому змісті.
4. Розкрийте характерні ознаки ринку.
5. Які функції виконує ринок?
6. Хто виступає основними суб'єктами ринку? Чому кажуть, що суб'єкти ринку виконують роль керуючої системи ринкової економіки?
7. Дайте характеристику посередників на ринку.
8. Що є об'єктом ринкових відносин?
9. У чому полягають переваги ринку?
10. Чи можна вважати ринкову економіку ідеальною моделлю організації економічного життя людства?
11. Які умови необхідні для існування ринку?
12. Якими є складові ринкового механізму?
13. Чим відрізняються поняття «попит» і «потреби»?
14. У чому полягає зміст законів попиту і пропозиції? Як зображають криву попиту і криву пропозиції?
15. Назвіть нецінові фактори попиту та пропозиції і поясніть їх вплив.
16. Як розуміти еластичність попиту і пропозиції?
17. На які товари попит, як правило, нееластичний?
18. Дайте визначення ціни. Як утворюється рівноважна ціна?
19. Як формується дефіцит та надлишок товару?
20. Які чинники впливають на процес ціноутворення?
21. Які види цін ви знаєте?
22. У чому полягає суть конкуренції?
23. Охарактеризуйте види конкуренції. Наведіть приклади методів конкурентної боротьби.
24. Як діє на ринку досконалій конкурент?
25. Як діє на ринку недосконалій конкурент?
26. Що є спільним і чим відрізняються досконала конкуренція і монополістична конкуренція?
27. Що спільного і які відмінності між монополістичною конкуренцією і олігополією, олігополією і чистою монополією?
28. Який зв'язок існує між конкуренцією і монополією? Чи означає панування монополій ліквідацію конкуренції?
29. Які види монополій вам відомі?
30. Яку роль відіграють монополії в економіці?

ТЕМИ ЕСЕ ТА РЕФЕРАТИВНИХ ВИСТУПІВ

1. Особливості системи цін в Україні.
2. Конкуренція і монополія.
3. Особливості конкурентної боротьби в Україні.
4. Конкуренція – життя торгівлі і смерть торговців (Альберт Хаббарт).
5. На ринку не дають медалі за відвагу. Ринок може запропонувати лише одну нагороду – це гроші (Харві Маккей).
6. Конкуренція – централізоване планування, що здійснюється великою кількістю самостійних індивідів (Ф. фон Хайек).

ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ

1. У ринковій економіці більше товарів можуть купити ті:

- a) хто планує їх виробництво;
- б) у кого більше грошей;
- в) хто займається їх розподілом.

2. Яким чином попит пов'язаний з потребами?

- а) у попиті відображаються всі потреби економічного суб'єкта;
- б) у попиті відображаються найнагальніші потреби;
- в) у попиті відображаються потреби, пропорційні можливостям;
- г) попит відображає потреби, але в деяких випадках може виходити за їх межі.

3. При наявності багатьох недоліків у цінового механізму є одна незаперечна перевага. Вона виражається:

- а) у наданні особистої свободи всім агентам ринку;
- б) в ефективному розподілі ресурсів;
- в) у рівному розподілі доходу;
- г) у стабільному розвитку економіки.

4. Якщо ринкова ціна нижче ціни рівноваги, то:

- а) з'являється надлишок товарів;
- б) виникає дефіцит товарів;
- в) падає ціна ресурсів;
- г) пропозиція перевищує попит.

5. Яке з положень не викликає зсуву кривої пропозиції?

- а) у зв'язку з гарним урожаєм огірків число їх продавців на ринку збільшилося вдвое;
- б) зниження ціни на жито викликало зменшення обсягу його

- продажу;
- в) зниження цін на мінеральні добрива збільшують пропозицію пшениці;
- г) зростання податку на продаж тютюнових виробів скоротило їх пропозицію.

6. Для досконалої конкуренції не є характерним:

- а) подібні товари;
- б) багато виробників, що діють незалежно;
- в) неможливість контролювати ринкову ціну з боку будь-якого виробника;
- г) труднощі входу нових виробників на ринок із своїми товарами.

7. Яке з положень правильне?

- а) недосконалий конкурент не може впливати на ціни товарів, які він купує і продає;
- б) недосконалий конкурент може диктувати свою ціну;
- в) недосконалий конкурент дуже легко входить у даний ринок;
- г) правильна відповідь відсутня.

8. Якщо попит змінюється на більшу величину, ніж ціна, то попит на даний товар:

- а) еластичний;
- б) нееластичний;
- в) одиничної еластичності;
- г) абсолютно нееластичний.

9. Олігополія – ринок, де діє:

- а) велика кількість конкуруючих фірм, що виробляють однорідний продукт;
- б) велика кількість конкуруючих фірм, що виробляють різнорідний продукт;
- в) невелика кількість конкуруючих фірм;
- г) тільки одна велика фірма.

10. Зміни в попиті виявляються через:

- а) зміщення кривої попиту вправо;
- б) зміщення кривої попиту вправо або вліво;
- в) зміщення кривої попиту вліво;
- г) пересування по кривій попиту вгору чи вниз.

Тема 9

Структура ринку

1. Класифікація ринків.
2. Характерні риси ринку споживчих товарів і послуг.
3. Ринок капіталу. Особливості ринку засобів виробництва. Фінансовий ринок. Цінні папери і кредит.
4. Ринок інновацій та інформації.
5. Ринок робочої сили. Причини та форми безробіття.

1. Класифікація ринків

2. Характерні риси ринку споживчих товарів і послуг

Ринок споживчих товарів – базовий вид ринку

- переважну частку загальнонаціонального економічного обороту складають споживчі товари;
- складається з ринків величезної кількості різноманітних товарів;
- решта видів ринку так чи інакше обслуговують ринки споживчих благ;
- порівняно з іншими типами ринку має найменше специфічних особливостей

Особливості функціонування ринків послуг порівняно з ринком товарів

- темпи зростання обсягу послуг перевищують темпи зростання обсягу товарів;
- ринок окремої послуги має специфічну інфраструктуру (властиві тільки їй установи та організації);
- переважна частина ринків послуг є економічним середовищем пропозицій суспільних послуг, де споживання є спільним і громадським

Характерні риси споживчого ринку товарів і послуг

- попит – природний; гнучкий, у більшій мірі залежить від коливання цін, еластичний;
- існує велика кількість покупців і продавців;
- спосіб доведення продукції до споживача – оптові і роздрібні торговці

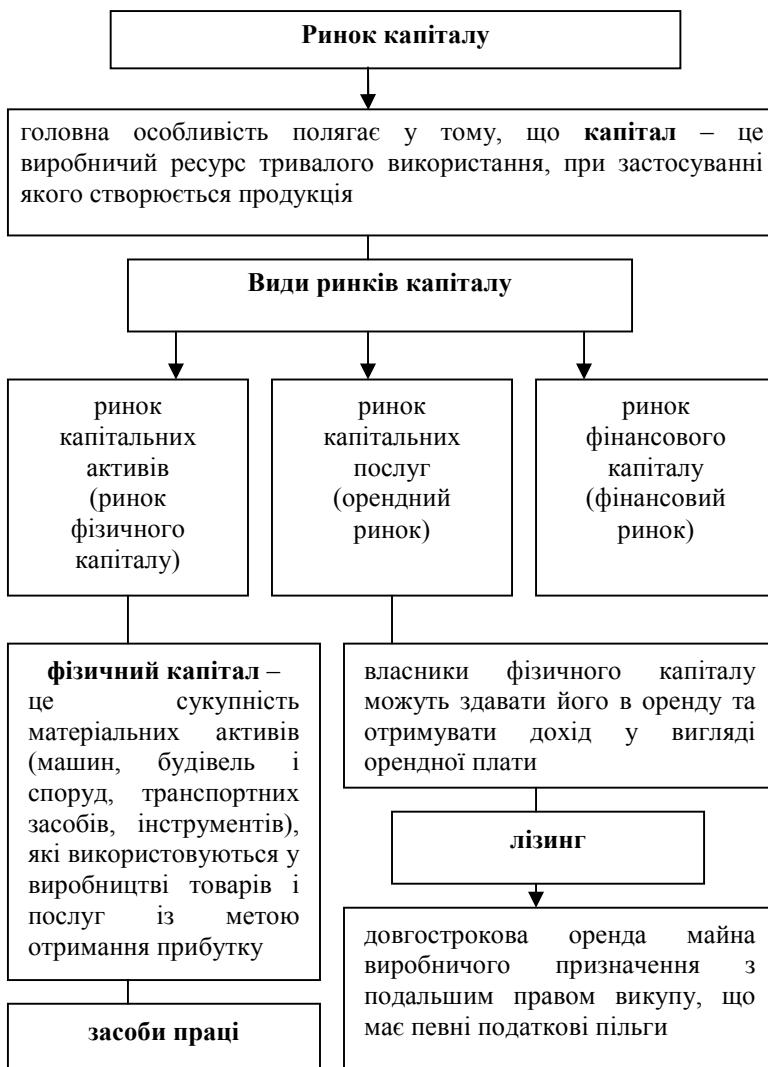
Закономірності формування попиту на ринку споживчих товарів

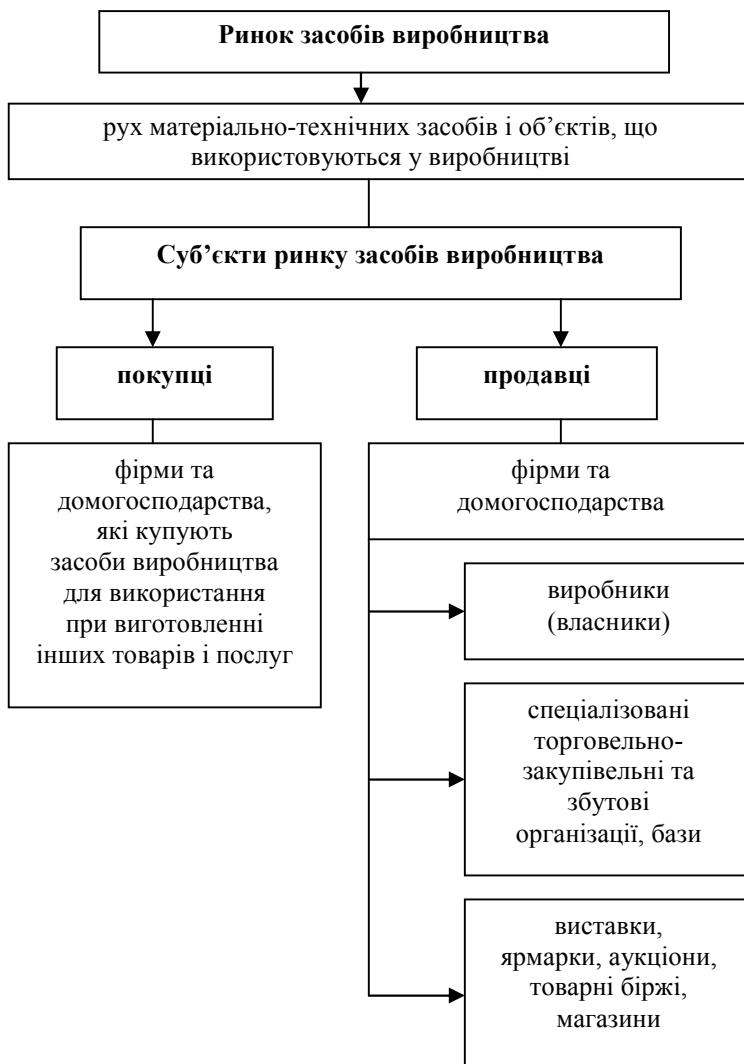
- разом зі зростанням доходів споживачів зростає загальний обсяг купівлі споживчих товарів (**закономірність споживання Енгеля**);
- при зростанні доходів споживачів темпи зростання купівлі продовольчих товарів поступаються темпам зростання купівлі непродовольчих товарів (**перший закон Енгеля**);
- купівля предметів розкоші робиться лише при високому доході, який перевищує задоволення основних потреб (**другий закон Енгеля**);
- питома вага витрат на одяг і взуття не зазнає значних змін при усіх рівнях доходів домогосподарства;
- із зростанням доходів споживача підвищується частка витрат на предмети тривалого використання;
- із зростанням ціни на один із замінюючих товарів зростає величина попиту на інший, і навпаки;
- із зростанням ціни на один із доповнюючих товарів спадає величина попиту на інший, і навпаки

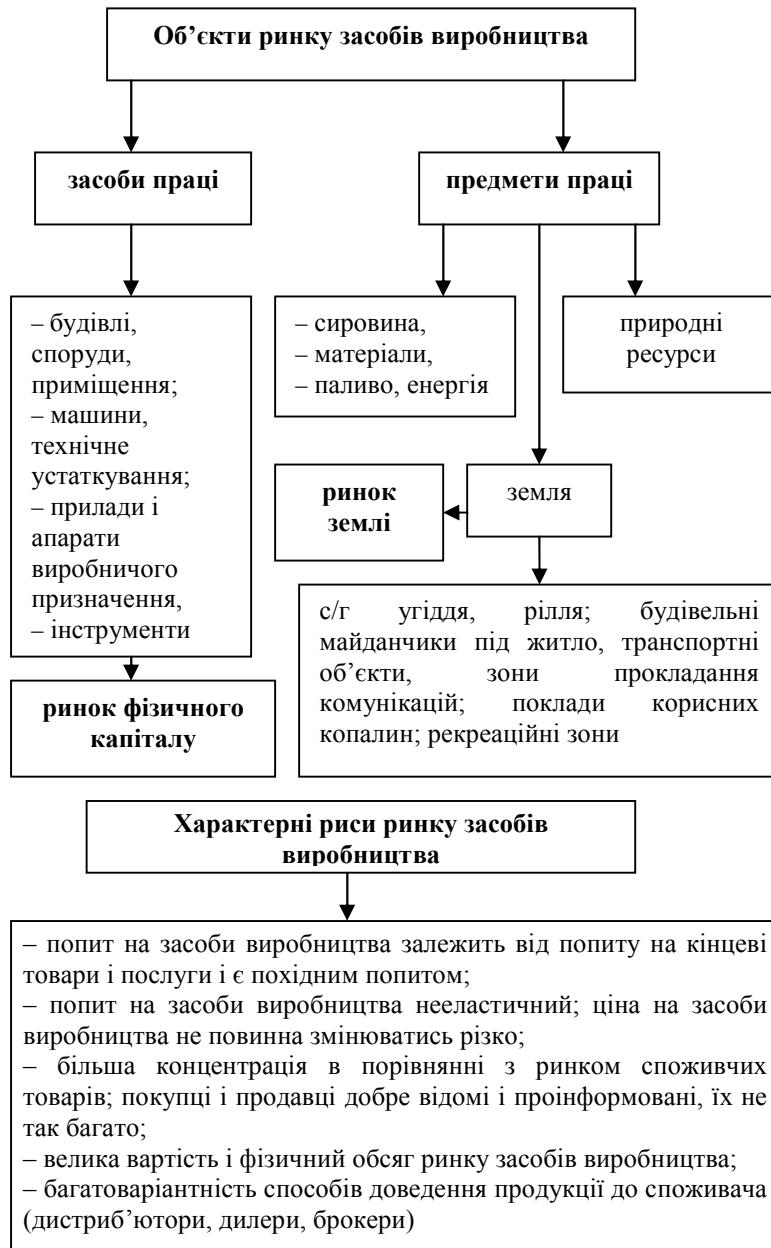
Особливості розвитку ринку споживчих товарів у сучасних умовах

- масова пропозиція товарів;
- наявність можливості вибору різних способів задоволення конкретної платоспроможної потреби;
- висока питома вага нових товарів

3. Ринок капіталу. Особливості ринку засобів виробництва. Фінансовий ринок. Цінні папери і кредит

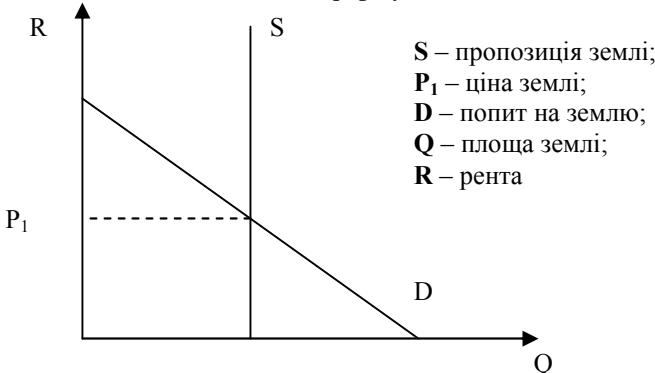

Характеристика ринку землі

Суб'єкти	Об'єкти	Попит на землю	Пропозиція землі	Ціна землі
власники земельних ділянок, покупці та орендатори	земельні ділянки сільськогосподарського та несільськогосподарського призначення	<ul style="list-style-type: none"> – похідний (залежить від ціни продукції, що виробляється на землі, і від продуктивності землі); – сільськогосподарський – залежить перш за все від якості, родючості землі; – несільськогосподарський – залежить від розташування ділянки, благатства природних ресурсів, які на ній перебувають 	<ul style="list-style-type: none"> фіксована та обмежена існуючими земельними площами; нееластична 	рента як плата за користування землею; ціна проліжку, що залежить від ренти та банківського відсотка

Ринковий механізм формування ціни землі

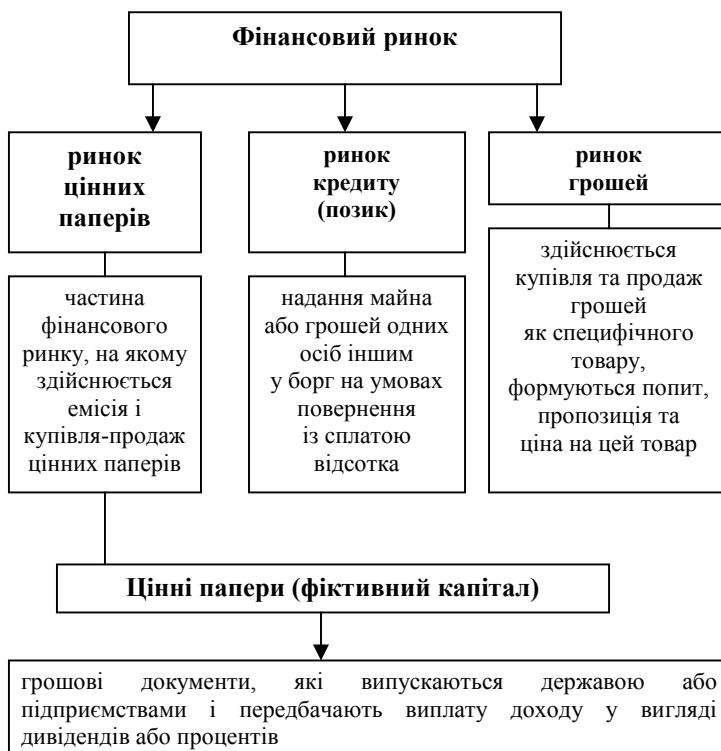
Придивітесь до того, як народ використовує свої землі, і ви зможете прийти до найточніших прогнозів відносно майбутнього цього народу (Ернст Фрідріх Шумахер)

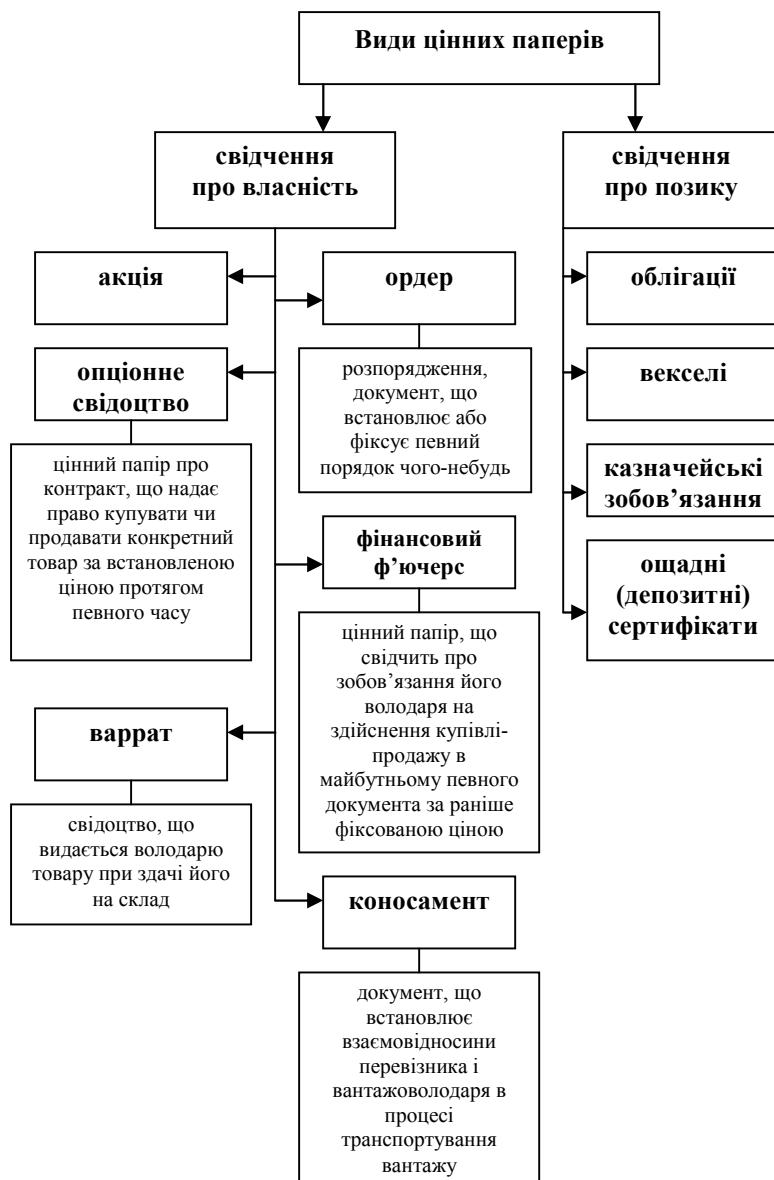
Основні функції фінансового ринку

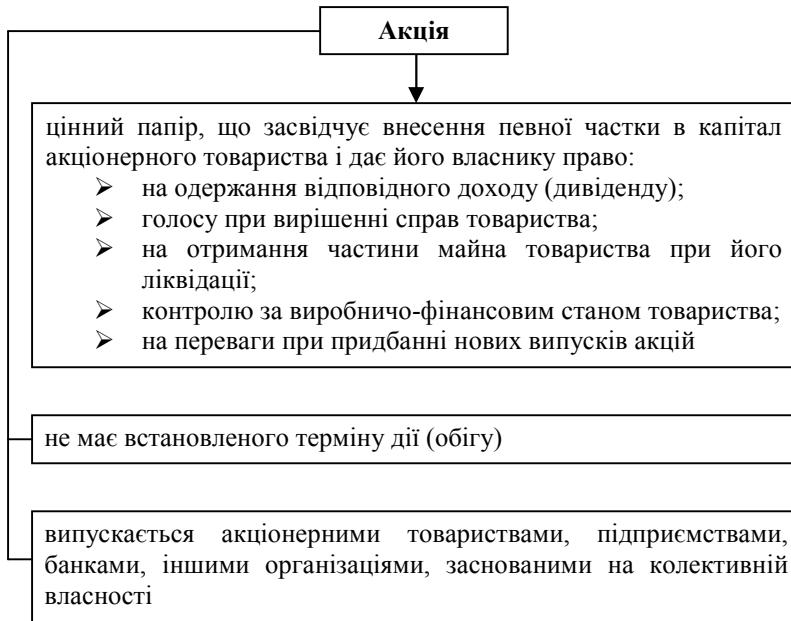
- мобілізація коштів для економічного розвитку;
- перерозподіл грошових засобів між галузями, сферами, регіонами;
- забезпечення нагромадження коштів, що визначають економічне зростання;
- забезпечення рівнодоступності грошових засобів для всіх учасників фінансового ринку – держави, підприємств, домогосподарств

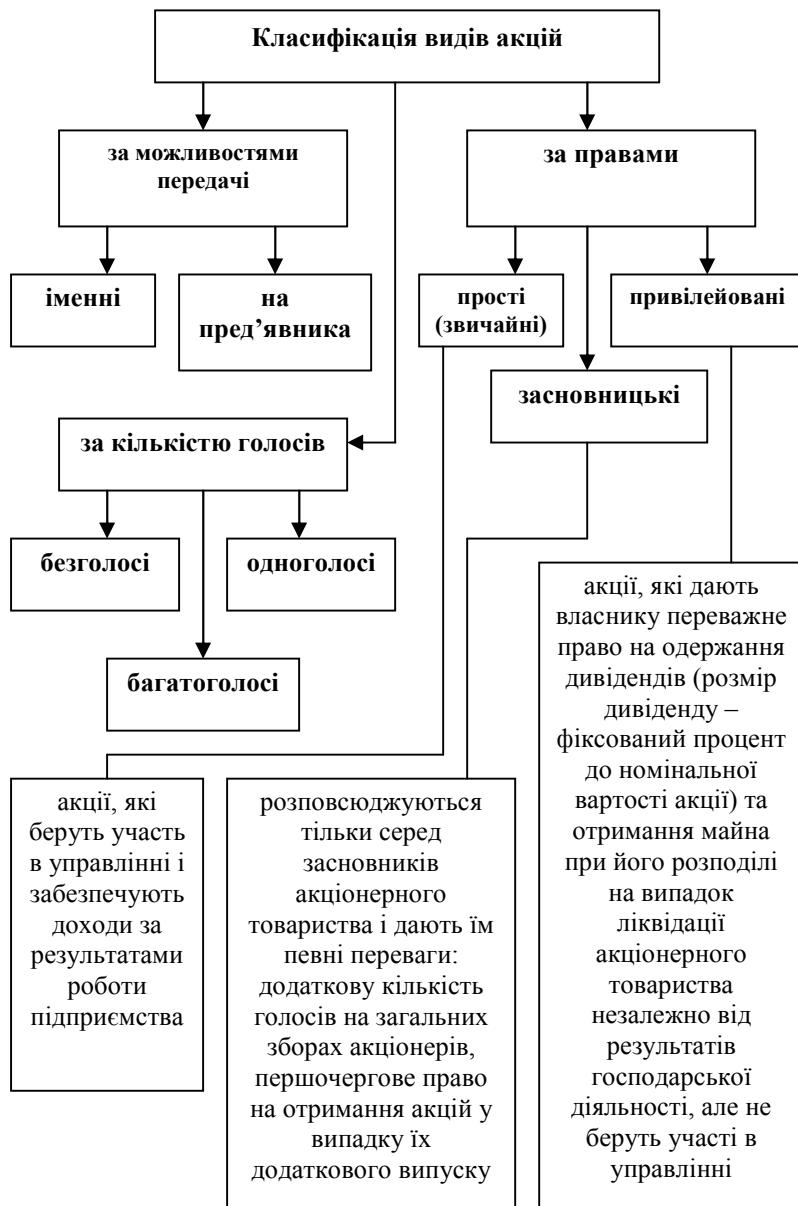
Фінансовий ринок

Золота акція

- пакет акцій, що зберігається у державному органі, який відає державним підприємством, що приватизується і перетворюється в акціонерне товариство;
- надає її власнику право «вето» при прийнятті зборами акціонерів рішень про:
  - внесення змін і доповнень до статуту акціонерного товариства, його реорганізацію і ліквідацію;
  - участь в інших об'єднаннях;
  - передачу майна під заставу або в оренду, продаж майна

Роль акцій у сучасній ринковій економіці

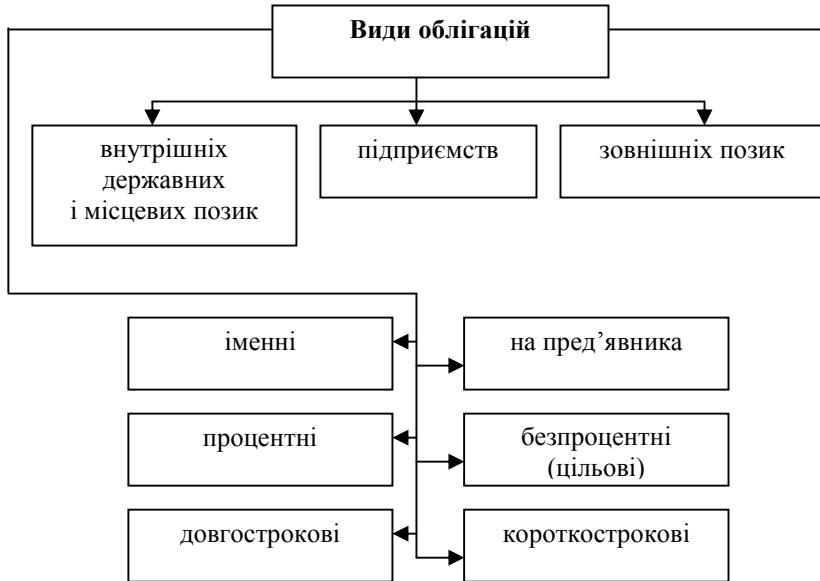
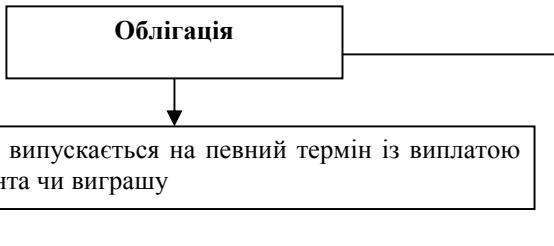
- дають можливість спрямовувати відносно вільні великі грошові засоби на розвиток підприємств;
- допомагають тоді, коли навіть декільком великим підприємствам не до снаги відкривати певну комерційну справу;
- сприяють розвитку економічної демократизації суспільства, оскільки утворюється багато власників, тобто багато людей, які безпосередньо стають економічно відповідальними за діяльність підприємств

Номінальна вартість акції – грошова suma, позначена на ній

Курс акції – ціна, за якою акція продається на ринку цінних паперів

$$Ka = \frac{D}{i} \cdot 100\%,$$

де D – дивіденд (дохід акціонера), i – позичковий процент

Облігації не дають власнику права на участь в управлінні справами підприємств, які випустили їх в обіг.

Номінальна вартість облігації – грошова сума, позначена на ній.

Курс облігації:

$$K_o = \frac{\text{фіксований \%}}{i} \cdot 100\%$$

Відмінності між акціями та облігаціями

	Акція	Облігація
термін	не має фіксованого терміну існування	має фіксований термін існування
відношення до власності	свідчить про право власника на частку майна акціонерного товариства	виступає як боргове зобов'язання
вид доходу	дивіденд	процент
від чого залежить дохід	від прибутковості підприємства	має фіксований, заздалегідь встановлений розмір
право на управління	бере участь в управлінні	не бере участі в управлінні
джерело доходів	чистий дохід, який залишається після сплати податків	відносяться до витрат і вираховуються із загального прибутку
хто випускає	переважно акціонерні товариства	переважно держава

Казначейські зобов'язання

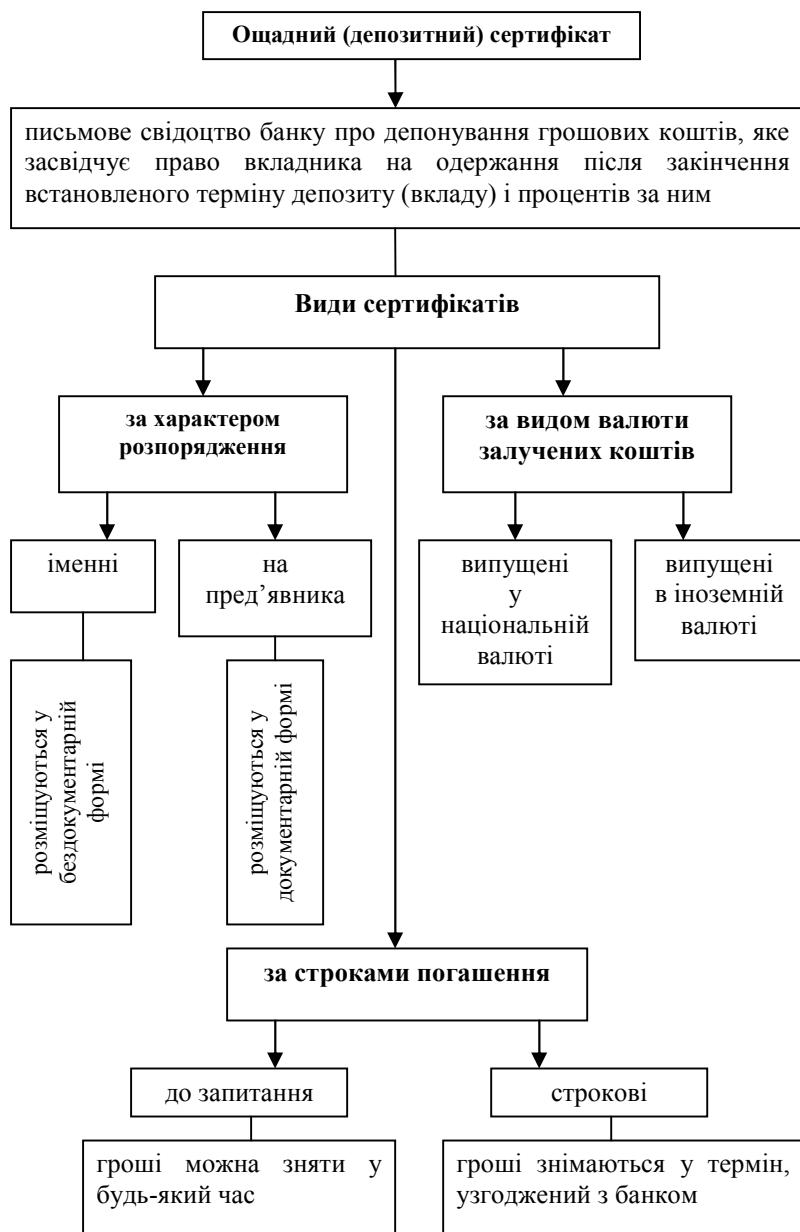
цінний папір, що засвідчує внесення їх власниками грошових коштів до бюджету і дає право на отримання фіксованого доходу протягом всього строку володіння цими цінними паперами

Види казначейських зобов'язань

довгострокові (5-10 років) – випускаються на пред'явника, виплата доходів здійснюється за купонами щорічно або при погашенні шляхом нарахування процентів без щорічних виплат

середньострокові (1-5 років) – як правило, не мають купонів. Доходи їх власникам виплачуються шляхом нарахування процентів до номіналу без щорічних виплат

короткострокові (3,6,12 міс.) – випускаються на пред'явника, не мають купонів, погашаються шляхом їх викупу, включаючи виплати нарахованих за ними процентів

Кредит

Необхідність:

у одних осіб – тимчасово вільні грошові ресурси, у інших – потреба в них

Джерела кредиту:

- тимчасово вільні кошти підприємців, які утворюються після продажу партій товарів до початку нового виробничого циклу, а також під час нагромадження амортизаційного фонду;
- заощадження всіх верств населення;
- вільні кошти держави; суспільних організацій, тимчасово вільні кошти іноземного сектору;
- фонди соціального страхування

Основні принципи кредитування:

- цільовий характер видачі позики;
- строковість;
- повернення;
- платність;
- забезпеченість матеріальними ресурсами (векселями, товарами споживчого призначення, цінними паперами)

Основні форми кредиту

за способом кредитування

натуральний

інвестиційні товари, споживчі товари, сировина, ресурси, предмети виробничого споживання

грошовий

грошові купівельні кошти, грошовий капітал, акції, векселі, облігації і ін.

за строком кредитування

короткостроковий

до 1 року

середньостроковий

2-5 років

довгостроковий

6-10 років

довгостроковий спеціальний

20-40 років

за характером кредитного простору

4. Ринок інновацій та інформації

Основні риси інформації

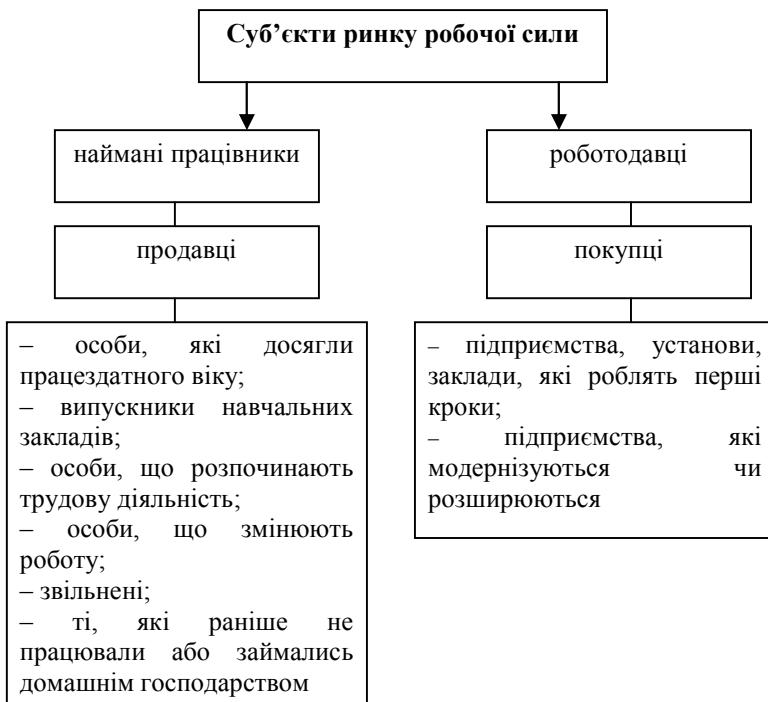
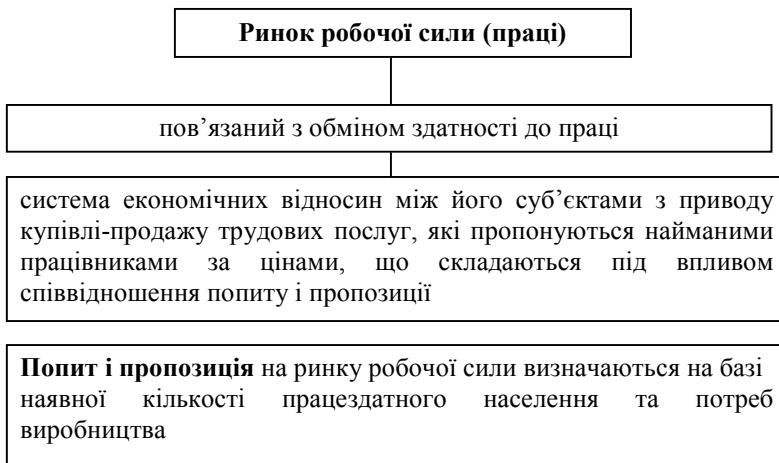

- є продуктом споживання, тобто задоволяє різноманітні потреби;
- є товаром, тобто предметом купівлі-продажу;
- виготовляється один раз, а потім лише копіюється;
- може фіксуватись на певному матеріальному (речовинному) носії та водночас бути нематеріальним продуктом;
- при використанні не зменшується (не витрачається у процесі споживання) і навіть може збільшуватись завдяки трансформації здобутих знань (незнщеність, невичерпність);
- існує можливість багаторазового задоволення потреб із використанням однієї і тієї ж інформації;
- споживчі властивості (своєчасність, достовірність, повнота тощо), а отже, споживна вартість інформації можуть змінюватись у часі, а сама інформація може морально застарівати;
- є засобом (інструментом) виробництва, тобто за її допомогою можна виготовити інший інформаційний продукт;
- виявляє свою активність тільки у поєднанні з іншими ресурсами (несамостійність);
- різним споживачам інформаційних продуктів потрібні різні способи надання інформації (адресність);
- важкість виробництва та відносна простота тиражування;
- залежність від своєчасного отримання та використання;
- володіння інформацією не є гарантією абсолютноного права на її використання

Види інформації

5. Ринок робочої сили. Причини та форми безробіття

Особливості ринку робочої сили

- невіддільність прав власності на робочу силу від її володаря (покупець отримує право на використання трудових послуг і одночасно вступає в контакт із вільною людиною, права якої він має враховувати);
- велика тривалість контракту продавця і покупця (оскільки трудові послуги не відділені від робітника, це передбачає елемент взаємного спілкування);
- фактична оренда, а не продаж товару «робоча сила» (трудова угода або контракт завжди має певну тривалість);
- важлива роль широкого кола негрошових аспектів операції з купівлі-продажу робочої сили (зміст та умови праці; гарантії збереження робочого місця; перспективи просування по службі і професійного росту; мікроклімат у колективі);
- наявність значної чисельності інституційних структур особливого роду (система трудового законодавства, що регламентує умови найму, оплати і звільнення робітників; різноманітні установи і служби регулювання зайнятості; державні програми у сфері праці і зайнятості; профспілки та інші організації найманіх робітників різних рівнів);
- високий рівень індивідуалізації операцій на ринках праці (кожен робітник є унікальним, а кожне робоче місце тією чи іншою мірою відрізняється від іншого і пред'являє до претендентів свої специфічні вимоги);
- вільний вибір професій і видів діяльності, на який впливають як суспільні потреби, так і індивідуальні інтереси;
- залежність руху заробітної плати від дії закону попиту і пропозиції на інших ринках;
- вільне наймання і звільнення працівників при дотриманні законодавства;
- свобода вибору кожним громадянином між зайнятістю і незайнятістю;
- хронічний характер безробіття, що пов'язано з необхідністю існування резерву робочої сили;
- залежність ринку від взаємодії профспілок та роботодавців;
- сегентація ринку за фахом та професією

Умови створення ринку робочої сили

- рівність форм власності (основа конкуренції на ринку);
- юридична свобода і здатність власника робочої сили на свій розсуд нею розпоряджатись;
- відсутність у працівника засобів виробництва як джерела отримання доходів;
- поява на ринку підприємців – покупців робочої сили;
- створення системи сприяння найму, перекваліфікації та матеріальної допомоги безробітним

Фактори, що впливають на динаміку ринку робочої сили

- **демографічні** (кількість населення, працездатних, статева і вікова структура, міграції населення);
- **природно-кліматичні** (клімат, освоєність території, віддаленість від промислових центрів);
- **економічні** (обсяг і структура виробництва, існування конкуренції чи монополії, інвестиційна активність);
- **соціальні** (рівень і якість життя, мотивація до праці, розвиток профспілкового руху, державне регулювання, соціальний захист);
- **організаційні** (рівень організації праці, виробництва і управління, існування бірж праці, служб з найнятості);
- **правові** (трудове законодавство, законодавство, що регулює підприємництво, міграцію населення, банкрутство підприємств, умови найму і звільнення, режим праці і відпочинку)

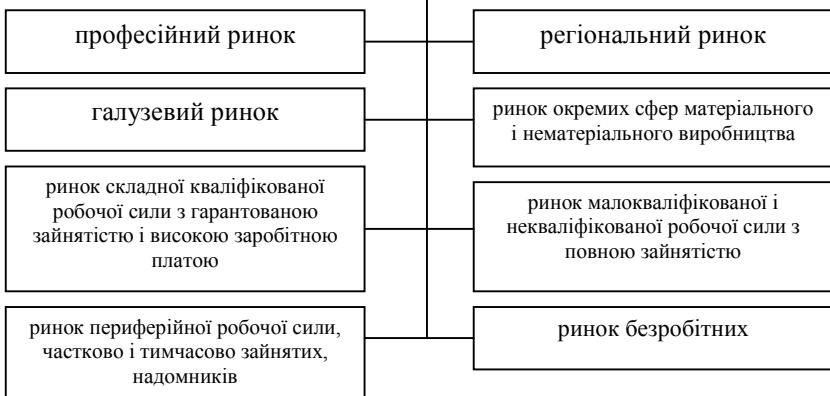
Фактори, що визначають пропозицію

- вікова структура населення;
- рівень народжуваності, смертності, міграції;
- освітній, культурний рівень та існуючі традиції;
- попередньо досягнутий рівень споживання;
- впливовість профспілок;
- заробітна плата;
- доступність інших джерел доходу

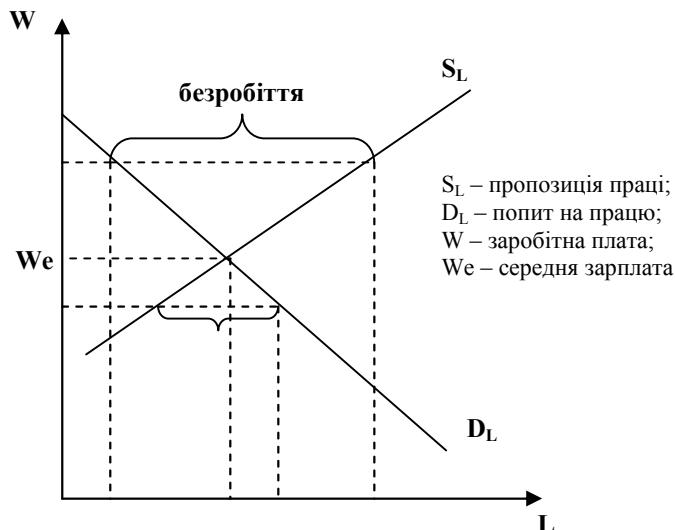
Фактори, що визначають попит

- технологія виробництва;
- технічне озброєння праці;
- попит на товари і послуги;
- заробітна плата;
- ціни й обсяги ресурсів – замінників праці

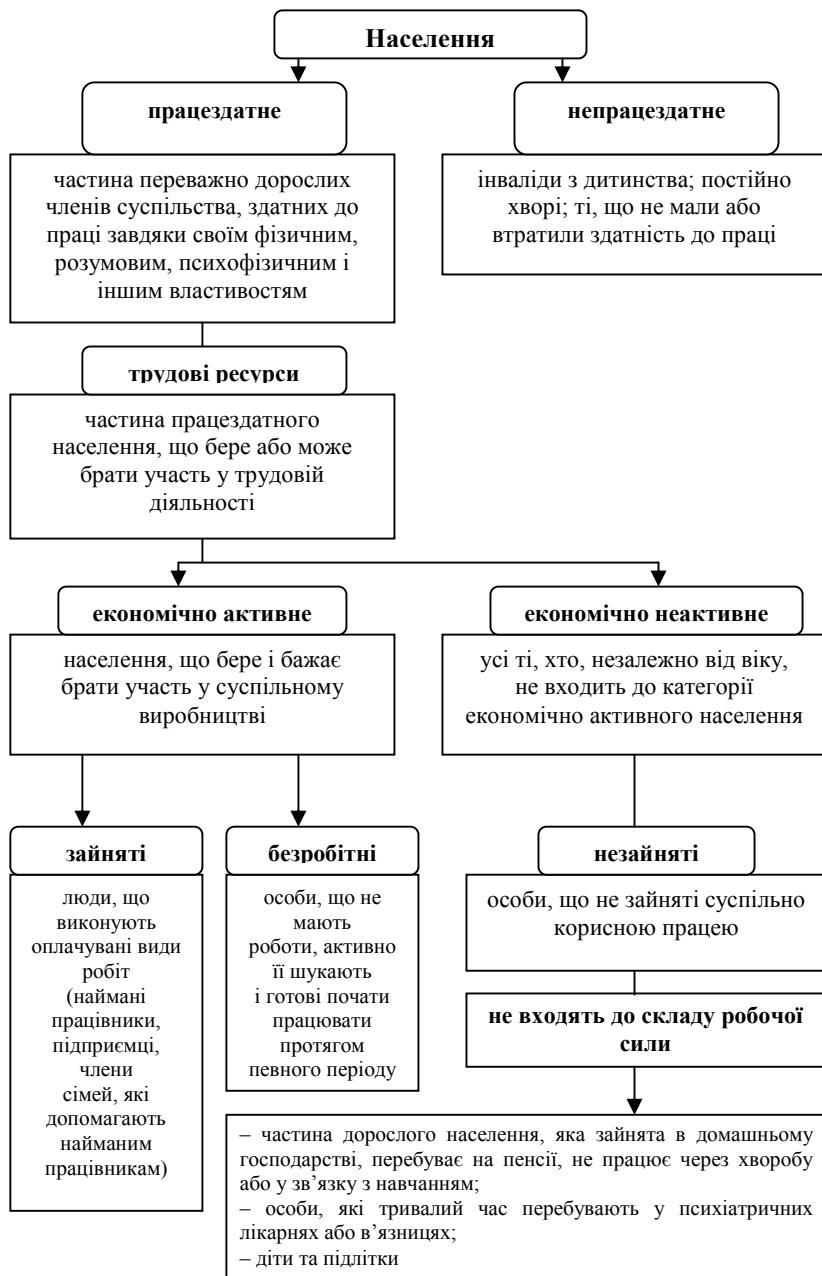
Структура ринку робочої сили

Графічна ілюстрація ринку робочої сили

Безробіття – ситуація на ринку праці, за якої пропозиція трудових ресурсів перевищує попит на них

Безробітні

Закон України «Про зайнятість населення»: особи віком від 15 до 70 років, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів як джерела існування, готові та здатні приступити до роботи

Міжнародна організація праці: особи у віці 15-70 років (зареєстровані та незареєстровані в державній службі зайнятості), які одночасно задовольняють три умови:

- не мали роботи (прибуткового заняття);
- активно шукали роботу або намагались організувати власну справу впродовж останніх 4-х тижнів, що передували опитуванню;
- готові приступити до роботи впродовж двох найближчих тижнів

Причини безробіття

- структурні зрушення в економіці, обумовлені впровадженням нових технологій, устаткування;
- економічний спад чи депресія;
- сезонні зміни в рівні виробництва окремих галузей;
- політика уряду і профспілок у галузі заробітної плати;
- зміни в демографічній структурі населення;
- пошуки найбільш вигідних умов роботи

Показники безробіття

Рівень безробіття:

$$U' = \frac{U}{E + U} \cdot 100\%,$$

де U' – рівень безробіття; E – зайняті;
 U – безробітні; $E + U$ = робоча сила

Тривалість безробіття – період, протягом якого людина перебуває у стані безробітних

Види безробіття

природне

Фрикційне

- тимчасове, виникає у зв'язку з постійною плинністю трудових ресурсів;
- пов'язане із добровільним чи вимушеним пошуком або очікуванням роботи внаслідок професійного, вікового, регіонального переміщення робочої сили

структурне

- тривале, пов'язане із структурними зрушеннями в економіці;
- викликане змінами у споживчих перевагах, у технології виробництва, у зв'язку з чим зменшуються потреби в одних професіях і з'являються в інших; у географічному розподілі робочих місць, які впливають на попит на окремі професії та пропозицію робочої сили по них

вимушене

циклічне

- зумовлене коливанням ринкової кон'юнктури, поразкою частини товаровиробників у конкурентній боротьбі;
- виникає в період економічного спаду або тимчасової (сезонної) відсутності роботи й обумовлене зниженням сукупного попиту на робочу силу

застійне

охоплює людей, що втратили кваліфіковані і результативні навички

відкрите

характеризується відсутністю роботи та її пошуком

приховане

охоплює тих людей, які вимушені працювати неповний робочий день або з неповною ефективністю чи з неповною оплатою праці з незалежних від них причин

Закон Оукена

перевищення рівня фактичного безробіття над його природним рівнем на 1% призводить до скорочення реального ВВП на 2,5% у порівнянні з його потенційним рівнем

$$\beta (U_{\phi} - U^*) = \frac{Y_n - Y_{\phi}}{Y_n}, \text{ де}$$

- U_{ϕ} – фактичний рівень безробіття;
- U^* – рівень природного безробіття;
- Y_n – потенційний ВВП (виробничий потенціал економіки) – реальний обсяг ВВП, який виробляється за умов повної зайнятості (природного рівня безробіття);
- Y_{ϕ} – фактичний ВВП;
- β – параметр Оукена (2,5)

Роль безробіття

- резерв робочої сили;
- тиск на заробітну плату;
- соціальний санітар (відбір кадрів – сприяє розвитку, вдосконаленню робочої сили)

Негативні соціально-економічні наслідки безробіття

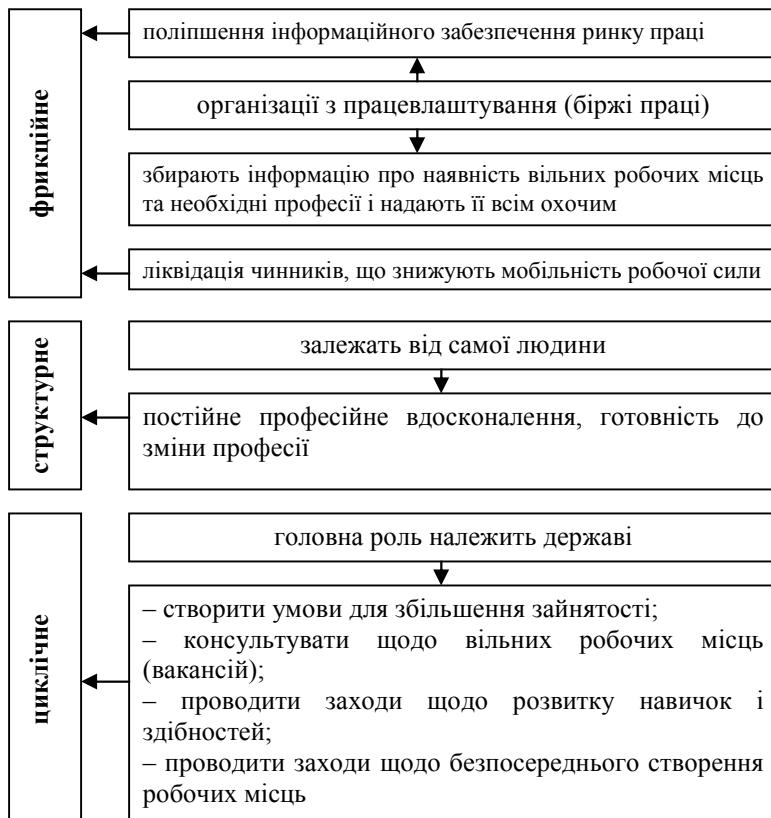

- недовикористання економічного потенціалу суспільства, робочої сили;
- недовиробництво ВВП, відставання його фактичного рівня від потенційного;
- втрата незайнятими робітниками кваліфікації, почуття самоповаги, моральна деградація;
- зменшення доходів населення, погіршення умов життя людей;
- зростання кількості психічних захворювань та самогубств;
- соціальні потрясіння, зростання злочинності, розпад сімей;
- необхідність додаткових суспільних витрат, пов’язаних з підтримкою безробітних

Особливості сучасного безробіття

- зростання масштабів безробіття;
- зрушення у соціально-професійній структурі безробіття (не тільки робітники, а й спеціалісти, управлінці);
- зрушення у статевоїківій структурі безробітних (більше жінок, ніж чоловіків, більше молоді, ніж людей зрілого віку);
- підвищення частки вимушенової часткової зайнятості та добровільної незайнятості;
- збільшення тривалості безробіття

Методи розв'язання проблеми безробіття

Головні ознаки ринку праці в Україні

- зменшення загальної чисельності зайнятих;
- невідповідність офіційно визначеного відносно невисокого рівня безробіття реальній ситуації внаслідок існування неповної зайнятості;
- низький рівень оплати праці;
- неформальна зайнятість населення;
- значні масштаби міжнародної трудової міграції

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Які види ринків вам відомі?
2. Як розуміти взаємозв'язок ринку споживчих товарів, ринку засобів виробництва і ринку робочої сили?
3. У чому полягає різниця між ринком споживчих товарів і послуг та ринком засобів виробництва?
4. Як співвідносяться фінансовий ринок і ринок цінних паперів?
5. Яка різниця між первинним і вторинним ринком цінних паперів?
6. Чим акція відрізняється від облігації і що в них спільного?
7. Що таке курс акцій?
8. Яка різниця між казначейськими зобов'язаннями і ощадними сертифікатами?
9. У чому полягає особливість векселя як цінного паперу?
10. Що таке кредит? Коли виникає потреба в кредиті?
11. Які існують форми кредиту? За якими критеріями їх виокремлюють?
12. Як ви розумієте безробіття і які причини цього явища?
13. Охарактеризуйте основні види безробіття.
14. Поясніть різницю між природним і циклічним безробіттям.
15. Як визначається рівень безробіття? Що таке природний рівень безробіття?
16. Чи можливо в країнах з ринковою економікою позбутись фрикційного та структурного безробіття?
17. Сформулюйте закон Оукена, розкрийте його економічну сутність.
18. У чому полягає роль безробіття?
19. У чому полягають економічні втрати від безробіття?

ТЕМИ ЕСЕ ТА РЕФЕРАТИВНИХ ВИСТУПІВ

1. Споживчий ринок і розвиток виробництва.

2. Проблеми формування ринку землі в Україні.
3. Ринок нерухомості та його особливості в Україні.
4. Проблеми становлення ринку цінних паперів в Україні.
5. Безробіття як наслідок порушення макрорівноваги.
6. Проблеми функціонування ринку праці в Україні.
7. Про користь безробіття найбільше впевнені ті, хто не знайомий з ним з особистого досвіду (Дж.Гелбрейт).

ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ

1. Ринок продавця – це:

- а) коли попит перевищує пропозицію;
- б) ринок суб'єктів, які намагаються продати свій товар;
- в) коли пропозиція перевищує попит;
- г) правильна відповідь відсутня.

2. Яке з положень виражає суть повної ліцензії?

- а) дає ліцензіару право самому використовувати ліцензію і видавати аналогічні ліцензії всім зацікавленим особам;
- б) передбачає монопольне право ліцензіата використовувати винахід на даній території;
- в) надає ліцензіату виключне право на її використання протягом всього терміну дії ліцензійної угоди;
- г) правильна відповідь не названа.

3. Проста акція – це:

- а) цінний папір, який надає право на отримання інвестованих коштів і відсотків за ними через певний термін;
- б) цінний папір, який надає право здійснювати контроль за діяльністю підприємства і отримувати дивіденди;
- в) цінний папір, який надає право отримувати тільки дивіденди.

4. Привілейовані акції відрізняються від простих тим, що вони:

- а) беруть участь в управлінні підприємством;
- б) випускаються на певний термін;
- в) дають право на отримання фіксованого доходу;
- г) всі положення правильні.

5. Основна відмінність між акцією і облігацією в тому, що облігація:

- а) є більш цінним папером;
- б) може бути проданою тільки один раз;

- в) не є цінним папером;
- г) є борговою розпискою корпорації.

6. Комерційний кредит відрізняється від банківського тим, що він:

- а) має обмежений напрям;
- б) надається у вигляді грошової позики під реальне забезпечення чи без нього;
- в) як правило, є довгостроковим;
- г) всі відповіді правильні.

7. Яке з положень характеризує циклічне безробіття?

- а) безробіття, пов'язане із закриттям застарілих підприємств;
- б) безробіття, зумовлене коливанням ринкової кон'юнктури;
- в) спостерігається там, де працівників більше, ніж потрібно технологічно для випуску продукції;
- г) правильна відповідь відсутня.

8. Фрикційне безробіття – це:

- а) безробіття, яке викликане невідповідністю професійної підготовки робочої сили структурі виробництва;
- б) частка робочої сили, яка незайнята на момент, що розглядається;
- в) підвищення загального рівня цін;
- г) безробіття, пов'язане з добровільною зміною найманими робітниками місця роботи або з періодами їх тимчасового звільнення.

9. Природний рівень безробіття враховує:

- а) циклічне безробіття;
- б) фрикційне безробіття;
- в) дорівнює нулю;
- г) правильна відповідь відсутня.

10. Яке з положень неправильне?

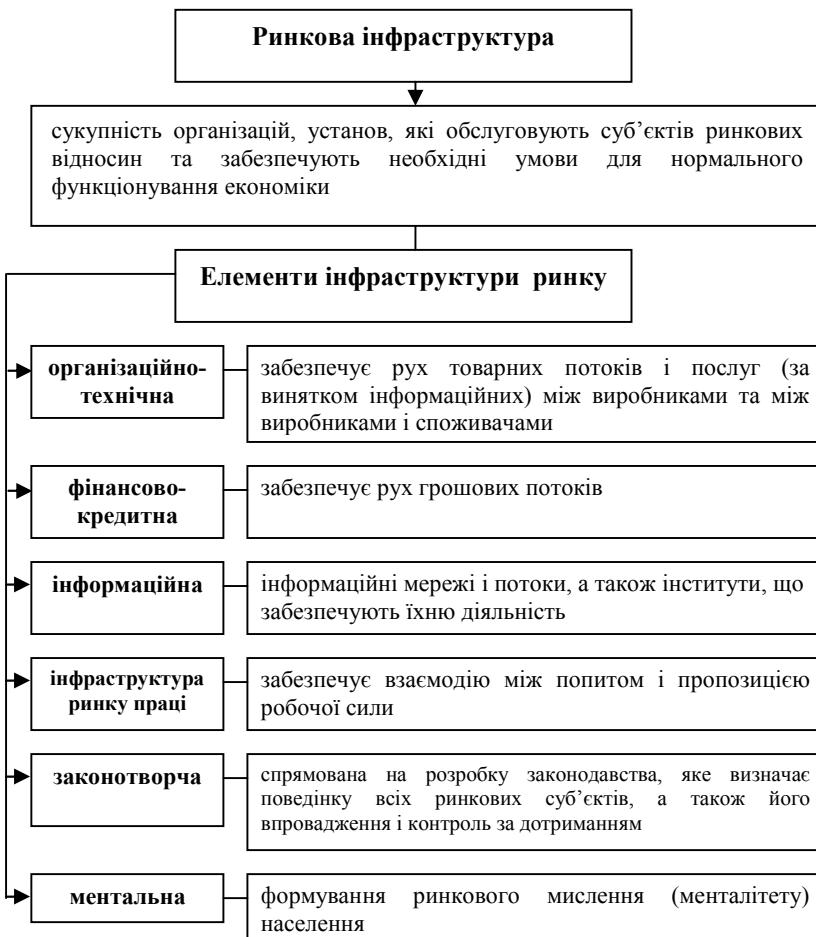
- а) курс акції знаходиться в прямій залежності від величини дивіденду;
- б) чим нижча норма процента, тим нижчий курс акції;
- в) якщо курсова вартість акцій перевищує номінальну, то засновницький прибуток зростає;
- г) депозитний сертифікат допускає його купівлю-продаж.

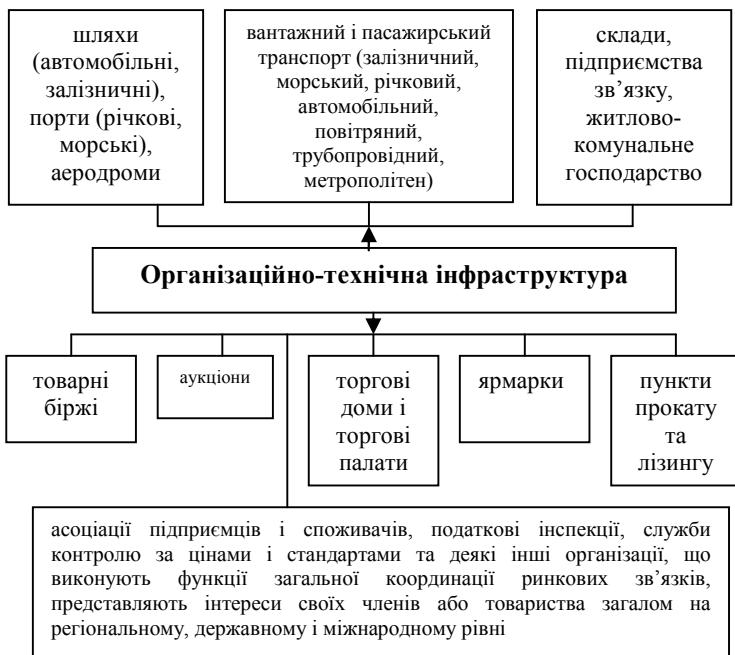
Тема 10

Інфраструктура ринку

1. Суть і види інфраструктури ринку.
2. Поняття і види бірж.
3. Кредитна система та її структура.
4. Банки, їх види та функції. Банківські операції.

1. Суть і види інфраструктури ринку

2. Поняття і види бірж

Початкове розуміння біржі

- великий торговельний центр міста, що розміщувався, як правило, у примітивному будинку на видному місці;
- проміжок часу, протягом якого відбувалися торги;
- самі торги;
- місце зустрічі ділових людей;
- місце оптової торгівлі однорідними взаємозамінними товарами

Біржа в сучасному розумінні

- одна із форм організації торгівлі певним видом цінностей за спеціальними біржовими правилами;
- організаційно оформленій ринок, де здійснюються угоди, пов’язані з окремими видами товарів;
- організований і регулярно функціонуючий ринок, на якому через посередників здійснюється оптова торгівля товарами за стандартами і зразками (товарна біржа), цінними паперами (фондова біржа), валютою (валютна біржа)

Назва біржі походить від лат. «бурса» – гаманець (засновники – купці)

Виникнення пов’язане з діяльністю сім’ї Ван дер Бурсе з міста Брюгге (Нідерланди)

Родинний герб сім’ї – зображення трьох гаманців

Дім Ван дер Бурсе – постійне місце зустрічі купців і торговців
Надпис: «Для торгових людей всіх народів і мов»

Перша товарна біржа – 1531 р., м. Антверпен (сучасна Бельгія).
Сучасники називали її «некінченним ярмарком».

Перша угода на реальний товар із поставкою в майбутньому періоді була зареєстрована в 1730 р. на японській рисовій біржі «Дояма»

Амстердамська біржа (1608 р.) – прообраз сучасної, універсальна, вперше продаж товарів за зразками

Найвідоміша біржа світу – Нью-Йоркська фондова біржа (NYSE) з'явилась у 1792 році в Нью-Йорку, коли два десятки людей домовились збиратись у сонячну погоду – під тополею, а в дощову – у таверні «Френсіс»

Перші біржі в Україні

– 1796 р. – Одеса;
– 1876 р. – Харків;
– 1869 р. – Київ;
– біржі виникали у центрах з розвиненою транспортною системою, були спеціалізовані;
– 1913 р. – 11 бірж в Україні: Київ, Одеса, Харків, Кременчук, Запоріжжя, Миколаїв, Херсон, Маріуполь, Бердянськ

– на Одеській, Київській, Харківській біржах проводились операції з цінними паперами;
– у Києві – основна маса біркових операцій – з цукром і акціями цукрових заводів, в Одесі – із зерном та іноземною валютою

– у СРСР: пожвавлення – 1920-і роки, ліквідація – 1930 р., відродження – 1990-і рр.;
– у листопаді 1991 р. на території колишнього СРСР – 500 бірж, з них 50 – в Україні.

Основне призначення біржі

створення максимально **зручних умов** для професійних торгових посередників при укладанні угод купівлі-продажу на біржові товари, тобто організація постійно діючого оптового ринку

Зручні умови

- спеціальні приміщення для проведення біржової торгівлі;
- чітко визначений час біржових торгів;
- наявність розгалуженого зв'язку – телефон, -факс, -тайп, Інтернет;
- якісні інформаційні послуги – світлові табло комп'ютери з банками даних, спеціальні періодичні бюллетені

Біржові правила ведення торгівлі регламентують:

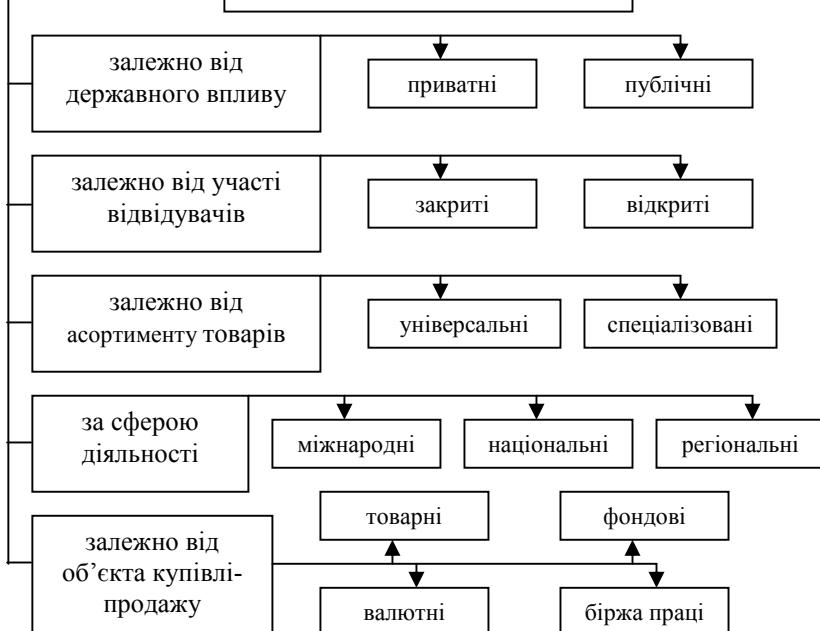
- перелік товарів, що допускаються до торгів;
- коло учасників торгівлі;
- види укладених угод;
- порядок подачі заявок на торги;
- правила проведення торгів;
- порядок укладання і оформлення угод, розрахунків;
- відповідальність торгуючих

Винахідника посередників – куртаж або брокерські – певний відсоток комісійних (розмір залежить від типу та кількості товару, а також конкретної біржі)

Ознаки біржі

- організований, регульований ринок (торгують не виробники і покупці, а брокери);
- торгові угоди укладаються в певному місці (приміщенні біржі) і в певний час;
- торгівля ведеться без наявного товару, за зразками, за типовими біржовими контрактами на масові стандартні товари, що визначають якість товару і терміни поставки (сорт, марку, тип, якісні параметри);
- покупець отримує не товар, а право власності на товар;
- здійснюється котирування (встановлення) цін

Види бірж

Товарна біржа

організований ринок, де укладаються угоди щодо оптової торгівлі масовими однорідними товарами (зерно, цукор, кава, нафта, метали)

об'єднання підприємців і торговців, яке утворюється з метою створення сприятливих умов для комерційної діяльності, не має на меті отримання прибутку

реалізація товарів здійснюється без попереднього огляду товарів, за зразками та стандартами з наперед установленими розмірами мінімальних партій

під час торгів самі товари від продавців до покупців не переходятять, немає «руху» грошей

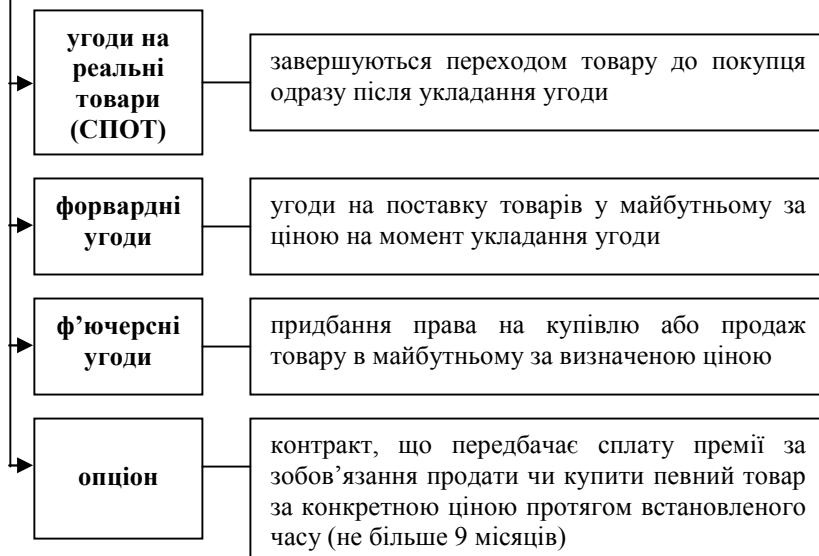
Ознаки товарної біржі

- купівля-продаж контрактів – юридичне зобов'язання поставити або прийняти товар на певних умовах (сума, межі щоденних коливань цін, дні, строк, засоби поставки, кількість);
- контракти на стандартизовані товари (масові, що продаються великими партіями за зразками);
- наявність типізації контрактів і мінімальних партій поставок, що спрощує ведення торгів;
- вільна купівля-продаж, ціноутворення під впливом попиту і пропозиції;
- торгівля за біржовими правилами, участь посередників;
- регулярність торгів

Види угод на товарній біржі

Хеджирування

страхування ціни товару від ризику, небажаного для виробника спаду чи невигідного для споживача збільшення (страхування від можливих збитків внаслідок зміни цін при здійсненні контрактів на реальний товар)

суть полягає в тому, що одночасно укладаються дві угоди: угода на поставку товару одразу і контругода на продаж такої ж партії товару через певний термін

ціль – компенсувати можливі втрати від підвищення цін при продажу товарів з поставкою одразу за рахунок купівлі на вказаний строк. І навпаки, продаж товару на строк компенсує втрати від зниження ціни при купівлі товару на умовах поставки одразу

Особливості функціонування фондоової біржі

- організований велико-оптовий ринок цінних паперів;
- відбувається торгівля акціями тільки найбільших національних фірм, перелік яких обмежується декількома сотнями;
- співвласником акціонерної фірми може стати будь-яка фізична або юридична особа, яка купить акції;
- торгівлю акціями здійснюють не безпосередньо покупці і продавці, а біржові посередники (брокерські фірми і брокери)

Функції фондоової біржі

- зводить покупців і продавців цінних паперів, тобто слугує місцем, де безпосередньо здійснюються угоди купівлі-продажу цінних паперів;
- служить механізмом переливу капіталу з однієї галузі або підприємства в іншу (мобілізація тимчасово вільних грошових ресурсів і спрямування їх у довгострокові інвестиції);
- акумуляція і надання ділової інформації;
- встановлення реальної ринкової ціни цінних паперів;
- забезпечує високу ліквідність цінних паперів;
- відображає реальний економічний стан окремих підприємств, галузей, економіки країни (служить економічним барометром ділової активності як в країні в цілому, так і в окремих галузях). Це відбувається в процесі біржового котирування цінних паперів

Лістинг

процедура допуску цінних паперів до торгівлі на біржі

Для того, щоб отримати право продажу цінних паперів на біржі, компанія повинна:

- мати достатній розмір статутного капіталу;
- випустити певну кількість цінних паперів;
- протягом останніх років отримувати прибуток

Біржове котирування

зареєстрований за результатами торгів біржовий курс цінних паперів

Фактори, що впливають на біржове котирування

- прибутковість підприємств і організацій;
- процентна ставка;
- ціни на золото, нерухомість;
- ліквідність цінних паперів – можливість перетворити придбані цінні папери на гроші;
- біржова спекуляція;
- політичний фактор

Індекс Доу-Джонса

- найбільш узагальнюючий показник динаміки курсу цінних паперів;
- середній показник курсів акцій групи найбільших компаній США (30 найдорожчих на сьогодні акцій індустріальних корпорацій, 20 транспортних компаній, 15 фірм паливно-енергетичної та комунальної інфраструктури);
- застосовують для оцінки ділової активності

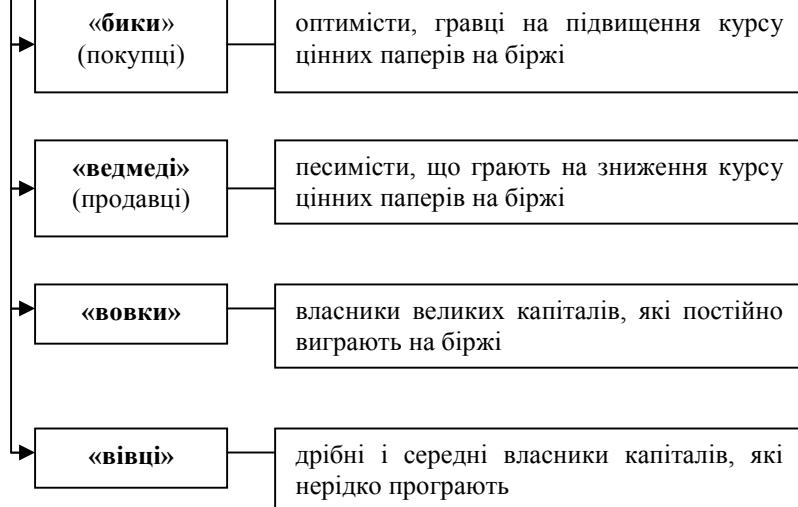
Біржова спекуляція

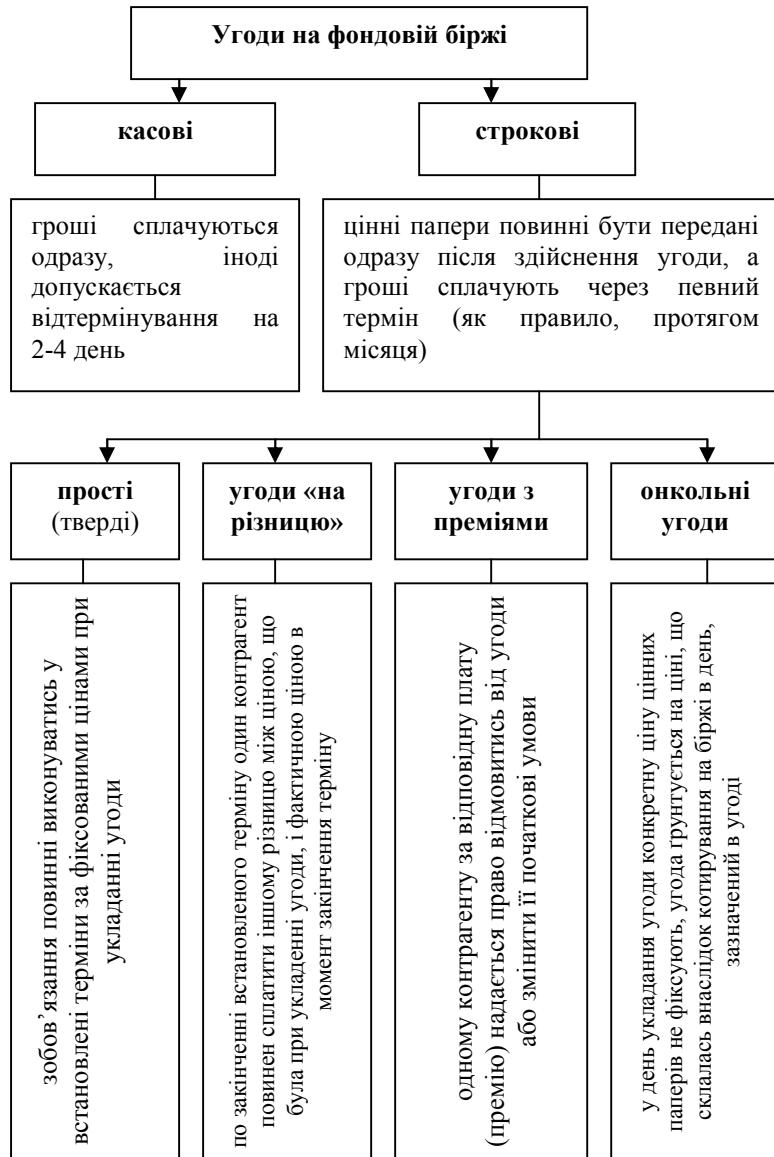
фінансова операція, що полягає в скуповуванні та перепродажу біржових цінностей для одержання прибутку на різниці курсів

Кросинг

процес неодноразової купівлі і продажу акцій самими компаніями задля створення ілюзії величезного попиту на них

Біржові гравці

Валютна біржа

установа, в якій на підставі чинного законодавства здійснюється регулярна й упорядкована торгівля іноземною валютою відповідно до попиту і пропозиції

як самостійний елемент інфраструктури валютна біржа збереглась лише в деяких країнах (Німеччині, Франції), у решті країн цю роль виконують найбільші банки

в Україні валютною біржею є Українська міжбанківська валютна біржа в м. Києві

члени валютної біржі – комерційні банки (які отримали ліцензію від Центрального банку на проведення валютних операцій), інші фінансові інститути, що мають право на здійснення валютних операцій

Основні види операцій, які здійснюють на валютній біржі

- укладання угод із членами біржі на купівлю чи продаж іноземної валюти відповідно до ринкового курсу (встановлюється на основі купівельної сили валют і коливань попиту та пропозиції);
- визначення ринкових курсів іноземних валют;
- здійснення розрахунків у національній та іноземній валютах відповідно до укладених на біржі угод;
- проведення операцій Центрального банку щодо підтримки ринкового курсу національної валюти, в т. ч. через валютну інтервенцію (значний цілеспрямований разовий вплив Центрального банку на валютний ринок і валютний курс)

Біржа праці

заклад, що здійснює посередницькі операції на ринку робочої сили (між працівниками і роботодавцями)

Функції біржі праці

- облік безробітних та виплата їм допомоги;
- сприяння працевлаштуванню безробітних;
- здійснення професійної орієнтації молоді;
- сприяння всім бажаючим змінити характер і місце роботи;
- вивчення кон'юнктури ринку робочої сили та надання інформації про неї (аналіз ринку праці, прогноз попиту і пропозицій робочої сили, підготовка програм зайнятості, консультацій)

3. Кредитна система та її структура

Кредитна система держави

банківська система

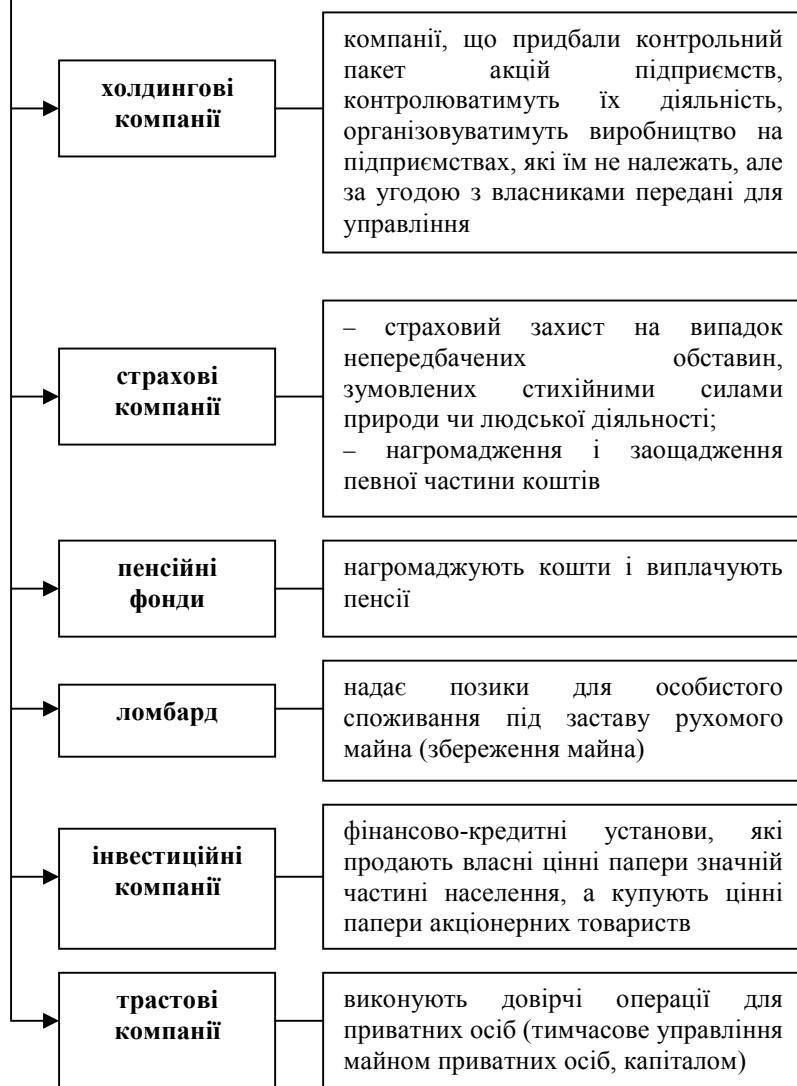
ядро кредитної
інфраструктури

сукупність банків
національної економіки

небанківські фінансові установи

акумулюють тимчасово
вільні кошти і
розміщують їх за
допомогою кредиту

Небанківські фінансово-кредитні установи

4. Банки, їх види та функції. Банківські операції

Прообрази сучасних банків виникли у середні віки в Італії

Слово «банко» означає «лавку», «конторку», за якою працювали міняли грошей

За іншою версією: слово «банк» – від німецького кореня, означає дослівно «маса» чи «купка». Це асоціюється з функцією банку як збирача скарбів

Банк

фінансово-кредитна установа, створена для залучення і нагромадження тимчасово вільних грошових ресурсів підприємств, організацій, населення і розміщення їх від свого імені

Продукт банку

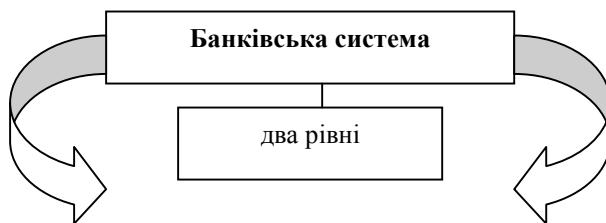
формування грошових ресурсів, а також різноманітні послуги у вигляді надання кредитів, гарантій, консультацій і т.д.

Мета банку – максимізація прибутку

Основне джерело прибутку –
банківський процент (перевищення процентів за кредитами над процентами за вкладами)

Економічна роль банків

- сприяють підвищенню ефективності виробництва (якщо підприємству потрібно нове устаткування – бере кредит);
- здійснюють перерозподіл коштів між галузями (різним галузям потрібні кошти в різний час, кошти можна перенаправляти);
- забезпечують прискорення обігу грошей (продукція оплачується через банк);
- зменшують витрати обігу

Центральний банк
(або сукупність банківських
закладів, що виконують функції
Центрального банку)

- головний провідник грошово-кредитної політики держави;
- з підприємствами і населенням в операції не вступає;
- відкриває спеціальні резервні рахунки комерційним банкам, на яких вони зобов'язані розміщувати депозити (вклади);
- основна форма надання Центральним банком кредитів комерційним банкам – скуповування у них цінних паперів та переоблік векселів, виданих підприємствами і прийнятими на облік (для забезпечення кредиту) комерційними банками

**Комерційні
банки**

- є основою кредитної системи;
- характерна риса – самостійність у сфері торгівлі позичковим капіталом;
- мають право здійснювати банківську діяльність тільки після отримання відповідної ліцензії, виданої Центральним банком

Функції комерційних банків

- акумулюють тимчасово вільні кошти населення, підприємств, організацій (приймають вклади і зберігають);
- надають кредити (розміщення кредитних ресурсів);
- здійснюють безготівкові грошові розрахунки;
- надають традиційні банківські послуги

Банківські резерви

певна нездіяна фіксована частина депозитів для забезпечення власної безпеки

наявні гроші в банку і додаткові резерви у Центральному банку

$HBR = \frac{OP}{3B}$, де HBR – норма банківських резервів, OP – обов'язкові резерви, $3B$ – зобов'язання за вкладами

резерви є, насамперед, засобом контролю за можливостями комерційних банків щодо кредитування

Щоб обмежити створення великої кількості «слабких» банків, які можуть банкрутувати і викликати «ланцюгову реакцію банкрутств» серед своїх клієнтів, держави встановлюють досить високі квоти на їх **статутний капітал**.

Комерційні банки зобов'язані привести розмір статутного капіталу до:

- 120 мільйонів гривень – до 17 червня 2016 року;
- 150 мільйонів гривень – до 11 липня 2017 року;
- 200 мільйонів гривень – до 11 липня 2018 року;
- 250 мільйонів гривень – до 11 липня 2019 року;
- 300 мільйонів гривень – до 11 липня 2020 року;
- 350 мільйонів гривень – до 11 липня 2021 року;
- 400 мільйонів гривень – до 11 липня 2022 року;
- 450 мільйонів гривень – до 11 липня 2023 року;
- 500 мільйонів гривень – до 11 липня 2024 року.

Пряме кредитування (надання кредитів)

складає основу активних операцій і є найбільш ризикованим та найбільш дохідним

Види кредитів

за строками

- короткострокові (до 1 р.);
- середньострокові (1-5 рр.);
- довгострокові (більше 5 р.);
- онкольні – до запитання

за видами забезпечення

- гарантовані (забезпечені – під заставу);
- незабезпечені (бланкові) – без застави

за видами позичальників

- приватній особі;
- підприємству;
- державі;
- іншому банку;
- офіційним органам іноземних держав

за напрямком використання

- інвестиційний;
- на операції з цінними паперами;
- на подолання тимчасових фінансових труднощів;
- споживчий;
- експортний;
- імпортний

Характерні риси прямого банківського кредитування

- повернення кредиту і використання грошових коштів здійснюється на відносно короткий проміжок часу;
- ініціатор – боржник;
- банк – головний і один із небагатьох кредиторів;
- пов’язане з особистими стосунками банку з боржником

Інвестиційні операції

операції з розміщення коштів банку у цінні папери та паї небанківських структур з метою спільної господарсько-фінансової та комерційної діяльності, а також розміщення у вигляді строкових внесків у інших кредитних організаціях на відносно великий проміжок часу

Характерні риси інвестиційних операцій

- повернення кредиту і використання грошових коштів протягом відносно довгого проміжку часу;
- ініціатива належить банку, який намагається купити активи на ринку;
- банк – один з багатьох кредиторів;
- інвестування – знеособлювана діяльність

Операції із цінними паперами

операції з тими цінними паперами, що котуються на фондовій біржі, а також операції з векселями (облік, переоблік векселів, акцепт, зберігання векселів, продаж їх на аукціоні тощо)

Лізинг

операції із розміщення рухомого та нерухомого майна, яке спеціально закупляється для здавання в оренду підприємцю

Види лізингу

оперативний

банк сам купує устаткування, щоб здати в оренду, бере на себе ремонт, обслуговування, організацію експлуатації

фінансовий

орендатор сам визначає, яке устаткування йому необхідне, забезпечує поставку, встановлення; банк лише оплачує угоди

Переваги лізингу

- дає можливість підтримувати устаткування підприємств на сучасному рівні без великих одноразових капіталовкладень;
- дає можливість підприємству швидко комплексно задовільнити нестандартні потреби в унікальних видах техніки;
- прискорює процес освоєння нової техніки

Факторинг

- операції з купівлі на договірній основі вимог за товарними поставками (купівля банком у клієнта права на вимогу боргу);
- у результаті подібних операцій продавець вимог отримує від банку протягом 2-3 днів 70-90% суми у вигляді авансу;
- 30-10% суми для банку є гарантією, яка виплачується підприємцю при отриманні банком рахунку на оплату вимог боржником

Вигідність факторингу

- клієнт отримує основну частину коштів одразу;
- економить на розрахунках із своїми постачальниками (купівля товарів із миттєвою оплатою дешевша, ніж купівля в кредит);
- виключає для клієнта ризик неплатежу, а у випадку поставки за кордон – ризик несприятливої зміни валютного курсу

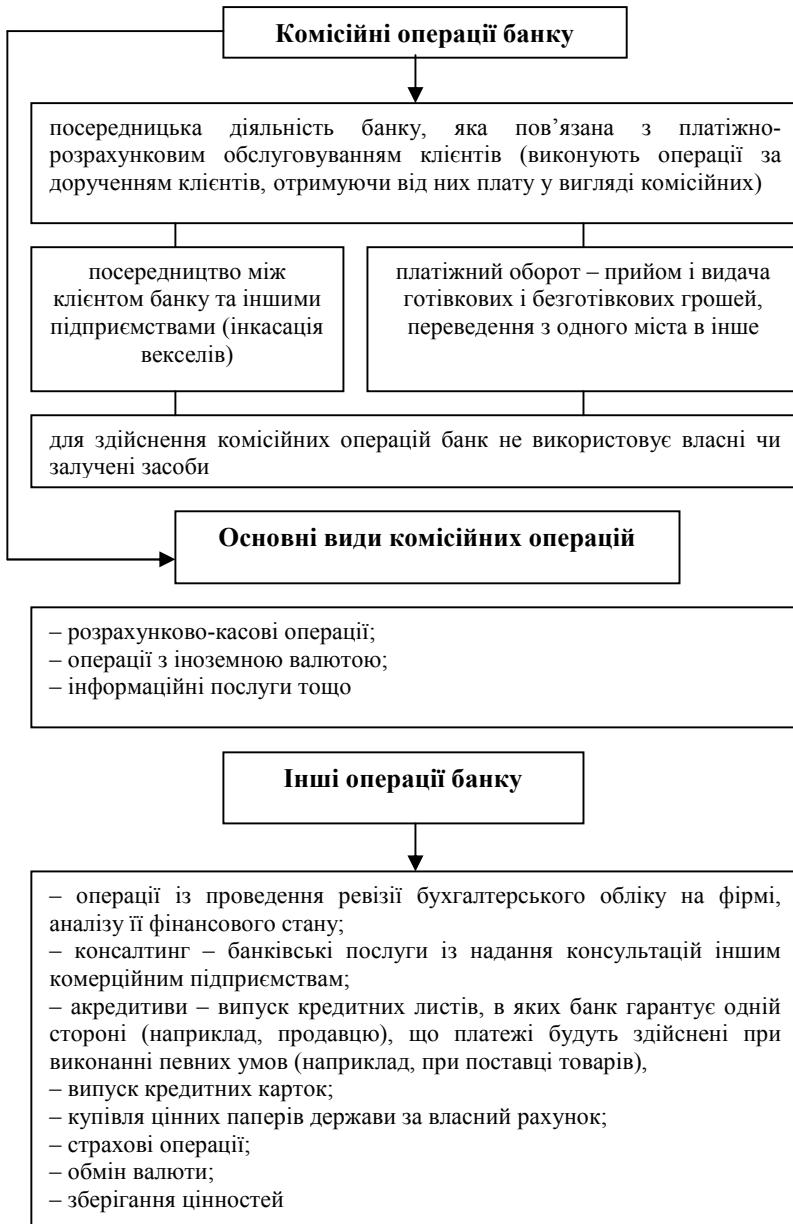
Трастові операції (довірчі)

операції банків з управління майном і фондовими цінностями, виконання інших послуг в інтересах і за дорученням клієнтів на правах довіроної особи

Види трастових операцій

- довірче управління**
- а) для фізичних осіб:
    - передача майна у спадщину;
    - управління майном за договором;
    - опіка чи піклування над майном повністю або частково недієздатних осіб;
  - б) для юридичних осіб:
    - управління майном, майновими правами;
    - управління коштами пенсійних фондів;
    - управління благодійними та іншими спеціальними фондами;
    - управління інвестиційними компаніями і фондами

- агентські послуги**
- операції на ринку цінних паперів;
  - зберігання і передача грошових та інших цінностей;
  - оформлення довіреності та інші нотаріальні послуги;
  - отримання доходу за акціями і облігаціями;
  - послуги депозитарію та ін.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Що таке інфраструктура ринку і яку роль вона відіграє у функціонуванні ринкової економіки?
2. Охарактеризуйте види інфраструктури ринку та її основні елементи.
3. Що таке товарна біржа і як вона працює?
4. Чому в сучасних умовах переважна більшість бірж світу – ф'ючерсні? З якою метою укладаються ф'ючерсні угоди?
5. У чому полягає вигідність опціону для учасників біржових угод?
6. У чому полягає сутність фондоової біржі і що дає її функціонування у наш час?
7. Чому фондову біржу називають пульсом економічного стану країни?
8. Що являє собою банківська система?
9. Для чого і кому потрібен банк?
10. У чому принципова відмінність банківської справи від камери зберігання?
11. Чи можна розглядати банк як апарат управління?
12. Чи можна розглядати банк як підприємницьку діяльність?
13. Дайте характеристику видів банків і їх функцій.
14. У чому полягає різниця між Центральним банком і комерційними банками?
15. Чи можна вважати комерційні банки основою кредитної системи?
16. Чому комерційні банки повинні мати норму обов'язкових резервів у Центральному банку і дотримуватись її?
17. Як оцінити надійність банку?
18. Які операції здійснюють банки? Чим активні операції банків відрізняються від пасивних?
19. У яких випадках підприємства використовують лізинг і факторинг?
20. Чи можна назвати факторинг своєрідним кредитом?
21. Яким чином лізинг дозволяє підприємствам уникнути втрат, звязаних із моральним старінням машин і обладнання?
22. У чому проявляється взаємодія Центрального банку з комерційними банками?
23. Чому банки називають «супермаркетами» кредиту?

ТЕМИ ЕСЕ ТА РЕФЕРАТИВНИХ ВИСТУПІВ

1. Історія розвитку бірж в Україні.

2. Валютна біржа: сутність та організація діяльності.
3. Шляхи і проблеми створення ринкової інфраструктури в Україні.
4. Основні тенденції розвитку банківської системи України на сучасному етапі.
5. Комерційні банки та їх роль у стабілізації економіки.
6. Небанківські фінансово-кредитні установи України.
7. Якби отримувати кредити було б так легко, як стверджує реклама, ніхто не грабував би банки (Альфред Собі).

ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ

1. Яке завдання виконує інфраструктура ринку?

- а) формує ринковий попит;
- б) обслуговує суб'єктів ринкових відносин, забезпечує їх взаємодію;
- в) здійснює відбір найефективніших підприємницьких структур;
- г) правильна відповідь відсутня.

2. Із перерахованих нижче товарів вкажіть ті, якими регулярно торгують на товарних біржах:

- а) легкові автомобілі;
- б) комп'ютери;
- в) чорні і кольорові метали;
- г) верстати.

3. Торгівля ф'ючерсними контрактами дозволяє:

- а) отримати товар за фіксованою ціною;
- б) отримати доходи на різниці цін;
- в) негайно отримати товар;
- г) всі відповіді правильні.

4. Торгівля опціонами дозволяє:

- а) отримати прибуток у результаті зростання ціни;
- б) отримати прибуток у результаті зниження ціни;
- в) отримати прибуток у результаті коливання цін;
- г) зменшити ризик, пов'язаний із зміною ціни.

5. Хто грає на біржі на зниження курсу цінних паперів?

- а) покупці цінних паперів;
- б) продавці цінних паперів;

- в) «бики»;
- г) правильна відповідь відсутня.

6. Що є головним у діяльності Центрального банку?

- а) розробка закону про банки і банківську діяльність;
- б) обслуговування державного боргу країни;
- в) зберігання вкладів комерційних банків;
- г) надання кредитів підприємствам і населенню;
- д) забезпечення стабільності грошового обігу та регулювання кредитних відносин.

7. У якій операції проявляється повна самостійність комерційних банків?

- а) встановлення квот на статутний капітал;
- б) торгівля позичковим капіталом;
- в) встановлення розміру обов'язкових резервів комерційних банків, які зберігаються в Центральному банку;
- г) правильна відповідь не названа.

8. Яка із зазначених банківських операцій відноситься до пасивних?

- а) вкладення капіталу банку в розбудову мережі транспорту;
- б) надання грошової позики окремим громадянам на будівництво житла;
- в) розміщення серед населення облігацій державної позики;
- г) правильна відповідь відсутня.

9. Яка із зазначених банківських операцій відноситься до активних?

- а) випуск акцій;
- б) надання позики підприємствам;
- в) зачленення до зберігання в банку коштів населення, підприємств;
- г) правильна відповідь не названа.

10. Загальна грошова маса зросте, коли комерційні банки:

- а) збільшать свої вклади в Центральному банку;
- б) збільшать свої зобов'язання за поточними рахунками шляхом отримання грошей від населення по вкладах;
- в) збільшать об'єми позик юридичним і фізичним особам;
- г) правильна відповідь відсутня.

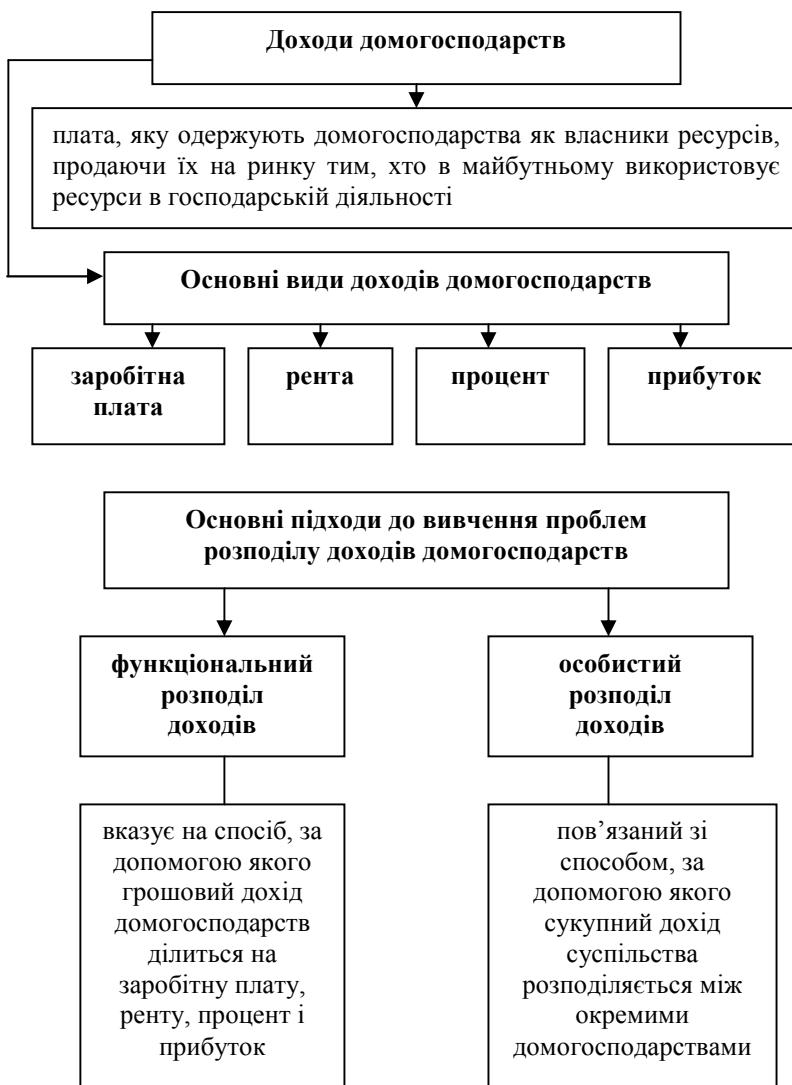
Тема 11

Домогосподарство й підприємство як суб'єкти ринкових відносин

1. Сутність і функції домогосподарств. Доходи й витрати домогосподарств.
2. Фірма та підприємство. Функції й принципи діяльності підприємства.
3. Суть, умови існування, принципи і функції підприємництва. Види і форми підприємництва.
4. Організаційно-правові форми підприємств.

1. Сутність і функції домогосподарств. Доходи й витрати домогосподарств

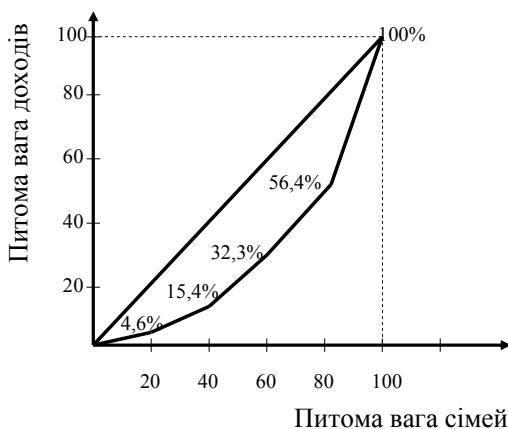
Оцінка способу розподілу доходу

Усі домогосподарства розподіляють на п'ять рівних за чисельністю груп: питома вага кожної з груп становить 20%

Для оцінки нерівності доходів використовують **криву Лоренца**

Припустимо:
найбідніша група одержує близько 4,6% доходів;
друга – 10,8%;
третя – 16,9%;
четверта – 24,1%;
найбагатші отримують 43,6% усіх доходів у суспільстві

Крива Лоренца

Причини нерівномірності розподілу доходів

- здібності окремо взятої людини;
- здобута освіта, види діяльності;
- володіння нерухомістю, засобами виробництва, сільськогосподарськими угіддями тощо;
- становище на ринку;
- трудноці економічного характеру, загальний низький рівень життя основної частини населення;
- щасливий випадок, наявність особистих контактів із членами уряду, сила політичного впливу, дискримінація і ін.

Сукупний дохід домогосподарства – вся сума доходів, які воно отримує в грошовій чи натуральній формі з будь-яких джерел

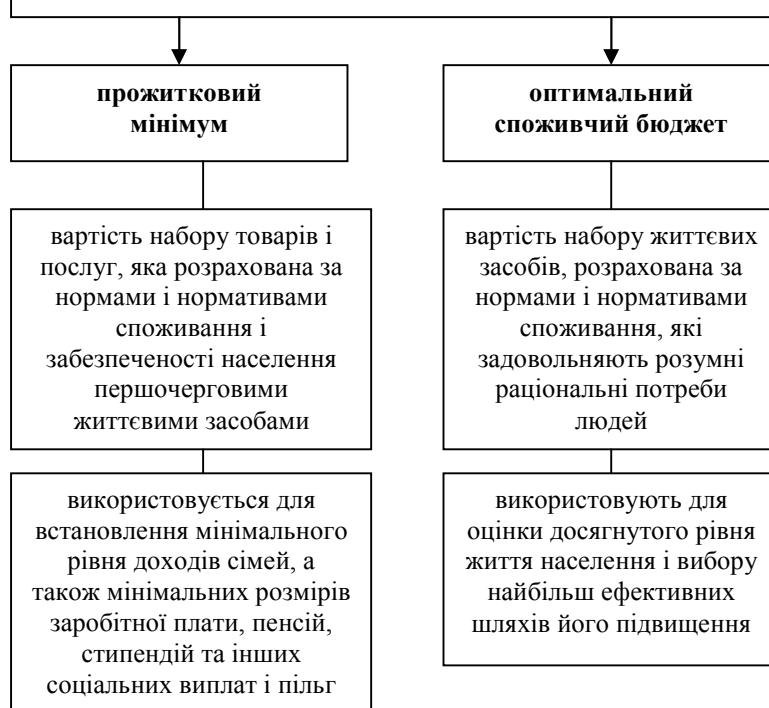
Джерела доходів домогосподарств

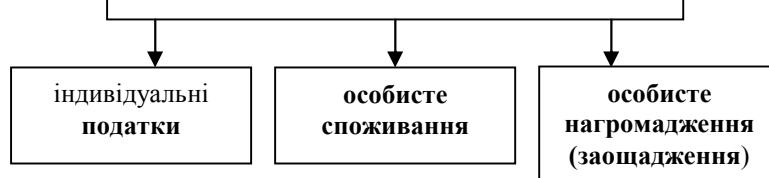
- доходи від продажу виробничих ресурсів;
- **соціальні трансфери** – пенсії, стипендії, соціальні допомоги, субсидії, дотації на путівки до санаторно-курортних установ для дорослих і дітей, на утримання дітей у дошкільних закладах тощо;
- доходи від особистих підсобних господарств, індивідуальної трудової діяльності;
- доходи з інших джерел

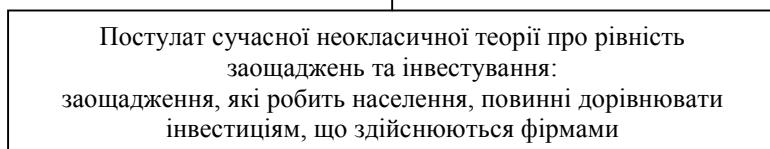
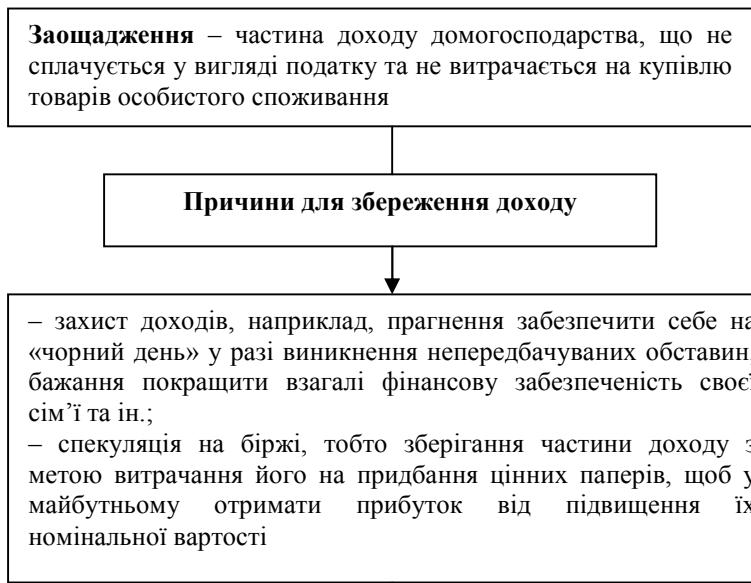
Структура доходів населення за джерелами залежить від структури суспільних відносин країни, рівня розвитку продуктивних сил

Основа розрахунку сукупного доходу домогосподарства

Витрати домогосподарств

2. Фірма та підприємство. Функції й принципи діяльності підприємства

Фірма – організація під певною назвою, яка володіє підприємством і здійснює на ньому господарську діяльність, має юридичну та комерційну самостійність, зареєстрована у відповідності до чинного законодавства

Фірма з **горизонтальною структурою** – фірма, що володіє кількома підприємствами, які виробляють однакову продукцію

Фірма з **вертикальною структурою** – фірма, що володіє кількома підприємствами, кожне з яких здійснює свою стадію, відмінну від інших стадій виробництва

Підприємство – економічна одиниця, в якій поєднуються фактори виробництва для здійснення господарської діяльності з метою отримання прибутку

в умовах адміністративно-командної системи

в умовах ринкової економіки

- існує лише два види підприємств – державні та кооперативні, а вид діяльності, номенклатуру продукції визначають державні органи в особі міністерств і відомств;
- немає чіткої персональної відповідальності за результати діяльності підприємств, банкрутство не допускається;
- ціни на продукцію встановлює держава;
- діяльність підприємств залежить від суб'єктивного фактора

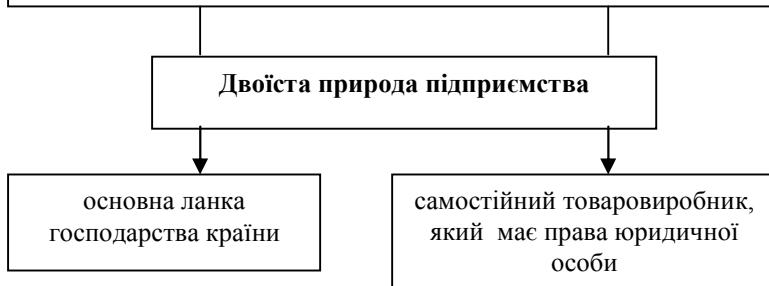
- підприємство самостійно обирає діяльність;
- має високу відповідальність за результати виробництва,
- зацікавлене в ефективному господарюванні;
- бере участь у вільній конкурентній боротьбі, яка є головною рушійною силою, що примушує стежити за досягненнями науково-технічного прогресу, передовою технологією, поліпшувати якість продукції, всебічно задовольняти потреби споживача

Основні ознаки підприємства

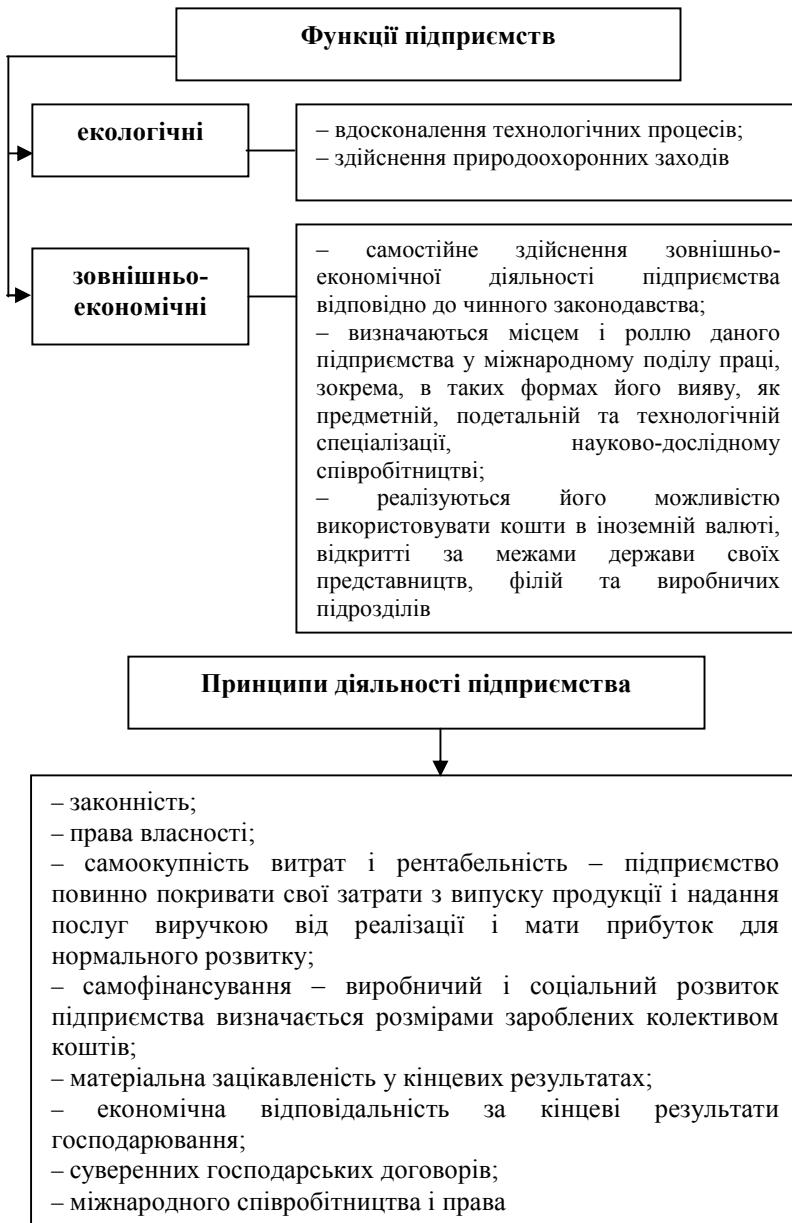
- самостійність у системі господарства країни (має відокремлене майно (власні верстати, устаткування, матеріали), самостійний баланс, розрахунковий рахунок у банку, печатку з назвою підприємства та ідентифікаційним кодом, товарний знак); є юридичною особою;
- закінчений цикл відтворення, тобто вироблена підприємством продукція може в умовах поділу праці набувати форми товару;
- основна маса продукції виробляється не для власного споживання, а для покупців (підприємство – самостійний товаровиробник);
- повинно отримувати прибуток, тобто бути рентабельним;
- у своєму складі не має інших юридичних осіб, але може мати складну внутрішню структуру; всі підрозділи підприємства не є юридичними особами, тобто не мають права самостійно виступати суб'єктами ринкових відносин;
- має свій трудовий колектив з його специфічними інтересами;
- є складовою частиною народногосподарського комплексу, що визначена на основі поділу праці, має свою нішу у народному господарстві, шукає споживачів своєї продукції в умовах конкурентної боротьби;
- має право від свого імені і у власних інтересах звертатись до суду з позовами, добиватись відшкодування збитків

Двоїста природа підприємства

Функції підприємств

Основна форма реалізації принципу **економічної відповідальності** за кінцеві результати господарювання – економічні **санкції**.

Економічні **санкції** – вилучення незаконно здобутих доходів, відшкодування збитків, штрафи, неустойки, пені, зменшення або позбавлення премій.

Види відповідальності

- перед суспільством (виконання держзамовлення, платежі в бюджет, процентів за кредит);
- перед підприємствами (виконання договорів, своєчасна оплата поставок, відшкодування збитків);
- перед робітниками (умови праці, соціальний розвиток колективу, оплата простоїв з вини підприємства)

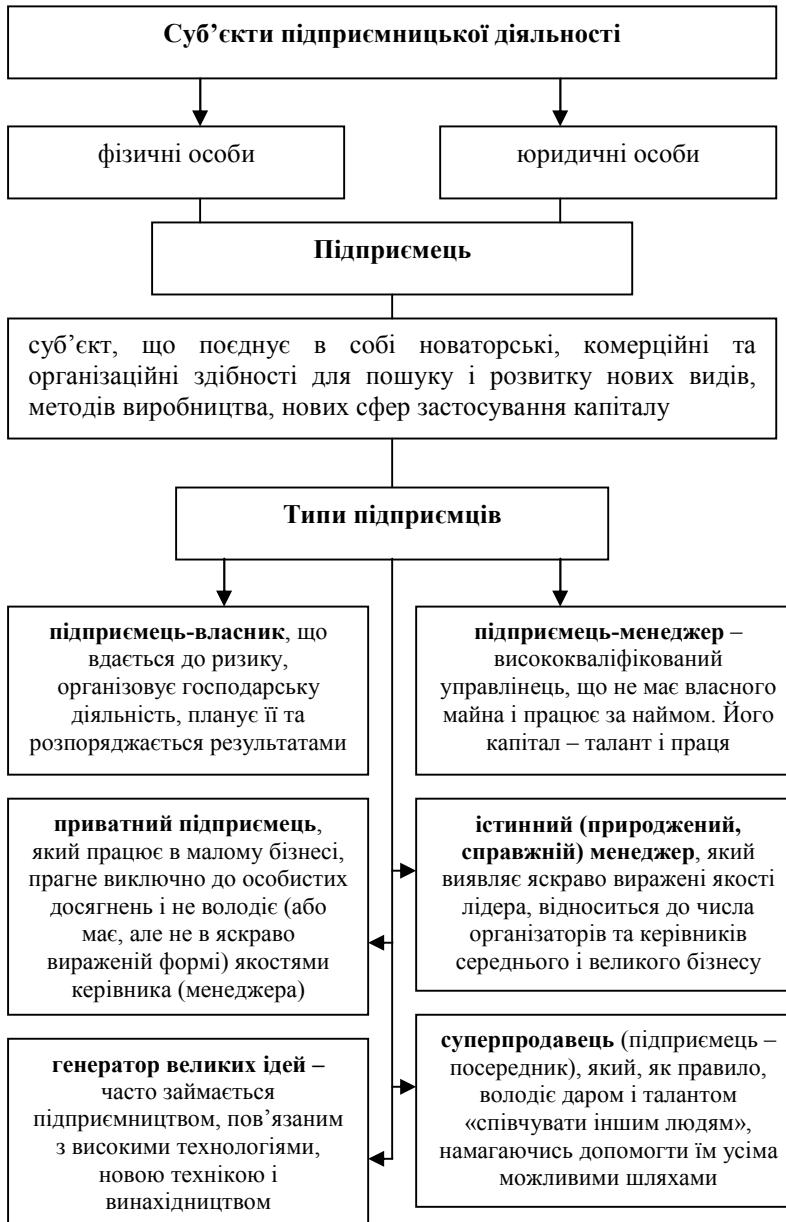
3. Суть, умови існування, принципи і функції підприємництва. Види і форми підприємництва

Підприємництво

самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку

Термін «підприємець»

увів англійський економіст Р.Кантильон (початок XVIII ст.): підприємництво – економічна функція особливого роду, для якої характерний елемент ризику

Риси підприємця за Й.Шумпетером

- виготовлення нового блага або нової якості певного блага;
- освоєння нового ринку збути;
- отримання нового джерела сировини чи напівфабрикатів;
- впровадження нового методу виробництва;
- проведення відповідної реорганізації

Характерні риси підприємця

- лідерські якості, організаторські здібності;
- цілеспрямованість (здатність ясно виражати цілі, мати довгострокове бачення);
- здатність здійснювати вплив на інших, уміння переконувати;
- вміння спілкуватись із людьми, встановлювати ділові і особисті зв'язки з партнерами;
- амбіційність;
- наполегливість у досягненні мети;
- новаторство, оригінальність мислення, схильність до творчості;
- обізнаність, здатність засвоювати нові знання та навички;
- ініціативність;
- гнучкість;
- самостійність;
- уміння ризикувати;
- відповідальність;
- інтуїція;
- прагнення до влади; уміння долати опір;
- впевненість у собі;
- працьовитість;
- стійкість;
- чесність, порядність, дотримання слова, збереження комерційної таємниці

Сучасний підприємець –

високоосвічена людина, яка вміє орієнтуватись у складних ситуаціях, досконало знає виробництво, володіє необхідною інформацією

Передумови підприємництва

Основні принципи підприємницької діяльності в Україні

- вільний вибір видів підприємницької діяльності;
- самостійне формування підприємцем програм діяльності та вибір постачальників і споживачів продукції, що виробляється, і встановлення цін відповідно до законодавства;
- вільне наймання працівників;
- застосування і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, природних та інших видів ресурсів, використання яких не заборонене або не обмежене законодавством;
- комерційний розрахунок та власний комерційний ризик;
- вільне розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом;
- самостійне здійснення зовнішньоекономічної діяльності, використання належної підприємцю частини валютної виручки на свій розсуд

Не можуть займатись підприємницькою діяльністю в Україні

- президент України;
- народні депутати України;
- судді;
- співробітники прокуратури;
- державні службовці;
- інші особи у випадках, передбачених законодавством

Види господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню в Україні

- банківська діяльність;
- професійна діяльність на ринку цінних паперів;
- із надання фінансових послуг;
- зовнішньоекономічна діяльність;
- діяльність у галузі телебачення і радіомовлення;
- діяльність у сфері електроенергетики та використання ядерної енергії;
- діяльність у сфері освіти;
- виробництво і торгівля спиртом етиловим, коньячним і плодовим, алкогольними напоями та тютюновими виробами;
- діяльність у сфері телекомунікацій;
- будівельна діяльність;
- надання послуг із перевезення пасажирів, вантажу повітряним транспортом;
- виготовлення і реалізація медикаментів та хімічних речовин;
- видобуток дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння;
- торгівля пестицидами та агротехнологіями (тільки регуляторами росту рослин);
- транспортування нафти, нафтопродуктів, газу;
- постачання природного газу, газу (метану) вугільних родовищ;
- централізоване водопостачання та водовідведення;
- медична, юридична, ветеринарна практика;
- випуск та проведення лотерей;
- заготівля, переробка, металургійна переробка металобрухту кольорових і чорних металів;
- туроператорська діяльність;
- посередництво у працевлаштуванні на роботу за кордоном;
- проведення землеоціночних робіт та земельних торгов;
- митна брокерська діяльність;
- ін.

Обмеження у здійсненні підприємницької діяльності

виготовлення і реалізація наркотиків, зброї, цінних паперів, грошових знаків – здійснюється тільки певними державними підприємствами

Види підприємництва

Види підприємництва

відповідно до форм власності

державне підприємни- цтво

- базується на загальнодержавній власності і власності адміністративно-територіальних одиниць;
- більш капіталомістке і стабільне, бо володіє фінансовою і організаційною опікою уряду;
- обмежене твердою ціною;
- держава визначає сферу діяльності;
- регламентує обсяги бізнесу

колективне підприємни- цтво

- базується на об'єднанні майна різних власників, засноване на власності трудового колективу підприємства, кооперативу, товариства, громадської та релігійної організації

приватне (індивідуальне) підприємни- цтво

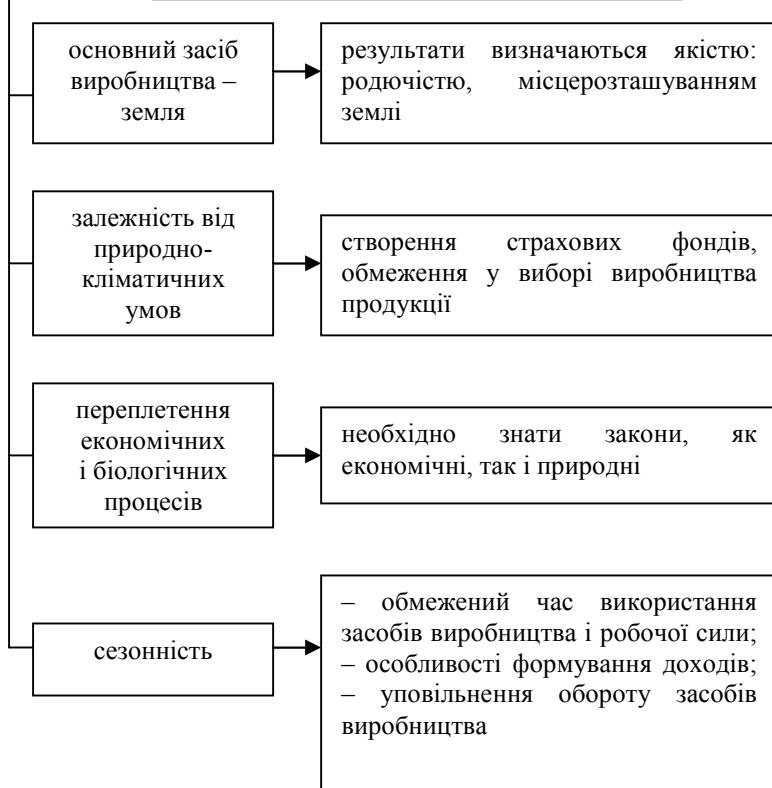
- базується на індивідуальній чи сімейній власності:
  - **індивідуальне** – засноване на особистій власності фізичної особи та виключно на її праці;
  - **сімейне** – засноване на власності та праці громадян – членів однієї сім'ї, які проживають разом;
  - **приватне** – засноване на власності окремого громадянина з правом найму робочої сили

Колективне і приватне підприємництво

- вільні в виборі найбільш прибуткової сфери діяльності;
- не регламентовані в обсягах бізнесу;
- не обмежені твердою ціною

Особливості підприємництва в сільському господарстві

Статус підприємця в Україні набувається за допомогою державної реєстрації в порядку, передбаченому законодавством.

Здійснення підприємницької діяльності без реєстрації забороняється.

При реєстрації кожний суб'єкт підприємницької діяльності вноситься в **Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань і** йому присвоюється ідентифікаційний код.

Здійснення підприємницької діяльності громадянами без створення юридичної особи реєструється як **приватне підприємництво**.

Державна реєстрація отримання статусу підприємця фізичною особою

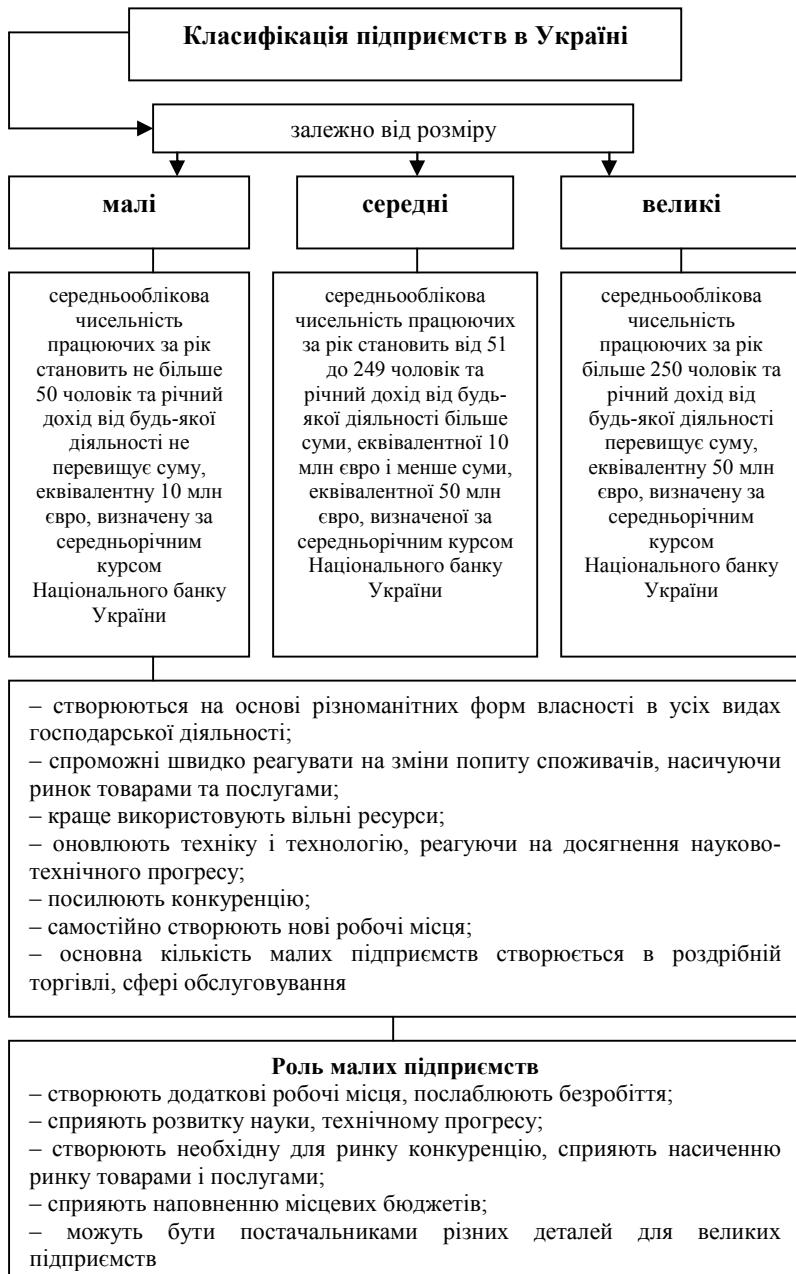
Державному реєстратору необхідно пред'явити:

- паспортний документ;
- реєстраційну картку;
- квитанцію про сплату реєстраційного збору;
- копію облікової картки платника податків;
- нотаріально засвідчену письмову згоду батьків (усиновлювачів) або піклувальника, або органу опіки та піклування, якщо заявником є фізична особа, яка досягла шістнадцяти років і має бажання займатися підприємницькою діяльністю

Підприємницька діяльність, здійснювана зі створенням **юридичної особи** реєструється як **підприємство**.

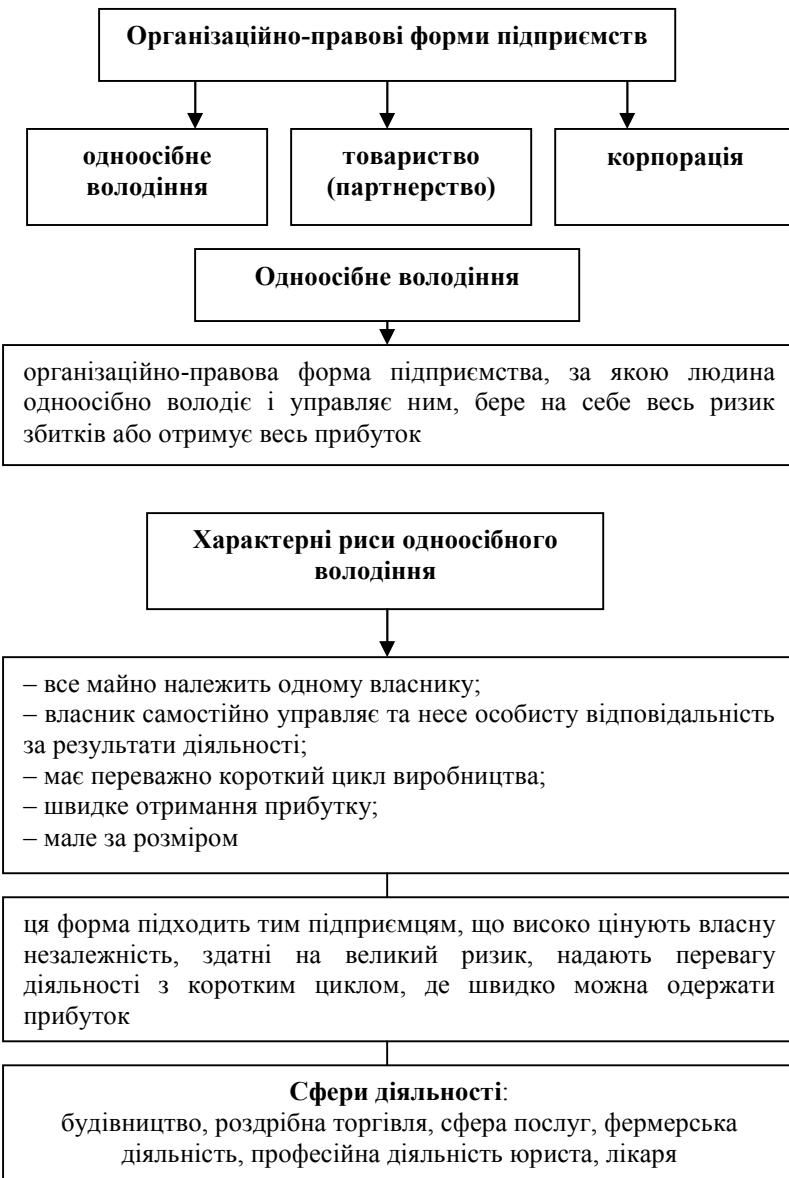

4. Організаційно-правові форми підприємств

Переваги одноосібного володіння

- простота в організації і ліквідації (рішення приймає одна особа);
- невеликі первинні капіталовкладення;
- невеликі витрати на організацію виробництва;
- безпосереднє управління власником;
- свобода дій, гнучкість, власник сам здійснює будь-які зміни, управлінські рішення не треба погоджувати;
- власник отримує весь прибуток;
- зацікавленість у ефективній праці (прибуток належить одній особі, яка використовує його в своїх інтересах);
- прямі контакти з робітниками і клієнтами (невеликі розміри);
- платить податки з доходу один раз (податок з доходів фізичних осіб);
- власник може закрити підприємство, коли це необхідно

Недоліки одноосібного володіння

- повна майнова відповідальність;
- обмежені ресурси, фінансові кошти, а значить, обмежені можливості розширення капіталу (малий прибуток);
- труднощі в одержанні кредиту;
- велика кількість обов'язків і функцій при організації і функціонуванні виробництва;
- бракує компетентності (рішення з виробничих, фінансових, комерційних, технічних питань приймає одна особа, що свідчить про великі фізичні і психологічні навантаження);
- найменш стійкі (банкрутство)

Товариство (партнерство)

підприємство, створене в результаті об'єднання капіталів двох чи більше господарюючих суб'єктів для ведення спільнотої діяльності з метою одержання прибутку (майно поділено на частки)

Характерні риси товариств (партнерств)

- об'єднують фінансові ресурси, вміння вести справу;
- розподіляють прибутки і збитки відповідно домовленості;
- дозволяють залучити додаткові засоби виробництва; здійснювати спеціалізацію в управлінні, що впливає на ефективність виробництва і зменшує загрозу банкрутства

Сфери діяльності:

медицина, юридичні, аудиторські фірми, брокерські контори, служби сфери послуг, сільське господарство, торгівля, громадське харчування

Переваги товариств

- можливість залучити додаткові кошти і нові ідеї, примножується людський фактор, вищі інвестиційні можливості, менший ризик;
- вдосконалюється управління: з'являється спеціалізація, можливість найняття менеджера;
- збитки розподіляються між партнерами;
- податкові пільги (прибуток кожного оподатковується як індивідуальний дохід, не платить подвійний податок);
- порівняно легко організувати;
- невелика кількість державних регуляторів

Недоліки товариств

- необмежена майнова відповідальність кожного з партнерів (не тільки за свої дії, а й за всі невдалі рішення партнерів);
- різні погляди або інтереси партнерів затримують прийняття рішень;
- непорозуміння між партнерами, розходження інтересів ускладнює процес управління;
- невеликий розмір капіталу, обмеження фінансових можливостей;
- обмеження у використанні НТП;
- наявний елемент непередбачуваності – вихід участника

Види товариств (партнерств)

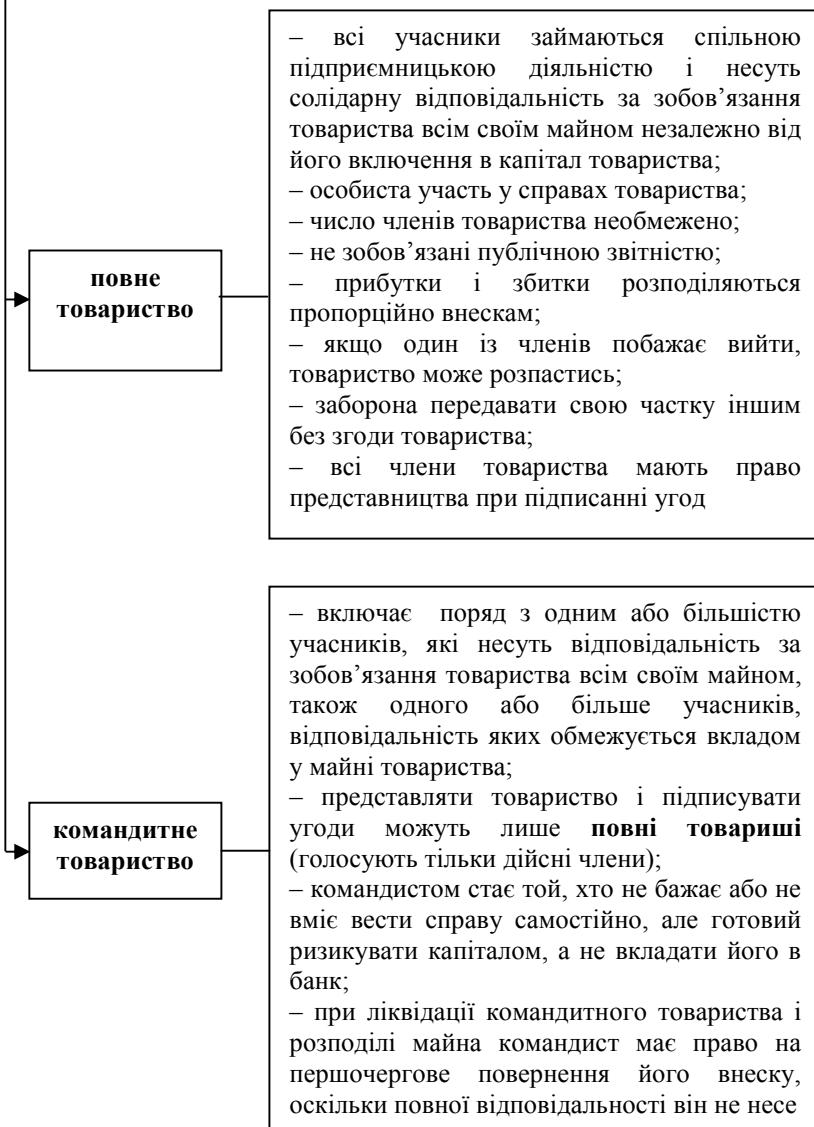
товариство з обмеженою відповідальністю

- статутний фонд розділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, учасники несуть відповідальність у межах вкладів;
- створюється шляхом об'єднання пайових внесків;
- акції не випускаються, дивіденди не нараховуються;
- установчі документи: Статут і установчий договір;
- відповідальність кожного з партнерів обмежена сумою внеску в капітал підприємства;
- не зобов'язані публічною звітністю;
- прибуток розподіляється пропорційно до внесків засновників;
- управлеє справами товариства і підписує угоди один або декілька розпорядників, що можуть і не бути членами товариства

товариство з додатковою відповідальністю

- статутний фонд поділений на частки, визначені установчими документами;
- учасники відповідають за боргами внесками до статутного фонду, а при недостатності цих сум додатково належним їм майном у однаковому для всіх учасників кратному розмірі до внеску кожного учасника;
- граничний розмір відповідальності передбачено установчими документами

Види товариств (партнерств)

Корпорація (акціонерне товариство)

форма організації бізнесу, створена за згодою юридичними особами і громадянами шляхом об'єднання їх внесків для ведення господарської діяльності, де власником виступають акціонери (власники акцій), керівництво здійснюється рішеннями зборів акціонерів та ради директорів, прибуток розподіляється у вигляді дивідендів на акції

Характерні риси корпорації (акціонерного товариства)

- статутний капітал поділено на визначену кількість часток однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями, не може бути меншим ніж 1250 мінімальних заробітних плат;
- основним актом законодавства, який регулює діяльність акціонерних товариств, є Закон «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 р.;
- відповідальність кожного акціонера у межах своєї частки (вартості акцій);
- публікує річний звіт

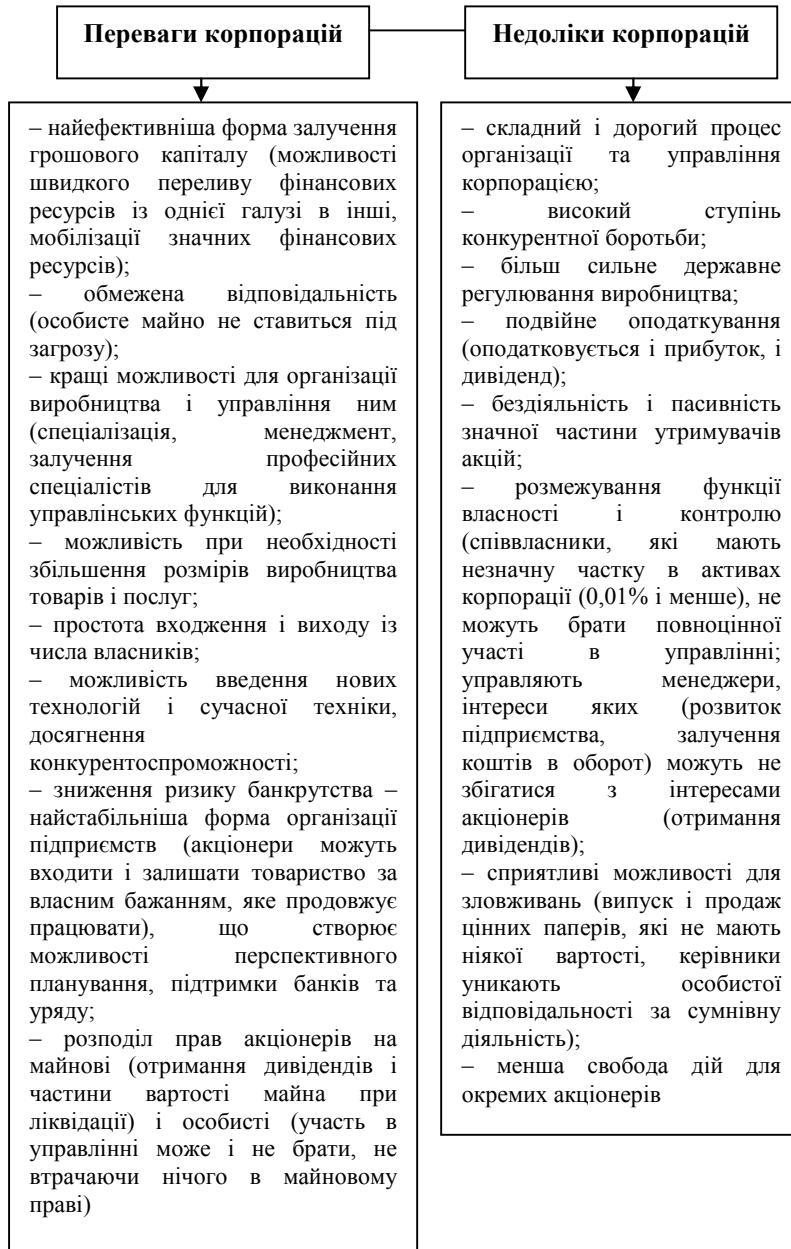
Власні кошти акціонерного товариства

статутний капітал

- формується за рахунок пайових внесків;
- використовується для фінансового забезпечення виробничо-господарської діяльності

резервний капітал

- формується за рахунок тієї частини прибутку, яка не розподіляється між учасниками-акціонерами;
- використовується для виплат (через відсутність прибутку) процентів кредиторам і дивідендів за привілейованими акціями, списання безнадійних боргів і покриття збитків

Види акціонерних товариств

в залежності від здатності акцій товариства вільно обертатися
(тобто змінювати власника без згоди інших акціонерів або
товариства)

Публічні

- акції розповсюджуються шляхом купівлі-продажу на біржах;
- акціонери можуть відчужувати належні ім акції без згоди інших акціонерів та товариства;
- товариство може здійснювати як публічне, так і приватне розміщення акцій;
- при публічному розміщенні акцій акціонери не мають переважного права на придбання акцій, що додатково розміщаються товариством;
- товариство зобов'язане пройти процедуру лістингу та залишатися у біржовому реєстрі принаймні на одній фондовій біржі, на якій здійснюється укладання договорів купівлі-продажу акцій товариства;
- річна фінансова звітність товариства підлягає обов'язковій перевірці незалежним аудитором, а також оприлюдненню (разом із аудиторським висновком)

Приватні

- товариство може здійснювати тільки приватне розміщення акцій;
- акціонер товариства завжди має переважне право на придбання акцій додаткової емісії;
- акції не можуть купуватися та/або продаватися на фондовій біржі, за винятком продажу шляхом проведення на біржі аукціону;
- товариство не зобов'язане розкривати свою фінансову звітність на фондовому ринку, хоча зобов'язане оприлюднювати фінансову звітність у Державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, як і будь-яка інша юридична особа, зареєстрована в Україні

Державне комерційне підприємство

- суб’єкт підприємницької діяльності, який діє на основі статуту або модельного статуту і несе відповідальність за наслідки своєї діяльності усім належним йому на праві господарського відання майном;
- статутний капітал утворюється уповноваженим органом, до сфери управління якого воно належить;
- зобов’язане приймати та виконувати доведені до нього в установленому законодавством порядку державні замовлення, враховувати їх при формуванні виробничої програми, визначені перспектив свого економічного і соціального розвитку та виборі контрагентів, а також складати і виконувати річний та з поквартальною розбивкою фінансовий план на кожен наступний рік;
- не має права безоплатно передавати належне йому майно іншим юридичним особам чи громадянам, крім випадків, передбачених законом. Відчужувати майнові об’єкти, що належать до основних фондів, має право лише за попередньою згодою органу, до сфери управління якого воно належить, і лише на конкурентних засадах, якщо інше не встановлено законом. Розпоряджатися в інший спосіб майном, що належить до основних фондів, має право лише у межах повноважень та у спосіб, що передбачені законами

Казенне підприємство

- створюється за рішенням Кабінету Міністрів України, у якому визначаються обсяг і характер основної діяльності підприємства, а також орган, до сфери управління якого входить підприємство, що створюється;
- майно казенного підприємства закріплюється за ним на праві оперативного управління;
- створюється у галузях народного господарства, в яких: законом дозволено здійснення господарської діяльності лише державним підприємствам; заборонено приватизацію; основним (понад 50%) споживачем продукції (робіт, послуг) виступає держава; за умовами господарювання неможлива вільна конкуренція товаровиробників чи споживачів; переважаючим (понад 50%) є виробництво суспільно необхідної продукції (робіт, послуг), яке за своїми умовами і характером потреб, що ним задовольняються, як правило, не може бути рентабельним

Комунальне унітарне підприємство

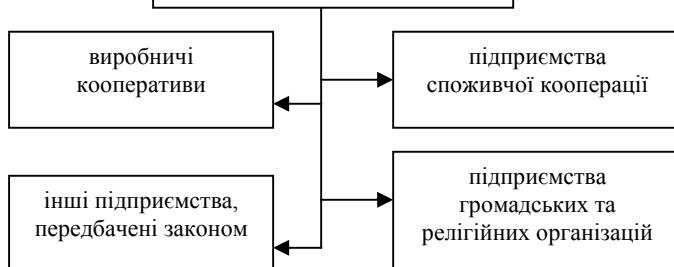
- утворюється компетентним органом місцевого самоврядування в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини комунальної власності і входить до сфери його управління;
- орган, до сфери управління якого входить комунальне унітарне підприємство, є представником власника – відповідної територіальної громади і виконує його функції у межах, визначених законодавством;
- майно комунального унітарного підприємства перебуває у комунальній власності і закріплюється за таким підприємством на праві господарського відання (комунальне комерційне підприємство) або на праві оперативного управління (комунальне некомерційне підприємство);
- статутний капітал комунального унітарного підприємства утворюється органом, до сфери управління якого воно належить. Розмір статутного капіталу комунального унітарного підприємства визначається відповідною місцевою радою

Підприємство колективної власності

корпоративне або унітарне підприємство, що діє на основі колективної власності засновника (засновників)

Види підприємств колективної власності

Кооператив

- добровільне об'єднання громадян з метою спільноговирішення ними економічних, соціально-побутових та інших питань;
- може створюватись у різних галузях

Переваги кооперативів

- простота утворення, входу і виходу учасників;
- рівноправність членів у розв'язанні питань, незалежно від майнового внеску;
- розподіл доходів на принципах трудової участі кожного та його паю;
- висока мотивація;
- для створення не треба дозвіл

Недоліки кооперативів

- більше обмежені у економічній свободі, ніж одноосібні;
- суперечності між учасниками

Види кооперативів

виробничі

закупівельні

будівельні

кредитні

споживчі
(житлові, садово-
городні, гаражні)

збутові

змішані

Виробничий кооператив

- добровільне об'єднання громадян на засадах членства з метою спільноВиробничої або іншої господарської діяльності, що базується на їх особистій трудовій участі та об'єднанні майнових пайових внесків, участі в управлінні підприємством та розподілі доходу між членами кооперативу відповідно до їх участі у його діяльності;
- можуть здійснювати виробничу, переробну, заготівельно-збутову, постачальницьку, сервісну і будь-яку іншу підприємницьку діяльність, не заборонену законом

Принципи діяльності виробничих кооперативів

- добровільність членства громадян у кооперативі та вільний вихід з нього;
- особиста трудова участь членів кооперативу у діяльності підприємства;
- відкритість і доступність членства для тих, хто визнає статут кооперативу, бажає брати участь у його діяльності на умовах, встановлених статутом кооперативу;
- демократичний характер управління кооперативом, рівні права членів кооперативу при прийнятті рішень;
- розподіл доходу між членами кооперативу відповідно до їх трудової та майнової участі в діяльності кооперативу;
- контроль членів кооперативу за його роботою в порядку, визначеному статутом

- засновниками (членами) виробничого кооперативу можуть бути громадяни, іноземці та особи без громадянства;
- чисельність членів виробничого кооперативу не може бути меншою, ніж три особи;
- рішення про створення виробничого кооперативу приймається його установчими зборами;
- вищим органом управління виробничого кооперативу є загальні збори членів кооперативу. До органів управління кооперативу належать управління (голова) кооперативу та ревізійна комісія (ревізор) кооперативу

Приватне підприємство

- підприємство, що діє на основі приватної власності одного або кількох громадян, іноземців, осіб без громадянства та його (іх) праці чи з використанням найманої праці;
- підприємство, що діє на основі приватної власності суб'єкта господарювання – юридичної особи

Орендне підприємство

- господарська одиниця, яка самостійно здійснює підприємницьку та іншу діяльність на основі строкового платного володіння і користування майном, переданим в оренду орендареві за договором;
- в основі діяльності лежить орендний договір, в якому закріплюється вся система взаємовідносин сторін, чітко формулюються взаємні обов'язки, права і відповідальність;
- при створенні орендного підприємства засновником стає трудовий колектив, який реєструється як організація орендарів – самостійна юридична особа

Умови договору оренди

- об'єкти оренди (склад і вартість майна);
- термін, на який укладається договір;
- орендна плата – фіксована величина на певний період;
- порядок використання амортизаційних відрахувань;
- відновлення орендованого майна та умови його повернення;
- виконання зобов'язань

Фермерське господарство

- є формою підприємництва громадян з метою виробництва, переробки та реалізації товарної сільськогосподарської продукції;
- членами фермерського господарства не можуть бути особи, які працюють у ньому за трудовим договором (контрактом, угодою)

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Що таке домашнє господарство? Які функції виконують домашній господарства?
2. Назвіть основні статті доходів і витрат пересічної української родини.
3. Як формується дохід домашніх господарств і від чого залежить його величина?
4. Які фактори впливають на вибір домашнього господарства при витраті коштів?
5. Куди може інвестувати кошти домашнє господарство, щоб у майбутньому отримувати додаткові доходи?
6. Як, на вашу думку, зміниться структура витрат домашнього господарства при збільшенні загального доходу?
7. Які чинники спонукають домогосподарства здійснювати заощадження?
8. Чому держава повинна сприяти зміцненню домашніх господарств?
9. Як ви розумієте суть підприємства? У чому полягає зв'язок між підприємством і фірмою?
10. Назвіть ознаки та основні функції підприємства.
11. Охарактеризуйте поняття «підприємництво» та його функцій.
12. Які умови необхідні для здійснення підприємницької діяльності?
13. Які існують принципи здійснення підприємницької діяльності?
14. Назвіть головні види підприємницької діяльності.
15. Який зв'язок існує між підприємництвом і підприємством?
16. Чи можна ототожнювати поняття «власник» і «підприємець»?
17. Від чого залежать підприємницькі здібності?
18. Якими якостями повинен володіти підприємець? Чи кожний може бути підприємцем?
19. У чому ви бачите привабливість підприємницької діяльності, або, навпаки, її неприйнятні для вас особливості?
20. Чи можливе підприємництво в умовах командно-адміністративної системи?
21. Чи існують обмеження підприємницької діяльності в умовах ринкової економіки?
22. Що слід розуміти під підприємницькою етикою?
23. Назвіть види підприємств за формами власності.
24. Які ви знаєте організаційно-правові форми підприємств?

25. У чому полягають особливості товариств як форми підприємств?

26. Дайте характеристику видів господарських товариств (партнерств).

27. Для чого потрібно розвивати малий бізнес? Які переваги та недоліки малих підприємств?

28. Що таке венчурне підприємство?

29. Як ви розумієте франчайзинг?

ТЕМИ ЕСЕ ТА РЕФЕРАТИВНИХ ВИСТУПІВ

1. Корпорація – хитромудрий винахід для отримання особистого прибутку без особистої відповідальності (А.Бірс, письменник).

2. Гроші для бізнесу – те ж саме, що вода для рослин (Г.Менк'ю).

3. Бізнес – це захоплююча гра, в якій поєднуються максимум азарту при мінімумі правил (Білл Гейтс).

4. Підприємець – революціонер в економіці. Прибуток для нього – лише символ успіху. Головне – вступити на незвіданий шлях там, де закінчується звичний порядок (Й.Шумпетер).

5. Прибуток – понад усе, але гідність вище прибутку (Девіз Нижньоновгородського ярмарку).

6. Як вижити малому та середньому бізнесу у боротьбі з монополіями та недобросовісними чиновниками?

7. Як вирішити ключову проблему української економіки: ліквідувати монополії, але зберегти великий бізнес?

8. Основні проблеми розвитку підприємництва в Україні.

9. Етика і мораль підприємництва.

10. Сучасні реалії розвитку малого бізнесу в Україні.

11. Особливості підприємництва в сільському господарстві.

12. Франчайзинг як форма організації підприємницької діяльності.

13. Аграрна реформа в незалежній Україні.

14. Проблеми діяльності фермерських господарств в Україні.

ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ

1. До функцій підприємництва не належать:

- а) організація виробництва;
- б) розробка статуту підприємства та формування господарського законодавства;
- в) ресурсне забезпечення;
- г) творчість;

д) правильні всі відповіді.

2. Для підприємницької діяльності не характерні:

- а) ризик;
- б) новаторство;
- в) економічна самостійність;
- г) всі відповіді неправильні;
- д) всі відповіді правильні.

3. Кого з перелічених суб'єктів не можна вважати підприємцем?

- а) власника облігацій державної позики;
- б) фермера;
- в) власника простих акцій;
- г) власника кафе;
- д) правильна відповідь відсутня.

4. Яке з положень характеризує поняття самофінансування?

- а) із отриманого прибутку підприємство розраховується з бюджетом;
- б) підприємство покриває свої затрати з випуску продукції і отримує прибуток;
- в) розвиток підприємства забезпечується за рахунок зароблених коштів;
- г) правильна відповідь не названа.

5. Діяльності одноосібного підприємства в умовах ринку не властиві такі особливості:

- а) використання значної суми залучених ресурсів;
- б) повна відповідальність за результати своєї діяльності;
- в) самостійність здійснення господарської діяльності;
- г) правильна відповідь відсутня;
- д) всі відповіді правильні.

6. Будь-якому акціонерові гарантовані:

- а) функції співвласника підприємства;
- б) право вирішального голосу;
- в) одержання дивідендів;
- г) правильна відповідь відсутня.

7. Товариство з обмеженою відповідальністю передбачає:

- а) відповідальність у межах вкладу;

- б) додаткові обмеження на використання прибутку у соціальних цілях;
- в) суворо обмежену кількість його членів;
- г) всі відповіді правильні.

8. Що спільного між акціонерним товариством і товариством з обмеженою відповідальністю?

- а) капітал товариства представлений у вигляді акцій;
- б) при виході з товариства одного із учасників воно перестає існувати;
- в) учасники відповідають за зобов'язаннями товариства тільки своїми вкладами до статутного капіталу;
- г) частина членів товариства несе повну відповідальність, а частина – обмежену;
- д) правильна відповідь відсутня.

9. Яке з положень відрізняє акціонерне товариство від товариства з обмеженою відповідальністю?

- а) майновий ризик акціонерів обмежений лише тими коштами, які вони внесли для вступу в акціонерне товариство;
- б) акціонерне товариство відповідає за своїми зобов'язаннями власним капіталом;
- в) капітал акціонерного товариства представлений у вигляді акцій;
- г) правильна відповідь не названа.

10. Члени-вкладники у командитному товаристві мають:

- а) повний голос;
- б) обмежену відповідальність;
- в) необмежену відповідальність;
- г) правильна відповідь відсутня.

Тема 12

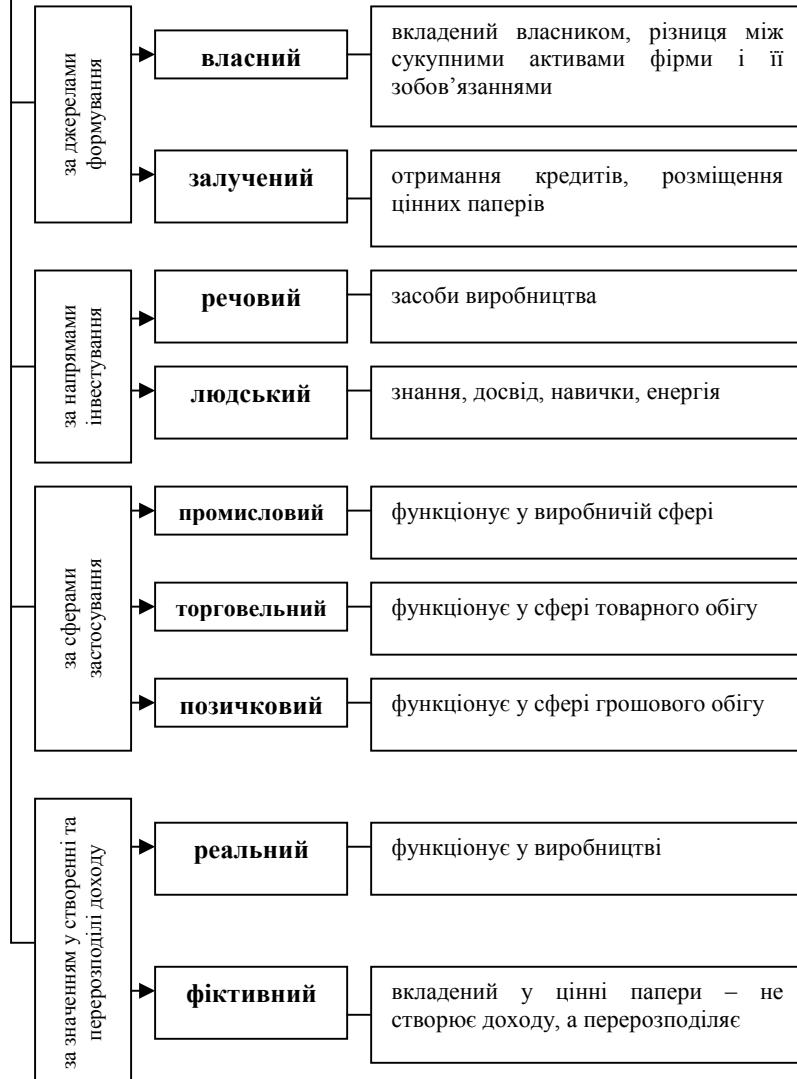
Основи господарської діяльності підприємства

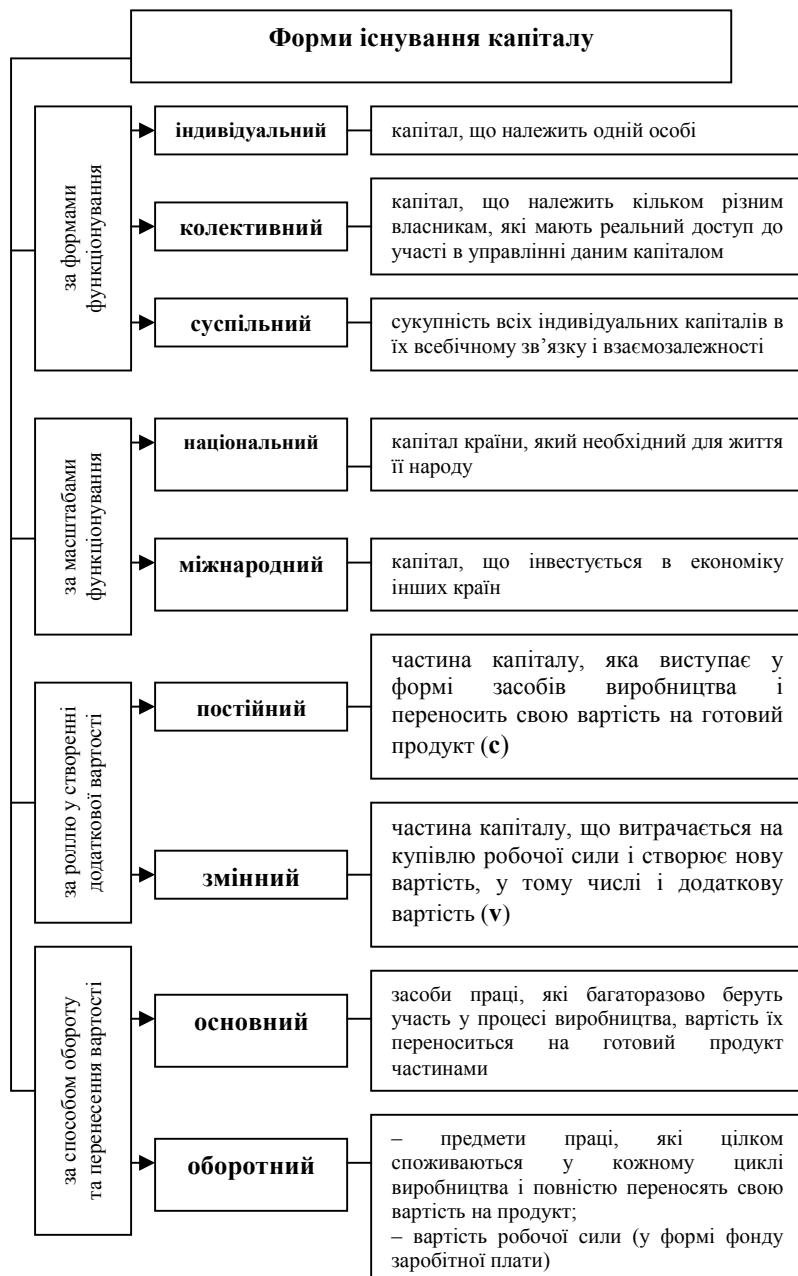
1. Капітал підприємства, його кругооборот і оборот.
2. Витрати підприємства та їх види.
3. Собівартість продукції і шляхи її зниження.

1. Капітал підприємства, його кругооборот і оборот

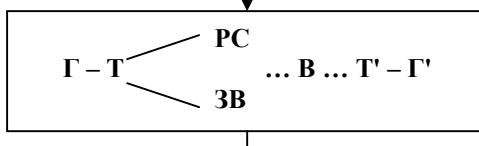

Форми існування капіталу

Формула руху капіталу

Загальна формула капіталу у скороченому вигляді:
 $G - T - G'$

Загальна сума авансованого капіталу

$$K=c+v$$

Вартість готової продукції: $W = c + (v + m)$,
де c – перенесена вартість; $v + m$ – заново створена вартість

Додаткова вартість (m) –

вартість, створена працівниками понад вартості робочої сили і
безкоштовно привласнена власником

Норма додаткової вартості:

$$m' = \frac{m}{v} 100\%$$

Властивості товару робоча сила

Вартість товару робоча сила
визначається ціною всіх тих матеріальних
і духовних благ, які необхідні для
нормального відтворення робочої сили і
робітника як особистості, а також
утримання його сім'ї

**Споживна вартість
товару робоча
сила**
полягає в її здатності
виробляти додаткову
вартість

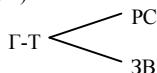
Кругооборот капіталу

рух капіталу, у процесі якого він проходить три стадії, набирає три форми – грошову, продуктивну і товарну – й у кожній з них виконує відповідну функцію, повертаючись на заключному етапі до своєї первісної форми

Стадії і форми кругообороту капіталу

I – стадія обігу

перетворення грошового капіталу на продуктивний, тобто на засоби виробництва і виробничий персонал (купівля засобів виробництва і наймання робочої сили)

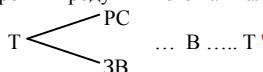

Капітал із грошової форми переходить в продуктивну.

Функція грошового капіталу – забезпечення поєднання засобів виробництва і робочої сили

II – стадія виробництва

перетворення продуктивного капіталу на готову продукцію, товарний капітал

Капітал функціонує у продуктивній формі. Створюється нова вартість, надлишок вартості над вартістю факторів виробництва.

Функція продуктивного капіталу – створення споживчих вартостей і додаткової вартості

III – стадія обігу

перетворення товару на гроші

$T' - G'$

Капітал набуває форми товару.

Функція товарного капіталу – перетворення товарів на гроші (реалізація товарів)

Грошова, продуктивна та товарна частини капіталу є не самостійними, а функціональними формами капіталу.

Капітал постійно і одночасно перебуває у всіх трьох формах.

Оборот капіталу

кругооборот капіталу як періодично повторювальний процес, а не окремий акт

час обороту капіталу

час від моменту авансування капіталу у грошовій формі до моменту повернення його у тій же формі

час виробництва

час, протягом якого капітал перебуває у сфері виробництва

час обігу

час, протягом якого капітал перебуває у сфері обігу

швидкість обороту капіталу

число обертів за рік:

$$a) n = \frac{O}{o},$$

де О – 12 місяців, о – тривалість одного обороту

$$b) n = \frac{\text{річний оборот капіталу}}{\text{величина капіталу}}$$

Швидкість обороту капіталу залежить від його структури

Час виробництва

- **робочий період** – час безпосередньої дії людини на предмети праці з допомогою засобів праці
- **час**, протягом якого предмети праці зазнають дії сил природи, фізичних, хімічних, біологічних процесів
- **час перебування** у формі **виробничих запасів**, необхідний для безперешкодного перебігу виробництва
- **час перерв** у роботі з різних причин (вихідні, простої, страйки, ремонт)

Шляхи скорочення часу виробництва

- зростання продуктивності праці на основі НТП та поліпшення організації виробництва;
- зростання інтенсивності праці;
- прискорення фізико-хімічних і біологічних процесів на основі застосування досягнень науки і техніки (ферментів, каталізаторів, стимуляторів);
- забезпечення нормального постачання запасів (палива, матеріалів, запчастин);
- зростання коефіцієнта змінності;
- ліквідація втрат робочого часу

Час обігу

час купівлі

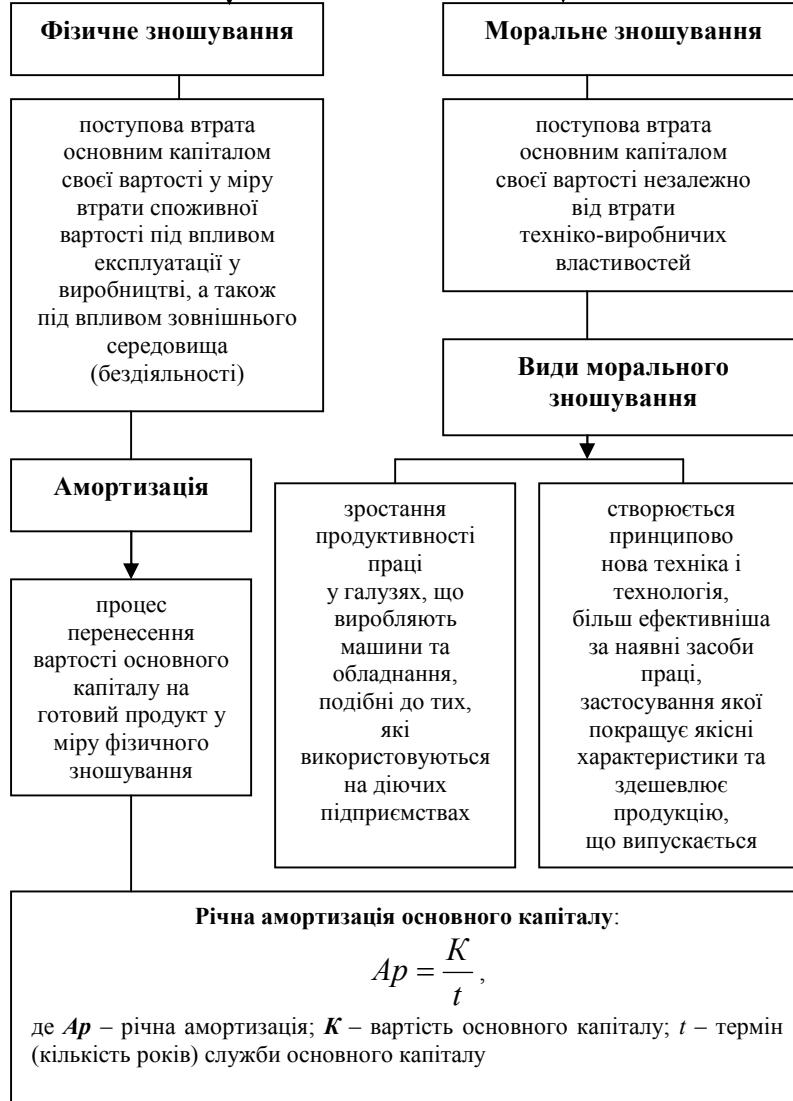
час продажу

Шляхи скорочення часу обігу

- раціоналізація господарських зв'язків;
- поліпшення роботи транспорту;
- перспективне вивчення попиту;
- використання прогресивних форм розрахунків;
- скорочення часу надходження готової продукції на склад;
- механізація відвантаження, розвантаження продукції;
- поліпшення організації торгівлі (реклама, кредит)

Форми зношування основного капіталу

Норма амортизації

- виражене у відсотках відношення річної суми амортизації до вартості елементів основного капіталу

$$A' = \frac{A}{K} \cdot 100\%,$$

де A' – норма амортизації;

A – сума амортизаційних відрахувань за рік;

K – вартість авансованого основного капіталу;

- показує, за скільки років вартість основного виробничого капіталу повинна бути повністю відшкодована

Амортизаційні відрахування –

щорічне списання частини вартості основного капіталу

Амортизаційний фонд

утворюється шляхом повернення перенесеної вартості в грошовій формі після продажу товарів і використовується для заміщення зношеного капіталу (на ремонт, відновлення)

Суть прискореної амортизації

полягає в тому, що підприємцю дозволяється списувати вартість устаткування за такими ставками, які перевищують норму рівномірних відрахувань

Невиробничий капітал підприємства –

капітал, необхідний для обслуговування особистих, культурно-побутових потреб населення:

- житловий фонд;
- будови і споруди культурно-побутового і медичного призначення;
- дитячі садки тощо

2. Витрати підприємства та їх види

Загальні (сукупні, валові) витрати: $TC=FC+VC$.

Середні витрати: $ATC= TC/Q$.

Границі витрати – додаткові витрати на виробництво кожної додаткової одиниці продукції в порівнянні з даним обсягом продукції:

$$MC=\Delta TC/\Delta Q$$

3. Собівартість продукції і шляхи її зниження

Собівартість продукції

- витрати виробництва в грошовій формі на одиницю продукції;
- сукупні витрати, поділені на кількість створеної продукції (за термінологією західних економістів – **середні витрати**)

Структура собівартості продукції

- сировина і основні матеріали;
- допоміжні матеріали;
- паливо і електроенергія;
- амортизація основного капіталу;
- заробітна плата;
- соціальне страхування;
- інші затрати (проценти за кредит, платежі за обов'язкове страхування майна, витрати на відрядження, плата за пожежну і сторожову охорону, витрати з браку)

Структура собівартості відображає рівень технічної озброєності галузі

Види собівартості продукції

- **розрахункова** відображає затрати, що очікуються у періоді, на який розробляється виробнича програма (передбачувані)
- **фактична** відображає дійсний рівень затрат, що склався за підсумковий період
- **виробнича** включає всі витрати на виробництво продукції, без позавиробничих витрат
- **комерційна (повна)** включає всі витрати, зв'язані з виробництвом і реалізацією продукції, послуг, позавиробничі витрати (на тару, пакування, доставку продукції)
- **індивідуальна** включає витрати кожного конкретного підприємства на виробництво конкретного товару
- **супспільна** узагальнена, усереднена індивідуальна собівартість для даного виробу на різних підприємствах, яка визнана споживачами на ринку (супспільством) як прийнятна для них. Становить основу ринкової ціни товарів

Шляхи зниження собівартості

- зростання продуктивності праці у галузях, де створюються предмети праці і засоби праці, що здешевлює їх;
- підвищення якості засобів праці, що дає змогу знизити затрати на підтримання їх у належному робочому стані (знизити затрати на ремонт);
- впровадження принципово нової техніки і технології (безвідходної);
- раціоналізація використання засобів виробництва, економія сировини, матеріалів, використання відходів, ліквідація браку;
- вдосконалення організації праці (зниження витрат на управління);
- конкуренція, свобода підприємницької діяльності, дія ринкових механізмів (переведення економіки на комерційні засади);
- вдосконалення економічних стимулів

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. У чому полягає різниця між звичайними грошима і грошима як капіталом?
2. Що таке капітал?
3. Який зміст має загальна формула капіталу?
4. Яку роль у виробництві відіграють змінний і постійний капітал?
5. У чому полягають особливості товару робоча сила? Чим визначається вартість товару робоча сила?
6. Як ви розумієте додаткову вартість?
7. Що виражає норма додаткової вартості?
8. Що являє собою кругооборот капіталу? Які стадії проходить капітал у процесі кругообороту?
9. Яких форм набуває капітал у процесі кругообороту? Розкрийте їх сутність.
10. Чому виробничий капітал повинен перебувати одночасно в трьох формах: грошовій, продуктивній, товарній?
11. Що являє собою оборот капіталу? У чому полягає зв'язок кругообороту і обороту капіталу?
12. Які структурні складові часу обороту капіталу?
13. Чи можна ототожнювати поняття «час виробництва» і «робочий період»?
14. Що лежить в основі поділу капіталу на основний і оборотний, постійний і змінний? У чому цей поділ не збігається?
15. У чому полягає відмінність обороту основного і оборотного капіталу
16. У чому полягає фізичне і моральне зношування основного капіталу?
17. Що таке амортизація основного капіталу? Що розуміють під нормою амортизації?
18. Чому в оборотний капітал включається вартість робочої сили?
19. У чому полягає зміст категорії «витрати виробництва»?
20. У чому полягає відмінність неокласичної теорії витрат виробництва від марксистської?
21. Як співвідносяться поняття «вартість продукції» і «собівартість продукції»?
22. Які види витрат виділяє неокласична теорія?
23. У чому полягає сутність постійних та змінних витрат виробництва?
24. Яка різниця між зовнішніми і внутрішніми витратами?
25. Як визначаються загальні витрати?

ТЕМИ ЕСЕ ТА РЕФЕРАТИВНИХ ВИСТУПІВ

1. Первісне нагромадження капіталу і його особливості в Україні.
2. Робоча сила як товар.
3. Капітал як економічна категорія.
4. Основний капітал і його роль в діяльності підприємства.
5. Вплив науково-технічного прогресу на прискорення обороту капіталу.
6. Оборотний капітал і його роль в діяльності підприємства.
7. Класична теорія витрат виробництва та її значення.

ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ

1. Капітал підприємця:

- a) повинен бути його власністю;
- б) не повинен бути його власністю;
- в) може не бути його власністю;
- г) правильна відповідь відсутня

2. Вартість товару робоча сила визначається:

- a) вартістю засобів існування робітників;
- б) вартістю продукції, виробленої робітником;
- в) величиною заробітної плати;
- г) продуктивністю та інтенсивністю праці.

3. Яку роль у процесі виробництва відіграє постійний капітал?

- a) створює нову вартість;
- б) витрачається на купівлю робочої сили;
- в) переносить свою вартість на готовий продукт.

4. Яку роль у процесі виробництва відіграє змінний капітал?

- a) створює додаткову вартість;
- б) витрачається на купівлю засобів виробництва;
- в) переносить свою вартість на готовий продукт;
- г) всі відповіді правильні.

5. Яке з положень розкриває відмінність між постійним і основним капіталом?

- a) постійний капітал – це засоби праці, а основний – предмети праці;
- б) постійний капітал – це засоби виробництва, а основний – предмети праці;

- в) постійний капітал – це засоби виробництва, а основний – засоби праці.

6. Яке з положень розкриває відмінність між змінним і оборотним капіталом?

- а) змінний капітал включає вартість робочої сили і предметів праці, а оборотний – лише робочої сили;
- б) змінний капітал включає лише вартість робочої сили, а оборотний – робочої сили і предметів праці;
- в) змінний капітал включає лише вартість робочої сили, а оборотний – лише предметів праці.

7. Фізичне зношування основного капіталу – це:

- а) втрата засобами праці вартості за рахунок створення аналогічних, але більш дешевих машин;
- б) втрата засобами праці своєї вартості за рахунок випуску більш продуктивних машин;
- в) втрата засобами праці своєї споживної вартості.

8. Поняття змінних і постійних витрат мають місце тільки:

- а) у короткому періоді;
- б) у довгостроковому періоді;
- в) для фірми-монополіста;
- г) для ринку досконалої конкуренції.

9. Постійні витрати підприємства – це:

- а) витрати, які несе фірма навіть у тому випадку, коли продукція не виробляється;
- б) мінімальні витрати виробництва будь-якого об'єму продукції при найбільш сприятливих умовах виробництва;
- в) затрати на ресурси за цінами, що діяли на момент їх придбання.

10. Яке з наведених визначень характеризує собівартість?

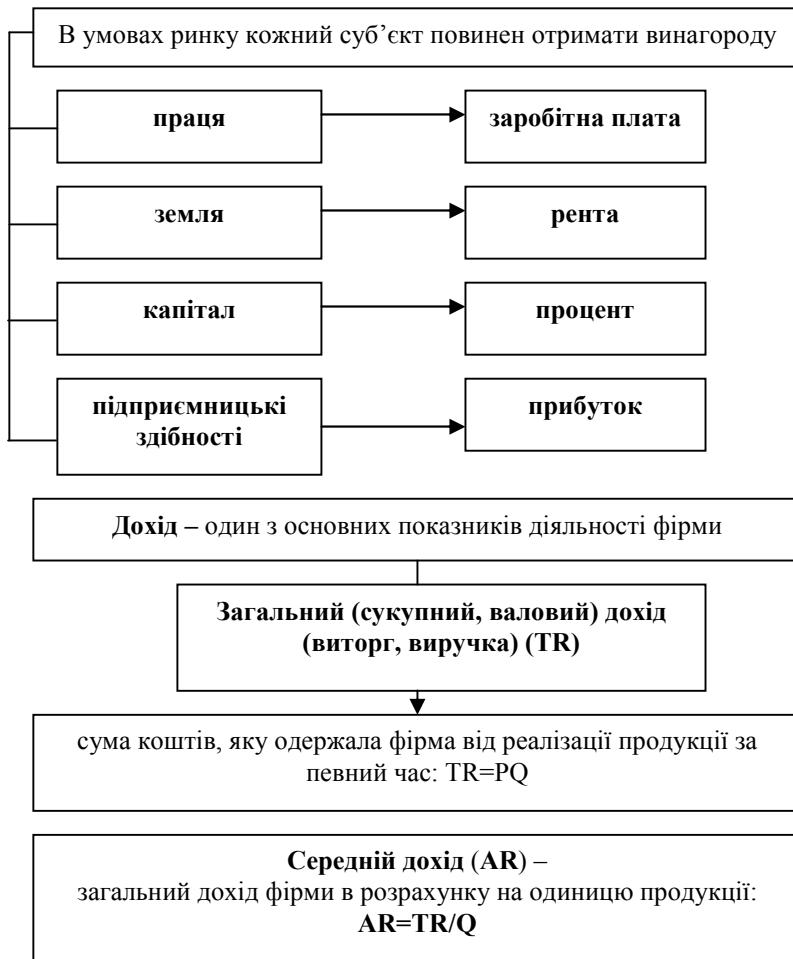
- а) виражає вартість спожитих засобів виробництва і необхідного продукту;
- б) знаходить грошовий вираз у ціні товару;
- в) визначається суспільними затратами праці.

Тема 13

Доходи від використання факторів виробництва

1. Прибуток підприємства та його розподіл.
2. Суть і фактори позичкового процента.
3. Земельна рента та її види. Ціна землі.
4. Суть та форми заробітної плати.

1. Прибуток підприємства та його розподіл

Прибуток

зростання, збільшення, приріст, тобто приріст до первісної суми капіталу (спостерігається, коли товари не тільки виготовлені, а й продані). Тому прибуток напряму зв'язаний з успіхами в комерційній діяльності (Даль)

вирахування із продукту праці робітника (А.Сміт, Д.Рікардо)

перетворена форма додаткової вартості, породжена найманою працею (К.Маркс)

Концепції прибутку

Марксистська

прибуток (Π) – реалізована частина вартості додаткового продукту ($D\Pi$);
 $D\Pi$ не завжди дорівнює Π

Західних економістів

компромісне поєднання різних варіантів

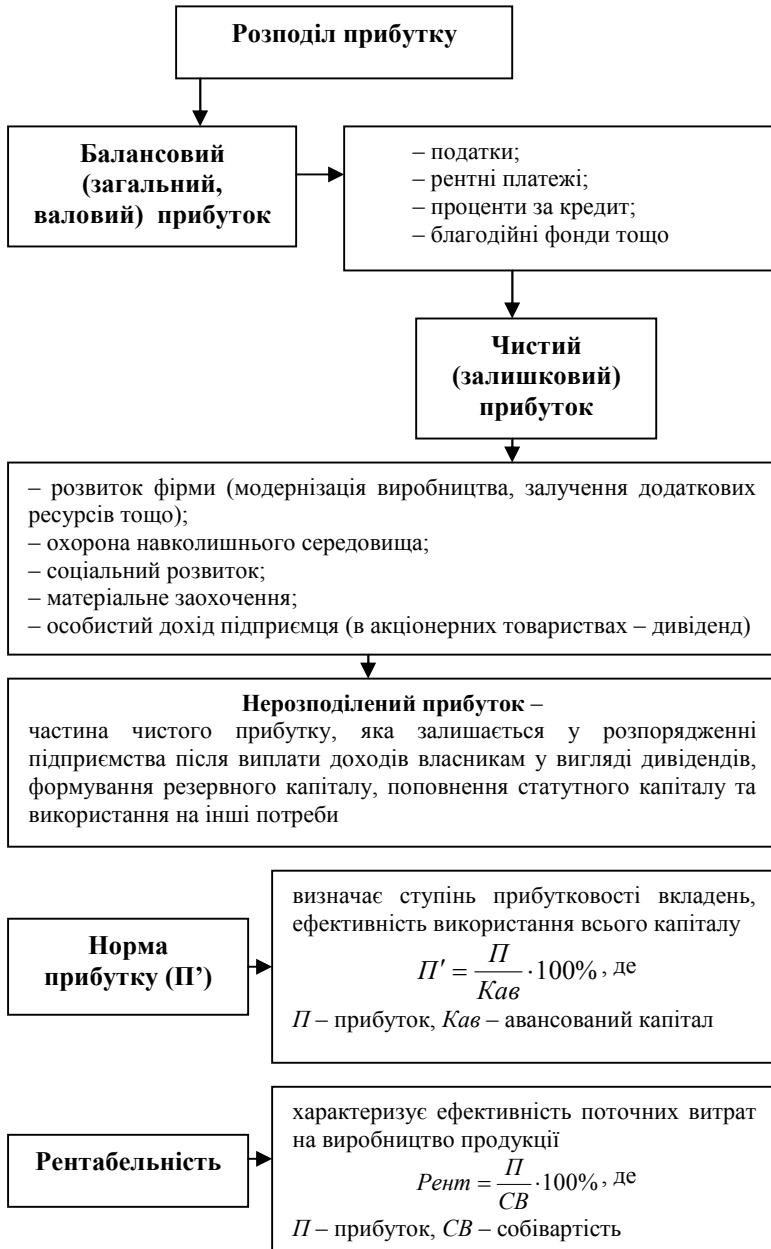
Головні погляди

- прибуток – дохід від усіх факторів виробництва;
- прибуток – винагорода за підприємницьку діяльність;
- прибуток – плата за ризик і невизначеність

Прибуток – винагорода, яку отримує підприємець за ризик, за вміння організувати виробництво, управляти ним, впроваджувати інновації (нововведення), ризикуючи своїми грошовими ресурсами

Види прибутку

► бухгалтерський	загальний дохід – бухгалтерські (зовнішні, явні) витрати: $BP = TR - BC$
► економічний	загальний дохід – економічні витрати (зовнішні + внутрішні): $EP = TR - TC$
► нормальний	дохід, достатній, щоб підприємець залишився в даній галузі (NP)
► балансовий (загальний, валовий)	характеризує суму доходу від реалізації за винятком собівартості реалізованої продукції: $TP = TR - TC$; $\Pi = \Pi - CB$ (ціна – собівартість)
► чистий (залишковий)	характеризує суму балансового (валового) прибутку, зменшеного на суму податкових платежів за його рахунок
► середній	рівний (рівнозначний) прибуток на однакові капітали, вкладені в різні галузі і сфери виробництва; утворюється в процесі міжгалузевої конкуренції
► монопольний	утворюється в результаті монопольного положення на ринку (газова, нафтова промисловість), на сприятливих землях (клімат, корисні копалини)
► засновницький	дохід, який отримує засновник акціонерного товариства при відкритій підписці на акції (різниця між сумаю, отриманою від продажу акцій за відкритою підпискою, і реальним капіталом, вкладеним у підприємство)

Чинники диференціації прибутку

- рівень прибутковості капіталовкладень;
- обсяги виробничих витрат;
- швидкість обороту капіталу;
- динаміка ринкової ціни на продукцію фірми;
- обсяги капіталовкладень;
- технологічний рівень виробництва

Функції прибутку в ринковій економіці

2. Суть і фактори позичкового процента

Облікова ставка процента –

- первісна ціна грошового капіталу, за якою комерційні банки купують його у Центральному банку;
- процентна ставка не може бути менше за облікову ставку процента

Простий процент

метод розрахунку відсотків, при якому нарахування відбувається на початкову суму вкладу (боргу)

$$F = P \left(1 + \frac{N i}{360}\right), \text{ де}$$

F – сума боргу з процентами;

P – номінальна сума кредиту, тобто сума, яку отримує позичальник;

N – кількість днів;

i – відсоток річних, заданий в частках одиниці

Якщо процент нараховується раз на рік

$$F = P(1 + Ni), \text{ де}$$

N – кількість років

Складний процент

означає, що проценти нараховуються не на базову суму, а на суму з нарахованими процентами за попередній період

$$F = P(1 + i)^N, \text{ де}$$

F – сума боргу з процентами;

P – номінальна сума кредиту, тобто сума, яку отримує позичальник;

N – кількість років;

i – відсоток річних, заданий в частках одиниці

3. Земельна рента та її види. Ціна землі

**Земля – особливий ресурс: пропозиція обмежена
і нееластична**

Фактори диференціації землі

родючість   природні умови місцевості   розташування щодо ринків збуту продукції

Землі

країні

середні

гірші

**Обмеженість і нееластичність пропозиції землі
обумовлюють**

Особливості ціноутворення в сільському господарстві

Суспільна вартість сільськогосподарської продукції
визначається умовами виробництва на відносно гірших ділянках землі, але при суспільно-нормальних умовах

Оскільки ціна сільськогосподарської продукції визначається за гіршими ділянками, то на кращих і середніх ділянках отримують додатковий дохід, який при орендних відносинах перетворюється в диференціальну ренту, розмір якої диференціюється залежно від якості землі

Види ренти

диференціальна рента

- різниця між суспільною ціною виробництва (СЦВ) (на гірших ділянках землі) та індивідуальною ціною виробництва (ІЦВ) (на кращих ділянках землі);
- причина існування – монополія на землю як об'єкт господарювання (має той, хто користується кращими за родючістю і місцерозташуванням землями)

диференціальна рента I

- одержують у господарствах у результаті більш продуктивної праці на кращих за родючістю і місцерозташуванням землях;
- умова утворення – природна родючість і неоднакове місцерозташування земель до ринку збути;
- утворюється на середніх і кращих ділянках землі;
- привласнюється землевласниками

диференціальна рента II

- одержують внаслідок різної продуктивності затрат, що поступоворобляється на одній і тій же ділянці землі, тобто внаслідок інтенсифікації землеробства;
- умова – відмінності у продуктивності додаткових вкладень капіталу в землю (економічна родючість);
- за умов, коли додаткові затрати у кращу землю виявляються менш продуктивними, ніж затрати на гіршій земельній ділянці, стане можливим одержання ренти і з гіршої ділянки;
- протягом терміну дії орендного договору використовує орендатор (для нього вигідно тривалий термін оренди)

Види ренти

абсолютна рента

- дохід, що отримує власник земельної ділянки незалежно від якості землі, яка надається у користування;
- К. Маркс: причина існування – приватна власність на землю;
- власник отримує дохід не тільки з кращих, а й з гірших земель;
- умова – нижчий технічний рівень сільськогосподарського виробництва в порівнянні з промисловістю;
- різниця між суспільною вартістю сільськогосподарської продукції та ціною виробництва (затрати виробництва + середній прибуток)

монопольна рента

- різниця між монопольною ціною і вартістю обмеженого, рідкісного землеробського продукту;
- отримують власники земельних ділянок, розташованих у винятково сприятливих ґрунтово-кліматичних зонах, на яких можна вирощувати виняткові види сільськогосподарської продукції;
- основа монопольної ренти – зверхприбуток (перевищення попиту дає змогу реалізувати продукцію за монопольно високими цінами);
- привласнюються землевласниками;
- джерело – доходи населення, що купує на ринку дефіцитну землеробську продукцію

Ціна землі – капіталізована земельна рента

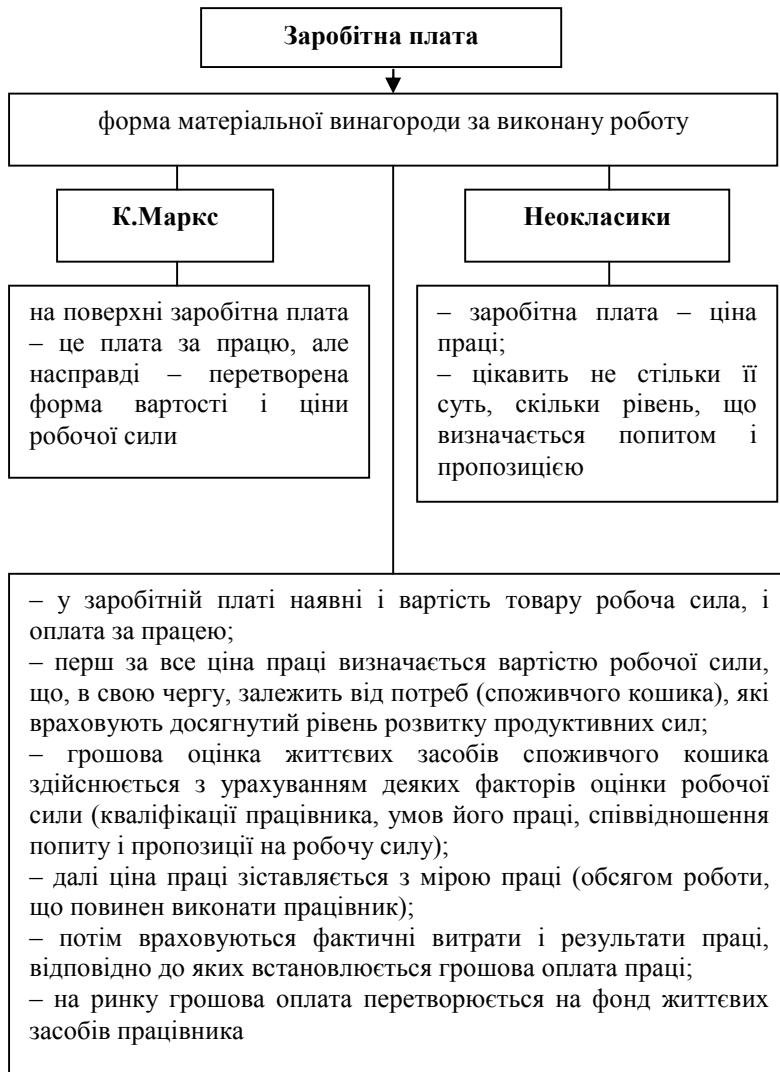
$$P_N = \frac{R}{i} \cdot 100\%, \text{де}$$

P_N – ціна землі,

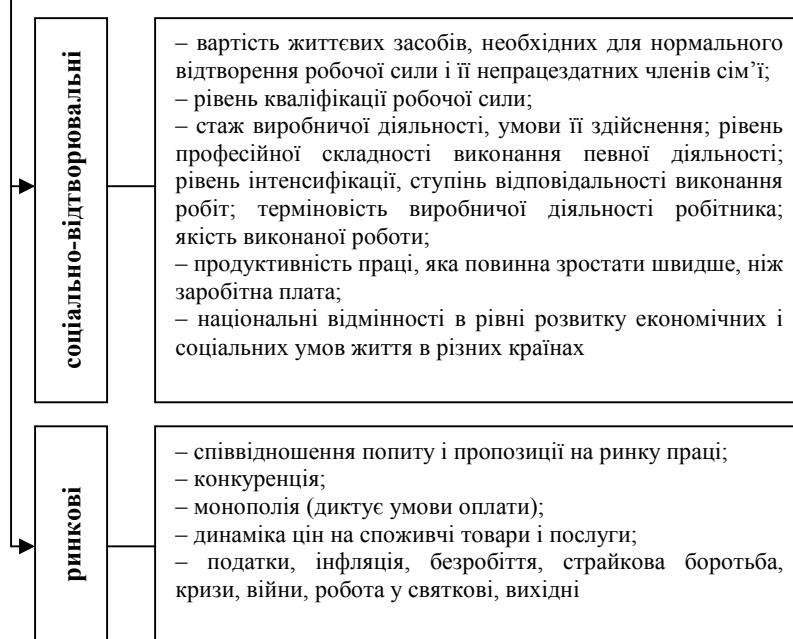
R – рента,

i – позичковий процент

4. Суть та форми заробітної плати

Фактори, що визначають величину заробітної плати

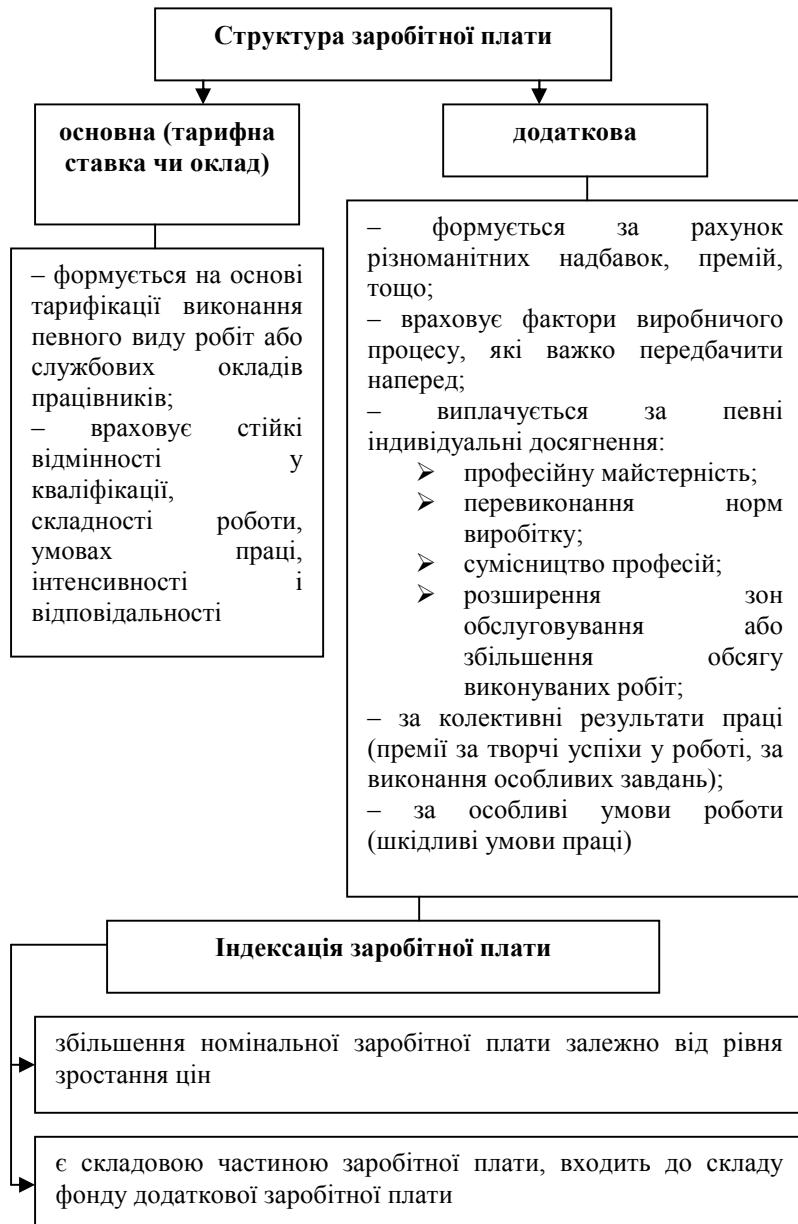

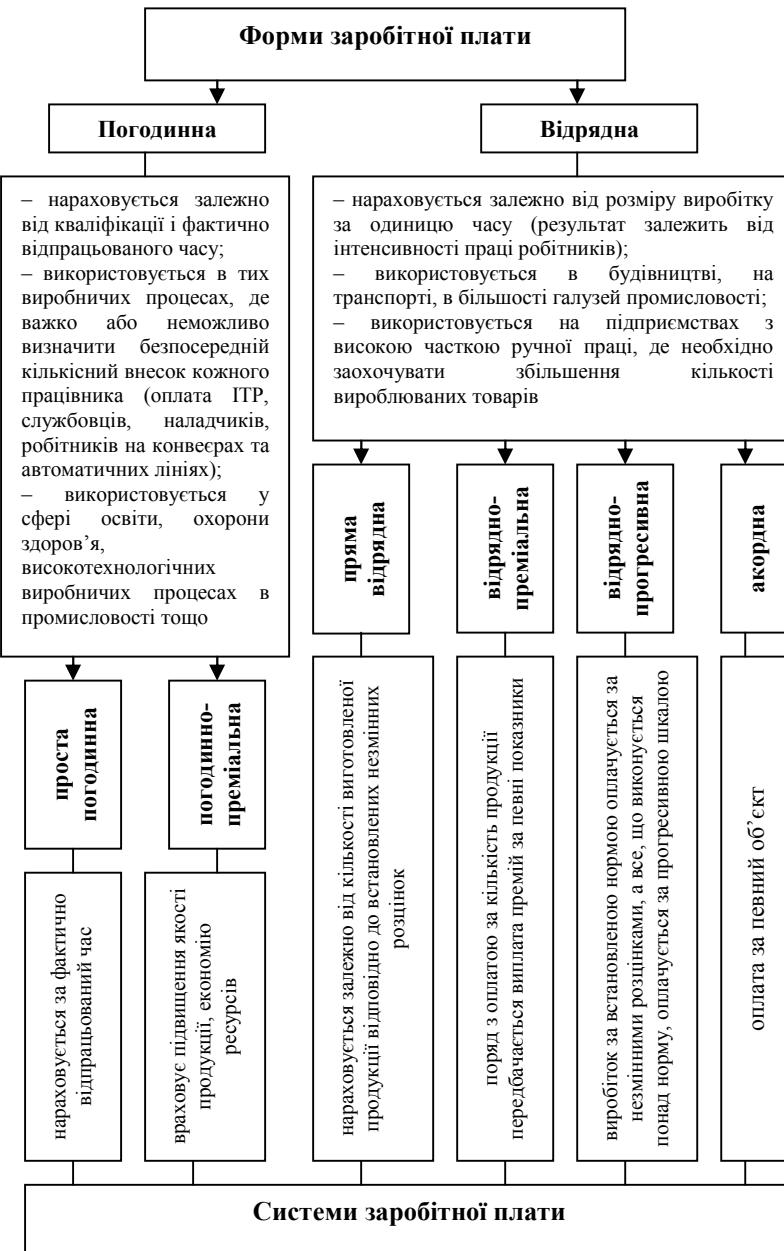
Функції заробітної плати

номінальна заробітна плата	певна кількість грошей, що видається робітникові за його трудову діяльність
реальна заробітна плата	певна кількість товарів і послуг, які можна придбати за номінальну заробітну плату, враховуючи поточний рівень цін
$I_{рзп} = \frac{I_{нзп}}{I_ц}$, де $I_{рзп}$ – індекс реальної заробітної плати; $I_{нзп}$ – індекс номінальної заробітної плати; $I_ц$ – індекс цін	

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Що таке прибуток підприємства? Чим відрізняються категорії «прибуток» і «дохід»?
2. Яка тенденція динаміки норми прибутку притаманна індустріально розвинутим країнам?
3. Які чинники визначають величину прибутку підприємця?
4. Як обчислюється рентабельність виробництва продукції?
5. Що таке позичковий процент? Поясніть чинники, що впливають на рівень процента.
6. Як визначається норма позичкового відсотка?
7. Яка різниця між номінальною і реальною ставкою відсотка?
8. У чому полягає суть земельної ренти?
9. Яка різниця між рентою і орендною платою?
10. Які види земельної ренти вам відомі? Дайте їм характеристику.
11. Що породжує диференціальну ренту і як вона виникає?
12. У чому полягають монополія на землю як об'єкт господарювання та монополія на землю як об'єкт власності?
13. У чому полягає різниця між диференціальною рентою I і диференціальною рентою II?
14. Чи можна отримати диференціальну ренту на гірших ділянках?
15. Які економічні показники ви врахуєте, купуючи землю і чому?
16. Як визначається ціна землі?
17. Що таке заробітна плата і які функції вона виконує?
18. Які форми заробітної плати ви знаєте? Яка з форм заробітної плати переважає в сучасних умовах?
19. Охарактеризуйте системи заробітної плати.
20. Яка відмінність між номінальною та реальною заробітною платою?
21. Що означає тарифна система заробітної плати? Чому виникла єдина тарифна система? У чому її недоліки?
22. Що обмежує зростання заробітної плати в суспільстві?

ТЕМИ ЕСЕ ТА РЕФЕРАТИВНИХ ВИСТУПІВ

1. Проблема банкрутства підприємств.
2. Вплив норми позичкового відсотка на розвиток економіки країни.
3. Людський капітал та його розвиток в Україні.
4. Еволюція форм і систем заробітної плати.
5. Заробітна плата і продуктивність праці.

6. Рівень заробітної плати як індикатор економічного розвитку національної економіки.

7. Причини тінізації заробітної плати в Україні та шляхи їх подолання.

8. Організація заробітної плати в умовах ринкової економіки.

ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ

1. Що не належить до доходів суб'єктів, отриманих в результаті пропозиції економічних ресурсів?

- а) заробітна плата;
- б) процент за надання позики;
- в) прибуток;
- г) рента;
- д) правильна відповідь відсутня.

2. Норма прибутку є показником, який характеризує:

- а) ступінь експлуатації;
- б) ступінь вигідності, ефективності використання капіталу;
- в) технічну оснащеність підприємства;
- г) частку оплати праці в загальних витратах капіталу.

3. Нормою позичкового процента є:

- а) встановлений державою максимальний розмір плати за кредит;
- б) відношення позичкового процента до розміру позики;
- в) різниця між сумою грошей, яка повертається, та позиченою;
- г) термін окупності позичкового капіталу.

4. Причиною виникнення диференціальної ренти є:

- а) монополія приватної власності на землю;
- б) різна родючість і місцерозташування земель;
- в) монополія на землю як об'єкт господарювання;
- г) дія закону вартості в сільському господарстві.

5. Чому дорівнює величина диференціальної ренти?

- а) різниці між ціною і витратами виробництва;
- б) різниці між ціною і собівартістю;
- в) різниці між суспільною і індивідуальною ціною виробництва;
- г) різниці між загальним і чистим прибутком.

6. Який вид ренти зв'язаний із відмінностями у продуктивності затрат, що послідовно робляться на одній і тій же ділянці землі?

- a) абсолютна рента;
- б) монопольна рента;
- в) диференціальна рента I;
- г) диференціальна рента II.

7. Земельна рента буде зменшуватись при інших рівних умовах, якщо:

- a) зростає ціна землі;
- б) зростає попит на землю;
- в) пропозиція землі зменшується;
- г) скорочується попит на землю;
- д) всі попередні відповіді неправильні.

8. Який вид ренти зв'язаний із відмінностями у природній родючості землі, її місцеворозташуванні?

- a) абсолютна рента;
- б) монопольна рента;
- в) диференціальна рента I;
- г) диференціальна рента II.

9. Що обмежує зростання заробітної плати в суспільстві?

- a) продуктивність праці;
- б) кваліфікація робітників;
- в) відносини розподілу;
- г) прожитковий мінімум.

10. Зміну рівня реальної заробітної плати можна визначити, співставивши зміни в рівні номінальної заробітної плати із змінами в:

- a) нормі прибутку;
- б) тривалості робочого часу;
- в) рівні позичкового процента;
- г) всі відповіді правильні;
- д) правильна відповідь відсутня.

Тема 14

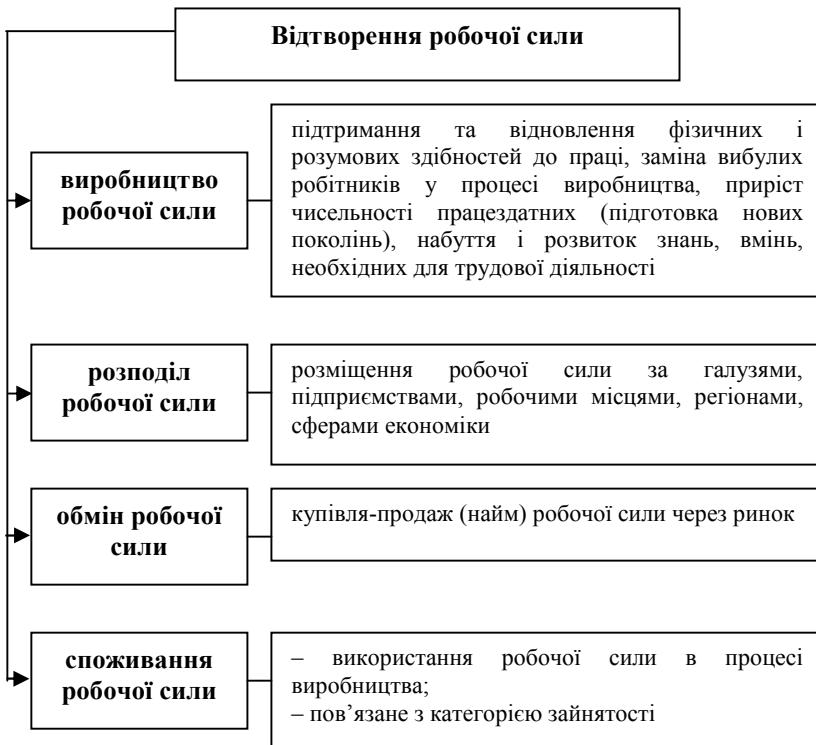
Відтворення та циклічність суспільного виробництва

1. Суть та структура суспільного відтворення. Основні пропорції відтворення
2. Суть і типи економічного зростання.
3. Поняття і причини циклічності суспільного виробництва. Види циклів.

1. Суть та структура суспільного відтворення. Основні пропорції відтворення

Важлива умова відтворення за сучасних умов – випереджаючий розвиток робочої сили в порівнянні з розвитком засобів виробництва

Зв'язок відтворення робочої сили з відтворенням ССП

робоча сила формується в процесі споживання продукту, а використовується (споживається) в процесі виробництва продукту

Зайнятість

забезпечення працездатного населення робочими місцями та участь у суспільно-корисній праці, що приносить, як правило, дохід

Склад зайнятих

- особи, що працюють за наймом на умовах трудового договору (контракту) або на інших умовах, передбачених законодавством;
- особи, які забезпечують себе роботою самостійно (займаються індивідуальною трудовою діяльністю, підприємці, творчі працівники, члени кооперативів, фермери, члени особистих селянських господарств);
- особи, які проходять військову чи альтернативну (невійськову) службу;
- особи, які на законних підставах працюють за кордоном та мають доходи від такої зайнятості;
- особи, що навчаються за денною формою у загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладах та поєднують навчання з роботою;
- непрацюючі працездатні особи, які фактично здійснюють догляд за дитиною-інвалідом, інвалідом І групи або за особою похилого віку, яка за висновком медичного закладу потребує постійного стороннього догляду або досягла 80-річного віку, та отримують допомогу, компенсацію та/або надбавку відповідно до законодавства;
- батьки – вихователі дитячих будинків сімейного типу, прийомні батьки, якщо вони отримують грошове забезпечення відповідно до законодавства;
- особа, яка проживає разом із інвалідом І чи ІІ групи внаслідок психічного розладу, який за висновком лікарської комісії медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, та одержує грошову допомогу на догляд за ним відповідно до законодавства

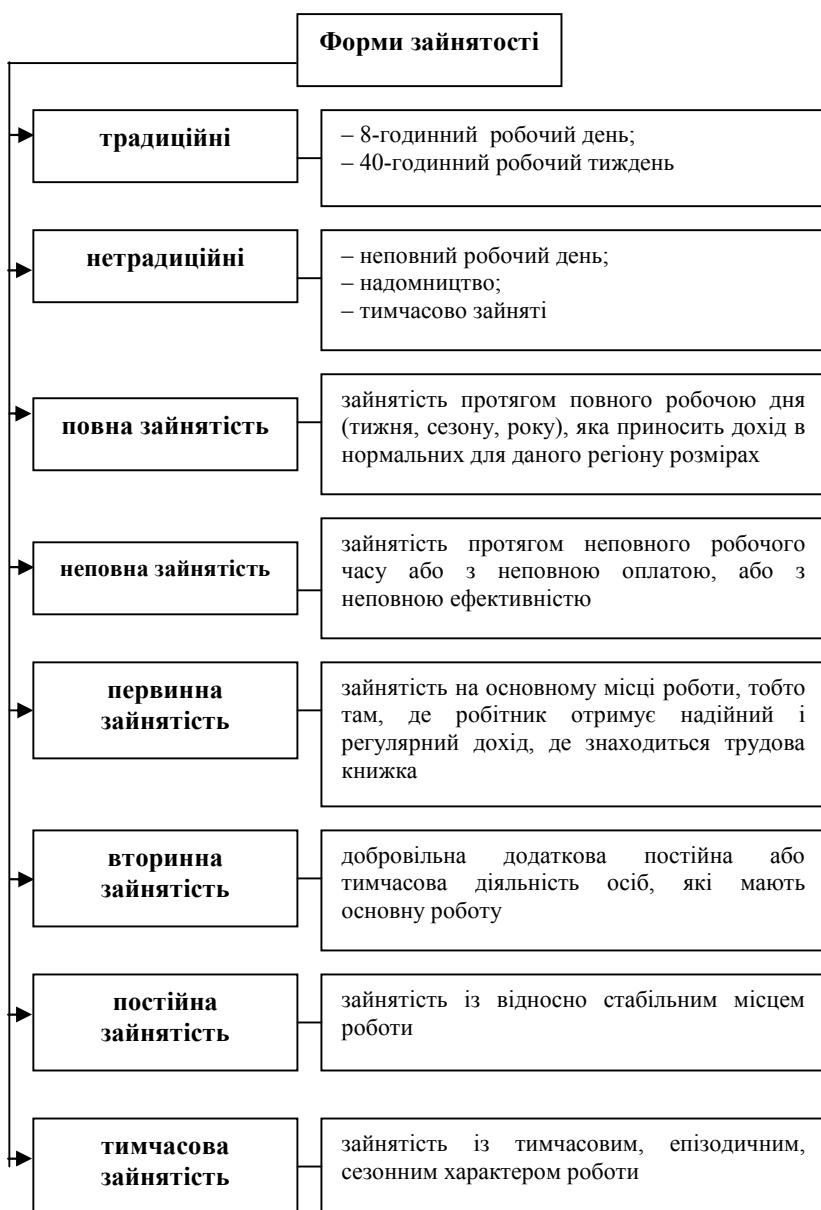
Зайняті

частина трудових ресурсів

пенсіонери

молодь непрацездатного віку,
яка працює

Відтворення ССП

матеріальна основа суспільного відтворення

Форми відтворення ССП

натурально-речова
(засоби виробництва і
предмети споживання)

вартісна
(вартість спожитих
засобів виробництва +
заново створена вартість)

Сукупний суспільний продукт (ССП)

виробляється в матеріальному і нематеріальному виробництві

I підрозділ –
виробництво засобів
виробництва

II підрозділ –
виробництво предметів
споживання

виробництво засобів
виробництва
для виробництва
засобів виробництва

виробництво засобів
виробництва
для виробництва
предметів
споживання

При простому відтворенні:

- I ССП = I ВЗВ + II ВЗВ;
- II ССП = I ЧП + II ЧП;

При розширеному відтворенні:

- I ССП > I ВЗВ + II ВЗВ – засобів виробництва повинно бути вироблено стільки, щоб забезпечити їх заміну і збільшення;
- II ССП < I ЧП + II ЧП – предметів споживання повинно бути вироблено менше, ніж створений чистий продукт

$$НД = \Phi Н + \Phi С$$

Норма нагромадження (H') – доля нагромадження в НД:

$$H' = \frac{\Phi H}{НД} \cdot 100\%,$$

де ΦH – фонд нагромадження, $НД$ – національний дохід

Ефективність нагромадження (E_H) (віддача виробничих витрат):

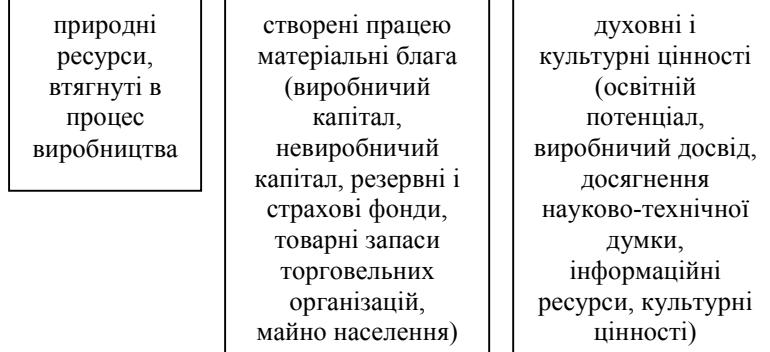
$$E_H = \frac{\Delta НД}{\Phi H},$$

де ΦH – фонд нагромадження, $\Delta НД$ – приріст національного доходу

Національне багатство

сукупність матеріальних благ і духовних цінностей, нагромаджених у країні протягом всієї історії її господарської діяльності

Структура національного багатства

Пропорції відтворення

кількісні співвідношення між елементами суспільного виробництва і частинами суспільного продукту чи національного доходу

Види пропорцій

загальноекономічні

між виробникою і невиробникою сферами, промисловістю і сільським господарством, I та II підрозділами, виробництвом і споживанням, фондом споживання і фондом нагромадження, заощадженнями та інвестиціями, національним доходом і фондом заміщення, попитом і пропозицією і т. ін.

міжгалузеві

між добувною і обробною промисловістю, легкою і харчовою, рослинництвом і тваринництвом і т. ін.

виробничі

між технологічно зв'язаними виробництвами (наприклад, виробництвом чавуну і сталі), взаємозамінними видами продукції

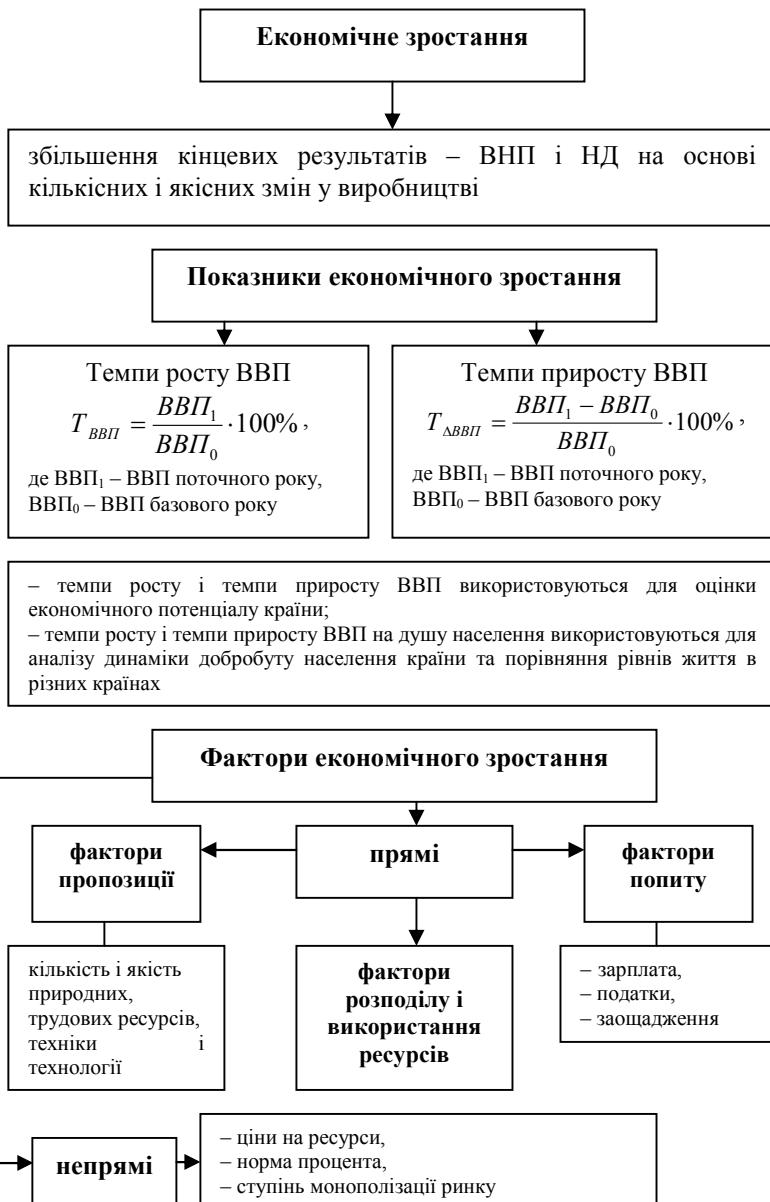
територіальні

між економічними районами, областями

міждержавні

між окремими державами на основі міжнародного поділу праці

2. Суть і типи економічного зростання

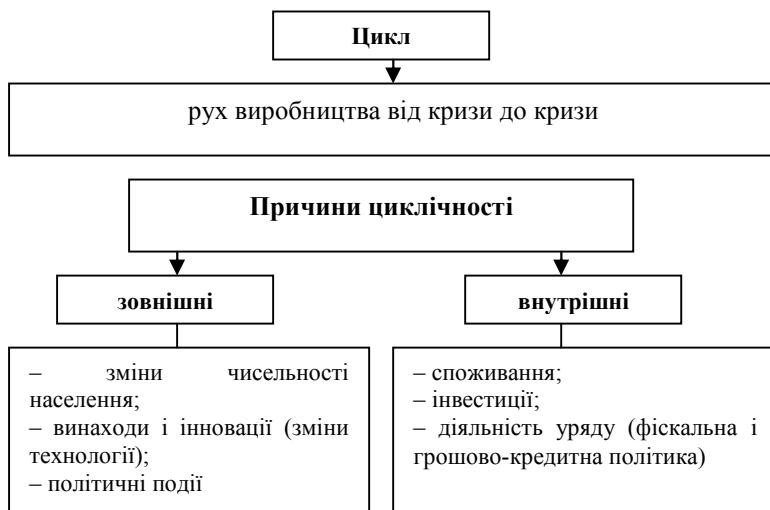

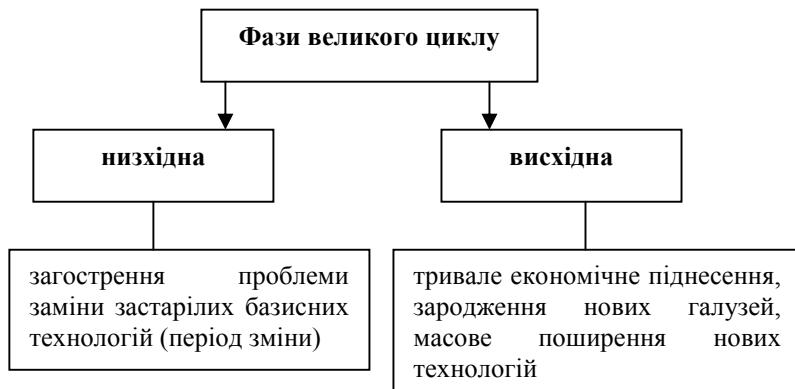
Фактори економічного зростання

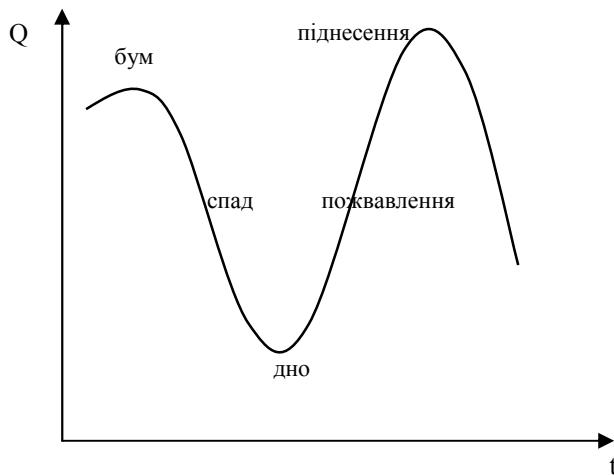

3. Поняття і причини циклічності суспільного виробництва. Види циклів

Криза – основа циклу

Класична криза – криза перевиробництва – нагромадження маси товарів, які не знаходять збути

Характерні ознаки кризи

- спад виробництва, скорочення розмірів ВВП;
- ціни раніше падали, в сучасних умовах – зростають (**стагфляція** – поєднання інфляції із спадом виробництва);
- зростання безробіття;
- падіння заробітної плати;
- падіння прибутків;
- падіння курсу акцій;
- банкрутства;
- зростання попиту на гроші – зростання процентної ставки;
- зниження капіталовкладень;
- не повернення кредитів;
- криза неплатежів;
- дефіцит готівки;
- низька інвестиційна активність

Позитивна роль кризи

- дає поштовх для майбутнього оновлення і зростання виробництва;
- вирішуються протиріччя, що нагромадились в економіці;
- створюються стимули для посилення конкуренції, зниження індивідуальних витрат виробництва

Депресія

- топтання на місці, загальний застій;
- зупиняється падіння цін;
- надлишки реалізуються за зниженими цінами або ліквідуються;
- стабілізується рівень виробництва і товарних запасів;
- невисока норма прибутку;
- безробіття не зростає;
- низька заробітна плата;
- падає процентна ставка (у тих, хто вижив, з'являються гроші);
- відновлюються зв'язки;
- починається оновлення капіталу

Пожвавлення

- відновлюється докризовий рівень виробництва і готовиться піднесення;
- оновлення капіталу веде до розширення виробництва продукції I підрозділу – зростання зайнятості робочої сили – зростання попиту на предмети споживання – розширення виробництва продукції II підрозділу;
- відновлюється економічне зростання;
- зростає заробітна плата;
- зростають прибутки;
- скорочується безробіття;
- пожвавлюється торгівля;
- зростає ставка процента

Піднесення

- економіка виходить на рівень, що перевершує всі попередні рубежі;
- прискорюється економічне зростання;
- поліпшуються всі показники:
  - зростає зарплата, кредит, процент, товарооборот;
  - розширюється виробництво;
  - прискорюється кругооборот капіталу;
  - зріють передумови для майбутнього падіння

Фактори, що впливають на особливості сучасного циклу

- розвиток НТП, впровадження ресурсозберігаючих технологій;
- розвиток сфери послуг, що менше піддається циклічним коливанням;
- державне регулювання

Особливості сучасного циклу

- цикли не синхронізуються (кризи не одночасні), інтеграція економік зумовлює експорт кризи;
- економіка сповзає в кризу поступово, а не провалюється;
- криза проявляється в падінні темпів зростання;
- менша глибина кризи (відсутнє різке зниження цін, замість надвиробництва товарів з'являється надвиробництво основного капіталу, коли виробничі потужності навіть у період відсутності кризи завантажені на 75-80%);
- поєднання падіння виробництва і інфляції;
- межі між фазами нечіткі, розмиті, окрім фази випадають (зникає депресія після кризи), пожавлення і піднесення об'єднуються в розширення, виділяються верхня і нижня точки циклу;
- збільшення тривалості піднесення;
- переход від піднесення до кризи відбувається через застій і скорочення виробництва

Фази сучасного циклу

рецесія

(криза і депресія)

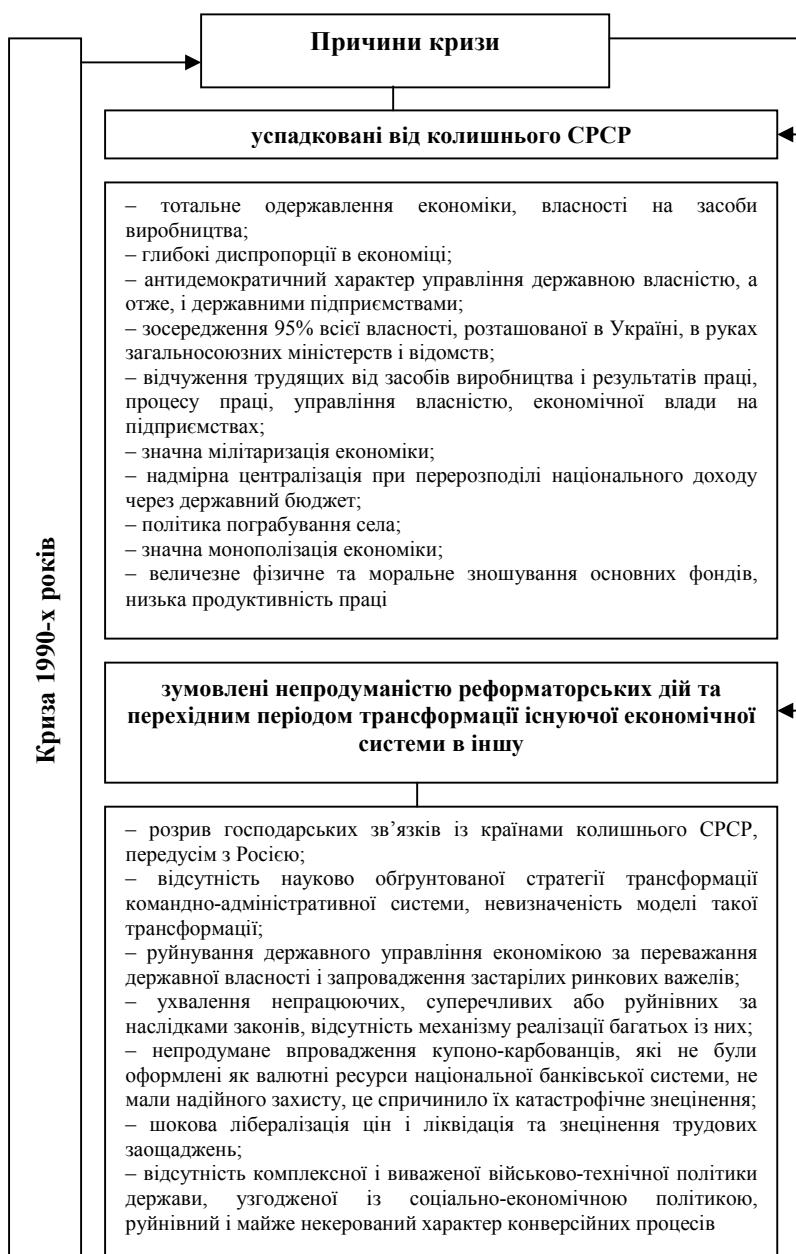
піднесення

(пожавлення і бум)

фаза між найвищою точкою і найнижчою (від вершини до дна), властивий спад виробництва

фаза між найнижчою точкою і найвищою (від дна до вершини)

**Причини кризи,
зумовлені непродуманістю реформаторських дій та
перехідним періодом трансформації існуючої
економічної системи в іншу (продовження)**

- прийняття численних декретів, указів, постанов вищим керівництвом, які поставили у невигідне становище виробника;
- нестабільність фінансової системи, зумовлена передусім надмірним зниженням частки одержавленого національного доходу, що суперечить прогресивним тенденціям у розвинутих країнах та істотно знижує соціальні витрати. Цьому сприяла відсутність надійної фінансово-банківської системи, раціонального регулювання НБУ діяльності комерційних банків та криміналізація окремих банків;
- тіньовий і кримінальний характер роздержавлення й приватизації, масове оволідіння державної власності клановими угрупованнями, частиною наближеного до влади директорського корпусу та ін., відчуження від цього процесу переважної більшості населення;
- масовий відлив капіталу за кордон;
- відсутність належного інвестиційного клімату в Україні;
- значне зростання управлінського апарату та витрат на нього;
- майже цілковита відсутність політики структурної перебудови господарства (внаслідок чого виникло кілька депресивних регіонів), занепад галузей, що виробляють товари масового вжитку, і прискорений розвиток окремих енергозатратних галузей (наприклад, металургійної), які поглибили енергетичну та екологічну кризу, сприяли перетворенню України на сировинний придаток;
- стрімке подорожчання енергоносіїв;
- відсутність науково обґрунтованої економічної політики, в тому числі наукової, промислової, аграрної, інноваційної та ін., а також негативний вплив на цю політику МВФ;
- отримання значних кредитів на невигідних умовах (для закупівлі товарів та ін.). Унаслідок цього зростали зовнішній борг і виплата відсотків за ним, які не давали змоги належно вдосконалувати систему продуктивних сил;
- надмірний податковий тягар на платників податків. Крім того, вилучення в окремі роки амортизаційних відрахувань до державного бюджету разом з іншими факторами унеможливлювало навіть просте відтворення основного капіталу;
- значні витрати на відшкодування збитків від Чорнобильської катастрофи;
- незадовільний стан освоєння власних енергоносіїв, природних ресурсів та їх розкрадання;
- швидка зміна урядів, більшість з яких не виконала прийнятих програм, не понесла відповідальності за це

Світова криза 2007-2009 рр.

- перша криза глобалізації, яка охопила всю міжнародну фінансову систему та сприяла знищенню багатьох потужних інвестиційних інститутів через падіння біркових курсів на світових фондових ринках;
- фінансово-структурна криза

Основні причини кризи

- надмірно експансивна грошова політика Федеральної резервної системи (ФРС) США; надмірна доларизація світової економіки;
- тривале швидке зростання кредитування та цін на активи, низькі премії за ризик і розвиток «бульбашок» у секторі нерухомості;
- наявність величезного дисбалансу у світовій економіці, зокрема, великий профіцит у зовнішній торгівлі Китаю, значний торговельний дефіцит у США;
- недоліки системи управління ризиками в інвестиційних банках, крах кількох всесвітньо відомих найпотужніших інвестиційних банків та втрата віри в надійність банківських та інших фінансових установ;
- недосконалість регулювання фінансових ринків на національному і міжнародному рівнях, що спричинило загальне загострення ситуації на світових фінансово-кредитних та фондових ринках

Етапи кризи

- I етап (з липня 2007 р. до серпня 2008 р.) – період загострення кризових явищ на іпотечному ринку США, який супроводжувався банкрутством багатьох фінансових установ, зростанням інфляції, обвалом фондових ринків;
- II етап – криза ліквідності банківських та небанківських інвестиційних інститутів. Уже з II та III кварталів 2008 р. багато фінансових установ почали відчувати гострий дефіцит позичкових коштів;
- III етап – кредитний колапс. Унаслідок неспроможності банків адекватно оцінювати фінансові ризики та системні загрози збільшилися психологічні ризики на тлі втрати довіри до регуляторів фінансових ринків

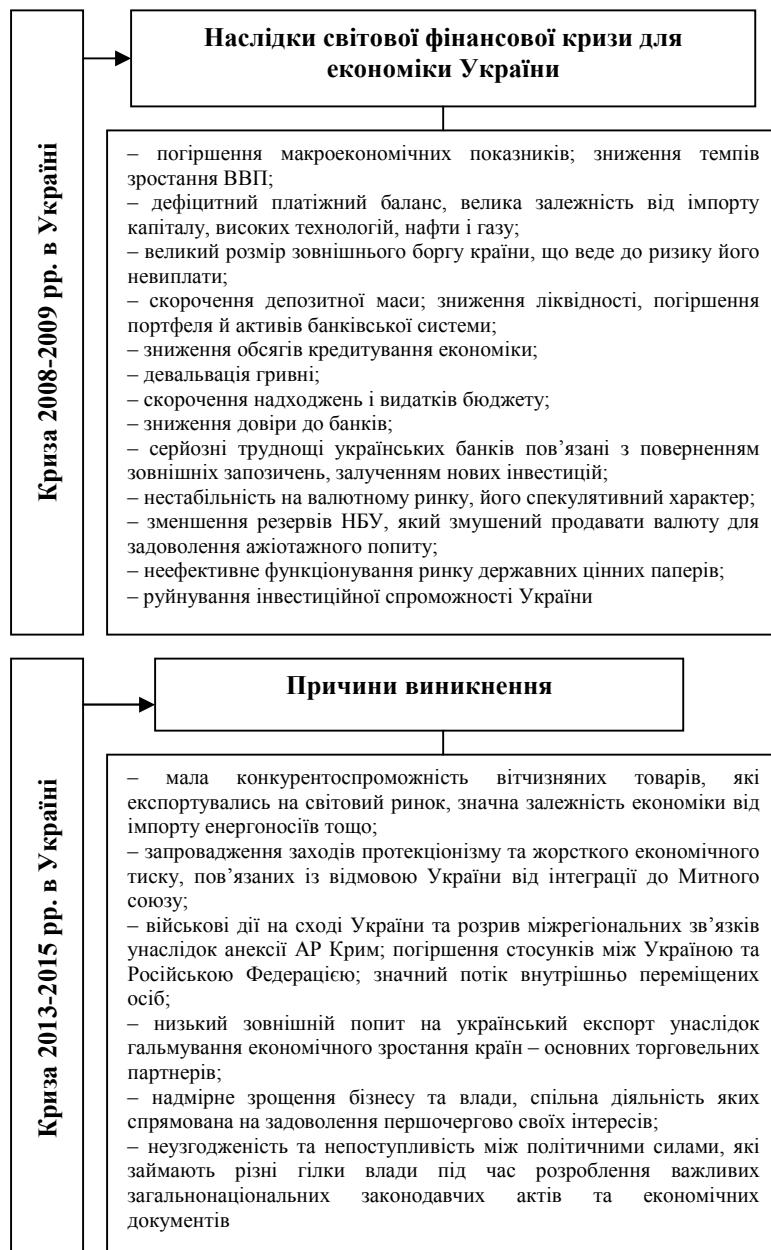
Криза 2008-2009 рр. в Україні

Ключові причини впливу світової кризи 2007-2009 рр. на українську економіку

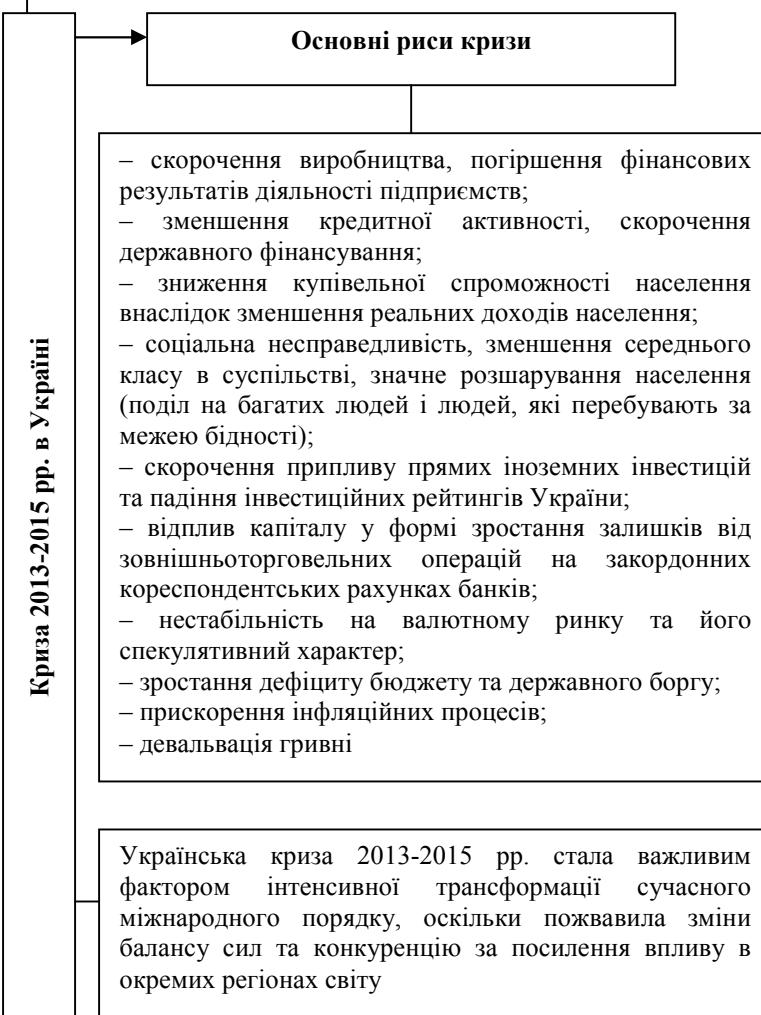
- високий рівень інтеграції України у світову економіку – близько 60 % ВВП України залежить від експорту, фактично стільки ж – від імпорту, що сприяє відчутному реагуванню на світові економічні процеси;
- різкий відтік короткострокового спекулятивного капіталу з українського фондового ринку (найбільше в Європі падіння фондового ринку – понад 70 %);
- штучна ревальвація гривні у травні 2008 року з рівня 5,05 до 4,85 грн/дол. США автоматично послабила позиції українських експортерів на тлі явних ознак загострення фінансової кризи та автоматично сприяла подальшому зростанню зовнішньоторговельного дефіциту;
- «рейдерська атака» на «Промінвестбанк» посилила панічні настрої серед вкладників і стала поштовхом до падіння довіри населення до банків;
- панічні настрої на міжбанківському валютному ринку призвели до подорожчання американського долара

Особливості кризи

- є макроекономічною кризою: фінансовою, структурною, соціальною, конкурентною, кон'юнктурною;
- дефіцитний платіжний баланс, велика залежність від експорту металів і зерна (ринки підвищеної конкуренції) та «імпорту» капіталу, високих технологій, нафти, газу (ринку зниженої конкуренції);
- висока концентрація виробництва і капіталу в країні, різні можливості децентралізації ризиків;
- висока соціальна поляризація, брак практики та інструментів адресної соціальної політики;
- низький рівень міжнародних резервів Національного банку України;
- крихкість політичної системи, неспроможність виробити й реалізувати швидкі та ефективні рішення в економічній політиці;
- порівняно низька частка малих та середніх підприємств у ВВП;
- високий рівень приватного споживання у ВВП (на початок 2009 року – близько 60% і наблизився до рівня розвинутих країн, тоді як аналогічний показник у Китаї дорівнює 30-34%, у Росії – 48-52%)

- економічна криза є не стільки наслідком короткострокового політико-економічного шоку та російської агресії, скільки результатом слабкої економічної політики влади у попередні роки;
- якщо криза 2008-2009 рр. була неочікуваною, то до кризи 2013-2015 рр. країна наблизялася послідовно

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. У чому полягає сутність суспільного відтворення?
2. Що розуміють під функціональною структурою відтворення?
3. Дайте характеристику типів відтворення.
4. Що таке зайнятість населення?
5. Чи можна ототожнювати зайняті населення з трудовими ресурсами?
  6. Які фактори визначають розміри та динаміку зайнятості?
  7. Чим індустриальний тип зайнятості відрізняється від інформаційного?
  8. Чи існує різниця між повною і ефективною зайнятістю?
  9. Чи можна сказати, що за умов економіки повної зайнятості працює 100% працездатного населення?
  10. Що виражає норма нагромадження?
  11. У чому проявляється єдність та суперечливість нагромадження і споживання?
  12. Чи справедливо використовувати частину необхідного продукту для нагромадження? Обґрунтуйте свою точку зору.
  13. У чому полягає різниця між створеним і використаним національним доходом?
  14. Дайте визначення національного багатства країни і розкрийте його структуру.
  15. У чому полягає сутність економічного зростання?
  16. Які фактори розвитку економіки можна віднести до екстенсивних, а які до інтенсивних? Наведіть приклади.
  17. Які темпи економічного зростання є оптимальними?
  18. Чи є факторами економічного зростання національні звичаї, традиції, особливості національної свідомості?
  19. Які показники кількісно та якісно характеризують економічне зростання країни?
  20. Чи обов'язково зростання продуктивності праці має означати економічне зростання?
  21. Чи завжди підвищення матеріаловіддачі (фондовіддачі) є інтенсивним фактором економічного зростання?
  22. Чи означає зростання ВНП одночасне підвищення добробуту населення?
  23. Чому економіці властива циклічна форма руху?
  24. Що таке економічний цикл? У чому полягають причини циклічних коливань економіки?
  25. У чому проявляється взаємозв'язок між малими, середніми і великими циклами?

26. Назвіть фази середнього циклу та дайте їм характеристику.
27. Чи може економічна криза бути для економіки країни не тільки руйнівним, а й творчим фактором?
28. Чому кризи – явище періодичне?
29. У чому полягають особливості економічного циклу на сучасному етапі?
30. Як змінюються сучасні економічні кризи?
31. Чим економічні кризи в Україні відрізняються від класичної економічної кризи?
32. Дайте характеристику особливостей економічних криз в Україні.

ТЕМИ ЕСЕ ТА РЕФЕРАТИВНИХ ВИСТУПІВ

1. Інвестиції: призначення і фактори.
2. Фактори економічного зростання.
3. Диспропорції в економіці: причини виникнення і шляхи подолання.
4. Динаміка валового внутрішнього продукту України.
5. Роль національного багатства у зростанні економічної могутності країни.
6. Сучасні тенденції соціально-економічного розвитку України.
7. Перспективи та пріоритети економічного розвитку України.
8. Проблеми розвитку аграрного виробництва в Україні.
9. Теорії економічних циклів.
10. Теорія «довгих хвиль» в економіці.
11. Основні причини і особливості економічних криз в Україні.
12. Економічні та структурні кризи: порівняльна характеристика.
13. Системна криза: зміст, форми прояву, суперечності та соціально-економічні наслідки.
14. Чи можна економіку України назвати інноваційною?
15. На які інвестиції Україна може розраховувати у найближчі роки?
16. Національний дохід не розмножується діленням (Яцек Вейрох).

ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ

1. Виберіть правильне визначення процесу відтворення?

- a) якісне вдосконалення факторів виробництва;
- б) безперервне повторення процесу виробництва;
- в) відновлення у незмінному стані системи економічних відносин;

г) всі відповіді правильні.

2. Яке з положень відноситься до розширеного відтворення?

- а) чистий продукт розпадається на фонд споживання і фонд нагромадження;
- б) спожиті засоби виробництва замінюються такою ж кількістю засобів виробництва;
- в) весь чистий продукт використовується на особисте споживання;
- г) всі відповіді неправильні.

3. Яке з положень характеризує індустриальний тип занятості?

- а) переважання у складі працюючих осіб, пов'язаних з обслуговуванням людини і швидко зростаючих потреб розвитку науки і техніки;
- б) переважання промислової та сільськогосподарської трудової діяльності;
- в) широке використання нагромадженого інформаційного потенціалу;
- г) правильна відповідь відсутня.

4. Яке з положень характеризує інформаційний тип занятості?

- а) переважання у складі працюючих осіб, пов'язаних з обслуговуванням людини і швидко зростаючих потреб розвитку науки і техніки;
- б) переважання промислової та сільськогосподарської трудової діяльності;
- в) низьке використання нагромадженого інформаційного потенціалу;
- г) правильна відповідь відсутня.

5. Яке з положень визначає національний дохід?

- а) сукупність матеріальних і нематеріальних благ, створених в країні за певний проміжок часу;
- б) заново створена вартість за певний проміжок часу;
- в) матеріальні і духовні цінності, нагромаджені в країні протягом всієї історії її розвитку;
- г) правильна відповідь не названа.

6. Із перелічених виділіть загальноекономічну пропорцію:

- а) між рослинництвом і тваринництвом;

- б) між нагромадженням і споживанням;
- в) між взаємозамінними видами продукції;
- г) правильна відповідь не названа.

7. Який із названих факторів відноситься до інтенсивних?

- а) зменшення фондомісткості продукції;
- б) зниження матеріаловіддачі;
- в) зростання об'єму капіталовкладень;
- г) підвищення матеріаломісткості продукції.

8. Яке з положень характеризує фактор попиту, що впливає на економічне зростання?

- а) кількість і якість природних ресурсів;
- б) наявність основного капіталу;
- в) схильність населення до заощаджень;
- г) жодна з відповідей неправильна.

9. Яке з положень правильне?

- а) фаза піднесення економічного циклу завжди співпадає з періодом пожвавлення;
- б) економічна криза сприяє оновленню виробництва;
- в) спад – це період депресії;
- г) найвища точка ділової активності – період пожвавлення виробництва;

10. Характерною рисою низхідної фази великого циклу є:

- а) зародження нових галузей, масове поширення нових технологій;
- б) загострення проблеми заміни застарілих базисних технологій;
- в) відновлення докризового рівня виробництва;
- г) всі відповіді правильні.

Тема 15

Держава як суб'єкт регулювання ринкової економіки

1. Необхідність і суть державного регулювання економіки.
2. Головні цілі і функції держави в ринковій економіці.
3. Основні напрями і методи державного регулювання економіки.

1. Необхідність і суть державного регулювання економіки

Розвинута ринкова економіка являє собою оптимальне поєднання ринкового механізму і державного регулювання економічних процесів

Втручання держави в економічні процеси зумовлено

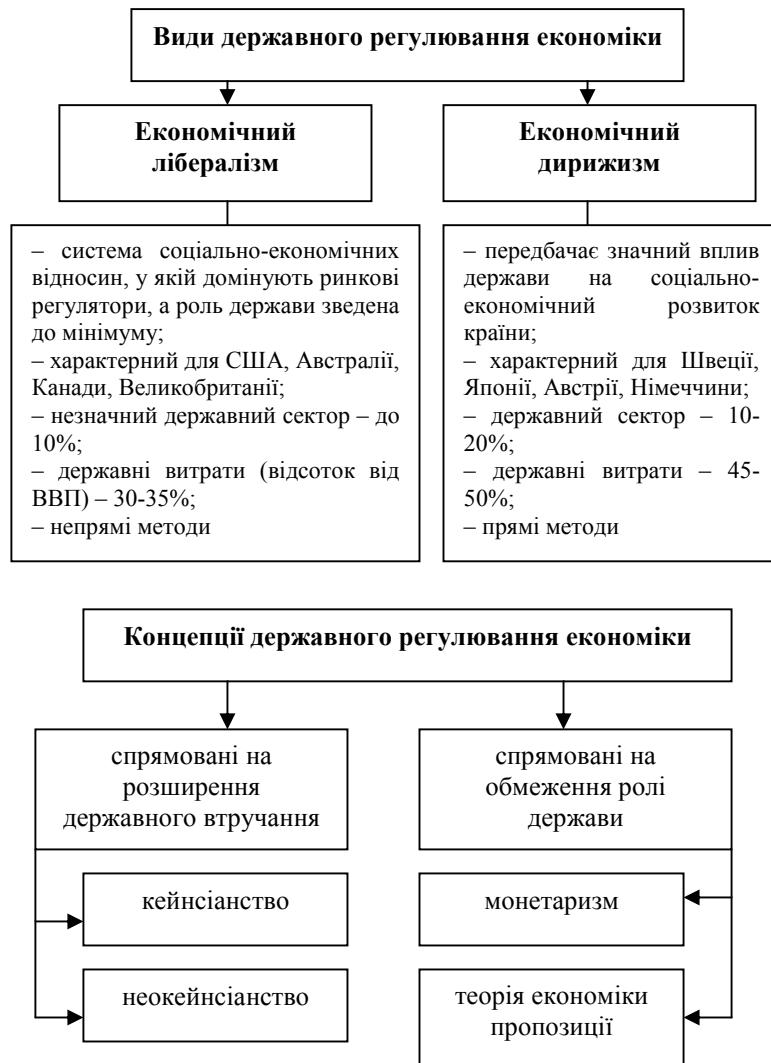
- ↓
- власним виникненням держави і необхідністю вилучення на свою користь певної частини ССП для утримання апарату чиновників державної влади, армії, поліції, судів та ін.;
  - необхідністю прийняття деяких законів (наприклад, про тривалість робочого дня);
  - необхідністю захисту національного ринку

Суто утриманські інтереси визначали пасивну, **обмежену роль держави**

Необхідність активізації ролі держави зумовлена

- ↓
- створенням умов для ефективного функціонування ринкового механізму:
    - розвитком продуктивних сил, їх ускладненням;
    - нарощанням труднощів у взаємодії людини з природою, виникненням екологічної кризи;
    - поглибленням процесу усуспільнення виробництва (розвитком спеціалізації, концентрації, централізації виробництва);
    - ускладненням відносин власності;
  - усуненням (послабленням) негативних наслідків ринкових процесів (економічних криз, монополізму, інфляції, безробіття);
  - вирішенням проблем, що не може розв'язати ринковий механізм (забезпечення суспільними благами, встановлення соціальної рівноваги, розвитку НТП);
  - захистом національних інтересів на світовому ринку

Кейнсіанство

– Дж.Кейнс «Загальна теорія зайнятості, відсотків і грошей» (1936 р.) – обґрунтував необхідність і практичне значення державного регулювання:

- розвиток економіки носить нерівномірний характер, а рівновага – рідкісний випадок;
- одним із проявів нерівноваги є випереджаюче зростання пропозиції в порівнянні із зростанням попиту;
- головна ідея – регулювання ефективного попиту і підтримання рівня зайнятості;
- **рекомендації для виходу із стану економічної нерівноваги:**
  - держава повинна стимулювати зростання приватних інвестицій шляхом зниження норми процента, податків;
  - тоді підприємці вкладатимуть кошти у виробництво, а не будуть заощаджувати;
  - з'явиться додатковий попит на робочу силу і засоби виробництва (зросте зайнятість);
  - із зниженням процента за кредит знижується процент за вкладами, стає невигідним заощаджувати – зростає споживання;
  - зростання державних витрат і державного попиту, що приводить до зростання сукупного попиту. Вирівнюється попит і пропозиція;
  - зростання інвестиційного попиту веде до зростання споживацького попиту (зростання заробітної плати відбувається із зростанням цін, заробітки знецінюються, невигідно заощаджувати);
  - у результаті збільшується зайнятість і прибутки населення (рівень зайнятості визначається ефективним попитом, який залежить від споживання, заощаджень і інвестицій)

Неокейнсіанство

- доповнили концепцію Дж.Кейнса рекомендаціями, що сприяли підвищенню якості робочої сили, покращенню можливостей працевлаштування окремих категорій населення;
- основні заходи:
  - виступали за активізацію ролі держави в процесі розподілу і перерозподілу національного доходу, тобто податки повинні зростати, але освіта, медицина залишиться безкоштовними;
  - антициклічне, антикризове регулювання економіки – втручання держави не тільки в період економічної депресії, але і під час економічного підйому; розробили конкретні методи втручання, щоб не було криз (пропонували робити не таке високе піднесення, а значить, буде і не таке велике падіння);
  - розширення програмування господарських процесів. Держава повинна прогнозувати, складати плани;
  - сприяння розвитку НТП, формування нових галузей і видів діяльності;
- Е. Хансен, Дж. Хікс, Р. Харрод, Е.Домар; 60-70 рр. ХХ ст.

Монетаризм

- обмежували роль держави регулюванням грошової маси;
- рівень господарської активності повинен визначатись кількістю грошей в обігу, приріст яких регулюється банківською системою. Держава повинна забезпечити стабільні темпи зростання грошової маси – 3% за рік;
- ввели положення про природний рівень безробіття (6-7%), що визначається законом попиту і пропозиції, виступали проти повної зайнятості;
- І.Фішер, М.Фрідмен; 50-80 рр. ХХ ст.

Теорія економіки пропозиції

- стимулювати пропозицію шляхом розвитку приватного підприємництва і накопичення капіталу (зниження податків – зростання виробничих потужностей і зайнятості);
- підприємництву повинна бути надана безмежна свобода (всі, хто бажає – нехай займається, спростити процедуру оформлення діяльності);
- держава повинна відмовитись від більшості соціально-економічних програм (якщо знизити податки, неможлива безкоштовна освіта, медицина тощо)

2. Головні цілі і функції держави в ринковій економіці

Головна ціль державного регулювання економіки

економічна і соціальна стабільність, зміцнення існуючої системи в країні, адаптація її до мінливих умов

Конкретні цілі державного регулювання економіки

- зростання об'єму виробництва;
- підвищення темпів економічного зростання;
- досягнення повної зайнятості;
- підвищення економічної ефективності виробництва;
- забезпечення стабільності рівня цін;
- забезпечення справедливого розподілу доходів;
- досягнення зовнішнього балансу (рівноваги експорту-імпорту, стабільності обмінного курсу);
- збереження навколошнього середовища

Економічні функції держави в ринковій економіці

Законодавча

розробка системи законів і постанов економічного, соціального і організаційно-господарського характеру, що створюють правові основи ринкової економіки:

- встановлення прав і форм власності і правил господарської діяльності (визначення прав фізичних і юридичних осіб, умов укладання контрактів і функціонування підприємств, встановлення правил гри для фірм-виробників і споживачів, регулювання зв'язків підприємств);
- регулювання трудових відносин і пенсійного порядку (мінімум зарплати, пенсій, допомоги з непрацездатності і безробіття, закони про пенсії, умови і охорону праці, взаємні обов'язки профспілок і адміністрації);
- захист прав споживачів, екологічне законодавство (законодавство про відображення істини на упаковці і маркування товару – назва фірми, всі елементи, які вміщуються в продукті і небезпечні для здоров'я, стандарти якості);
- антимонопольне законодавство

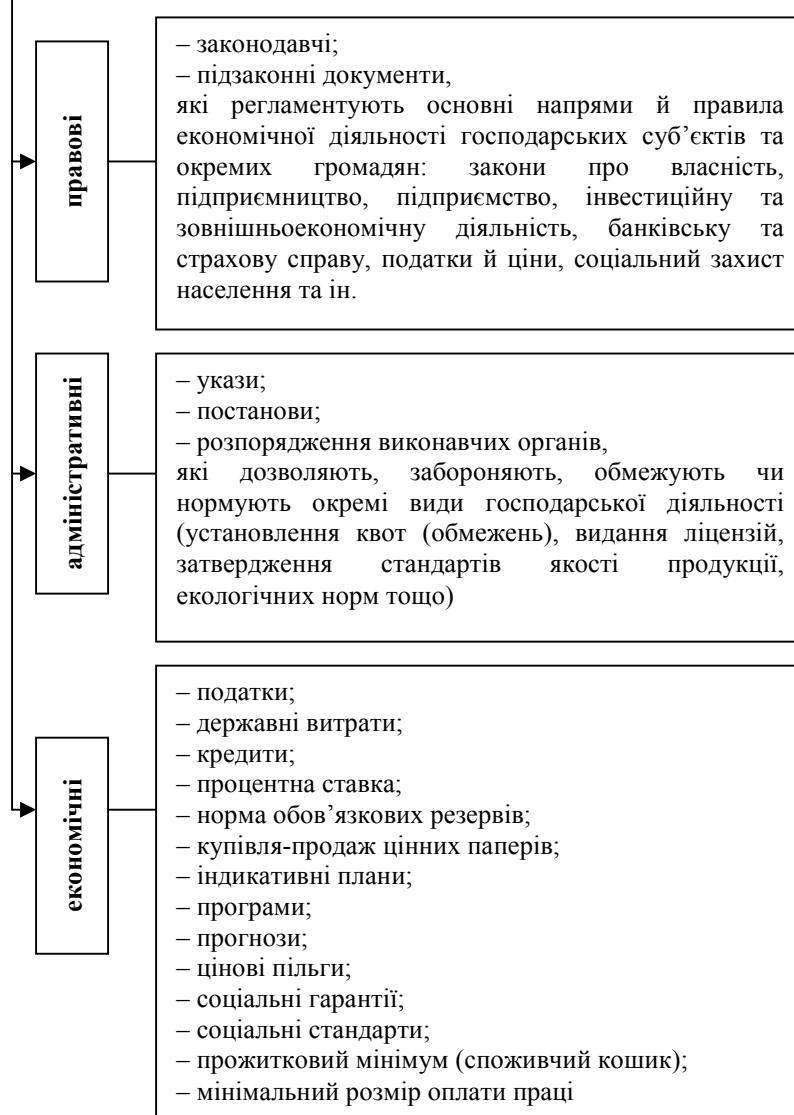
Економічні функції держави в ринковій економіці

3. Основні напрями і методи державного регулювання економіки

Інструменти державного регулювання економіки

Форми державного регулювання

Форми державного регулювання

соціальна політика

система заходів держави, спрямована на регулювання зайнятості та доходів: надання допомоги безробітним, незаможним, розвиток освіти, медицини, культури тощо

Основні заходи у сфері регулювання зайнятості:

- розвиток державного підприємництва;
- створення і реалізація програм громадських робіт;
- стимулювання створення робочих місць;
- підготовка і перепідготовка кадрів;
- скорочення тривалості робочого дня;
- розвиток освіти, охорони здоров'я;
- допомога безробітним, її перекваліфікація.

Основні заходи у сфері регулювання доходів:

- гарантія мінімуму заробітної плати;
- гарантія прожиткового мінімуму («межі бідності»);
- індексація доходів;
- соціальні виплати («трансферти»).

структурна політика

визначення і обґрунтування цілей, пріоритетних ланок і характеру структурної перебудови

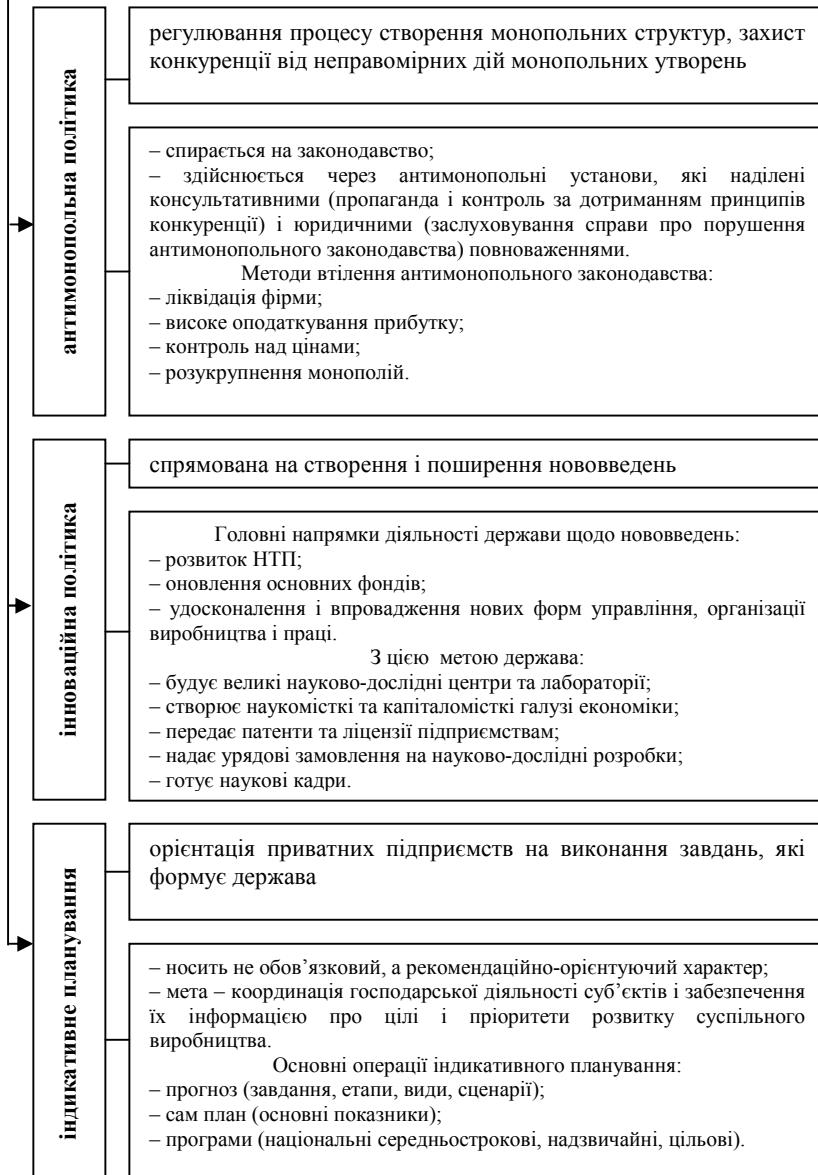
Напрями:

- створення розвинутого споживчого сектору;
- подолання технологічної відсталості;
- розвиток нових галузей і видів виробництв (носіїв НТП);
- стимулювання розвитку підприємств, що знаходяться в кризовому стані;
- згортання неефективних сфер використання інвестиційних ресурсів;
- виробництво конкурентоспроможної продукції;
- зниження залежності від імпорту ресурсів;
- активна підтримка малого бізнесу.

Інструменти:

- бюджетні інвестиції;
- програми структурної перебудови;
- підготовка і перепідготовка кадрів;
- кредитні і податкові інструменти;
- цінові пільги

Форми державного регулювання

Форми державного регулювання

антиінфляційна політика

сукупність інструментів державного регулювання, спрямованих на зниження інфляції

Антиінфляційні заходи

- оптимізація розмірів грошової маси;
- усунення дефіциту державного бюджету, державного боргу й витрат на його обслуговування;
- збільшення пропозиції товарів через подолання спаду виробництва (структурна перебудова, розвиток підприємництва, пільгове оподаткування, залучення інвестицій);
- збільшення пропозиції за рахунок формування нових товарних ринків (цінних паперів, землі, засобів виробництва тощо);
- заходи зі зменшення ліквідності заощаджень (підвищення відсоткових ставок за вкладами, стабілізація інфляційних очікувань);
- демонополізація виробництва, регулювання природних монополій;
- стабілізація валютного курсу

зовнішньоекономічна політика

сукупність заходів держави щодо реалізації економічного потенціалу країни на зовнішньому ринку та задоволення власних потреб за рахунок товарів і послуг іноземного виробника

Основні складові:

- зовнішньоторговельна політика (експортна та імпортна політика);
- валютна політика;
- політика у сфері залучення іноземних інвестицій;
- митно-тарифна політика

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. У чому полягає сутність державного регулювання економіки?
2. Чим пояснюється необхідність державного втручання в економіку?

3. Які причини посилюють державне втручання в економіку?
  4. Хто виступає суб'єктами державного регулювання економіки?
- Які об'єкти державного регулювання економіки?
5. Чому за наявності державного втручання сучасну ринкову економіку називають змішаною?
  6. Яким повинно бути співвідношення між державним регулюванням економіки і ринковим саморегулюванням?
  7. Від яких факторів залежать обсяги регулюючих функцій держави і ринку?
  8. Чим відрізняється роль держави в ринковій економіці від ролі держави в централізовано керованому господарстві?
  9. Чи можна вважати тотожними поняття «державне регулювання економіки» й економічна політика?
  10. Назвіть основні погляди економістів на роль держави в економіці.
  11. Назвіть моделі державного регулювання економіки і поясніть, чим вони відрізняються одна від одної.
  12. Якими проблемами ринкової економіки повинна займатись держава? Які функції покладені на державу у процесі регулювання економіки?
  13. Що таке «суспільні блага»? Чому з розвитком суспільства збільшується їх кількість?
  14. Чи можливі невдачі державного регулювання економіки, які будуть гірші за невдачі ринку?
  15. Визначте цілі державного регулювання економіки.
  16. Дайте характеристику основним напрямам державного регулювання економіки. У чому полягає суть антициклічного регулювання та програмування національної економіки?
  17. Які методи державного регулювання економіки вам відомі? Розкрийте їх суть та поясніть, від чого залежить їх вибір?
  18. Чому в економіці будь-якої країни роль державного сектору історично зростає?
  19. Які ви можете назвати форми державної допомоги приватним фірмам?
  20. Охарактеризуйте основні інструменти державного регулювання економіки.
  21. Розкрийте форми державного регулювання економіки. Чи існує взаємозв'язок форм і методів державного регулювання? У чому він полягає?
  22. Яким чином держава може гарантувати конкуренцію?
  23. Які ви знаєте антициклічні заходи держави?

24. Які проблеми вирішує держава, збільшуючи кількість грошей в обігу?
25. Які проблеми вирішує держава, встановлюючи норми прискореної амортизації?
26. Як впливає на підприємницьку діяльність зменшення (збільшення) норми обов'язкових резервів банків?
27. Для чого держава підвищує ставку позичкового процента для комерційних банків?
28. Якими заходами впливає держава на безробіття та інфляцію?
29. Чому в розвинутих країнах існує необхідність у соціальному захисті населення?
30. Назвіть складові частини соціального захисту населення.
31. Чому потрібна індексація доходів населення? Назвіть принципи індексації грошових доходів населення.
32. Чи потрібен диференційований підхід до індексації грошових доходів? Чому?
33. Припустимо, що переваги в індексації доходів надаються малозабезпеченим верствам населення. До якого недоліку це може привести?
34. Чому при індексації доходів слід враховувати рух не лише цін на споживчі товари і послуги, а й заробітної плати?
35. У чому полягає різниця між соціальними виплатами («трансфертами») і соціальним страхуванням?
36. Чи варто підтримувати рівність доходів всіх членів суспільства?

ТЕМИ ЕСЕ ТА РЕФЕРАТИВНИХ ВИСТУПІВ

1. «У країні, в якій правлять добре, соромляться бідності. У країні, в якій правлять погано, соромляться багатства» (Конфуцій).
2. Міра державного втручання в дію ринкового механізму.
3. Особливості державного регулювання економіки в Україні.
4. Критерії ефективності економічної діяльності держави.
5. Розвиток державного сектору в країнах Заходу.
6. Індикативне планування в умовах ринкової економіки.
7. Антимонопольна політика держави.
8. Роль держави в регулюванні цін і заробітної плати.
9. Державне регулювання підприємництва.
10. Державне регулювання економіки регіонів.
11. Сучасні проблеми соціального захисту населення в Україні.
12. Мінімальна заробітна плата: світовий досвід та реалії України.
13. Сучасний стан реалізації інноваційного потенціалу України.

ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ

1. Представники монетаризму вважають, що:

- а) розвиток економіки носить нерівномірний характер, а рівновага рідкісний випадок;
- б) економічна рівновага підтримується в ході вільної конкуренції за допомогою постійного коливання цін;
- в) рівень господарської активності визначається кількістю грошей, які знаходяться в обігу;
- г) правильні відповіді а) і в);
- д) всі перераховані відповіді неправильні.

2. Представники кейнсіанської школи:

- а) вірять, що ринку внутрішньо властива стабільність;
- б) виступають проти використання грошово-кредитної політики держави;
- в) вважають, що необхідно державі втрутатись у розвиток економіки;
- г) вірять, що ринку властива тільки вільна конкуренція;
- д) всі попередні відповіді неправильні.

3. Назвіть причину, що викликала розширення державного регулювання ринкової економіки:

- а) поглиблення процесу уусупільнення виробництва;
- б) необхідність утримання державного апарату;
- в) панування державної власності;
- г) правильна відповідь не названа.

4. Яку функцію в умовах ринкової економіки не виконує держава?

- а) встановлює заробітну плату громадянам;
- б) визначає цілі і напрями економічного розвитку;
- в) перерозподіляє доходи;
- г) держава виконує всі перераховані функції;
- д) держава не виконує жодну з названих функцій.

5. Попередження хронічного безробіття і стагнації відноситься до функції держави:

- а) законодавчої;
- б) стабілізуючої;
- в) розподільчої;
- г) всі відповіді неправильні.

6. Підтримуючи мінімальні стандарти здоров'я, харчування і доходів, держава виконує функцію:

- а) законодавчу;
- б) розподільчу (перерозподільчу);
- в) стабілізуючу;
- г) не виконує жодну з названих функцій.

7. Якими проблемами в ринковій економіці повинна займатись держава?

- а) розподілом грошових доходів в суспільстві;
- б) визначати, що і скільки потрібно виготовити із наявних ресурсів;
- в) надавати допомогу конкретному споживачу з обмеженими доходами, визначаючи способи їх рационального використання;
- г) визначати коло товарів і послуг, які потрібні суспільству, незалежно від смаків і бажань якоїсь групи населення.

8. До інструментів державного регулювання ринкової економіки відносяться:

- а) економічне зростання;
- б) зайнятість;
- в) державні витрати;
- г) стабільність рівня цін;
- д) всі перераховані відповіді правильні.

9. До прямих методів державного регулювання ринкової економіки відносяться:

- а) державні інвестиції;
- б) податки;
- в) грошово-кредитні регулятори;
- г) жодна з відповідей неправильна;
- д) всі відповіді правильні.

10. До непрямих методів державного регулювання ринкової економіки відносяться:

- а) державне замовлення;
- б) грошово-кредитні регулятори;
- в) державні інвестиції;
- г) всі відповіді правильні;
- д) жодна з відповідей неправильна.

Тема 16

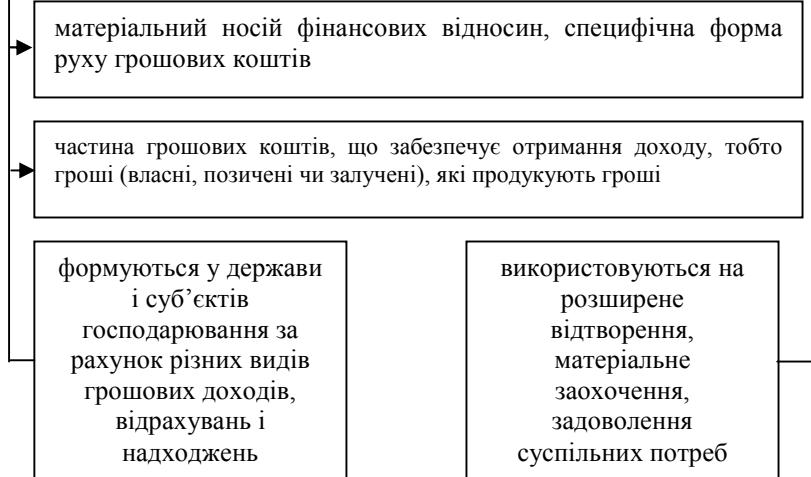
Фінансова система держави

1. Суть і структура фінансів.
2. Державний бюджет і державний борг.
3. Суть і види податків. Принципи і методи оподаткування.

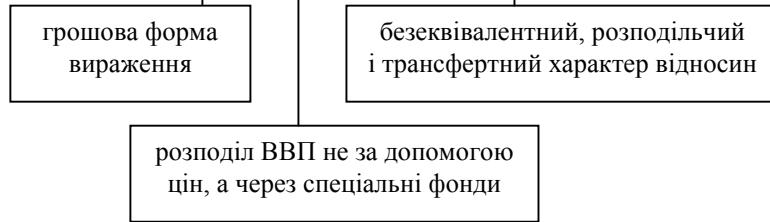
1. Суть і структура фінансів

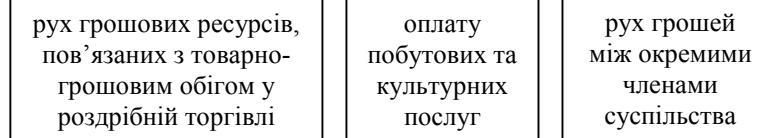
Фінансові ресурси

Характерні риси фінансів

Фінанси не охоплюють

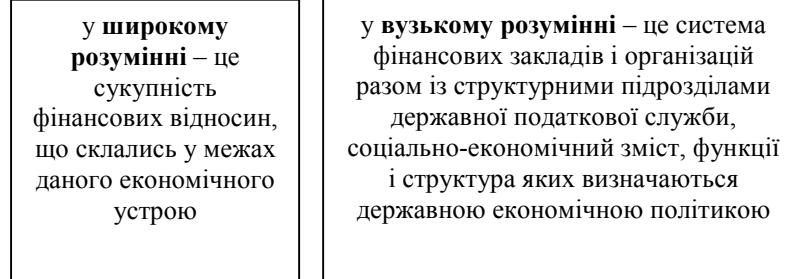

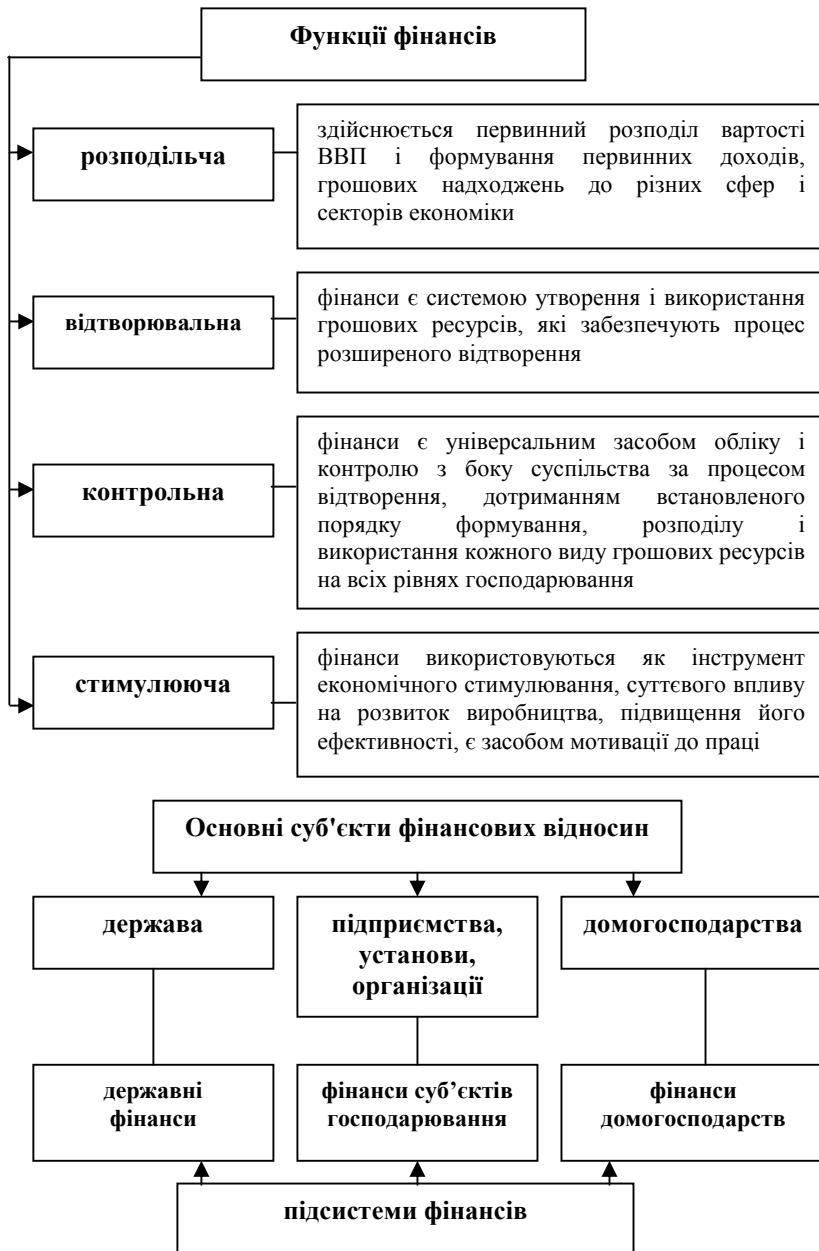
Складові системи фінансових відносин

Фінансова система країни

взаємозв'язок сфер і ланок фінансових відносин, у процесі яких утворюються і використовуються фонди коштів

Загальнодержавні фінанси посідають центральне місце у фінансовій системі (забезпечують виконання державою своїх функцій: управління, оборона, охорона правопорядку)

Фінанси підприємств є матеріальною основою фінансової системи, оскільки з їх допомогою створюється національний продукт, що є джерелом формування фінансових ресурсів держави і населення. За рахунок цих фінансів забезпечується поточна господарська діяльність, виробничий і соціальний розвиток підприємства

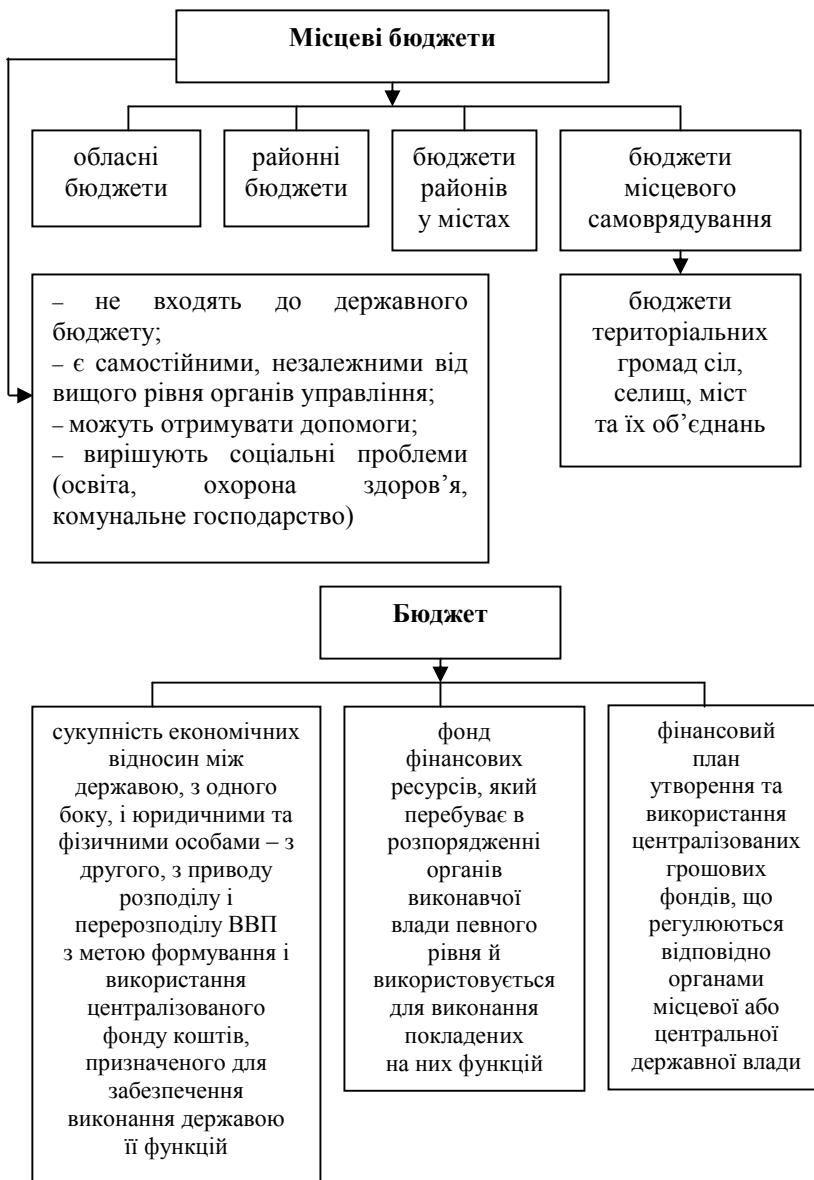
Фінанси домогосподарств забезпечують задоволення потреб населення

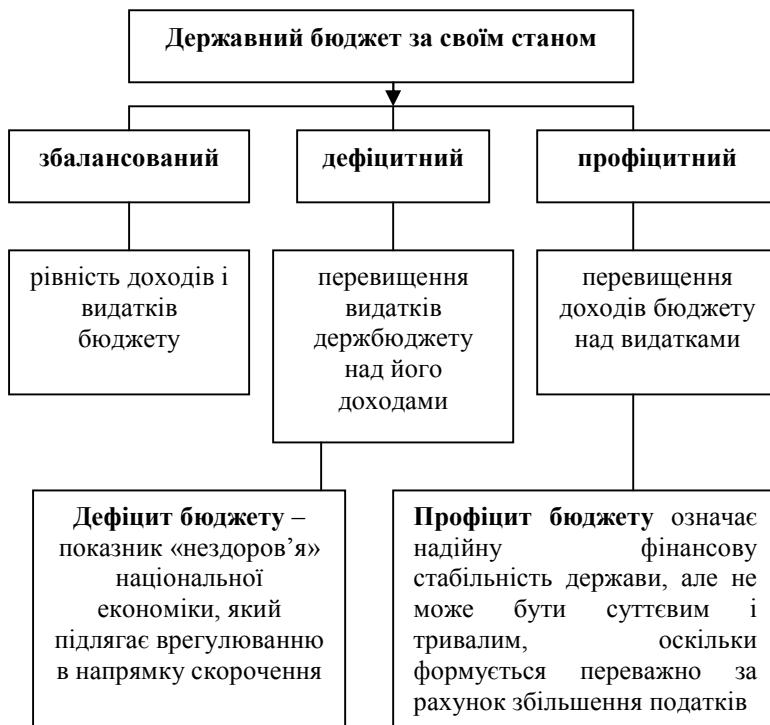
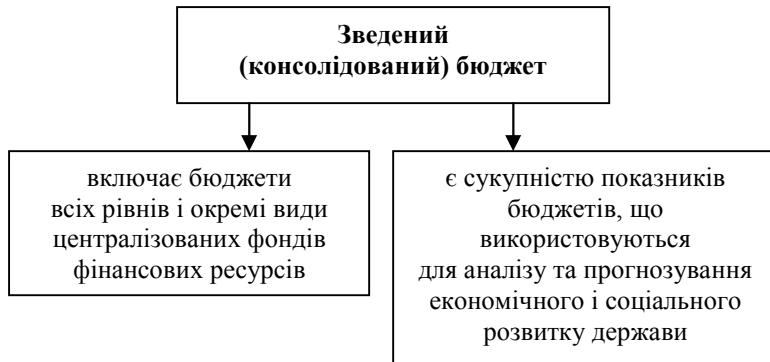

2. Державний бюджет і державний борг

Негативні наслідки державного боргу

- зростання податків і підтримка стимулів до господарської активності, посилення соціальної напруги в суспільстві;
- зростання позичкового процента (оскільки державні позики збільшують попит на кредити) і відповідно скорочення інвестицій;
- відлив частини ВНП за кордон (на погашення державного боргу);
- посилення нерівності в доходах (у багатьох збільшуються заощадження, облігації, а значить, процент доходів);
- зниження міжнародного авторитету держави;
- невпевненість у завтрашньому дні

Шляхи погашення державного боргу

внутрішній борг

- **рефінансування** – продаж нових облігацій при настанні строку погашення попередніх облігацій. Отримані гроші використовують для виплати попереднім власникам;
- нові гроші;
- нові податки;
- зовнішні кредити

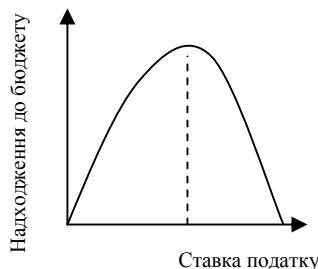
зовнішній борг

- зростання експорту;
- зниження імпорту;
- фінансова стабілізація;
- традиційний – виплата за рахунок золотовалютних резервів;
- консолідація боргу з погодження кредитора (реструктуризація): зміна умов позики, що пов’язані з її термінами (перетворення короткострокових боргів у довгострокові або безстрокові);
- конверсія: зміна умов позики, які стосуються дохідності, тобто зменшення або збільшення розмірів відсотків за позикою; перетворення боргу у довгострокові іноземні інвестиції, що практикуються в деяких країнах (іноземні кредитори в рахунок боргу придбають нерухомість, цінні папери, беруть участь у капіталі, у приватизації державного майна);
- звернення країни-боржника до міжнародних банків, які надають пільгові кредити для виходу із кризи, але обумовлюють жорстокими вимогами

3. Суть і види податків. Принципи і методи оподаткування

Зв'язок між ставками податку і надходженнями до бюджету відображає **крива Лаффера**. При зростанні ставки податку надходження до бюджету спочатку зростають, а потім знижуються до 0.

Високі податки підривають стимули для удосконалення виробництва, при **низьких** – нагромадження капіталу у суб'єктів господарювання відбувається швидше, ніж створюються умови для його ефективного використання.

Принципи оподаткування в сучасних умовах

законодавче закріплення	визначення на законодавчому рівні усіх обов'язкових елементів податку
гнучкість	корегування в залежності від економічних умов
ефективність	витрати, пов'язані з оподаткуванням, повинні покриватися сумою податку, що надходить державі завдяки його введенню
усталеність	розміри податків і терміни їх сплатення не повинні часто переглядатися
соціальна справедливість	встановлення податків відповідно до платоспроможності платників податків
загальність і обов'язковість	кожна особа зобов'язана сплачувати встановлені податки
стабільність	незмінність протягом бюджетного року
економічна обґрунтованість	встановлення податків на підставі показників розвитку національної економіки
простота і доступність	зрозумілість
рівномірність та зручність сплати	установлення строків сплати податків та зборів, виходячи із необхідності забезпечення своєчасного надходження коштів до бюджетів
рівність платників	забезпечення однакового підходу до всіх платників податків

Податкова система

- закріплена законодавством сукупність податків, які стягаються, а також принципів, форм і засобів їх побудови
- забезпечує концентрацію в безпосередньому розпорядженні держави фінансових ресурсів для вирішення найголовніших загальнодержавних та соціальних завдань

Основні елементи податкової системи

суб'єкт оподаткування	юридична або фізична особа – платник податку
об'єкт оподаткування	матеріально-грошові субстанції, на які нараховується податок
податкова ставка	законодавчо визначений розмір податку на одиницю оподаткування
податкова квота	податкова ставка, встановлена як відсоток до доходу
податкова пільга	повне або часткове звільнення від податку
податкова політика	діяльність держави у сфері організації та використання податків, а також розробка певних концепцій розвитку і принципів організації системи оподаткування
податкове законодавство	сукупність нормативно-правових актів, в яких містяться правові норми
податкова інспекція, податкова міліція	державні органи, які стягають податки і здійснюють нагляд за їх надходженням

Податкові пільги

- неоподаткований мінімум;
- вирахування із оподаткування окремих елементів об'єкта оподаткування;
- звільнення від сплати податків окремих осіб чи категорій платників;
- зниження податкових ставок;
- податковий кредит (відстрочка стягнення, зменшення суми податку);
- вирахування із податкової бази (податкові вирахування, які зменшують податкову базу)

Родові ознаки податкової системи правової держави

законний, легальний характер платежів

господарська самостійність платника

Види податків

залежно від об'єкта оподаткування

прямі податки на дохід і майно юридичних і фізичних осіб

непрямі податки на товари і послуги у вигляді надбавки до ціни

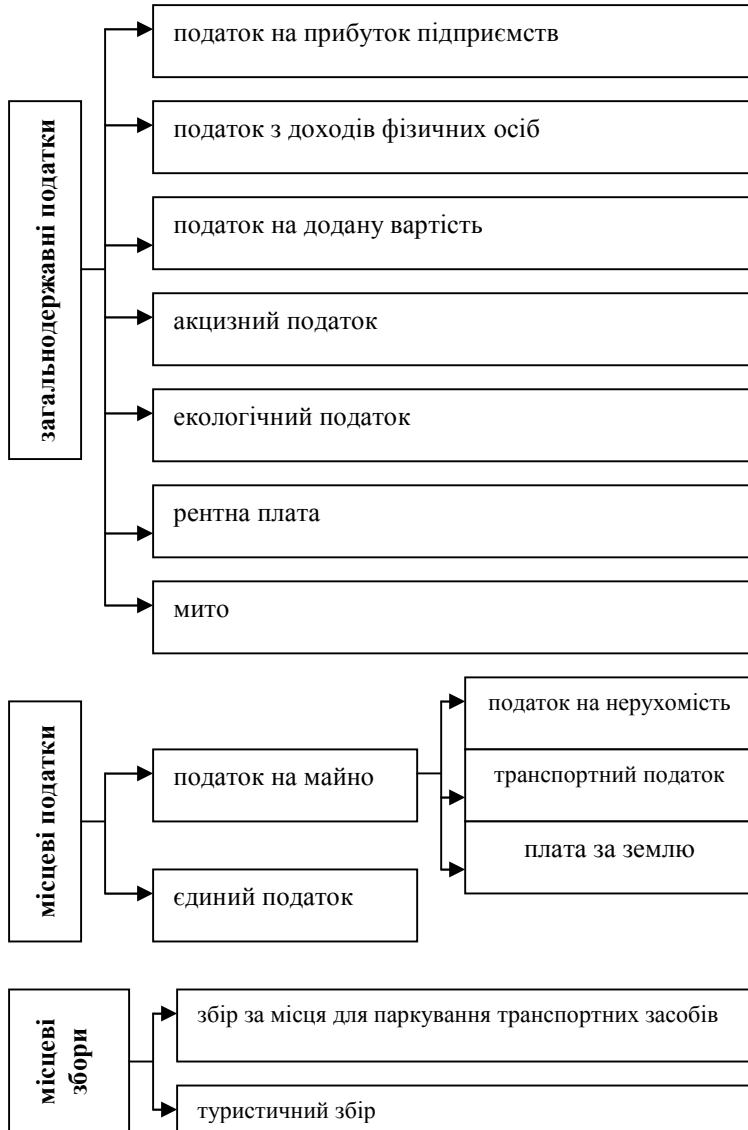
залежно від органу, що здійснює стягнення податків

загально-державні встановлюються і стягаються центральними органами управління

місцеві встановлюються і стягаються місцевими органами управління на відповідній території

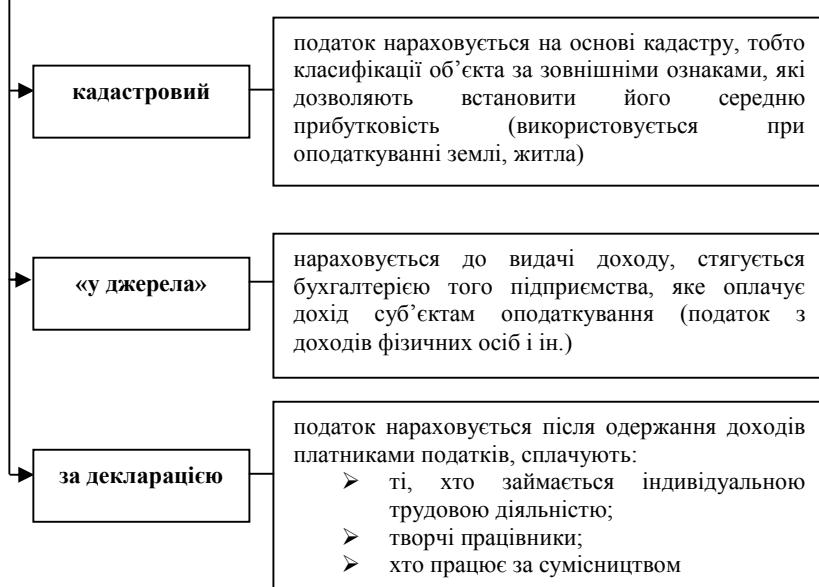
Податки в Україні

Ставки оподаткування

Методи оподаткування

Податкова соціальна пільга

- частина заробітної плати, яка фактично не обкладається податком;
- застосовується тільки до зарплати;
- на одному місці роботи (робітник сам вибирає, подає письмову заяву, штраф – 100% недоплаченої суми + suma);
- застосовується до заробітків, які не перевищують певну суму;
- сума пільги вираховується із зарплати, а потім сплачується податок
- прожитковий мінімум для працездатної особи на 1.01. множиться на 1,4 і заокруглюється до 10 грн;
- хто отримує менше визначененої суми, має право на пільгу

Податковий кредит

сума, на яку людині дозволяється зменшити свій оподатковуваний дохід у вигляді заробітної плати за результатами року

Фіiscalна політика

маневрування державними видатками і податками для регулювання рівня ділової активності і вирішення різних соціальних завдань

Дискреційна фіiscalна політика

сукупність оперативних фінансових заходів уряду, що приймаються для доповнення або зміни постійно діючих правил, норм, звичаїв господарського життя

Автоматична фіiscalна політика

включає економічний механізм, який автоматично реагує на зміну економічного стану без необхідності обов'язкового урядового втручання

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Що таке фінанси і які причини їх утворення? Чи можна ототожнювати фінанси з грошовими відносинами?
2. У чому полягають функції фінансів?
3. Як ви розумієте фінансову систему та її складові? Які особливості має кожна складова фінансової системи?
4. Чому фінанси підприємств є матеріальною основою фінансової системи, а центральне місце посідають загальнодержавні фінанси?
5. Що таке бюджет держави? Назвіть основні статті доходів та видатків державного бюджету.
6. Для чого необхідні державний і місцеві бюджети в ринковій економіці?
7. Чи можна стверджувати, що місцеві бюджети – складова частина державного бюджету?
8. Що таке бюджетний дефіцит? Які шляхи його покриття?
9. Чи можна сказати, що існування бюджетного дефіциту завжди завдає шкоди економічному розвитку країни?
10. Який спосіб фінансування бюджетного дефіциту буде більш інфляційним – створення нових грошей чи позика в населення? Чому? Обґрунтуйте відповідь.
11. Чи можна однозначно стверджувати, що бездефіцитність означає «здоров'я» економіки?
12. Що таке державний борг? За яких умов утворюється державний борг?
13. Які можливості має уряд для зменшення внутрішнього боргу?
14. Чи впливає на рівень життя населення внутрішній державний борг?
15. Чому державний борг одночасно є й державним кредитом?
16. Чи небезпечний державний борг для національної економіки в цілому?
17. Чи є державний борг України тягарем для майбутніх поколінь?
18. Що таке податки?
19. Назвіть принципи оподаткування.
20. Що утворює податкову систему?
21. Які податки належать до загальнодержавних, а які – до місцевих?
22. Чим прямі податки відрізняються від непрямих?
23. У чому полягає сутність фіскальної політики? Як можна з допомогою фіскальної політики стабілізувати національну економіку?

ТЕМИ ЕСЕ ТА РЕФЕРАТИВНИХ ВИСТУПІВ

1. Роль фінансів у соціально-економічному розвитку країни.
2. Державні фінанси в системі розподілу й перерозподілу ВВП.
3. Становлення і розвиток бюджетної системи України.
4. Аналіз сучасного стану державного боргу України.
5. Становлення і розвиток податкової системи України.
6. Переваги і недоліки діючої системи оподаткування в Україні.
7. Податкова система України: сучасний стан та вплив на економіку країни.
8. Порівняльна характеристика податкової системи України та окремих зарубіжних країн.
9. «Внутрішній державний борг – це наш борг самим собі».
10. «Податки для тих, хто їх сплачує, – ознака не рабства, а свободи» (А.Сміт).
11. «Податки являють собою дзеркало, в якому відображаються всі економічні проблеми держави» (П.Самуельсон).
12. «Допоки індивідуальний податок із доходів громадян залишається... прогресивним..., існує сильний спонукальний мотив ухилятись від нього шляхом всіляких хитрувань» (М.Фрідмен).
13. Працюй старанно і чесно плати податки. Тисячі трудящих в держапараті розраховують на тебе (Невідомий американець).
14. У житті немає нічого більш неминучого, ніж смерть і податки (Бенджамін Франклін).

ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ

1. Яке з положень відноситься до фінансів?

- а) оплата населенням побутових послуг;
- б) вклади тимчасово вільних грошових коштів підприємств і населення в банк;
- в) продаж товарів підприємствами населенню;
- г) правильна відповідь не названа.

2. Яке з положень правильне?

- а) фінансові відносини складаються між підприємствами і населенням у процесі купівлі-продажу товарів;
- б) фінансові відносини охоплюють рух грошових ресурсів між окремими членами суспільства;
- в) фінансові відносини складаються між підприємствами в процесі розрахунків за поставки товарів;
- г) правильна відповідь не названа.

3. Яке з положень характеризує прямі податки?

- а) податки на особисті доходи населення;
- б) податки, що встановлюються у вигляді надбавки до ціни товарів;
- в) податки на високорентабельні і монопольні товари;
- г) правильна відповідь не названа.

4. Яке з положень характеризує непрямі податки?

- а) податки на доходи підприємств і організацій;
- б) податки на товари і послуги;
- в) податки на майно населення;
- г) правильна відповідь не названа.

5. Чим відрізняються прямі податки від непрямих?

- а) оподаткуванням фізичних і юридичних осіб;
- б) об'єктом оподаткування;
- в) напрямком використання;
- г) органом, що стягує податки.

6. Чому головною ланкою загальнодержавних фінансів є бюджетна система?

- а) бюджет складається із доходів і витрат;
- б) бюджетні ресурси використовуються для задоволення потреб населення;
- в) через бюджетну систему перерозподіляється значна частина національного доходу в народному господарстві;
- г) правильна відповідь не названа.

7. Що таке державний бюджет?

- а) кошторис витрат держави;
- б) план створення і використання загальнодержавних фінансів;
- в) державна казна;
- г) правильна відповідь не названа.

8. Яке з положень правильне?

- а) у результаті реалізації фіскальної політики держави витрати зменшуються;
- б) політика в сфері державних витрат і оподаткування проводиться тільки з метою зниження рівня безробіття;
- в) продаючи державні облігації іноземцям для фінансування зростаючих витрат, уряд накладає певний тягар на майбутні

- покоління;
- г) будь-який шлях покриття дефіциту бюджету посилює інфляцію.

9. Фіскальна політика держави в умовах перевиробництва реалізується шляхом:

- а) зростання державних витрат і збільшення податків;
- б) зростання державних витрат і зниження податків;
- в) зменшення державних витрат і збільшення податків;
- г) зменшення державних витрат і зменшення податків;

10. Грошово-кредитна політика Центрального банку в умовах недовиробництва реалізується шляхом:

- а) зростання процентної ставки, продажу державних цінних паперів;
- б) зростання процентної ставки, купівлі державних цінних паперів;
- в) зниження процентної ставки, купівлі державних цінних паперів;
- г) зниження процентної ставки, продажу державних цінних паперів.

Тема 17

Тенденції розвитку світового господарства

1. Об'єктивні передумови виникнення, суть і основні етапи розвитку світового господарства.
2. Структура світового господарства.
3. Загальні риси світового господарства.
4. Міжнародний поділ праці: фактори, напрями, форми.

1. Об'єктивні передумови виникнення, суть і основні етапи розвитку світового господарства

Етапи розвитку світового господарства

I етап – кінець XIX –
початок ХХ ст.

початок формування світового
господарства як цілісної системи

Характерні особливості

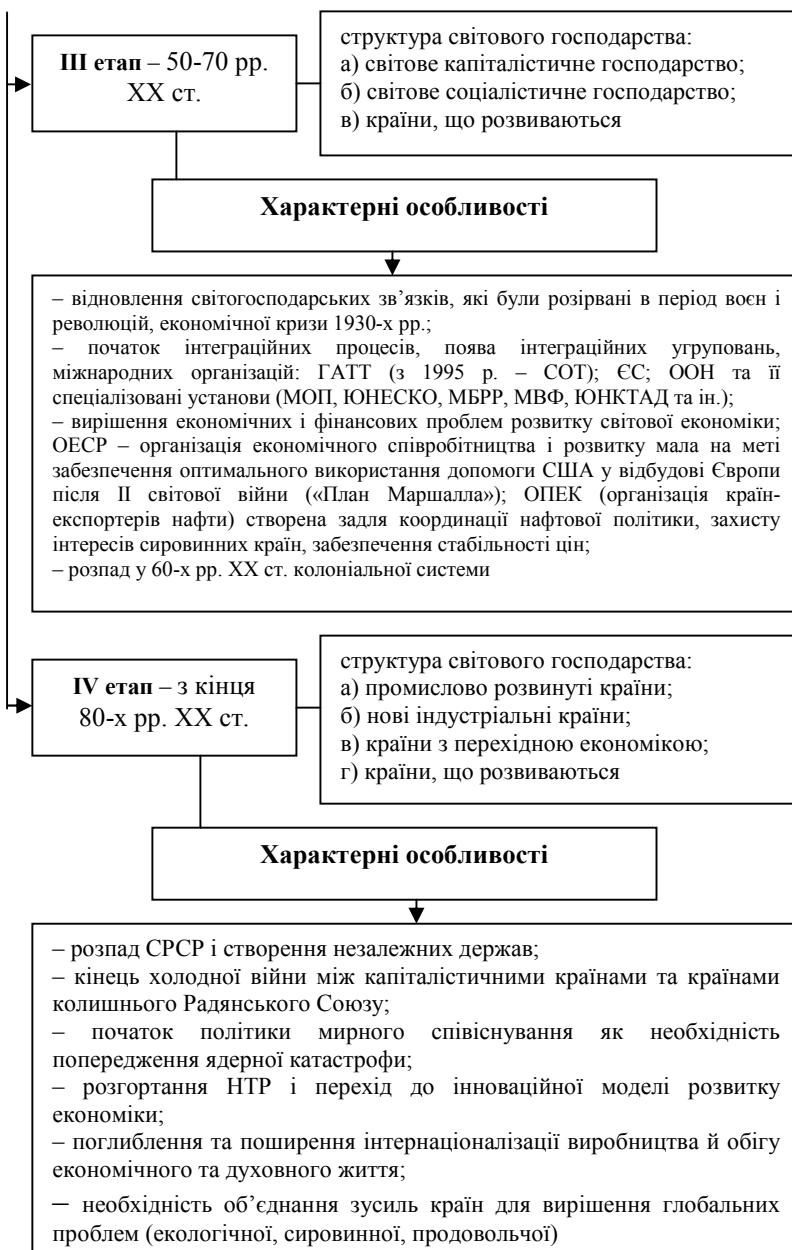
- формування міжнародного ринку;
- економічний розподіл світу: створення міжнародних монополій, які поділили між собою світові ринки збуту, джерела сировини і сфери застосування;
- територіальний розподіл світу між великими державами і утворення колоніальної системи. На початку ХХ ст. світове господарство – метрополії і колонії; сукупність індустриально розвинених країн, економічно слаборозвинених і колоніальних (залежних);
- формування світової платіжкої системи, яка ґрунтувалась на золотому стандарті (офіційно закріплена на конференції в Парижі у 1867 р.);
- наявність економічних криз і військових протистоянь (гострі протиріччя між державами, які призводили до локальних і світових воєн, породжували нестійкість)

II етап – 20-50 рр.
ХХ ст.

розпад світового господарства на дві системи: а) світове капіталістичне господарство, б) світове соціалістичне господарство

Характерні особливості

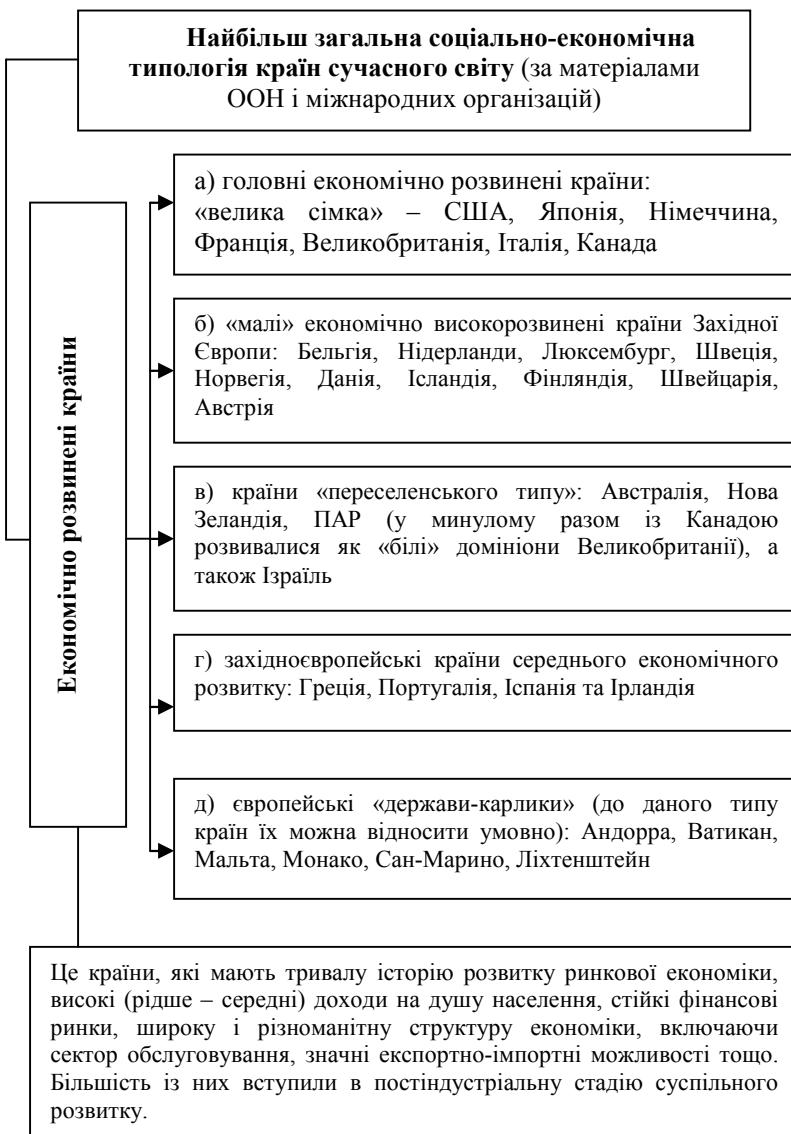
- звуження сфери світогосподарських зв'язків як наслідок військових протистоянь і конфліктів (світова війна, «велика депресія» 1930-х рр.);
- виникнення соціалістичної системи;
- домінування двох світових сил – СРСР та США, яке вилилось у протистояння двох соціально-економічних систем;
- офіційне оформлення світової валютної системи, яка ґрунтуються на золотодевізному стандарті (на Генуезькій конференції в 1922 р.)

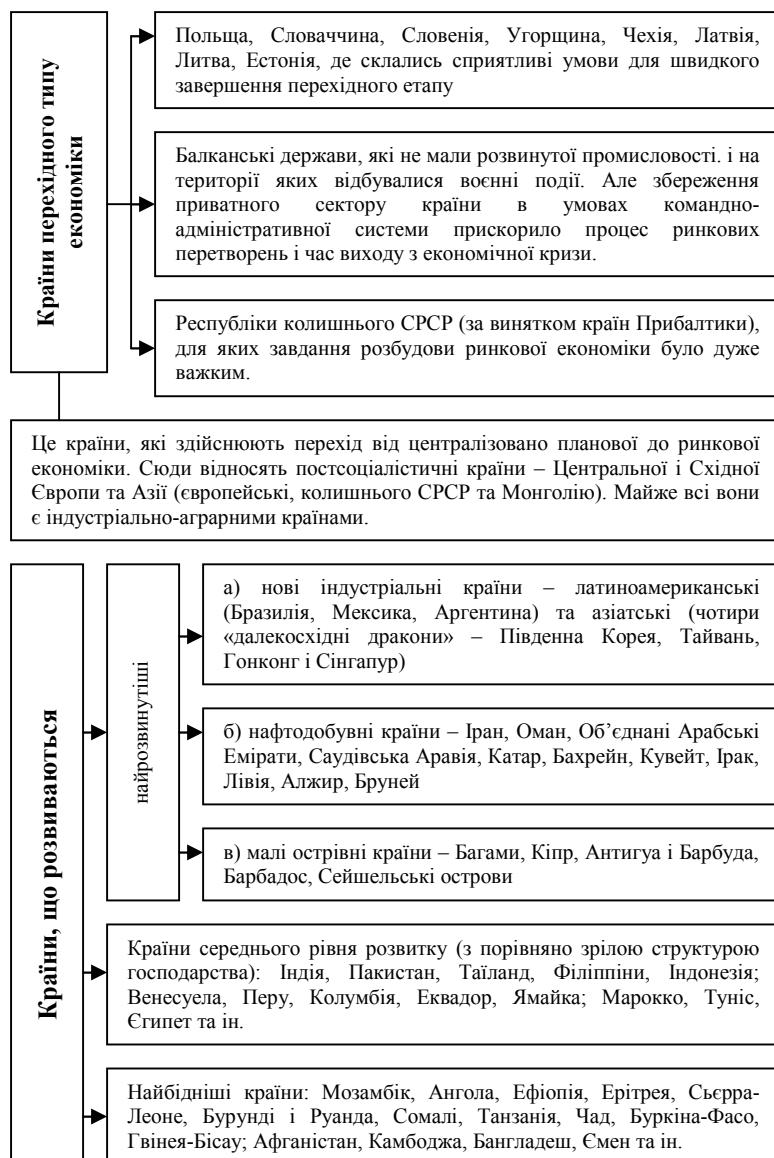

Суб'єкти світового господарства

2. Структура світового господарства

Для найрозвинутіших країн, що розвиваються, характерна експортна орієнтація виробництва, висока конкурентоспроможність, перехід від видобувної до обробної промисловості та високотехнологічного виробництва.

Найбідніші країни світу отримують суттєву допомогу з різних міжнародних джерел (безплатна допомога, пільгові кредити, списання боргів, зниження митних тарифів). Середній рівень доходу на душу населення тут становить 250 дол. за рік.

Спільні характерні риси країн, що розвиваються

- багатоукладність економіки;
- значне відставання продуктивних сил порівняно з передовими країнами;
- наявність традиційного сектору економіки, зорієнтованого на просте відтворення в багатьох країнах;
- низький рівень життя та освіти;
- масове безробіття;
- значний вплив традицій і релігії на економічний розвиток

Соціалістичні країни

- Корейська Народно-Демократична Республіка і Куба дотримуються централізовано планової економіки;
- Китай і В'єтнам запроваджують в економіку елементи ринкового механізму

3. Загальні риси світового господарства

Основні чинники, що визначають розвиток світового господарства

- розвиток світових продуктивних сил, НТП;
- глобальні проблеми сучасності;
- нерівномірність економічного розвитку держав, зумовлена природно-географічними, техніко-економічними, соціально-політичними факторами; зміни в співвідношенні сил між ними;
- зміщення політичного і економічного суверенітету країн, що розвиваються

Характерні риси сучасного світового господарства

- активний процес міжнародного переміщення факторів виробництва, перш за все у формах вивозу-ввезення капіталу, робочої сили та технологій;
- економічна політика держав, що передбачає підтримку міжнародного руху товарів та факторів виробництва на двосторонній та багатосторонній основі;
- активізація діяльності і посилення позицій ТНК;
- переход до економіки відкритого типу в різних державах і створення міждержавних об'єднань;
- розвиток всесвітньої інфраструктури, в тому числі формування міжнародної валютної та кредитно-банківської системи;
- створення міжнародних та наднаціональних інститутів, які координують міжнародні економічні відносини, підвищення ролі міжнародних економічних організацій;
- посилення регіональних інтеграційних процесів;
- наявність двох тенденцій у розвитку країн: а) до зближення (інтеграції), б) до протистояння (конкуренції);
- зближення рівнів розвитку і одночасно збільшення розриву багатих і бідних країн, розвинених і слаборозвинених держав;
- концентрація продуктивних сил у невеликій кількості розвинених країн;
- зміна моноцентризму (значної переваги США над іншими країнами) поліцентризмом;
- криза світової заборгованості;
- переход до нового типу економічного зростання, який ґрунтується на принципово нових формах поєднання науки з виробництвом, створенні нових елементів продуктивних сил;
- спроби регулювати все світове господарство в цілому;
- глобалізація світового господарства

Відкрита економіка

економіка країни, яка вільно взаємодіє з економіками інших країн на основі міжнародного поділу праці (інтегрована у світове господарство, світовий ринок)

Кількісні показники, що характеризують ступінь відкритості економіки

а) експортна квота $q_e = \frac{e}{BНП} \cdot 100\%$, де e – експорт;

б) імпортна квота $q_i = \frac{i}{BНП} \cdot 100\%$, де i – імпорт;

в) зовнішньоторговельна квота (індекс товарності) $t = \frac{e+i}{BНП} \cdot 100\%$

Ознаки відкритої економіки

- стійка зовнішньоекономічна спеціалізація країн, при якій обмін відбувається на основі порівняльних витрат виробництва та якості товарів;
- участь у міжнародних ринках праці, капіталу, фінансових ринках, а також інших формах макроекономічної діяльності;
- міжнародна оборотність національної валюти;
- вихід підприємств усіх форм власності на зовнішні ринки товарів, послуг і капіталу;
- свобода вибору всіма економічними суб'єктами вітчизняних і закордонних партнерів і ринків при здійсненні господарських операцій;
- відкриття внутрішнього ринку для іноземної конкуренції у поєднанні із гнучким захистом вітчизняних виробників;
- забезпечення правових і економічних гарантій господарського функціонування іноземного капіталу;
- зближення національного законодавства у галузі економіки, пріоритет міжнародних договірних зобов'язань над нормами вітчизняного права;
- застосування загальноприйнятого у світовій практиці арсеналу засобів і методів регулювання зовнішньоекономічних зв'язків;
- забезпечення участі держави у всіх найважливіших міжнародних економічних організаціях;
- підтримка вітчизняних експортерів на зовнішніх ринках

Інтернаціоналізація

розвиток стійких економічних зв'язків між країнами, вихід відтворювального процесу за межі національних кордонів

інтернаціоналізація виробництва

встановлення безпосередніх стійких виробничих зв'язків між підприємствами різних країн, внаслідок чого виробничий процес в одній країні стає частиною процесу, що відбувається у світовому масштабі

інтернаціоналізація капіталу

процес переплетіння й об'єднання національних капіталів, що проявляється як у створенні окремими компаніями об'єктів в інших державах, так і в розвитку міжнародних форм зв'язків і контактів між капіталами різних країн

інтернаціоналізація господарського життя

зближення економік країн, що виявляється у зростанні виробничої взаємозалежності, збільшенні міжнародного товарообороту, русі капіталів і робочої сили, взаємному впливові на найважливіші економічні процеси в країнах, у тому числі на динаміку цін, ставки відсотка тощо

Форми інтернаціоналізації економік

інтеграційна

об'єднання ринків, а згодом і виробництв окремих країн у зону вільної торгівлі та підприємництва

транснаціональна

взаємопереплетення економік різних країн у результаті функціонування транснаціонального капіталу

Економічна інтеграція

процес зближення та об'єднання економік різних країн в єдиний господарський комплекс на основі поглиблення стійких взаємозв'язків у виробництві і розподілі праці, взаємодії відтворювальних структур на різних рівнях національних господарств, що зумовлює зближення згідно з міждержавними угодами господарських механізмів і узгоджене регулювання міждержавними органами

Етапи інтеграції

Найбільші регіональні інтеграційні уgrуповання

Європейський Союз

Економічний та політичний союз 28 держав-членів, що розташовані здебільшого у Європі, з найвищим рівнем інтеграції їх економік (спільна зовнішня економічна політика, спільний ринок послуг, матеріальних благ, капіталу і праці, спільна валюта), спільною зовнішньою політикою, а також впровадженням спільного громадянства.

Бельгія, Нідерланди, Люксембург, ФРН, Франція, Італія, Великобританія, Данія, Ірландія, Греція, Іспанія, Португалія, Австрія, Фінляндія, Швеція, Литва, Латвія, Естонія, Чехія, Словаччина, Польща, Угорщина, Словенія, Кіп, Мальта, Болгарія, Румунія, Хорватія

НАФТА

Північноамериканська угода про вільну торгівлю, яка об'єднує лише три різні за рівнем економічного розвитку, але досить великі за територією, людськими ресурсами та економічним потенціалом країни: США, Канаду і Мексику.

МЕРКОСУР

економічний союз держав у Південній Америці, до якого входять Аргентина, Бразилія, Парагвай, Уругвай та Венесуела.

АТЕС

Тихоокеанське економічне співтовариство, засноване з метою сприяння тіснішій економічній співпраці та вільній торгівлі держав Азійсько-Тихоокеанського регіону. Наразі до кооперації входять 21 економіка.

АСЕАН

Асоціація держав Південно-Східної Азії – геополітична та економічна міжнародна організація, до якої входять 10 країн, розташованих у Південно-Східній Азії.

Глобалізація економіки

- процес корінних змін у національних економіках, в результаті яких система міжнародних відносин стає все більш однорідною, тобто набуває «глобального» характеру;
- вищий ступінь інтеграції, який виходить за межі окремих регіонів і набуває планетарного масштабу

Риси сучасної глобальної економіки

- збільшення кількості й масштабів діяльності регіональних угруповань протягом 90-х років ХХ ст. й на початку ХХІ ст. (сьогодні міжрегіональними угодами регулюється більш ніж половина всього обсягу міжнародної торгівлі);
- багатовекторність міжнародного співробітництва (кожна сучасна країна може бути учасницею багатьох регіональних угруповань одночасно);
- посилення взаємодії між регіональними інтеграційними об'єднаннями та міжнародними організаціями

Наслідки глобалізації економіки

Позитивні:

- нарощування економічних потенціалів, зростання ефективності, можливості економічного зростання;
- підвищення конкуренції, якості життя;
- зростання кількості та якості товарів і послуг;
- можливість використання сучасних технологій;
- об'єднання зусиль у вирішенні глобальних проблем

Негативні:

- посилення залежності, збільшення розриву між країнами, домінування заможніших країн, підпорядкування світу інтересам потужних ТНК;
- утрата економікою країни національної самобутності;
- комерціалізація культурних цінностей;
- часткова втрата здатності уряду країн самостійно управляти економікою;
- створення глобальної мережі злочинного бізнесу;
- зростання спекулятивних прибутків

4. Міжнародний поділ праці: фактори, напрями, форми

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Що таке світове господарство? Які об'єктивні умови його формування?
2. Охарактеризуйте етапи формування і розвитку світового господарства.
3. Охарактеризуйте структуру світового господарства.
4. Назвіть характерні риси сучасного світового господарства.
5. Якими показниками можна визначити ступінь включення країни у світогосподарські зв'язки?
6. Що таке інтернаціоналізація виробництва? Які риси притаманні сучасному етапу інтернаціоналізації виробництва?
7. Що таке економічна інтеграція? Порівняйте основні форми економічної інтеграції. Наведіть приклади.
8. Які аргументи можна навести «за» і «проти» економічної інтеграції?
9. Які види інтеграційних об'єднань вам відомі? Чим вони відрізняються одне від одного?
10. Що ви розумієте під міжнародним поділом праці?
11. Охарактеризуйте принципи абсолютних та порівняльних переваг.
12. Які фактори визначають міжнародний поділ праці?
13. Чому на сучасному етапі значно посилилися тенденції до поглиблення міжнародного поділу праці?
14. У чому полягають переваги міжнародного поділу праці?
15. Наведіть приклади предметної, подетальної та наукової спеціалізації країн.

ТЕМИ ЕСЕ ТА РЕФЕРАТИВНИХ ВИСТУПІВ

1. Глобалізація економіки як тенденція світового розвитку.
2. Ефективність міжнародного поділу праці.
3. Міжнародна спеціалізація виробництва і міжнародна виробнича кооперація.
4. Транснаціональні корпорації і розвиток міжнародних виробничих зв'язків.
5. Головні інтеграційні об'єднання сучасного світового господарства.

ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ

1. Що таке світове господарство?

- a) співробітництво між незалежними державами;
- b) сукупність національних господарств, зв'язаних між собою

- міжнародними економічними відносинами;
- в) сукупність економічних відносин між національними господарствами;
- г) правильна відповідь відсутня.

2. Вкажіть на найбільш важливу особливість сучасного етапу розвитку світового господарства:

- а) глобалізація світового виробництва;
- б) розпад колоніальної системи;
- в) посилення провідних позицій США у світовій економіці;
- г) загострення суперечностей між трьома світовими центрами суперництва.

3. Міжнародний поділ праці – це:

- а) система торговельних зв'язків, які склалися у певних часових і територіальних рамках;
- б) спеціалізація окремих країн у межах світового господарства на виробництві певних видів продукції з метою їх реалізації на національному ринку;
- в) система різноманітних форм міжнародного економічного співробітництва, яка передбачає відкритість економіки і вільне переміщення трудових ресурсів;
- г) правильна відповідь відсутня.

4. Принцип абсолютної переваги був сформульований:

- а) К.Марксом;
- б) Дж.М.Кейнсом;
- в) А.Смітом;
- г) Д.Рікардо.

5. Принцип порівняльної переваги був сформульований:

- а) К.Марксом;
- б) Дж.М.Кейнсом;
- в) А.Смітом;
- г) Д.Рікардо.

6. Спеціалізація країни, що ґрунтується на абсолютнох перевагах, передбачає:

- а) безперервне розширення випуску найвигідніших для неї товарів;
- б) можливість виробляти певні товари з найнижчими,

- порівняно з іншими країнами, витратами;
- в) перевагу даної країни у природно-кліматичних умовах виробництва визначених товарів;
- г) перевагу даної країни в забезпеченості певними видами ресурсів.

7. Закон порівняльних переваг означає, що торгуюча країна виграс, продаючи товари:

- а) альтернативна вартість виробництва яких висока, і купуючи товари, альтернативна вартість яких низька;
- б) з низькою альтернативною вартістю виробництва і купуючи товари з високою альтернативною вартістю;
- в) від яких населення отримує менше задоволення, і купуючи ті, від яких населення отримує більше задоволення.

8. Що не можна віднести до факторів спеціалізації окремих країн у межах світової економіки?

- а) географічне положення;
- б) природно-кліматичні умови;
- в) ресурсні можливості;
- г) історичні традиції;
- д) правильна відповідь відсутня.

9. Що є вирішальним фактором інтернаціоналізації господарського життя?

- а) більш вузька спеціалізація виробничо-господарських структур;
- б) науково-технічний прогрес;
- в) високі темпи зростання виробництва наукомісткої продукції;
- г) поглиблення суспільного поділу праці з виходом його за межі окремих країн.

10. У Європейському Союзі:

- а) вільно переміщаються товари, послуги, капітал, робоча сила;
- б) створено політичний союз;
- в) використовуються мита, імпортні квоти, ліцензії в торгівлі між членами Союзу;
- г) правильна відповідь не названа.

Тема 18

Міжнародні економічні відносини та їх форми

1. Міжнародна торгівля товарами та послугами.
2. Міжнародна міграція капіталу.
3. Міжнародна міграція робочої сили.
4. Міжнародне науково-технічне співробітництво.
5. Міжнародні валютні відносини.

1. Міжнародна торгівля товарами та послугами

Міжнародна торгівля

- специфічна форма обміну товарами і послугами між продавцями і покупцями різних країн;
- сукупність зовнішньої торгівлі всіх країн світу

Основні показники міжнародної торгівлі

експорт	продаж товару, що передбачає його вивіз за кордон
імпорт	купівля товару, що передбачає його ввезення з-за кордону
торгівельний оборот	(зовнішньоекономічний оборот) – сума вартісних обсягів експорту та імпорту
торговельний баланс	співвідношення експорту і імпорту: активний (експорт більше імпорту), пасивний (імпорт більше експорту)
торговельне сальдо	різниця між вартісними обсягами експорту та імпорту: позитивне, від'ємне
реекспорт	придбання в іншій країні товарів не для власного використання, а для перепродажу третьій країні
реймпорт	придбання реекспортуваного товару країною-споживачем

Наслідки участі в міжнародній торгівлі для національної економіки

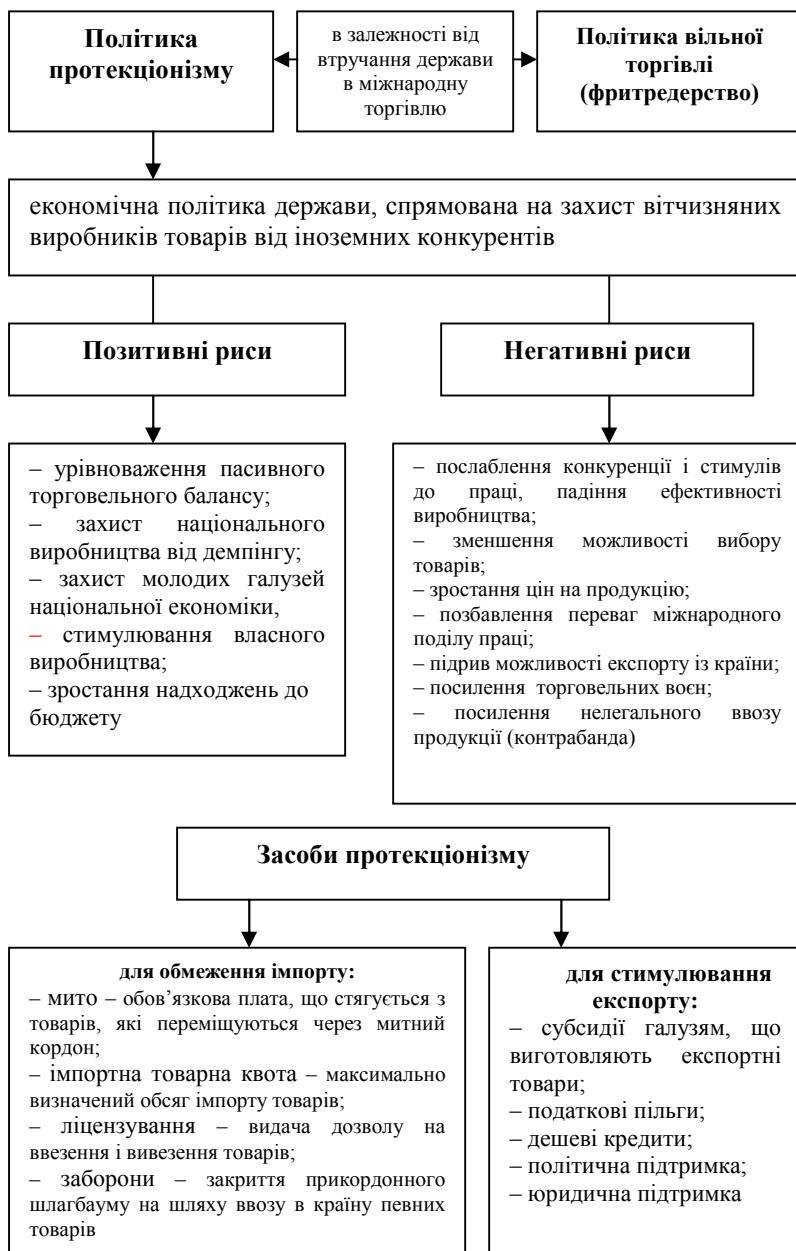
- інтенсифікація виробничого процесу у національних господарствах:
  - посилення спеціалізації виробництва;
  - створення можливості масового виробництва;
  - підвищення рівня завантаження виробничого устаткування;
  - зростання ефективності управління та використання нової техніки і технологій;
- збільшення зайнятості населення завдяки розширенню експорту продукції;
- створення умов для прискорення структурних зрушень у національних господарствах;
- можливість нагромадження капіталу на потреби економічного розвитку за рахунок надходжень від експорту;
- синхронізація економічного циклу у світовій економіці завдяки збільшенню зовнішньоторгового обміну

Світовий ринок

сфера стійкого обміну товарами та послугами між країнами, заснованого на міжнародному поділі праці та інших факторах виробництва

Основні риси світового ринку

- вихід товарного господарства за національні межі в пошуках збути своєї продукції;
- вплив як внутрішніх, так і зовнішніх факторів попиту та пропозиції на переміщення товарів між державами;
- оптимізація використання факторів виробництва, спрямування їх у ті галузі та регіони, де вони можуть бути використані найбільш ефективно;
- вилучення із міжнародного обміну товарів, які не відповідають міжнародним стандартам якості і не витримують вимог міжнародної конкуренції

Фрітредерство (лібералізм)

зовнішньоекономічна політика, за якої не збираються імпортні та експортні мита, не визначаються ніякі обмеження, а митні органи виконують тільки реєстраційні функції

Позитивні риси

- стимулює конкуренцію і обмежує монополізм національних фірм;
- підвищується ефективність виробництва і знижуються ціни;
- більший вибір продукції для споживачів;
- використання переваг міжнародного поділу праці;
- забезпечення ефективного розміщення ресурсів

Негативні риси

- імпорт дешевих товарів, що збільшує їх кількість у країні;
- нав'язування споживачу смаків, збут неякісної продукції

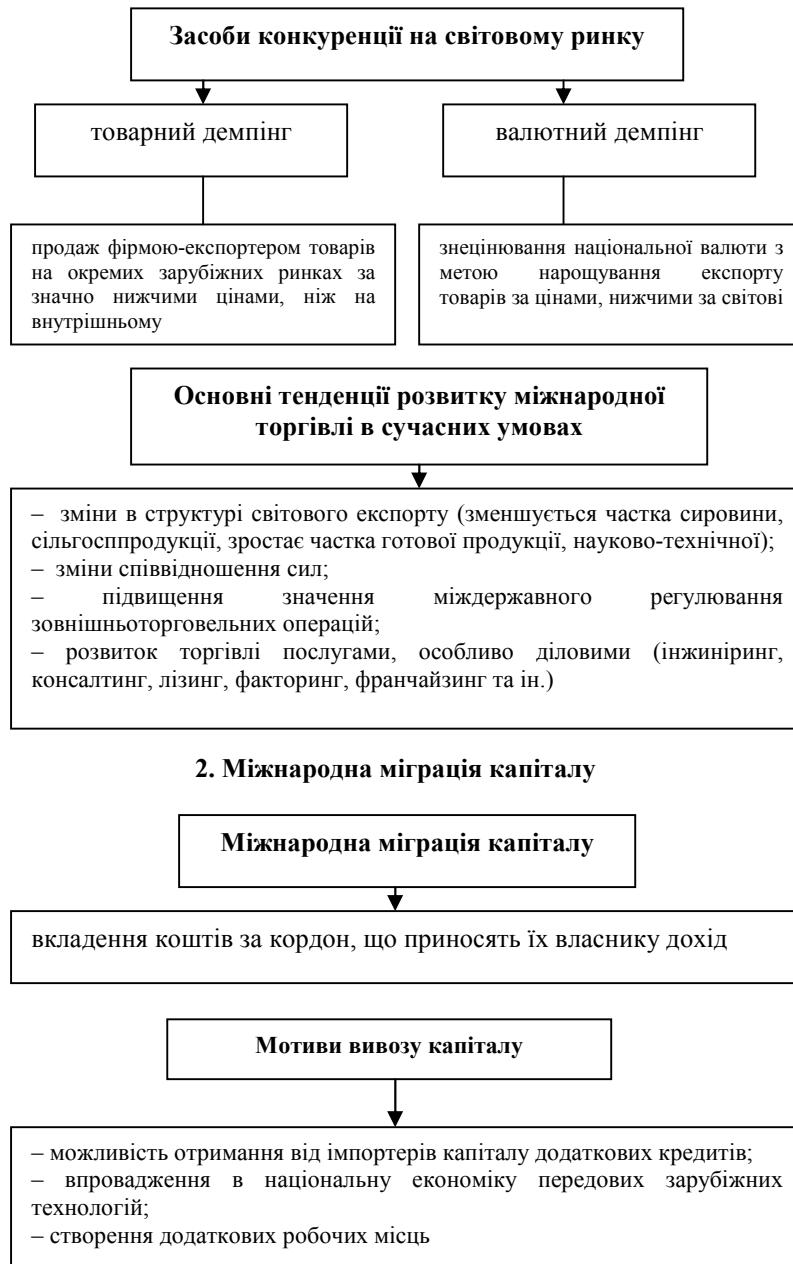
Світові ціни

ціни найважливіших продавців і покупців продукції або великих експортно-імпортних угод, які укладаються в основних центрах світової торгівлі

в основі лежить **інтернаціональна вартість**, яка визначається суспільно-необхідним робочим часом, що залежить від умов виробництва в тій країні, яка є головним експортером продукції на світовому ринку

Фактори, що впливають на світові ціни:

– валюта платежу;	– форми і методи розрахунку;
– характер та умови поставки;	– місце продажу;
– види покупців	

Причини вивозу капіталу

- відносний надлишок капіталу на національному ринку (більш прибуткове застосування за кордоном);
- відмінності у рівні витрат (низька заробітна плата, дешева сировина, менші податки);
- вільний доступ до джерел сировини;
- отримання переваг, пов’язаних з використанням висококваліфікованої робочої сили;
- розширення ринку збути своєї продукції

Форми вивозу капіталу

підприємницький –
кошти, що вкладають у виробництво
для отримання доходу

позичковий
(міжнародний кредит) –
надання коштів у борг на певний
термін для отримання прибутку у
формі відсотка

Шляхи:

- будівництво за кордоном власних (або на паях) підприємств;
- придбання частини акцій діючих підприємств або контрольного пакету акцій;
- відкриття власних філій, дочірніх компаній

прямі інвестиції –
дають право контролю за
підприємствами

портфельні інвестиції –
вкладення капіталу в акції зарубіжних компаній та інші цінні папери з метою одержання доходу, а не встановлення прямого контролю

Види:

- за строками надання (короткостроковий, середньостроковий – для фінансування зовнішньої торгівлі; довгостроковий – для виробничих інвестицій);
- за формою надання (товарний, валютний),
- за цільовим призначенням (зв’язані – на певні цілі; фінансові – на будь-які цілі);
- за видами позичальників (державам, корпораціям, приватним фірмам);
- за видами кредиторів (приватні, державні, міжнародних організацій, комерційні, банківські)

Наслідки вивозу капіталу

Основні тенденції міграції капіталу

- зміна напрямів міграції капіталу:
  - зростає частина прямих інвестицій в індустріально розвинені країни;
  - значна частина капіталу переміщується між розвиненими країнами;
  - експортерами капіталу виступають країни, що розвиваються;
  - зростають іноземні інвестиції у країни Східної Європи;
- перехрещення інвестицій (країна як експортє, так і імпортє капітал);
- зміна співвідношення сил в експорті капіталу:
  - Японія, Швейцарія, Китай потіснили США;
  - головними експортерами капіталу є індустріально розвинуті країни (США, Великобританія, Німеччина, Франція, Японія, Нідерланди, Швейцарія);
  - найбільші позичальники капіталу – США, Великобританія, Мексика, Саудівська Аравія, Китай;
- важливим напрямком експорту капіталу стала «офіційна допомога розвитку», тобто надання безоплатної економічної та технічної допомоги та різного роду кредитів країнам, що розвиваються;
- зростання частки підприємницької форми руху капіталу в загальному обсязі руху капіталу;
- збільшення масштабів вивозу за кордон прямих інвестицій, темпи вивезення яких істотно випереджають темпи зростання світового ВВП і світового експорту;
- експорт приватного капіталу зростає більш швидкими темпами в порівнянні із експортом державного капіталу;
- спостерігається випереджаюче зростання інвестицій у сферу послуг порівняно з інвестиціями у видобувну та обробну промисловість;
- збільшення обсягу інвестування з боку ТНК;
- зростання ролі держави, міжнародних фінансових організацій (МБРР, МВФ та інших) в експорті капіталу;
- зростання зовнішнього боргу

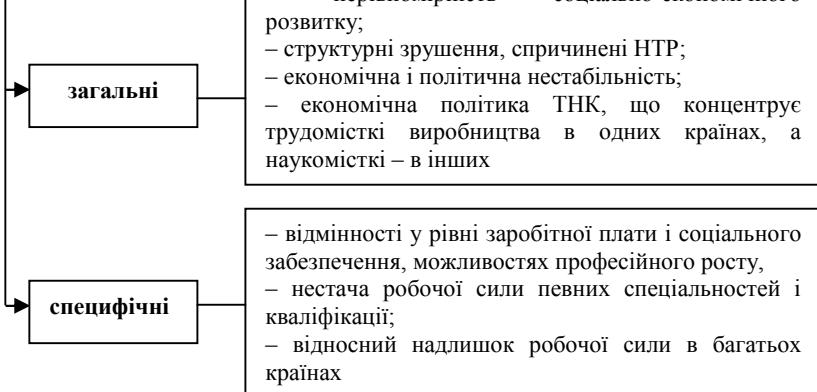
3. Міжнародна міграція робочої сили

Міжнародна міграція робочої сили

переміщення робочої сили із країни в країну

Причини міжнародної міграції робочої сили

Види міжнародної міграції робочої сили

Наслідки міжнародної міграції робочої сили

Основні тенденції міжнародної міграції робочої сили

- ↓
- ротаційний характер (повернення мігрантів на батьківщину по закінченню певного терміну);
  - збільшення нелегальної міграції робочої сили, яка стала світовою проблемою;
  - збільшення серед мігруючих частки кваліфікованих фахівців;
  - переміщення центру тяжіння міграції робочої сили із США у Західну Європу;
  - формування нових центрів міграції робочої сили: Європейський Союз, Близький Схід, Південно-Східна Азія, Латинська Америка (Аргентина, Венесуела, Бразилія), Південно-Африканська Республіка, Ізраїль

4. Міжнародне науково-технічне співробітництво

Міжнародне науково-технічне співробітництво (МНТС)

система економічних відносин з приводу спільного проведення й обміну результатами НДДКР, за якої науково-технічні знання можуть відчулюватись (шляхом укладання торгової угоди) чи надаватись як послуги (шляхом укладання угод на їхнє використання протягом певного часу)

Основні форми МНТС

МНТС на комерційній основі

- обмін знаннями і досвідом, втіленими у форму винаходів, корисних моделей, промислових зразків, товарних знаків і інших об'єктів промислової власності, які охороняються законом;
- обмін авторськими правами;
- обмін знаннями і досвідом науково-технічного, виробничого, управлінського і фінансового характеру, що мають економічну цінність, застосовуються в процесі виготовлення, експлуатації і реалізації продукції і не захищенні спеціальним законодавством:
  - надання «ноу-хау»;
  - надання інженірингових послуг

МНТС на некомерційній основі

- науково-технічні публікації;
- спільні дослідження вчених різних країн;
- особисті контакти вчених і фахівців на міжнародних конференціях, семінарах, симпозіумах, виставках, а також у процесі закордонних стажувань;
- міграція вчених і фахівців («відлив інтелекту»)

Пріоритетні напрямки розвитку МНТС

- електронізація та автоматизація виробничих процесів;
- надійне мирне використання атомної енергії;
- розширення практичного використання біотехнологій та генної інженерії;
- космічні дослідження

5. Міжнародні валютні відносини

Міжнародні валютні відносини

форма економічних відносин між країнами, міжнародними фінансово-кредитними організаціями та юридичними особами з приводу функціонування грошей, валюти; це інтернаціональна система грошових відносин

Світова валютна система

форма організації міжнародних валютних (грошових) відносин, що історично склалася і закріплена міждержавними домовленостями

сукупність способів, інструментів і міждержавних органів, за допомогою яких здійснюється взаємний платіжно-розрахунковий оборот у рамках світового господарства

Етапи розвитку міжнародної валютної системи

система «золотого стандарту»

- золотомонетний стандарт;
- золотозлитковий стандарт;
- золотовалютний (золотовалютний) стандарт

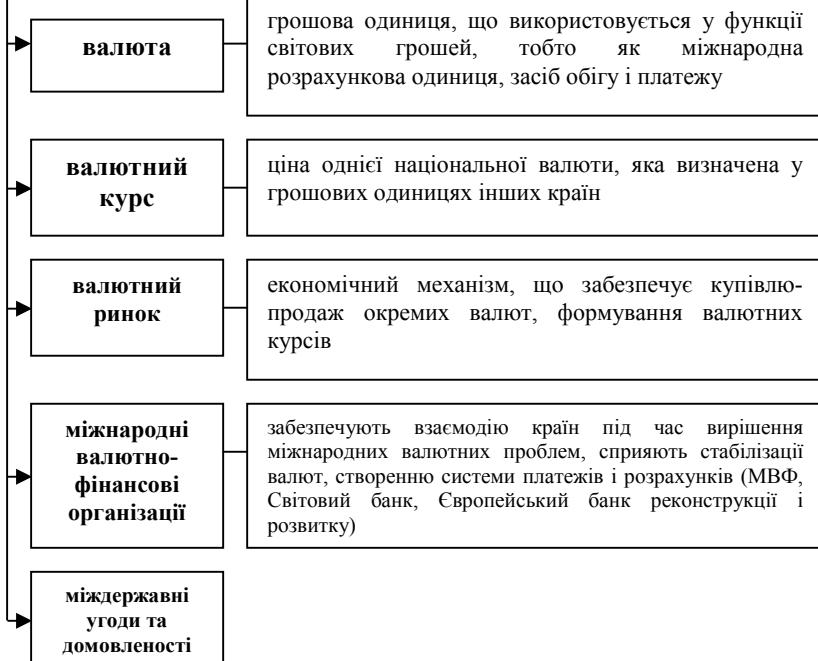
Бреттон-Вудська система

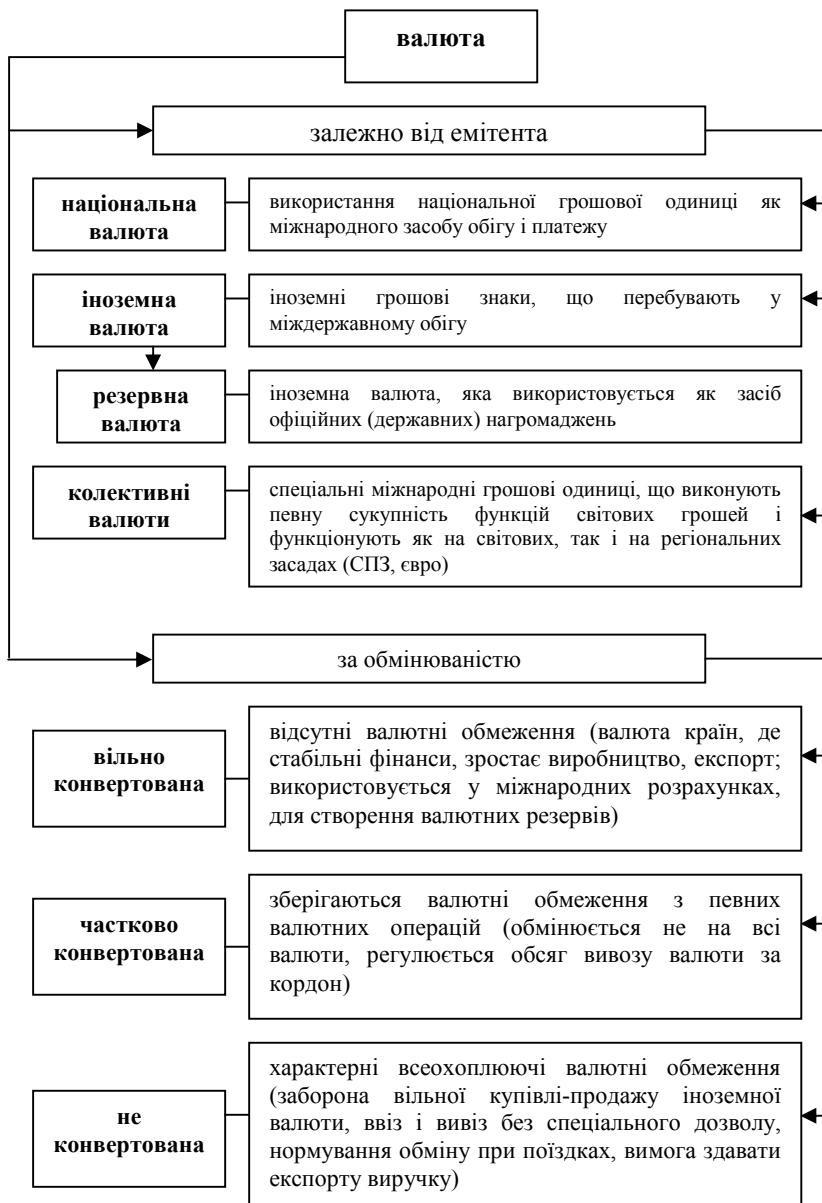
- створена в 1944 р.;
- установлені тверді курси обмінних валют країн-учасниць до курсу долара;
- курс долара фіксований до золота;
- ціна золота – 35 дол. за троїсту унцію;
- центральні банки підтримують стабільний курс своєї валюти стосовно долара;
- організуючою ланкою є МВФ, МБРР

Ямайська валютна система

- створена в 1976 р.;
- система ґрунтується на кількох валютах;
- відмінено монетний паритет золота (відміна офіційної ціни на золото і фіксованого золотого вмісту національних валют);
- основним засобом розрахунку стала вільно конвертована валюта, а також міжнародні кредитні гроші – СПЗ (Спеціальні права запозичення – використовуються для ліквідації дефіциту платіжного балансу, міжнародних платежів, придбання вільноконвертованої валюти);
- валути перебувають у «вільному плаванні» – курс визначається попитом і пропозицією;
- центральні банки країн не повинні втручатися в роботу валютних ринків для підтримки фіксованого паритету своєї валюти;
- країна сама обирає режим валутного курсу (фіксований, плаваючий, змішаний)

Елементи міжнародної валютної системи

Фактори, що впливають на динаміку курсу валют

- стан платіжного балансу (при активному – зростає, бо попит на валюту зростає);
– попит на зарубіжні товари (при зростанні зростає курс іноземної);
– рівень банківського процента (при зростанні зростає попит на національну валюту і зростає курс);
– стан економіки (національний дохід та рівень витрат виробництва);
– реальна купівельна спроможність грошей, рівень інфляції в країні (рівень внутрішніх цін);
– довіра до валют на світовому ринку тощо

Зниження курсу валюти

- стимулює експорт (обмінністюся на більшу кількість національної грошової виручки, зарубіжної валюти тратять менше, ціни за кордоном знижаються, збільшується збут продукції);
– стримує імпорт (іноземці обмінюють виручку на меншу кількість своєї валюти, покупці тратять більше грошей, ціни на імпорт зростають, утруднюється збут);
– не вигідно для споживача (зменшується вибір товарів, знижується якість, зростають ціни, зменшується конкуренція)

Підвищення курсу валюти

- стримує експорт;
– стимулює імпорт;
– вигідно для споживача

Способи державного регулювання валютних курсів

- валютні інтервенції (Центральний банк купує або продає валюту на валютному ринку);
– контроль над зовнішньою торгівлею (стимулює експорт, стримує імпорт);
– валютний контроль (перерозподіл валюти – здавати експортерам виручку, яку дають імпортерам продукції);
– внутрішнє макроекономічне регулювання (зміна процентної ставки; при знеціненні національної валюти використовується політика дорогих грошей)

Статті платіжного балансу

I розділ. Рахунок поточних операцій

фіксує процес обміну товарами та послугами, а також односторонні разові платежі

Баланс поточних операцій	<ul style="list-style-type: none"> – торговий баланс; – баланс послуг; – баланс іноземного туризму та некомерційних операцій; – баланс доходів і платежів за закордонними інвестиціями
--------------------------	--

II розділ. Рахунок руху капіталу

відображує платежі та надходження з експорту-імпорту капіталу (прямі та портфельні інвестиції, комерційні кредити, спеціальні фінансові операції тощо)

Баланс руху капіталів	<ul style="list-style-type: none"> – баланс короткострокових капіталів – баланс довгострокових капіталів
-----------------------	--

Рахунок руху капіталу має врівноважувати поточний рахунок платіжного балансу

Якщо країна має активне сальдо за поточними операціями, то воно врівноважується відтоком капіталів із країни	Якщо країна має дефіцит за поточними операціями, то він компенсується припливом капіталу у країну
--	---

Підсумок I та II розділів на практиці не врівноважується автоматично. Для досягнення рівноваги необхідно використовувати резерви активи центральних банків і урядових органів

Помилки та пропуски –

ця стаття розраховується як різниця між сумою рахунку поточних операцій і рахунку операцій з капіталом і фінансовими інструментами – з одного боку, та величиною зміни офіційних валютних резервів – з іншого боку

III розділ. Зміни у валютних резервах

відображує розрахунки за офіційними резервними рахунками, а також купівллю та продаж золота.

Зміни іноземних активів держави за кордоном і активів іноземних урядів у країні, як правило, не пов'язані з комерційною діяльністю, а виступають засобом урівноваження сальдо платіжного балансу

Узагальнена структура платіжного балансу

Актив	Пасив
I. Рахунок поточних операцій	
Товарний експорт	Товарний імпорт
Торговий баланс (сальдо балансу зовнішньої торгівлі)	
Баланс послуг	
Експорт послуг (доходи від іноземного туризму, у тому числі кредитні послуги)	Імпорт послуг (платежі за туризм за кордоном, у тому числі кредитні послуги)
Чисті факторні доходи з-за кордону	
Чисті поточні трансферти	
Сальдо балансу з поточних операцій	
II. Рахунок руху капіталу і фінансових операцій	
Імпорт капіталу	Експорт капіталу
Сальдо балансу з поточних, капітальних і фінансових операцій	
Помилки та пропуски	
III. Зміна офіційних резервів	

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Назвіть основні форми міжнародних економічних відносин і дайте їх загальну характеристику.
2. Чому сьогодні країни не можуть існувати ізольовано від світових господарських зв'язків?
3. Чому виник і розвивається світовий ринок ?
4. Що таке зовнішньоторговельний оборот, активне і пасивне сальдо торгового балансу?
5. Поясніть зміст політики протекціонізму. Які позитивні і негативні наслідки політики протекціонізму? Порівняйте їх.
6. Наведіть аргументи для обґрунтування необхідності посилення протекціонізму в зовнішній торгівлі.
7. Поясніть зміст політики вільної торгівлі. Припустимо, що ви її прихильник. Які аргументи наведете ви для доказу необхідності лібералізації торгівлі в суперечці з протекціоністами?
8. Як формується торговий баланс країни? Чому торговельний баланс займає важливе місце у системі національних економічних показників?
9. Про що свідчить позитивне і негативне сальдо торговельного балансу?

10. Як впливає на національне виробництво імпорт і експорт?
11. Як формуються світові ціни?
12. Який вплив справляє міжнародний рух капіталу на розвиток світового господарства?
13. Поясніть суть «відносного надлишку капіталу» на національному ринку».
14. В чому полягає різниця між прямими і портфельними інвестиціями? Наведіть приклади.
15. У чому виявляються позитивні й негативні наслідки міжнародної міграції робочої сили?
16. Яку роль відіграє міграція робочої сили в економічно розвинені країни?
17. Чому працездатне населення мігрує із однієї країни в іншу країну?
18. Що таке міжнародна валютна система? Назвіть її основні елементи.
19. Які етапи розвитку міжнародної валютної системи вам відомі? Назвіть переваги і недоліки кожної з них.
20. Чому відмінено золотий стандарт?
21. Як визначається валютний курс у сучасних умовах і які основні фактори впливають на нього?
22. Порівняйте плаваючі і фіксовані валютні курси. У чому особливості кожного з них?
23. Що таке конвертована валюта?
24. У чому полягає суть європейської валютної системи? Яка мета її створення?
25. Назвіть основні міжнародні валютно-фінансові організації та охарактеризуйте їх.

ТЕМИ ЕСЕ ТА РЕФЕРАТИВНИХ ВИСТУПІВ

1. Механізм формування світових цін.
2. Сучасний стан зовнішньої торгівлі України.
3. Роль прямих іноземних інвестицій у розвитку економіки України.
4. Сучасний стан світової валютної системи і тенденції її розвитку.
5. Основні тенденції міграції капіталу в сучасних умовах.
6. Участь України у міжнародних фінансово-кредитних організаціях.
7. Форми економічного співробітництва у вирішенні глобальних проблем.

8. Ринки, так само як парашути, спрацьовують лише тоді, коли відкриті (Х. Шмідт).
9. Трудова міграція: благо чи зло для України?
10. Україна у СОТ: аргументи «за» та «проти».

ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ

1. Торговий баланс активний, якщо:

- а) експорт країни високий;
- б) країна ввозить товарів менше, ніж вивозить;
- в) країна вивозить товарів менше, ніж ввозить;
- г) країна ввозить товарів більше, ніж вивозить.

2. Експорт товарів:

- а) сприяє росту національного виробництва, доходів і зайнятості;
- б) стимулює зростання національного виробництва, доходів і зайнятості;
- в) обмежує імпорт;
- г) всі відповіді правильні.

3. Політика протекціонізму:

- а) сприяє вільній торгівлі;
- б) веде до зростання цін на імпортні товари;
- в) сприяє зростанню імпорту товарів;
- г) всі відповіді правильні.

4. «Відносний надлишок капіталу на національному ринку» означає:

- а) неможливість досить прибуткового застосування в своїй країні;
- б) відсутність сфер застосування капіталу в своїй країні;
- в) непотрібність капіталу в своїй країні;
- г) всі відповіді правильні.

5. Яке з положень характеризує вивіз підприємницького капіталу?

- а) придбання частини акцій зарубіжних компаній;
- б) надання однією державою іншій товарів в кредит;
- в) позика валютних коштів окремими корпораціями іншим зарубіжним компаніям;
- г) всі відповіді неправильні.

6. Портфельні інвестиції – це:

- а) вкладення капіталу в цінні папери з метою отримання доходу;
- б) придбання контрольного пакету акцій;
- в) інвестиції, які забезпечують реальний контроль інвестора над об'єктом інвестування;
- г) всі відповіді неправильні.

7. Як впливають на соціально-економічне становище країни емігранти?

- а) ускладнюється проблема зайнятості;
- б) підвищується кваліфікація з найнятих робітників;
- в) «відлив умів» стримує розвиток національної економіки;
- г) всі відповіді правильні.

8. Як впливають на соціально-економічне становище країни іммігранти?

- а) зменшують гостроту проблеми зайнятості;
- б) покращується торговий баланс;
- в) тиснуть на заробітну плату місцевих робітників;
- г) всі відповіді правильні.

9. Бреттон-Вудська валютна система – це система:

- а) золотомонетного стандарту;
- б) фіксованих зв'язаних валютних курсів;
- в) плаваючих валютних курсів;
- г) всі відповіді неправильні.

10. Якщо відбудеться зростання курсу національної валюти країни, то:

- а) зростуть експорт і імпорт;
- б) скоротяться експорт і імпорт;
- в) зросте експорт, зменшиться імпорт;
- г) зменшиться експорт, зросте імпорт.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бобров В.Я. Основи ринкової економіки. Підручник / В.Я.Бобров. – К.: Вища школа, 2003. – 720 с.
2. Бутук О.І. Економічна теорія: тренінг-курс: Навч. посіб. / О.І.Бутук, Н.І.Волкова. – К.: Знання, 2007. – 291 с.
3. Ватаманюк З.Г. Вступ до економічної теорії: Курс лекцій / З.Г.Ватаманюк. – Львів: «Новий Світ 2000», 2005. – 352 с.
4. Гальчинський А.С. Економічна теорія: підручник / А.С.Гальчинський, П.С.Єщенко, Ю.І.Палкін. – К.:Вища школа, 2007. – 503 с.
5. Економічна енциклопедія / Відповідальний редактор С.В.Мочерний. – К.: Видавничий центр «Академія». – Т.1, 2000. – 863 с.; Т 2, 2001. – 847 с.; Т.3, 2002. – 952 с.
6. Економічна теорія: Політекономія: підручник / за ред. В.Д.Базилевича. – 8-ме вид., переробл. і доповн. – К.: Знання, 2012. – 702 с.
7. Єщенко П.С. Сучасна економіка / П.С.Єщенко, Ю.І.Палкін. – К.: Вища школа, 2005. – 325 с.
8. Зазимко А.З. Політична економія / А.З.Зазимко. – К.: КНЕУ, 2005. – 358 с.
9. Костюк В.С. Економічна теорія / В.С.Костюк, А.М.Андрющенко, І.П.Борейко. – К.:ЦУЛ, 2009. – 282 с.
10. Макконнелл К. Экономикс: Принципы, проблемы и политика. В 2-х т. Т.1 / К.Макконнелл, Л.Брю. – М.: Республика, 1992. – 399 с.
11. Макконнелл К. Экономикс: Принципы, проблемы и политика. В 2-х т. Т.2 / К.Макконнелл, Л.Брю. – М.: Республика, 1992. – 400 с.
12. Мочерний С. В. Політекономія: Підручник / С. В.Мочерний. – К.: Вікар, 2005. – 386 с.
13. Ніколенко Ю.В. Основи економічної теорії: Підручник. / Ю.В.Ніколенко. – К.: ЦУЛ, 2003. – 540 с.
14. Основи економічної теорії / За ред. П.В.Круша, В.І.Депутат, С.О.Тульчинської. – К., 2007. – 448 с.
15. Основи економічної теорії / С.В. Мочерний, С.А.Єрохін, Л.О.Каніщенко та ін., за ред. С.В.Мочерного. – К.: ВЦ «Академія», 2001. – 472 с.
16. Основи економічної теорії: Навч.посіб. / А.У.Уразов, П.В.Маслак, І.В.Саух. – К.: МАУП, 2005. – 328 с.
17. Основи економічної теорії: Підручник / В.Г. Федоренко, Ю.М.Ніколенко, О.М. Діденко і ін.; За наук. ред. В.Г. Федоренка. – К.: Алерта, 2005. – 510 с.

18. Основи економічної теорії: політекономічний аспект / За ред. Г.Н.Климка, В.П.Нестеренка. – К.: Вища школа, 2003. – 743 с.
19. Політична економія: Навчальний посібник / За ред. Г.І.Башнянина і Є.С. Шевчука. – Вид. 4-те, перероб. і доп. – Львів: Магнолія Плюс, 2006. – 308 с.
20. Політекономія : Підручник / За ред. Ю.В.Ніколенка – К.: ЦУЛ, 2003. – 412 с.
21. Політична економія: навч. посібник / За заг. ред. О.С.Степури; Ін-т підприємництва та сучасних технологій. – К.: Кондор, 2008. – 406 с.
22. Полковниченко С.О. Основи економічної теорії. Конспект лекцій / С.О.Полковниченко. – Чернігів, 2001. – 248 с.
23. Самуэльсон П. Экономика: В 2-х т. / П. Самуэльсон. – М.: НПО «Алгон» : ВНИИСИ «Машиностроение», 1994. – 740 с.
24. Селезньов В.В. Основи ринкової економіки України: Посібник / В.В.Селезньов. – К: А.С.К., 2006. – 688 с.
25. Трансформаційна економіка: Навчальний посібник / за ред. В.С.Савчука, Ю. К.Зайцева – К.: КНЕУ, 2006. – 612 с.
26. Ходжаян А.О. Політична економія: навч.-метод. посібник для самост. вивчення / А.О.Ходжаян. – К.: Кондор, 2009. – 304 с.
27. Холявко Н.І. Економічна теорія / Н.І.Холявко, О.І.Гонта. – Чернігів: ЧНТУ,2014. – 218 с.
28. Щетинін А. І. Політична економія. Підручник / А. І.Щетинін. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 480 с.

ЗМІСТ

	Стор
Тема 1. Предмет та функції економічної теорії	5
Тема 2. Загальні основи суспільного виробництва	49
Тема 3. Економічна система суспільства	89
Тема 4. Власність в економічній системі	114
Тема 5. Товарна форма організації суспільного виробництва	139
Тема 6. Гроші як елемент товарного виробництва	154
Тема 7. Інфляція як багатофакторний процес	173
Тема 8. Ринок і механізм його функціонування	187
Тема 9. Структура ринку	221
Тема 10. Інфраструктура ринку	258
Тема 11. Домогосподарство як підприємство як суб'єкти ринкових відносин	289
Тема 12. Основи господарської діяльності підприємства	332
Тема 13. Доходи від використання факторів виробництва	350
Тема 14. Відтворення та циклічність суспільного виробництва	370
Тема 15. Держава як суб'єкт регулювання ринкової економіки	399
Тема 16. Фінансова система держави	416
Тема 17. Тенденції розвитку світового господарства	443
Тема 18. Міжнародні економічні відносини та їх форми	461
Список літератури	482